

ALTERNATIVY

časopis Centra strategických a teoretických studií

číslo 7., rok 2020

Obsah čísla

KULATÁ VÝROČÍ ROKU 2020

Ladislav Šafránek – Bedřich Engels – Malý medailon na počest životního jubilea geniálního politika, filosofa a ekonoma	2
Jiří Malínský – První boj o lidový dům. Poznámky k 100. výročí tragického rozštěpu socialistického dělnického hnutí v ČSR.	17

NÁZORY • POLEMIKA

František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty	61
Jan Zeman – Zákon růstu pravých lidských potřeb	129
František Neužil – Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?	135
Alexandr Buzgalin – Teorie jako praxe, praxe jako kreativita	145

EKONOMICKÉ OSOBNOSTI

Pavel Sirůček – Marxistický ekonom a popularizátor Ulrych-Kamenický	165

RECENZE

Pavel Sirůček – Levicová sociologie L. Vacka	193
Jiří Malínský – Vyvážený pohled na Rusko současné i minulé	221
Jiří Malínský – Nad historickým slovníkovým přehledem předních funkcionářů KSČ	227

Ladislav Šafránek Bedřich Engels (1820 – 1895) Malý medailon na počest geniálního politika, filosofa a ekonomy

**„Bez revoluční
teorie
nemůže být ani
revoluční hnutí“
Lenin**

Vývoj socialistického sociálně ekonomického myšlení má své kořeny již v renesančním humanistickém myšlení a osvícenství. Se vznikem kapitalismu byl jeho vývoj více či méně spojen s vývojem dělnického hnutí. Formující se socialismus (jeho teorie) ukazuje, že jde

o široký velmi heterogenní ideový proud, spojovaný kritikou a odmítáním kapitalismu, úsilím o vytvoření sociálně spravedlivější společnosti na základě společného (družstevního) nebo společenského vlastnictví, případně centrálního řízení se zachováním soukromého vlastnictví. Zjednodušeně lze přijmout tezi, že v rámci socialismu se zpočátku vyvíjel utopický socialismus, který místo hluboké ekonomické analýzy kapitalistické ekonomiky zdůrazňoval negativní rysy tohoto sociálně ekonomického systému a jako ideál proti němu stavěl budoucí socialistické či družstevní uspořádání společnosti.¹

Vytváření, rozvíjení a dějinné působení paralelně se formulujícího působení vědeckého světového názoru jako jedné z alternativ ideového vývoje společnosti programově zacílené na překonání kapitalismu je neoddělitelně spojeno s tvorbou a činností Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Právě od nich se odvíjí učení, které znamená přelom ve vývoji socialistické teorie. To ale neznamená, že i nadále neexistovaly a nerozvíjely se další směry socialistické teorie. Zde třeba upozornit na to, že teorie tzv. vědeckého socialismu, tudíž teorie založené na učení Marxe a Engelse, nejsou výlučným produktem jmenovaných, nýbrž výsledkem rozpracování a doplnění tzv. tří zdrojů a tří součástí jako jejich společné dílo, a současně i jako konkrétní ideový vklad každého individuálně. Někteří autoři hovoří v této souvislosti o práci Marxe s Engelsem jako společném díle. Soudím, že tento duál má svou logiku, posuzujeme-li jejich dílo jako celek, jako organický dialekticky provázaný organismus. Ovšem jsou oblasti, kdy přínos každého z nich je individuálně nezastupitelný (jak si připomeneme dále), a proto bychom reálněji a přesvědčivěji měli hovořit o díle Karla Marxe a Bedřicha Engelse, které je individuálně i kolektivně plně consistentní, většinou se doplňující. Nicméně v některých vědních polohách individualizované a relativně samostatné.² A to neberu v úvahu zcela odlišné sociálně etické, politické i ekonomické podmínky jejich životů. Karel Marx jako exulant bez reálného zázemí a životních jistot, Bedřich Engels jako úspěšný podnikatel a významný podporovatel nejen rodiny Marxovy – například.

O jaká díla se jedná, kde jde o spolupráci, a kde jde o samostatné Engelsovy studie? Protože nám nejde o souhrnnou bibliografii obou vůdčích představitelů komunistického

---

1 Blíže viz: SOJKA Milan, *Dějiny ekonomických teorií*, PB tisk, Příbram 2010, ISBN 978-80-87109-21-2, str. 93 a násl.

2 „Pro správné hodnocení Marxových názorů je bezpodmínečně nutno seznámit se s díly jeho nejbližšího stoupence a spolubojovníka *Bedřicha Engelse*. Bez znalosti *všech* děl Engelsových nelze marxismus pochopit, ani ho uceleně vyložit.“ Lenin V. I., *Spisy* 21, SNPL, Praha 1957, str. 87.

hnutí, uvedme výběrem základní myšlenky materialistického pojetí dějin (především v stati *Nástin kritiky národní ekonomie*). Z raných děl nelze opomenout především významnou sociologicky pojímanou studii *Postavení dělnické třídy v Anglii (1845)*, v níž B. Engels využil své zkušenosti manažera a přesvědčení, že kolektivní vlastnictví výrobních prostředků musí nastoupit na místo plýtvání a nerovnosti spojované s kapitalistickou soutěží. Následoval nejprve vlastní, tj. Engelsův pokus o zpracování programu komunistického hnutí z roku 1847, známý jako Katechismus komunisty, následně společný proces sepsání a objasnění finálně *Manifestu komunistické strany*, klasického a fundamentálního programu komunistického hnutí sui generis. Připomenout je rovněž nutno významné společné dílo *Německou ideologii*. O tři desetiletí později se Engels vrací k filosofii v autorských dílech *Anti-Dühring*, *Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie*, nedokončené *Dialektice přírody* a řadě dalších menších článků, příspěvků a dopisů. Vědecký světový názor je jednoznačně jejich rovnoprávným a společně utvářeným dílem.³

Engelsovým nejdůležitějším samostatným dílem byl *Anti-Dühring (1878)*. Původně nesl název *Pana Dühringa převrat vědy*. Dühring navrhoval socialistický systém, který pokládali Marxovi příznivci za ohrožení svého vlivu v Německé sociálně demokratické straně. Engels byl vybídnut, aby názory oponenta vyvrátil. Po konzultaci s Marxem se díla chopil a zpracoval jednu z nejvýznamnějších knih věnovaných socialismu vůbec. Proti Dühringovým názorům postavil vědecký socialismus vycházející z „dialektiky“ a odhalující dva významné poznatky ideologů vědeckého socialismu: „materialistické pojetí dějin“ a „odhalení tajemství kapitalistické výroby nadhodnoty“.

Marxistický socialismus se viditelně začal formovat ve 40. letech 19. století. Zřejmě se mnou nebude řada čtenářů souhlasit, nicméně jsem názoru, že se Marxovo a Engelsovo učení již od počátku ubíralo trajektorií tvorby ucelené teorie společenského vývoje, a to v jednotě filosofie, historie, ekonomie a socialistických idejí. V tomto směru navazovalo na německou klasickou filosofii (výchozí bodem marxismu-engelsismu se stala především

---

3 Zde je na místě zdůraznit a ocenit obrovskou práci Engelse na přípravě Marxova stěžejního díla *Kapitál*, rozsáhlé třísvazkové analýzy kapitalismu, který podle poznámek Marxe doplnil, dopracoval a jehož II. a III. svazek vydal. Byl také prvním, který představil veřejnosti většinu Marxových dosud nepublikovaných raných rukopisů (tím v žádném případě nechci znevážit či relativizovat podíl např. Karla Kautského na dokončení a popularizaci *Kapitálu* a dalších Marxových prací). Engels byl též autorem kanonické interpretace Marxova života a díla, která je bohužel dosud v této podobě převážně přijímána a tabuizována.

recenzovaná dialektická metoda G. W. F. Hegela, kterou společně reinterpretovali materialisticky ve smyslu primárnosti hmoty před duchem).⁴

Dialektická metoda byla Marxem a Engelsem aplikována na historický vývoj společnosti. V jejich pojetí je základem vývoje třídních společností třídní boj a s ním úzce spojená dialektika výrobních sil a výrobních vztahů. Pojem výrobní síly v klasickém pojetí historického a dialektického materialismu označuje vztah lidí k přírodě a stupeň ovládnutí přírody člověkem při využívání produktů přírody k uspokojování lidských potřeb.⁵

V této chvíli se zastavme krátce v roce 1859, kdy Marx vydal první část Kapitálu recenzované Engelsem. Ten v ní označil za vůdčí myšlenku Marxe „materialistické pojetí dějin“.

Ve snaze ukázat, jak lze toto materialistické pojetí demonstrovat na příkladech z dějin použil tři později často používaných rozdíly, které se periodicky objevují v jeho dalších a významnějších spisech. Za prvé jde o hegelovskou logiku oproštěnou od idealismu (v protikladu k metafysice fixních kategorií). Za druhé Marxovu dialektiku proti Hegelovské, za třetí ahistorické v protikladu k logickému v Marxově metodě. Engels tvrdil, že dějinná akce pramení z přímých materiálních impulsů, které spojoval s hmotou v pohybu a lidskou ekonomickou aktivitu způsobem, který nikdy nebyl uspokojivě vysvětlen.⁶

Engelsovým nejvýznamnějším samostatným dílem byl Anti-Dühring z roku 1878 (původní název: Pana Dühringa převrat vědy). Dühring navrhoval socialistický systém, který Marxovi příznivci v Německé sociálně demokratické straně pokládali za ohrožení svého vlivu a autority. Bedřich Engels byl vyzván, aby „odrazil vetřelce“. Podíl Marxe spočívá v zásadě v kladném posudku (souhlasu) s politickým vyzněním knihy a poskytnutí užitečných informací pro ekonomickou část knihy. V koncentrovaném posouzení Engels proti Dühringovým názorům postavil vědecký socialismus vycházející z dialektiky a obsahující

---

4 Dialektika je způsobem myšlení, které v každém ději nebo jevu vidí střet dvou rozhodujících protikladných sil, na jehož základě vzniká vývoj. V Marxově a Engelsově pojetí je pojmána jako vnitřní princip vývoje objektivního, materiálního světa (objektivní dialektika) a zároveň jako dialektika vázaná na činnost člověka nebo metoda myšlení (subjektivní dialektika). Vývoj je vysvětlován pomocí tří zákonů dialektiky: zákona boje protikladů, zákona přeměny kvantitativních změn v kvalitativní a zákona negace negace. Tyto zákony působí společně a jejich výsledkem je vývoj ve stadiích: teze, antiteze a syntéza. Tato stadia vývoje se kvalitativně liší: dvě po sobě jdoucí stadia jsou velmi odlišná, první a poslední stadium jsou si podobná.

5 Blíže viz: SOJKA Milan, c.d., str. 99 a násl.

6 Blíže viz: MILLER David a kol.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení CDK PROGLAS, Brno 1995, ISBN 80-85617-47-1, str.104 a násl.

dva podle Engelse zásadní objevy učiněné podle jeho názoru Marxem: materialistické pojetí dějin a odhalení tajemství kapitalistické výroby nadhodnoty.

Jsem si vědom toho, že uvedené stanovisko je diskutabilní. Nejde přitom ani tak o to, zda Marx s Engelsem, nebo Marx a Engels, ale o původnost myšlenek a jejich aplikovatelnost pro současnou etapu vývoje „marxistického myšlení“. Nelze popřít, že Marxovo dílo je řádově rozsáhlejší, než Engelsovo. Měřit jejich význam počtem popsaných stránek (jak se někteří autoři snaží) je bez zábran řečeno pitomost. Engels ve své skromnosti několikrát prohlásil, že Marx „stál výš, viděl dál a měl širší rozhled a bystřejší postřeh než ostatní“. To je velké ocenění, nicméně nic nevypovídá o skutečném podílu obou teoretiků i politických vůdců na vzniku a formování komunistického myšlení, tedy o jejich skutečném přínosu a odkazu.

Lze se zamyslet např. nad společnou *Německou ideologií* z raných let spolupráce, nad genezí *Manifestu komunistické strany*, onoho *Katechismu komunisty* a dalších. Samostatnou pozornost si zaslouží Engelsova editorská práce na přípravě *Kapitálu* ke komplexnímu vydání. Lze se jen domnívat, v jakém rozsahu jsou poslední části tohoto grandiosního díla plně Marxova a v jakém odrážejí či vyjadřují myšlenky Engelsovy. Konec konců po celou dobu od vydání *Kapitálu* nemizí diskuze na toto téma, koncentrovaně vyjádřená diskusí na téma rozpor mladého a starého Marxe (v našich podmínkách se tomuto údajnému rozporu věnují např. Heller J., Neužil Fr., Ransdorf M. a další).

Podle názoru mnohých teoretiků komunismu si názory Dühringa zdaleka nezasloužily pozornost věnovanou jim Engelsem. Ten jim věnoval pozornost proto, aby objasnil svoje (a Marxovy) názory jako systém. Dále jako účinný prostředek v ideovém boji s oportunistickými tendencemi v Socialistické dělnické straně Německa. Není náhodou, že zveřejnění Engelsovy knihy vyvolalo odpor dühringovců a po vydání zákona proti socialistům v roce 1878 byla (spolu s dalšími Engelsovými pracemi) v Německu zakázána.

Symptomatická je již struktura Engelsova spisu. Je právem nazývána encyklopedií marxismu. Skládá se ze tří částí (oddílů). Filosofie, politické ekonomie a socialismus jsou v něm rozebírány jako tři zdroje a současně i tři součásti marxismu. Engels začíná svou polemiku s Dühringem rozborem filosofie. To není náhodou. Jednou z vůdčích myšlenek Engelse totiž je prioritou filosofie jako vědy. Byl hluboce přesvědčen, že filosofie se ve svém

vývoji stává vědou a že teprve ve vazbě na jejím formování může počít formování dalších věd. Zdůrazňoval, že on sám přispěl k proměně filosofie v systém vědeckých poznatků o jejím předmětu.

Někteří autoři napadají Engelse za tvrzení o zániku filosofie. To neodpovídá skutečnosti. Engels si hluboce vážil filosofie, nicméně jí usiloval dát nový obsah. Usiloval o to, aby filosofie vycházela a opírala se o pozitivní poznání světa a tvořila formu jeho vědeckého chápání. Jestliže v minulých staletích musela filosofie (přírody a dějin) spekulativně vyplňovat mezery v lidském poznání, pak pokrok novodobých věd učinil tuto filosofii přírody zbytečnou. Těmto otázkám se blíže věnuje v podnětném pozdním díle *Dialektika přírody*.⁷

Jednotlivé přírodní i společenské vědy zkoumají rozmanité okruhy materiálního světa. Každá věda (skupina věd) má svůj určitý zvláštní předmětný okruh. Analyzuje jednu jednotlivou formu pohybu nebo řadu souvisejících a v sebe navzájem přecházejících forem pohybu. Tím Engels získal objektivní základ pro klasifikaci jednotlivých věd. Na závěr konstatuje, že stejně jako se jedna forma pohybu vyvíjí z druhé, míní, tak musejí i jejich odrazy různých věd, nutně vycházet jedna z druhé.⁸ Engels nemá na mysli likvidaci filosofie, ale její proměnu jako zákonitý výsledek zobecnění závěrů samotné filosofie a věd, jakožto souhrnné zkušenosti lidstva. V tomto převratu viděl základ svého (a Marxova) přínosu pro dějiny, vývoj a funkce filosofie.

Engelsův přínos pro filosofii, pro zkoumání světa jejím prismatem, výstižně shrnul autor předmluvy ke knize Pana Dühringa převrat vědy, známý filosof Jakub Netopilík. V této souvislosti konstatuje, že marxisticko-leninská filosofie je kvalitativně vyšší stupeň ve vývoji filosofie. Ta už nestojí nad vědami a nedisponuje nějakým vyšším způsobem poznání, nýbrž je sama vědou. Engels, dodává Netopilík, má velkou zásluhu mimo jiné v tom, že

---

⁷ Viz např.: HELLER J., NEUŽIL Fr. a kol.: *Kdopak by se Marx bál?* FUTURA, Praha, 2011, ISBN 978-80-86844-73-2, Sborník: *S Ransdorffem o marxismu*, KSV, Praha, 2019, ISBN 978-80-87528-54-9.

⁸ Engels důsledně vycházel z poznání, že marxistická filosofie je světový názor, který se nemá prokazovat a uplatňovat v nějaké zvláštní vědě věd, nýbrž ve skutečných vědách. Uplatňuje se v jednotlivých vědách jako metoda, jako logika pohybu poznání k novým objektivním pravdám. Každá věda pak obsahuje svůj vlastní systém pojmů, metod a technik zkoumání. Avšak současně každá věda používá zároveň obecné kategorie společné pro veškerou poznávací činnost. Používání obecných kategorií i metod zkoumání je právě to, co nazýváme uplatňováním filosofie ve vědách. Má-li být toto uplatňování účinné, musí být tyto kategorie a metody studovány, což přísluší právě filosofii.

podrobně rozvinul teoretický obsah nové filosofie. Usiloval o to, aby ji oddělil od spekulativní filosofie a současně jí určil nový vztah k vědě a společenské praxi.⁹ Engels tím přímo navazuje na myšlenky formulované v Německé ideologii.

Pro nás zajímavé a inspirativní jistě je Engelsovo tvrzení, že vztah filosofie k vědám nespočívá v pouhém přejímání poznatků jednotlivých věd, jak bylo v jeho době oficiální doktrínou, nýbrž v jejich zpracování k hlubokému osvětlení nejobecnějších zákonitostí vývoje přírody, společnosti a myšlení. To platí o vztahu materialismu nejen k objevům v přírodních, ale i ve společenských vědách, především od té doby, co dějiny začaly být zkoumány materialisticky. Třebaže vědecká filosofie není nezávislá na přírodních a společenských vědách, její směr zkoumání je jiný než u ostatních jednotlivých věd. Vypracováním vědeckých poznatků a praktických zkušeností při přeměně světa (z pohledu základních zájmů dělnické třídy) usiluje pochopit a objasnit takové základní souvislosti a obecné zákonitosti, které umožňují obecnou orientaci veškerého myšlení, chtění a jednání lidí. Za tím účelem rozvíjí filosofie vědecky zdůvodněné pojetí materiálního světa jako celku. V této souvislosti vyzvedává Engels základní otázku filosofie: „Velkou základní otázkou veškeré, zvláště novější filosofie je otázka vztahu myšlení a bytí“. Dále Engels dovozuje, že předmět filosofie není redukován na nějaké abstraktní učení, zachycující jednu byt' sebevýznamnější stránku. Podle Engelse je předmět filosofie naopak definován jejím celým systémem. Na závěr axiomatická poznámka: Formulace základní otázky filosofie, vztahu myšlení k bytí, vědomí k okolní skutečnosti, subjektivního k objektivnímu, je plně zásluhou Engelsovou!¹⁰

Engels byl vydavatelem II. a III. dílu Kapitálu a autorem více než dvaceti předmluv k němu. Uctíval Marxe a byl v zásadě jeho prvním životopiscem. Byl také autorem kanonické interpretace Marxova života a díla, které jsou zejména na levém spektru ideologie a politiky dosud relativně běžně přijímána. Vedle objasnění nového, revolučního pojetí „filosofie“ a „dialektiky“ vytvořil fráze „historický materialismus“, „materialistický výklad dějin“, „falešné vědomí“. To vše v souvislosti s pokusem definovat pojem „ideologie“. En-

---

⁹ ENGELS Bedřich: *Pana Eugena Dühringa převrat vědy*, Svoboda, Praha 1977, Předmluva Jakub Netopilík, str. 17.

¹⁰ Blíže viz: Engels B.: *Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie*, In.: Marx – Engels, Spisy sv. 21, Svoboda, Praha 1967, str. 304 a násl.

gelsovy spisy tvoří také základ dialektického materialismu, přijímaného zejména sovětskou a obecně komunistickou vědou. Na místě je znovu uvést, že zatímco Engels vůbec nepochyboval o tom, že jeho názory jsou přesným odrazem Marxových myšlenek či jejich striktně obhajitelným rozšířením a modifikací, kritikové zdůrazňovali rozpory mezi jejich základními díly.¹¹

K tomu je vhodné dodat, že dialektický a historický materialismus, jak ještě uvidíme dále, tvoří jednotný souvislý systém, jednotnou souvislou teorii a metodu. Nejen z tohoto důvodu by bylo nesprávné omezovat dialektický materialismus jen na přírodu, jak se o to mnozí filosofové pokoušejí. Dialektický materialismus, jak mnohokrát ve svých dílech zdůrazňoval Engels, je tou disciplínou filosofie, která se zabývá tím, co je společné přírodě a společnosti i procesům poznání jak přírody, tak společnosti. Historický materialismus je tou disciplínou, která zkoumá, co je společné všem procesům společenského života, co je společné životu člověka jako společenské bytosti, co je společné společenskému vědomí. Zároveň však zkoumá jen to, co je vlastní společnosti. Vydělení těchto dvou disciplín (dialektického a historického materialismu) je ve struktuře marxistické filosofie jen podmíněčné, relativní, nelze ho zveličovat.¹²

Snad každý čtenář Anti-Dühringa potvrdí, že Engels otázky dialektického materialismu (například otázku pravdy, zákonů a kategorií dialektiky) chápal v úzké jednotě s možnostmi historického materialismu a naopak.

Důsledný materialismus se nespokojuje s pouhým konstatováním reálných zákonitých procesů, odehrávajících se ve společnosti, ale vyžaduje vysvětlení třídních sil, které dávají těmto procesům obsah a zakládají dané zákonitosti. Důsledný materialismus v sobě totiž zahrnuje myšlenku stranickosti a vyžaduje, aby člověk při každém hodnocení událostí přímo a otevřeně zastával názor určité společenské skupiny. Bohužel právě tato idea, jasně definovaný přístup, v dnešní době komunistickému hnutí nejvíce chybí.

---

¹¹ Z těchto údajných rozporů formulovaných již za Engelsova života patří mezi nejzávažnější formulace materialistického pojetí dějin. Engels ke kritice (a pro obhajobu svého postoje) prohlásil, že základním determinujícím prvkem v historii je produkce a reprodukce reálného života, i když různé prvky nadstavby politické a filosofické teorie, náboženské názory a jejich další rozvoj v systémy dogmat mají také svůj vliv.

¹² Jednota dialektického a historického materialismu se projevuje v mnoha směrech: například problematiku poznání, pravdy, determinismu, svobody nelze podle Engelse řešit bez osvojení výsledků historického materialismu, bez přihlédnutí ke společenské praxi.

Na závěr této části lze shrnout: Důsledný materialismus, který rozvinula dialekticko-materialistická filosofie je teoretickým základem nejen samé filosofie, ale i politické ekonomie, vědeckého komunismu a politiky dělnické třídy a její revoluční strany. Marxismus jen jako jednotný, v sobě uzavřený systém filosofických, ekonomických, politických a historických učením poskytuje dělnické třídě teoreticky fundované vědomí jejího historického postavení, zájmů, cílů, podmínek, cest a forem jejího třídního boje. Jen souhrn všech těchto součástí vytváří socialistickou ideologii.

V centru Engelsovy pozornosti v rozvíjení materialistického pojetí vývoje společnosti je druhou nejvýznamnější orientací (vedle společenského bytí a vědomí) zkoumání vztahů mezi základnou a nadstavbou, výrobními silami a výrobními vztahy apod. Lidé, jak ukazuje Engels v Ludvíku Feuerbachovi, dělají dějiny tím, že každý sleduje své vědomě chtěné cíle. Dějiny se tak jeví jako výslednice těchto mnoha mnohostranných vůlí limitovaných ideálními podněty. Těmito hybnými příčinami jsou konec konců ekonomické potřeby a zájmy tříd bojujících mezi sebou, určené v poslední instanci rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů.

V Anti-Dühringu rozvinul Engels Marxovy myšlenky o určující síle společenského vývoje. Touto silou je objektivní faktor – výrobní způsob – který se ve společnosti rozvíjí vně a nezávisle na vědomí lidí. Objektivní podmínky společenského života zahrnují geografické prostředí a dynamiku obyvatelstva, ale tyto faktory ve společenském vývoji hrají pasivní úlohu. Neaktivnější a nejrevolučnější prvek společenské výroby je vývoj výrobních sil (a uvnitř nich ve smyslu rukopisů Grundrisse věda jako bezprostřední výrobní síla). Právě jejich vývoj vyvolává určité společenské vztahy a podněcuje jejich neustálý vývoj.

Další vývoj myšlení je jednou z nejznámějších a nejcitovanějších oblastí politické ekonomie, se kterou se setkáváme v každé ze starších a i nyní renomovaných ekonomických učebnic. Výrobní vztahy vznikající na základě rozvoje výrobních sil zpětně působí na výrobní síly. Toto vzájemné působení, zdůrazňuje Engels shodně s Marxem, se uskutečňuje ve společenské činnosti lidí jak ve sféře materiálních výrobních sil a výrobních vztahů, ekonomické základně, vlastnictví, ale i v jejich jednotlivých fázích typu rozdělování, směny, spotřeby. Dokonce i ve sféře politických a ideologických vztahů, které tvoří společenskou nadstavbu. Objektivní faktor projevující se v dialektice výrobních sil a výrobních

vztahů existuje a působí v dialektické jednotě se subjektivním faktorem. Jím jsou lidé jako hlavní výrobní činitel, plníce přitom jak úlohu subjektu výroby, tak i vědomého vytyčovače cílů. Platí při tom, že objektivní i subjektivní faktor vždy existuje, vystupuje a působí v konkrétně historické podobě.

Marx spolu s Engelsem věnovali velkou pozornost analýze jednoty a rozdílu mezi kategoriemi výrobní způsob a základna. Ekonomická struktura, souhrn výrobních vztahů, základna je jen jedna stránka výrobního způsobu. Druhou stránkou jsou výrobní síly. Jak vysvětluje Engels, úloha ekonomické struktury spočívá v tom, že tvoří reálnou základnu, v níž je nutno koneckonců vysvětlovat veškerou nadstavbu právních a politických institucí i náboženských, filosofických a ostatních představ kteréhokoli období dějin.¹³ S cílem odstranit některé interpretační nejasnosti a současně odmítnout kritiku z řad dühringovců uvádí Engels v Úvodu k anglickému vydání studie Vývoj socialismu od utopie k vědě určité upřesnění v otázce historického materialismu právě ve vztahu k vývoji společnosti. Za historický materialismus pokládá takové pojetí „průběhu světových dějin, které konečnou příčinu a rozhodující hybnou sílu všech důležitých dějinných událostí hledá v ekonomickém rozvoji společnosti, ve změnách způsobu výroby a směny, z toho vyplývajícího rozdělení společnosti na různé třídy a ve vzájemném boji těchto tříd“.¹⁴ Znamená to, že materialistické pojetí dějin nemá nic společného s představami některých názorových křídel v sociální demokracii. Konkurenční, idealistický výklad rozdělení společnosti na třídy se omezoval na morální hodnocení. Novou kvalitou Engelsova a Marxova učení je poznání a zdůvodnění materialistického pojetí dějin, které umožnilo nejen odhalit skutečné příčiny historických procesů a událostí, ale i podat jejich objektivní hodnocení.

Uplatnění dialekticko-materialistické teorie vývoje společnosti na kapitalismus bylo pro Marxe a (zdá se, že ještě intenzivněji) pro Engelse zdůvodňujícím pro definici historické úlohy dělnické třídy jako třídy, která je jednak povolána svrhnout buržoasní řád, ale současně osvobozením sebe sama osvobodit celou společnost. Tím se dostáváme k jádru pojetí nové, socialistické společnosti, jako kvalitativně nového společenského systému lidstva.¹⁵

---

¹³ Blíže viz: ENGELS Bedřich, c.d., str. 80 a násl.

¹⁴ MARX K.- ENGELS B., Spisy sv. 22, Svoboda, Praha 1967, str. 343 a násl.

¹⁵ Všestranná analýza vzniku a rozvoje třídní společnosti, zejména kapitalismu, odhalení jeho rozporů a tendencí vývoje, umožnila Marxovi i Engelsovi (společně i samostatně) zdůvodnit přechod od kapitalismu

Snad nejvýstižnější jsou Engelsova slova charakterizující přechod od kapitalismu k socialismu jako skok z říše nutnosti do říše svobody. V jeho interpretaci to znamená, že se socialistickou revolucí začíná principiálně nová kvalita dějinného vývoje. Výrobci se stávají skutečnými uvědomělými pány vlastního osudu (zespolečenštění) a zákony začínají uplatňovat ve svůj vlastní prospěch a vědomě.¹⁶

Engels v těchto souvislostech hovoří o zániku (odumírání) státu. Nikoli však v představách anarchistů či syndikalistů, nýbrž ve vazbě na rozvoj výrobních sil společnosti, na dosažený stupeň zralosti vývoje společnosti v celku. Stát nemůže zaniknout dříve, než zanikly ekonomické a sociální podmínky, které ho zrodily. Socialistická ekonomie zde vystupuje nejen jako nástroj bohatnutí společnosti, ale též jako základ rozvoje tvůrčích schopností člověka, včetně jeho schopností vládnout. To je dlouhodobě platná podmínka pro budování socialismu, bohužel v našich podmínkách postupně devalvovaná.

Moderní socialismus, uvádí Engels v úvodu svého Anti-Dühringu, „je svým obsahem především produkt pozorování jednak třídních protikladů panujících v moderní společnosti mezi majetnými a nemajetnými, mezi námezdními dělníky a buržou, jednak anarchie panující ve výrobě“.¹⁷ Tuto myšlenku rozvíjí dále zejména v konfrontaci s názory dühringovců a dalších kritiků svého a Marxova díla. Dosavadní socialismus podle Engelse sice kritizoval existující kapitalistický výrobní způsob, ale nedovedl jej vysvětlit, a tedy se ani s ním vypořádat. Mohl jej pouze prostě odmítnout jako špatný. Ve skutečnosti však jde o to, jednak vyložit kapitalistický výrobní způsob v jeho historických souvislostech (včetně jeho nutnosti pro určité konkrétně historické období), jednak odhalit jeho dosud neznámý vnitřní skrytý charakter a zdůvodnit cesty a postup jeho zániku. Dosavadní kritika se totiž soustředovala primárně na popis zhoubných důsledků kapitalismu na místo analýzy jejich příčin a geneze celkového vývoje kapitalismu.

---

k socialismu jako zákonitý proces vývoje lidské společnosti, odhalit proletariát jako nositele tohoto historického procesu a pojmut socialismus jako výsledek proletářského třídního boje.

¹⁶ Problém svobody byl vždy jednou ze stěžejních otázek filosofie od jejího samotného počátku. Správné řešení nastínil již Hegel. Podle Engelse Hegelova zásluha spočívá zejména v jeho prioritním výkladu vztahu mezi svobodou a nutností. Nicméně plně reálný pohled na otázku svobody dan teprve Engels zavedením historického pohledu na věc.

¹⁷ ENGELS B., c.d., str. 71.

To se stalo až objevením „nadhodnoty“. Bylo dokázáno, že přivlastňování neplacené práce je základní formou kapitalistického výrobního způsobu a jím prováděného vykořisťování dělníka. I když kapitalista kupuje pracovní sílu svého dělníka za plnou hodnotu, kterou má jako zboží na trhu zboží, vytěží z ní větší hodnotu, než jakou za ni zaplatil. Tato nadhodnota tvoří konec konců sumu hodnoty, z níž se v rukou majetných tříd hromadí neustále rostoucí masa kapitálu. Průběh jak kapitalistické výroby, tak výroby kapitálu byl vysvětlen.¹⁸

Velkou pozornost věnoval Engels otázkám politické ekonomie. Definoval ji – v nejširším slova smyslu – jako „vědu o zákonech, jimiž se řídí výroba a směna materiálních prostředků nezbytných pro život lidské společnosti“.¹⁹ Výroba a směna jsou přitom dvě odlišné funkce. Výroba může probíhat beze směny, ale směna, právě proto, že je pouze směnou výrobků, nemůže existovat bez výroby. Na každou z těchto společenských funkcí působí většinou zvláštní vnější vlivy, a proto také má každá z nich své vlastní zvláštní zákony. Naproti tomu se obě také v určité chvíli navzájem propojují a působí na sebe natolik, že by je bylo možno charakterizovat jako pulsující ekonomické křivky.

V této situaci Engels uvádí drobnou, nicméně významově a svými důsledky mimořádně důležitou poznámku. „Podmínky, za nichž lidé vyrábějí a směňují, nejsou ve všech zemích stejné, a v každé zemi zase nejsou stejné za všech generací. Proto nemůže existovat stejná politická ekonomie pro všechny země a pro všechny historické epochy“.²⁰ Politická ekonomie je tak v podstatě historická věda. Pojednává o historické, tedy neustále se měnící látce. Zkoumá především zvláštní zákony každého jednotlivého vývojového stupně výroby a směny, a teprve když toto zkoumání ukončí, může stanovit několik málo zcela obecných zákonů, platných pro výrobu a směnu vůbec. Engels zde v mimořádně koncentrované podobě formuluje to, co každý zájemce o teorii politické ekonomie Marxe a Engelse zná pod frází, že „šedivá je teorie a košatý zelený strom života“. A pro praktický boj za změnu společenského systému v následujících letech mnohokrát rozpracovanou zásadu, že revoluce se pro svůj úspěch musí započít v zemi, která má splněny všechny revoluční podmínky, především však se ukáže být industriálně nejvyspělejší, neboli která má nejvyspělejší výrobní síly, nejuvědomělejší dělnickou třídu a výrobní vztahy, které

---

¹⁸ Viz blíže: tamtéž, str. 81 a násl.

¹⁹ ENGELS B., c.d., str. 204 a násl.

²⁰ Tamtéž.

jsou maximálně brzdícím elementem pro rozvoj společnosti. Soudím, že to je něco jiného, než častá tvrzení nepřátel socialismu, že proletářská revoluce proběhla za jiných podmínek, v jiném prostředí a způsobem, který klasikové nepředpokládali. Takový výklad pokládám za nebezpečně ahistorický. Nicméně v celkovém kontextu Engelsova díla nejde o stěžejní, fundamentální část. Otázku politické ekonomie a s ní spojených záležitostí Engels v Anti-Dühringovi řeší většinou formou polemiky, kdy svá stanoviska a postoje ponechává v mnohém neuzavřena, spoléhaje přitom na to, že si protivník prostuduje Kapitál, který předmětné problémy rozebírá z mnoha pohledů a do nejmenšího detailů. Druhý limitující pohled na tuto část Engelsova díla spočívá v již zmíněné polemické formě výkladu, který je a nutně musí být do značné míry limitovaný dobou vzniku, a tím i časově omezený. Možná i to měl Engels na mysli, když opakovaně připomínal, že „jeho a Marxovo učení není dogma, nýbrž návod k myšlení a jednání“.

Obdobně lze hovořit o větší části textu, který Engels věnuje v Anti-Dühringovi názorům, teoriím a konkrétním výsledkům práce a působení utopických socialistů. Zejména analýza struktury, politických a ekonomických zásad a obecných principů vedení společnosti New Lanarku Robertem Owenem mají bohatý tvořivý potenciál především pro oblast družstevnictví.

Obdobně lze hovořit o celkovém pojetí poslední části Engelsovy knihy, věnované některým zásadním otázkám pojetí a perspektiv socialismu. Především v pojetí utopických socialistů, ale i jejich kritiků. Proto je celkový výklad práce do jisté míry dobově omezený, což plyne z potřeby aktuální reakce na kritické a alternativní proudy v socialistickém hnutí a jejich institucionální struktuře. To je patrné především v tom, že si Engels z velmi široké problematiky „socialismu“ zvolil otázku „sociální“ a „náboženskou“, které se v jeho době jevily být nejaktuálnější. Jde opět o myšlenky podnětné, ovšem ke škodě věci příliš konkrétně zaměřené na kritiku názorů Dühringa a jeho stoupenců, tedy s nižším koeficientem historického využití. Za aktuální do současnosti lze pokládat např. pojetí teorie pracovní hodnoty a oceňování práce.

Na základě řady argumentů a konkrétních příkladů dochází Engels k syntetizujícímu závěru. Směna práce za práci podle zásady rovného odměňování, pokud má vůbec nějaký smysl, tedy vzájemná směnitelnost výrobků stejné společenské práce, tedy zákon hodnoty, je základním zákonem právě zbožní výroby, tedy i její nejvyšší formy: kapitalistické

výroby. V dnešní společnosti se prosazuje týmž způsobem, jakým se ve společnosti soukromých výrobců jedině mohou prosazovat ekonomické zákony. Jako slepě působící přírodní zákon spočívající ve věcech a vztazích nezávislých na chtění nebo jednání výrobců.²¹

Bedřich Engels ve svém rozsáhlém díle, mezi nímž stěžejní místo zaujímá *Anti-Dürring*, spojoval kritiku svých (a Marxových) názorových i politických odpůrců vždy s pozitivním výkladem marxistické filosofie, tj. materialistické dialektiky, historického materialismu, politické ekonomie a vědeckého socialismu. Nejen z tohoto pohledu tvoří *Anti-Dürring* jedno z nejvýznamnějších děl klasiků vědeckého komunismu, souhrnný výklad marxistického světového názoru, v němž není podán jen výklad všech tří součástí marxismu, ale také prokázána jejich vzájemná souvislost a vzájemné působení.

Engels sám význam svého díla, zejména práce *Anti-Dürring*, hodnotil pozitivně. Například v předmluvě ke třetímu vydání spisu (květen 1894) uvádí: „Jinak mohu být naprosto spokojen s tím, jak se názory zastávané v tomto spise od předešlého vydání rozšířily ve vědomí veřejnosti, mezi vědci i v dělnické třídě, a to ve všech civilizovaných zemích světa“.²²

Vybraná literatura:

HELLER J. NEUŽIL Fr.: *Bojíte se socialismu?*, Periskop, Příbram 2007, str. 194, ISBN 978-0-87077-01-6.

HELLER J. NEUŽIL Fr.: *Kdopak by se Marxe bál?*, FUTURA, Praha 2011, str. 558, ISBN 978-80-86844-73-2.

HOLMAN R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*, C. H. Beck, Praha 2005, str. 538, ISBN 80-7179-380-9.

ENGELS B.: *Anti-Dürring*, Svoboda, Praha 1977, str. 512.

ENGELS B.: *O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie*, Svoboda, Praha 1951, str. 20.

---

²¹ Tamtéž, str. 374 a násl.

²² Tamtéž, str. 70.

KULATÁ VÝROČÍ ROKU 2020 Ladislav Šafránek – Bedřich Engels (1820 – 1895)
Malý medailon na počest geniálního politika, filosofa a ekonomy

ENGELS B.: *Podíl práce na polidštění opice*, Svoboda, Praha 1950, str. 19.

Kolektiv: *Karel Marx k dnešku*, OREGO, Praha 2018, str. 167.

MARX K. ENGELS B.: *Kritiky programů*, Svoboda, Praha 1948, str. 139.

MARX K. ENGELS B.: *Manifest komunistické strany*, OREGO, Praha 2018, str. 64, ISBN 978-80-87528-43-3.

MILLER D. a kol.: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, SOK Proglas, Brno 1995, str. 582, ISBN-85617-47-1.

SOJKA M.: *Dějiny ekonomických teorií*, Havlíček Bream Team, Příbram 2010, str. 587, ISBN 978-80-87109-21-2.

O autorovi:

Mgr., Ing. Ladislav Šafránek, CSc., MBA

*1946. Bývalý dlouholetý politický pracovník. Nyní ekonomický a právní odborník působící v podnikatelské oblasti. Autor řady odborných studií, popularizačních článků a monografií v ČR i v zahraničí.

Jiří Malínský

PRVNÍ BOJ O LIDOVÝ DŮM

Poznámky k 100. výročí tragického rozštěpu socialistického dělnického hnutí v ČSR

Od bouřlivých událostí podzimu 1920 uplynulo dlouhých sto let. Historická paměť, nejbolestnější stigma všech, kterým se jedná o zachování základního jádra všeobecné vzdělanosti, prošla za tu dobu neuvěřitelnými zákrutami a neustálými virtuálními manipulacemi. Věcná fakta a zřejmé souvislosti, pro současníky těchto událostí tak samozřejmé, vyžadují na pozadí formujícího se pozdního neoliberalistického kapitalismu nové reinterpretace, odpovídající potřebám naší doby a současně historicky rekonstruující události konstitutivního třetího První republiky a s nimi i novodobé české státnosti. Jejich význam byl a je značný. Opravdu věcné, nepřepodjaté docenění tohoto významu naší dobou se bohužel stává naopak stále problematičtější.

1. Do nové republiky

Konec první světové války – tj. neúspěch velké ofenzívy ústředních mocností na západní frontě v létě 1918 – přišel vlastně rychle a pro současníky až nečekaně. Ještě v září 1918 se předpokládalo, že odpor vojsk Německého císařství a Rakousko-uherského mocnářství přetrvá zhruba do jara – léta 1919. Přesto zhroucení středoevropského monarchistického seskupení na přelomu léta a podzimu 1918 nebylo ani náhlé, ani náhodné. Ekonomické potenciály válčících stran, které v poslední instanci rozhodují o výsledcích zejména dlouhodobě vedených válek, nestály na straně ani Berlína, Vídně, ale i Istanbulu tím spíš, že rozhodující strategické suroviny, nutné pro vedení války, bylo nutné – často zdaleka a přes účinnou blokádu dohodových mocností – dovážet. Svě vykonala i podvýživa a hlad, zachvacující v posledních měsících války střední vrstvy a ve vrstvách lidových přerůstající do chronické podvýživy, která neměla daleko k biologickému ohrožení jejich členů, začaly být nad síly státních administrativ vlastně všech válčících států. Vojenské vzpoury, pád ruského dohodového spojence na podzim 1917 i další známky robustních sociálních otřesů prakticky v celé Evropě v dohledných časových výhledech byly hroživé. Ani vyvážení obilí, doslova vídeňské plenění dnešního Česka, zejména jeho národnostně českého vnitrozemí, do alpských rakouských zemí, ke kterému ve snaze zabránit zásobovací krizi, sahala vídeňská císařská administrativa, nemohlo nikoho z ústředního Národního výboru, politického střešového orgánu všech českých politických stran, nechávat lhostejným.

Zhroucení rakousko-uherské konfедераční vojenské mašinérie bezprostředně předcházel fatální rozpad italské piavské fronty na konci října 1918. Pro rakousko-uherskou veřejnou správu měl příval desítek a stovek tisíc vojáků všech národností, přesycených krutou válkou a toužících po návratu ke svým rodinám a mírovým existencím, zdrcující účinky. Zpráva o přijetí Wilsonových podmínek vídeňskou rakouskou (předlitavskou) vládou vyvolala velké vření i v Praze a velmi rychle také v ostatních regionech budoucí republiky. Čtrnáctý říjen, datum vyhlášení samostatnosti čerstvě zrozenou Masarykovou vládou, potvrzovanou v době pražských událostí na ženevských jednáních zástupců domácí politiky s čerstvě jmenovaným exilovým ministrem zahraničí Edvardem Benešem, tento proces dále urychlil. Místodržící Coudenhove, urychleně se vracející z vídeňské

cesty na své působiště, byl na nádraží „něžně“ internován sokolskými hlídkami. Do 30. října 1918 ztratila v Praze a v jazykových českých územích vídeňská vláda jakoukoli akceschopnost. Národní výbor, východisko nového parlamentu i domácí vlády, převzal v plném rozsahu moc a plně legitimoval všechny aktivity Masarykovy prvoodbojové zahraniční akce. Stejný den se v tradičním slovenském duchovním centru Martině přihlásila slovenská politická reprezentace k myšlence společného státu a k Masarykově akci. Slovenským zástupcem mezi muži 28. října (Aloisem Rašínem, Antonínem Švehlou, Františkem Soukupem a Jiřím Stříbrným) byl Masarykův žák Vavro Šrobár. Nedocenitelný význam měla i aktivita „šestého muže 28. října“ Vlastimila Tusara, v té době jednak místopředsedy říšské rady, jednak místopředsedy Českého svazu (název společného klubu českých stran v říšské radě), jednak posléze *plnomocníka Národního výboru* (zmocněnce) a od 30. října oficiálního „zástupce československého státu ve Vídni, pověřeného jednáním s rakouskými úřady, zejména zahraničním ministerstvem, o likvidaci správních úřadů monarchie“, jak zněl plný oficiální název této Tusarovy vlastně ministerské funkce de facto. Z titulu svých pověření kolem sebe shromáždil postupně české zaměstnance ústředních předlitavských úřadů a zahájil jednak shromažďování potřebných archiválií, nutných pro hladký chod zejména veřejné správy nového státu, jednak plodně zasáhl do snah o pokračování faktického vyhladovování českých zemí. Důležitý byl i jeho vklad do zprvu živelně probíhající demobilizace rakousko-uherské armády. I když přímé boje o plné mezinárodní uznání a současně i vnitřní prosazení nové státní moci trvaly do konce léta 1919 (ve východní části republiky do r. 1920), pozice, kterou vydobily zahraniční jednotky prvních legií a již dále upevňovala prozíravá, v prostředcích důrazná a ve věcné argumentaci kasuisticky vynalézavá a pro bezprostřední využití pečlivě připravená a připravovaná Masarykova a Benešova diplomacie, byla pevná a v tomto období jednoznačně nezvratná. Byla-li ohrožena, opravdu akutní nebezpečí se propojovala zvnějšku (Leninův a také Trockého pokus o přenesení revoluce do střední a západní Evropy), tak zvnitřku (opakované pokusy o vyhlášení Československé republiky rad) a trvala zhruba do konce roku 1920 (zčásti, máme-li na mysli Karlovy pokusy o habsburskolotrinskou mocenskou restauraci, do r. 1921). Týká se tedy bezprostředně událostí, které jsou vlastním předmětem tohoto zamyšlení.

Do zvláštního postavení se v té době dostaly členské strany rakouské internacionály. Zatímco německorakouská sociální demokracie svým anacionalismem a svérázně pojatým seburčovacím právem fakticky podpořila oficiální politiku Vídně minimálně v národnostním ohledu, česká, tzv. autonomistická sociální demokracie, od r. 1910 rozdělená do dvou stran, po propuknutí války svou vnitřní schizofrenií jen dále prohloubila. Vedle oficiálního aktivistického Šmeralova kurzu existovala od počátku opozice, tíhnoucí k Masarykově akci (Soukup, Bechyně, plzeňská krajská organizace). Postupem války, silněním Dohody, a naopak viditelným slábnutím Dvojspolku i stoupající nechtí většiny národa umírat na krvavých frontách nenáviděné války pro účely, skrytě i zpříma odporující českým emancipačním tužbám, se tento poměr sil měnil a posléze obracel. Od Šmeralovy rezignace na předsednickou funkci ČSSDSD v r. 1917, do níž se vrátil rychle stárnoucí Antonín Němec, se na Masarykovu stranu i na stanoviska tak řečených občanských (buržoazních) stran postavila většina členů strany. Válečné utrpení zmírnilo bariéry, které české sociální demokraty dělily od anarchistů a českých socialistů i buržoazních stran, a naopak je postupně vzdalovaly od německorakouských a německočeských soudruhů, tehdy stále působících v rámci celorakouské (předlitavské) sociální demokracie.

Specifická byla situace v legiích, zejména v nejpočetnějších legiích ruských, jejichž sibiřská anabáze výrazně spolupomohla Masarykovi a Benešovi v jejich osvobozovací práci (jakkoliv nelze podcenit – a naopak docenit – krvavé oběti legií francouzských a italských v rozhodujících bitvách západní a piavské fronty v červenci – říjnu 1918). Radikalizace vnitroruských poměrů, slábnoucí carský režim, neschopný zvládnout zátěž, kterou sám na sebe vložil vstupem do Velké války, jak je také první světová válka nazývána, nezůstal bez vlivu na naše legie, u kterých od jara 1917 dlel profesor Masaryk. Únorová a později komunistická listopadová (podle tehdejšího juliánského ruského kalendáře říjnová) revoluce nesnadnou situaci našich legií dále vyhrotila. Polomiliční duch dobrovolnického vojska, stmeleného Masarykovými myšlenkami a touhou po obnově ztracené státní a národní samostatnosti, se stal svým způsobem katalyzátorem těchto diferenciačních procesů. Na přelomu let 1917–1918 se poměrně rychle v legiích vyvinula tři křídla. *Komunistické*, čítající zhruba 10 % legionářů, které se sjednotilo kolem Aloise Muny a vytvořilo základ členstva Československé komunistické strany na Rusi (československé sekce KSR (b)), vstoupilo jako jeden muž do bolševické Rudé armády a místy bezprostředně bojovalo i proti legiím. *Pravicové* křídlo, zhruba stejně početné jako komunistické, našlo své

protagonisty v Bohdanovi Pavlů, pozdějším diplomatu První republiky a prvním československém vyslanci v Moskvě, a generálu Radolovi (Rudolfovi) Gajdovi-Geidlovi, pozdějším náčelníku hlavního štábu prvorepublikové armády a posléze kontroverznímu protagonistovi českého fašismu. Nejpočetnější bylo relativně *středové* (ve skutečnosti naopak silně levicové) socialistické křídlo, jehož jádrem se stala ruská odbočka Československé národní rady a zejména vojenské samosprávy jednotlivých pluků a nižších jednotek československého armádního sboru na Rusi, jak zněl oficiální název ruských legií; byly plně a bezvýhradně věrný Masarykově a Benešově neutralitní linii ve stanovisku k rychle propuklé ruské občanské válce (1917/1918–1920/1922). Po dobytí státní samostatnosti 28. října 1918 jejich bojeschopnost, mj. proto, že nebyly po řadu dlouhých měsíců střídány, upadala. Nakonec se Benešovi podařilo dohodnout ve Vladivostoku přistavení dostatečného počtu lodí západních demokracií a do dějin vešlá sibiřská anabáze se mohla uzavřít cestou kolem světa přes Suezský průplav do italských přístavů a posléze do vlasti. Návrat ruských legionářských transportů – každý zhruba po 1 000 mužích – nezůstal bez vlivu na vývoj nesnadné vnitropolitické československé situace a zejména na vývoj uvnitř tehdy daleko největší české i československé politické strany tím spíš, že se protáhl hluboko do roku 1920.

Mezitím nový stát začal dělat své první krůčky. Opojný pocit svobody, až mytizující dětinské přesvědčení, sdílené širokými vrstvami tehdejší společnosti, že právě rodící se střeoevropská republika přirostla dohodovým mocnostem obzvláště k srdci, plynoucí z mimořádné Benešovy úspěšnosti při prosazování cílů prvního odboje během mírových versailleských jednání, rychle ustupovaly. Zásobovací potíže, nejistota kolem hranic, relativně rychle propukající spory mezi dosud jednotnými českými stranami, potíže s německočeskou pohraniční iredentou i česko-polský svár o Těšínsko, či rozporuplně probíhající konflikt s komunistickým Maďarskem (Maďarskou republikou rad) přispěly k šířící se depresi a deziluzi. Deziluzi, která v život vyvolávala zcela jinou iluzi. Iluzi o státu dělníků a rolníků na Východě, v Moskvě, v zemi zápasící o své přežití s celou řadou nepřátel vnitřních i zahraničních. Požadavky za uskutečnění socialismu, které i u nás nacházely svou živnou půdu, byly podle této věcně ne příliš přesvědčivě doložené domněnky v sovětském Rusku nejen prosazeny, ale také krok za krokem údajně úspěšně uskutečňovány. Založení nové Třetí internacionály na jaře 1919 tento opojný pocit strádajících dolních (spodních) vrstev vznikající prvorepublikové společnosti jen dále prohloubilo. Do Československa

dorazil Leninův emisar Alois Muna, záhy následovaný dalšími; jedním z nich byl i světově proslulý spisovatel Jaroslav Hašek. V doposud jednotné Československé sociálně demokratické straně dělnické začal vznikat zprvu pominutelný, zdánlivě neviditelný bazální rozštěp-rozлом. Byť nebyl jediný a situace hnutí byla složitější (paralelně probíhaly i slučovací procesy a mimo budoucích komunistů se na pravém křídle oddělila modráčkovská skupina a na levém oproti středu radikálněji smýšlející kautskyánci (centristé) věrní dočasně působící vídeňské tzv. dvaapůlté internacionále), byl to nepochybně osudový okamžik v dějinách našeho socialistického dělnického hnutí. Míra jeho závažnosti a dosahu však nemohla být tehdy ani tušena, natož známa a už vůbec ne v zárodku řešena.

2. Ve vlnách poválečného rozvratu

Nová republika se nevznášela ve vzduchoprázdnu. Leninova a Trockého idea o přenesení těžiště revoluce do západní Evropy, respektující dávnou Marxovu prognózu o prvotním vítězství socialismu především v nejvyspělejších zemích, nebyla snem ani iluzí, nýbrž hrozivě závažným faktem, jehož splnění minimálně do počátku roku 1921 bylo na spadnutí; proto nemohla žádného z vedoucích státníků malého státu v srdci Evropy – a nejen je – nechat lhostejným. Nejen sibiřská legionářská anabáze, ale ještě více na jaře 1920 Pilsudského Polskem dobrodružně a nezodpovědně rozpoutaná rusko-polská válka přivedly bolševickou Rudou armádu až před Varšavu. Víra, že vítězství socialismu je na dosah, dodávala sílící české radikální levici křídla a současně znejišťovala zbytek společnosti, jež se teprve na podzim 1919 – pomalu a tápavě – začala stabilizovat. Republice však nehrozilo „pouze“ nebezpečí zleva. Německočeská konzervativní pravice, která utrpěla těžkou porážku v prosinci 1918 a ještě více podpisem mírových dohod v létě 1919, stále čekala na svou příležitost a opírala se přitom o blízké spojence hlavně v stejně obtížně vznikající výmarské německé republice i v novém rakouském republikánském státě (rakouské První republice). Svou restaurační naději nevzdal, jak již bylo řečeno, ani habsburskolotrinský císař Karel spoléhající přitom na autoritativní (v dobovém ptydepu fašistický) horthyovský maďarský režim, který v létě 1919 ukončil několikaměsíční existenci komunistické Kunovy vlády sovětského Maďarska. Zda a jak a zda vůbec bude zachránítelná a udržitelná demokracie v republice, která vznikla jako do skutečnosti převedený wolkerovský sen, záleželo v mnohém na tom, jak se bude s to se svou stále akutnější

vnitřní krizí vyrovnat největší a nejsilnější politická strana – ČSSDSD (Československá sociálně demokratická strana dělnická) a její tehdy ještě stále s velkoněmeckou vizí zápasící sotva ustavená německočeská blíženkyně DSAP (Německé sociálně demokratické straně dělnické).

XII. sjezd ČSSDSD, který se sešel v prosinci 1918, zastihl Lidový dům v nesnadné přechodné situaci. Řada klíčových nebo významných členů strany se nestačila vrátit z front světové války, padla nebo působila v legiích prvního odboje. Výrazně narušen byl i vnitřní život strany: relativně nejlépe fungovalo ústředí v Lidovém domě, podstatně hůře významná část krajských organizací, a ještě obtížněji nižší úrovně vnitrostranické struktury. Sociální radikalizace ve společnosti byla značná a stále se stupňovala, volání po socialismu nepřeslechnutelné a všeobecná bezradnost, vztahující se k věcnému obsahu takto komponovaných abstraktních hesel, víc než zřejmá. Hlavním tématem sjezdu se stalo vypořádání s rakousko-uherskou minulostí. Svodem, který soustřeďoval tyto radikalizované nálady, byl Bohumír Šmeral. Otázka jeho údajného i faktického aktivistického rakušáctví byla zevrubně probírána – vzhledem k okolnostem až překvapivě věcně a nepodjatě. Ojedinelé protišmeralovské výpady nenalezly oporu ve většinovém názoru sjezdového auditoria. Mravní absolutorium, o něž důsledně sebekritický Šmeral žádal a jehož se mu také dostalo, patří k ojedinelým – až snovým – okamžikům novodobých českých dějin. Další vývoj tuto idyličnost už ovšem postrádal.

Bývalý předseda strany odmítl patrně Masarykovu nabídku strategického velvyslanckého křesla v Berlíně (byla spojena s ministerským titulem) a uchýlil se na dlouhou řadu měsíců do zahraničí jako dopisovatel ústředního stranického orgánu *PRÁVO LIDU*. Další sjezdová témata, sjednocení s moravskými centralisty kolem ostravského Petra Cingra a brněnského Edmunda Buriana i rýsující se možnost sjednocení se se stranou československých socialistů, byla v dalších týdnech a měsících naplňována s velmi proměnlivým zdarem. Zatímco prvé se dočasně podařilo, od druhého se upustilo (kamenem sporu byla mj. otázka uznání třídního boje). Sílicí *radikalizace* strany vedla v průběhu roku 1919 k odchodu modráčkovského směru (vznikla z něj Socialistická strana československého lidu pracujících) a k postupnému zesilování a profilování levého směru tzv. *marxistické opozice*, jehož praporečnickem i mozkiem se stal Bohumír Šmeral, jemuž se dostalo všestranné Leninovy podpory. Rozpory sílily, ale síla strany navenek prozatím zdánlivě rostla. Kmenová opora Masarykova nadstranického hradního směru slavila výrazný

úspěch v komunálních volbách na jaře 1919 a v červenci díky tomu došla premiéřské křeslo, na němž dotčeného a uraženého Karla Kramáře, dlejšího na pařížských mírových jednáních, vystřídal obratný, úkoly stále rostoucí a ve vztahu k Masarykovi pozoruhodně oddaný a vstřícný Hybešův dědic Vlastimil Tusar. Posiloval se i *celočeskoslovenský* rozměr ČSSDS: ze zhruba 180 000–190 000 členů na konci roku 1918, omezených na území západních československých zemí, bylo na jaře 1920 zhruba k datu prvních voleb do Senátu Národního shromáždění a do Poslanecké sněmovny kolem 500 000 – 520 000 členů; zvláště silná měla být slovenská zemská organizace, která dosáhla – či spíše měla dosáhnout – zhruba 160 000 – 180 000 členů (počet obyvatel tehdejšího Slovenska se pohyboval kolem 2,5 miliónu a členská evidence nebyla exaktně přesná). K rychlému růstu se však pojily i administrativní zmatky a postupná proměna vnitřního ideového i personálního uspořádání strany. Vnější úspěchy první Tusarovy vlády, počátky sociální legislativy, schválení definitivní demokratické ústavy republiky 29. února 1920, obhájení důležité části území Těšínska s bohumínským železničním uzlem či počátky ustavování státní moci na Podkarpatské Rusi, vedle tohoto živelného vnitřního kvasu jako by zanikaly.

Dařilo-li se republice administrativně, hospodářsky byla její situace mnohem složitější. Nové východní země – Slovensko a zvláště protáhlá, úžící se Podkarpatská Rus – byly nadány mimořádnou hmotnou chudobou a nízkou civilizační úrovní drtivé většiny obyvatel právě tak jako etnickou nevyhraněností. I v historických západních zemích, zejména v pohraničí, přetrvávala krize, hmotná nouze a značné potíže se zásobováním. Sociálně vyostřený radikalismus posledních válečných měsíců tak nejen nemizel, ale ještě se naopak – jak jsem již uvedl – stupňoval. Zespolečnění výrobních prostředků zestátněním viselo ve vzduchu a hlásili se k němu i ti, u kterých to bylo nejméně očekávatelné: Kramářovi národní demokraté. O polsko-ruské válce, zahájené hazardním polským útokem na východ v dubnu 1920, již byla řeč. Když se v létě ruská vojska, vedená jedním z nejproslulejších bolševických vojevůdců občanské války Michaiem Tučačevským, přiblížila na dosah Varšavy, zdála se být rozhodnuta nejen válka, ale současně znovu v krátké době otevřena i otázka budoucího společenského uspořádání Československé republiky. Schylovalo se – tak to cítili tehdy snad všichni vně i uvnitř politické komunity – k možné sovětizaci Československa. Nejsilnější strana druhé vlády rudo-zelené koalice stanula před jednou ze svých největších výzev. Pro co se rozhodnout? Kam směřovat? Podpořit sociálně profilovanou, sotva zrozenou demokracii nebo se bezvýhradně oddat vábivé perspektivě

společnosti rovných, v níž by nebyli ani sluhové, ani pánové? Společnosti, jejíž dosažení se zdálo být na dosah ruky, ale o jejíž konkrétní podobě panovaly v nejlepším případě nanejvýš nevyhraněné představy?

3. Vnitřní situace v ČSSDSD (léto 1920)

Socialistické hnutí ovládl myšlenkový kvas i organizační ruch, jaký nepoznalo dlouho předtím ani potom. Moskevští emisari i významní sociální demokraté šmeralovského směru zahájili pravidelné zájezdy do Moskvy, do země zaslíbené nového řádu. Nejezdili tam ovšem sami, a tak se k československé veřejnosti dostávaly i jiné, byť často také zkreslující informace: o občanské válce a jejích hrůzách, o statisících osiřelých dětí (bezprizorných), o prvních protidemokratických projevech nového režimu, ale i o řádění a bestialitě podstatné části bílého hnutí a faktickém rozpadu ruské ekonomiky doprovázeném pro tehdejší současníky těžko uvěřitelnou bídou, strádáním, epidemiemi a hladomory. Převládající stanovisko členstva ČSSDSD k ruským událostem na jedné straně uznávalo *relativní úspěšnost* nového režimu – tou či onou formou v zemi dosud působily i další ruské socialistické strany, tj. sociální demokraté (menševici) a sociální revolucionáři (eseři) – oproti bílému hnutí, v němž silnou pozici měli i monarchisté a černosotněnci odkazující se k režimu cara Nikolaje II. (1894–1917). Současně zdůrazňovali – ve shodě s TGM – *nepřenosnost* ruské zkušenosti do československých poměrů a nemožnost vítězství socialismu v malé osamocené zemi typu ČSR. Jasná tehdy totiž nebyla ani pozice Třetí internacionály, ani jejich zbývajících partnerek (vídeňské a londýnské). Mnohem závažnější bylo vnitřní dění v ČSSDSD (Československé sociálně demokratické straně dělnické), v němž neustále – posléze a stále více i Šmeralovou zásluhou – sílila pozice tak řečené marxistické levice; ani ona ovšem přes svou mohutnost nevyčerpávala bohatost tehdejšího ideového a politického vnitrostranického kvasu; i v ní se v té době začal postupně vydělovat radikální stalinistický (ultralevě) smýšlející proud. Němcovo vedení – mnoho tu hrály staré resentimenty spojené se Šmeralovou osobností – se snažilo stůj co stůj *uhájit stranickou jednotu*; v praxi to však byla pozice spíše ústupná než silná a spíše váhavá než rázná. Svůj nezanedbatelný vliv měli i kautskyánsky smýšlející čeští sociální demokraté. Blíže Masarykovým postojům se pohybovala svým nazíráním vládní skupina kolem premiéra Vlastimila Tusara, která mohla dočasně těžit z vynikajícího výsledku

strany i dalších partnerských socialistických stran v prvních prvorepublikových parlamentních volbách (25,7 % /tj. 33,4 % českých hlasů/, DSAP 11,1 % /43,5 % německých hlasů, ČS(N)S 8,1 % /cca 11 % českých hlasů/), které se konaly v květnu 1920. Byla to ovšem krátkodechá epizoda, protože sociálně demokratická vnitrostranická rozháranost byla natolik vyhrocena, že začala vzbuzovat důvodné obavy všech skutečných československých demokratů o osud nového pořádkového režimu.

Horké léto 1920 napětí, ve kterém žila československá sociální demokracie, dále vystupňovalo. Na přelomu července a srpna se konal v Moskvě II. kongres Třetí internacionály (Kominterny), jehož se pod hlavičkou ČSSDSD zúčastnili Antonín Zápotocký, Helena Malířová a Ivan Olbracht. Schválil řadu dokumentů, které předurčily budoucí tvář světového komunistického hnutí pro příští léta. Zvláštní místo mezi nimi mělo *dvacet jedna podmínek* pro vstup do Komunistické internacionály, z nichž nejzávažnější, souhlas s rezignací na vlastní právní subjektivitu, a tím fakticky i věcně politicky na vlastní samostatnou činnost, degradoval budoucí členské strany na *ne zcela svéprávné sekce* Komunistické internacionály pokorně čekající na rozhodnutí moskevských samozvaných vševědů. V československé sociální demokracii, která se připravovala na svůj XIII. sjezd, původně svolaný na konec září do Prahy (bylo to vyústění kompromisních vypjatých vnitrostranických jarních jednání, vedených mezi oběma směry, jež vyvrcholila na prvním povolebním zastupitelstvu (ÚVV) strany 28. – 29. dubna 1920) to vyvolalo vření, které Tusarovu skupinu vyprovokovalo k *rozhodné protiaksi*. Nejednalo se totiž jen o vnitrostranickou záležitost, ale především o směřování k otevřenému pokusu o *první sovětizaci* Československa. Času se nedostávalo; 5. září se totiž sešla celostátní komunistická konference šmeralovského křídla stále pod hlavičkou ČSSDSD, aby schválila dvacet jednu podmínku pro vstup do Kominterny. Při získávání většiny při volbě sjezdových delegátů sehrály důležitou úlohu události v živelně vznikající slovenské zemské organizaci: po dvoudenní odborářské konferenci v povážských Vrútkách (17. – 18. září), na níž se sešli delegáti zastupující až 300 000 odborově organizovaných dělníků ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, se o den později, 19. září 1920, v nedalekém Martině konal sjezd slovenské zemské organizace ČSSDSD, na němž 156 delegátů zastupujících zhruba (snad) 180 000 členů, vyjádřilo většinově svou vůli pro vstup do Komunistické internacionály. Šmeralova promyšlená strategie, v zárodku rezignující na budování revoluční sekty, a naopak usilující o vybudo-

vání silné masové strany, schopné převzetí moci, spěla ke svým nejviditelnějším úspěchům. Fakticky bylo ovládnuto hlavní centrum strany v Lidovém domě, mimo oficiální stranické vedení působila celá řada paralelních struktur včetně zvláštního šmeralovského výboru zaměstnanců podniků strany, ovládnuta byla dočasně i redakce ústředního orgánu *PRÁVO LIDU*. Dosavadní vnitřní rozháranost dospěla k hranici, z níž přechod k úplnému rozpadu strany byl již věcí spíše procedurální rutiny než promyšlené politické koncepce. Tyto úspěchy byly ovšem silně relativizovány jednak stoupajícím odporem tzv. pravicového křídla (ve skutečnosti silně levicového) kolem Vlastimila Tusara a Rudolfa Bechyně, ale i odražením západní ofenzívy Rudé armády pod Varšavou a zahájením rozhodného protiútoky polské armády (13. – 25. srpna 1920). Pominout nebylo možné ani skutečnost výrazně záporných většinových postojů zejména české společnosti (zhruba 65–70 % obyvatelstva hlavně západních českých zemí ČSR) i varovnou zkušenost s jepičím trváním komunistických republik v Maďarsku, Slovensku a Bavorsku, jejichž existence se počítala spíše na dny než na týdny. Svou váhu měly i v této věci jednoznačné postoje vítězných dohodových velmocí.

Šmeralovská destabilizace Lidového domu a faktické *rozpolcení* ústředního sekretariátu strany krajně znesnadnilo její řízení i všednodenní chod. Údaje, obsažené jak v pramenech, tak v odborné literatuře, nepřinášejí ucelené informace, ale spíše odhady, které tou či onou stochastickou kvantifikací ilustrují stav, do něž se strana tehdy, v první polovině září, dostala: stav už ne rozháranosti ani rozpolcenosti, s nímž šla do jarních voleb, ale naopak stav hrozící *zánikem* této klíčové strany českého demokratického socialismu, jež paralelně byla stále hlavní silou druhé vlády rudozelené koalice. Vůdcové středového i tzv. pravicového křídla se měnili – tento proces byl naštěstí v zárodečném stádiu – v generály bez vojska. Situace vyžadovala energickou protiakci. Měla dva vůdčí protagonisty: premiéra, tehdy ještě ne čtyřicetiletého Vlastimila Tusara, a prezidenta, který byl symbolem obnovené státnosti, už sedmdesátiletého Tomáše Garrigua Masaryka.

Základní slabinou šmeralovského křídla byl poslanecký klub. Ze získaných 74 mandátů bylo komunistických zhruba pouze 22. I to však stačilo na zpochybnění druhé Tusarovy vlády: již zmíněné mimořádné povolební zastupitelstvo (dnes ÚVV), svolané k tomuto účelu, naprosto nesmyslně omezilo trvání vlády na dočasné tři měsíce. Za situace, v níž se nacházel stát, i vzhledem k faktu, že parlament vzešel v obou svých komorách ze svobodných demokratických voleb, to bylo víc než „podivu hodné“ usnesení. O koaliční

politice jako takové měl rozhodnout rovněž mimořádný již zmiňovaný XIII. sjezd, svolaný původně, jak jsem již uvedl, na dny 25. – 28. září. Datum schválení vládního programového prohlášení – 11. červen 1920 – tak vlastně bylo i datem počínajícího *skrytého rozvratu státu*. Stávka železničářských dělníků, další stávky a demonstrace, organizované šmeralovským křídlem i ostatními radikály, vyhocení situace ve východních československých zemích, pozdní doprava americké mouky a hrozící zásobovací krize, počínající hnutí rad (sovětů, využity v prosincové generální stávce), byly dalšími kulisami tohoto horkého bouřlivého léta. Na ustavení šmeralovské levice za této situace odpovědělo obdobným krokem z Bechyňova podnětu i druhé křídlo strany. I tak však bylo ze složení zvolených delegátů jasné, že XIII. sjezd proběhne ve Šmeralově režii. Stejně zřejmé bylo, že pod hlavičkou sociálního demokratického hnutí probíhá intenzivní, stále stupňovaná, otevřená *komunikace strany*.

Protiakce, měla-li mít alespoň naději na úspěch, musela začít okamžitě uvnitř strany. Střed strany v čele s Antonínem Němcem však stále váhal. Bechyňe proto navštívil již 9. srpna prezidenta a vylíčil mu situaci: bylo by lépe, zdůraznil, začít s otevřeným bojem, dokud je čas. Masaryk mu pozorně naslouchal, a nakonec plně převzal iniciativu. Vyčkal vyznění varšavské bitvy a po následném ústupu bolševické armády u Varšavy začal jednat. Na 8. září byla do diskrétního prostředí hlubušského zámku na Příbramsku, kde bylo tehdy letní prezidentské sídlo, svolána porada, o jejímž průběhu existuje přesný Masarykův vlastnoruční záznam. Za ČSSD se tohoto přelomového setkání zúčastnili kromě Tusara a Bechyňe Gustav Habrman, František Tomášek a Jaroslav Aster, za německou (německočeskou) sociální demokracii Josef Seliger, Ludwig Czech, Adolf Pohl a Carl Heller. Třebaže stanoviska zástupců obou stran měla daleko ke shodě, podařilo se dospět k jednoznačným závěrům. Východiskem měla být okamžitá demise druhé Tusarovy vlády po předchozím dojednání s agrárnickým předsedou Švehlou, následné nastolení úřednické vlády (Gechäftsministerium), složené z úředníků a odborníků, a tím uvolnění prostoru pro ráznou vnitrostranickou akci v ČSSD, jež mělo pro tzv. pravici i republiku zachránit, co se ještě zachránit dalo. (Zřejmě právě toto Masarykovo angažmá dalo v pozdější komunistické publicistice i programatice základ pro schizofrenní stanoviska, jež ho v jedné krajní verzi líčila jako hlavu československého oficiálního fašismu a symbol poklonování, případně zaprodávání země západním imperialistům, na straně druhé, neméně krajní, pak téměř naopak jako velkou dějnotvornou osobnost, doprovobenou např. Zápotockého

přesvědčením, že lidem práce byl předválečný socialista Masaryk prvorepublikovou buržoazií ukraden.)

14. září podala vláda demisi se zvláštním zdůvodněním sociálně demokratických ministrů, že odmítají podléhat diktátu několika neznámých osob. Ve stejný den užší zastupitelstvo (ÚVV, dnešní předsednictvo strany) *odložilo* mimořádný sjezd o tři měsíce (na dny 27. – 29. listopadu) s vysvětlením, že v době volby sjezdových delegátů nebylo známo přesné znění 21 podmínek pro vstup do Třetí internacionály; ty byly do ČSR doručeny a následně rozšířeny podle Soukupova svědectví „bezprostředně“ před datem sjezdu (na přelomu srpna a září?) a ve svých konečných redakcích byly nepochybně určeny buď k oslabení, nebo úplnému zániku členských stran Socialistické internacionály. Levice na závěry užšího zastupitelstva odpověděla důvěrnou poradou v Lidovém domě a následným ustavením akčního výboru dělnictva Velké Prahy, který „sesadil“ užší zastupitelstvo (předsednictvo). Následujícího dne 15. září se sešla v proslulé sociálně demokratické karlínské hospodě U Zábranských schůze levice; po jejím skončení dorazilo do Lidového domu na 300 lidí, vedených Šmeralem, kteří si s pomocí redaktora Josefa Skály (Skaláka?) vynutili přes rozhodný Stivínův protest převzetí redakce *PRÁVA LIDU*. Vzápětí byla nasazena ostrá Olbrachtova cenzura, v jejímž rámci bylo straně zatajeno mj. usnesení užšího zastupitelstva strany ze 14. září o odložení sjezdu. Aparát (pracovníci strany) našel opět podle Soukupova podání nová útočiště v najatých kancelářích havlovského paláce Lucerna nebo přímo v soukromých bytech, redakce Práva lidu byla na takřka tři měsíce (od 18. září do 10. prosince 1920) přemístěna do prostor Beaufortovy tiskárny v Jugmannově ulici. Pro udržení vlastnictví *PRÁVA LIDU* vykonala mnoho poslankyně a pozdější senátorka Božena Ecksteinová-Hnilíčková, která zachránila předplatitelské evidence. Redakce byla i nadále řízena Antonínem Němcem a Josefem Stivínem. Bezprostředně po šmeralovském úchvatu Lidového domu byla podána Meissnerem a Soukupem *žaloba*. Když násilná komunistická správa nad Lidovým domem byla 9. prosince 1920 uzavřena, zůstal po jejím tureckém hospodářství milionový dluh u tiskárny Práva lidu a 600 000 Kč za ostatní vydané tiskoviny včetně nákladů komunistické zářijové konference; oboje – šlo tehdy o nemalou částku 1,6 mil. Kč – příznačně dodatečně uhradila ČSSDS.

Po těchto jednostranných aktech se sešlo 20. září další jednání užšího zastupitelstva strany, které poměrem hlasů 46:16 *zamítlo* návrh rušící odročení sjezdu, *potvrdilo* listopadový termín a *zostřílo* podmínky pro přístup na sjezd vyloučením všech delegátů, kteří

se vyslovili pro přijetí neblaze proslulých 21 podmínek. Ještě zřetelnějším poměrem hlasů 56:10 byli vedením sekretariátu pověřeni Antonín Němec a nový dočasný generální tajemník Václav Johanis. Mezitím proběhla konference především šmeralovského křídla, která je v pozdějším komunistickém podání známa jako legitimní XIII. sjezd. Obavy, které vyjádřila obě již zmíněná zasedání užšího zastupitelstva, průběh této konference plně potvrdil.

4. Průběh šmeralovského sjezdu (komunistické konference)

Boj o legitimitu tehdejšího počínání obou rozvaděných křídel, historicky zjistitelnou (postižitelnou) až z dalších fází dějinného pohybu veškeré československé sociálně demokratické levice, pokračoval i na šmeralovské konferenci. Konference byla zahájena proslovem „čestného předsedy sjezdu“ (čestného předsedajícího) Josefa Hybeše, spoluzakladatele ČSSDSD, a ostrou Hybešovou kritikou postupů tzv. pravice. Odvolávání se na vůli místních politických organizací znělo v tehdejším zmatku přesvědčivě; podstatně méně přesvědčivý byl však další průběh šmeralovské konference. Příznačné bylo vyjádření předsedajícího domnělého sjezdu Josefa Tesky: *„Říká se nám, že jsme sjezdem komunistů. Odmítáme tento název, je-li tu úmysl příhany, který jest dáván tomuto sjezdu. Jsme sjezdem strany československé sociální demokracie.“* (s. 66 sjezdového protokolu) (Je příznačné, že autor šmeralovské biografie Jan Galandauer přesto úlohu i vystupování obou tajemníků, Emanuela Šlechty i Josefa Tesky, hodnotí jako projevy *nevyhraněného středu* ČSSDSD). Konference uctila památku zesnulých, mezi nimiž nechyběli ani blízcí Masarykovi spolupracovníci Karla Máchová a Václav Beneš, nejstarší bratr Edvarda Beneše. Už v úvodních minutách konference si vzal slovo roudnický delegát Josef Beneš, který sice ostře kritizoval nedávný postup užšího zastupitelstva, současně se však ještě ostřeji ohradil proti možné komunistické straně a žádal, aby vstup do Kominterny byl nejprve hloubkově projednán v místních organizacích; svůj příspěvek zakončil nabídkou smíru a obnovení jednoty strany; a v této souvislosti volal případně po tom, aby se zamezilo matení pojmů. V obdobném duchu vyznělo i vystoupení šmeralovského generálního tajemníka Emanuela Škatuly.

Zmatky, za kterých „sjezd“ probíhal, potvrdila i zpráva mandátové komise. Uvádělo se v ní, že ze zvolených řádných 527 delegátů se prezentovalo na sjezdu 338 (64,1 %); z toho mandátová komise uznala za platných 321 (60,9 %). Současně se navrhovalo, aby v případech duplicit docházelo k výměnám řádných mandátů ve prospěch zvolených a k tíži virilních delegátů (delegátů z titulu dosavadní zastávané, zpravidla výkonné funkce). Slovenská organizace, která měla k 15. červnu čítat 464 MPO (místních *politických* organizací; tak se do r. 1948 nazývaly dnešní místní organizace současné ČSSD) se 113 936 členy, rozeslala 80 delegátských mandátů, z nichž však komise uznala 29 (Tento i další údaje ostře kontrastují s čísly, se kterými pracuje odborná literatura a je o to závažnější, že je uváděn právě šmeralovským křídlem; Galandauerem uváděný důvod, totiž Šmeralovo až úzkostlivé dodržování procedur a stanov, je nejen z tohoto hlediska napadnutelný.) Konstatace mandátové komise, že přetrvává starý zlozvyk některých delegátů nevykazovat se členskými legitimacemi strany či OSČ (Odborového sdružení československého) či jiných *zájmových složek* typu SDTJČ (Svazu dělnických tělocvičných jednot) či DA (Dělnické akademie, tj. dnešní Masarykovy demokratické akademie), který se objevil se i na této konferenci, jen dokresluje již konstatovanou hektičnost a živelnost průběhu konference.

V hlavním vystoupení konference bouřlivě aplaudovaný Bohumír Šmeral zdůrazňoval potřebu čestného a slušného jednání při prosazování programových cílů marxistické levice. Vymezil a analyzoval charakter doby a dovozoval, že z krizí první světové války není možné vybědnout pomocí obvyklých reformních opatření. Jednoznačně apostrofoval svůj osobitě pozitivní vztah k československé státnosti: *„Nedívám se na nynější stát a jeho konstrukci s hlediska nacionálně kapitalistického pozorování, ale i když se dívám naň s hlediska pouze revolučního, neváhám říci, že my všichni uznáváme tuto státní konstrukci jako daný podklad a předpoklad svého sociálně revolučního zápasu.“* (ss. 111-112 sjezdového protokolu). Ještě „šmeralističtější“ zazněla pasáž věnovaná vztahu křídla k Moskvě: *„A teď jsem u toho komanda z Moskvy. Otevřeně Vám zde prohlašuji, že není žádných povelů z Moskvy, a kdyby byly, že pro nás nemohou býti působivými do té míry, abychom opustili radu svého vlastního rozumu a abychom revoluci sociální, kterou ve své zemi chceme dělati, nedělali vlastními prostředky, vlastní methodou. Ne po rusku, ale po česku. (Výborně!)“* (s. 115 sjezdového protokolu.). Otevřeně se vyjádřil i k dalším ožehavým problémům (po-

zemková reforma, potřeba československé cesty k socialismu, příprava k násilnému převzetí moci, k změně názvu strany atd.). V jedné pasáži svého projevu neváhal jednoznačně zvolat: „*Hrdě prohlašuji: Já jsem komunista!*“ (s. 120 sjezdového protokolu). Mluvil vlastně sice diplomaticky, ale jasně ve prospěch komunistické secese: „*I při řešení jména strany musíme důsledně jít v linii celkové své taktiky, jejíž základní myšlenkou, jak jsem už vysvětlil, jest massám nic násilím nevnucovat, neroztrhávat jejich historicky vytvořené celky, nechat je projít názorným vyučováním skutečných událostí, upozorňovat je, aby se dobře dívaly a v revolučně rychlém vývoji dnešní doby stane se massa poměrně velmi brzy zralou, aby sama rozhodla správně.*“ (s. 122 sjezdového protokolu). V závěru svého vystoupení se vyjádřil pro časový posun v založení komunistické strany a prosazoval postupné prosazování leninských myšlenek zdola: „*Nikomu tyto myšlenky nevnucuji. Tyto věci není možno dokazovat matematicky jako že jedna a jedna jsou dvě; jsou to věci vystižení, tušení, instinktu*“ (s. 129 sjezdového protokolu). Připustil, že řada lidí odpadne, že cesta k uskutečnění leninského ideálu – v šmeralovské dikci k průlomou soukromokapitalistického zřízení – nebude snadná a zakončil klasickými Leninovými slovy: „*Bud'ět što bud'ět, no bud'ět ješčo na našej ulice prázdnik.*“ (s. 130 sjezdového protokolu) Šmeralovo vystoupení bylo zakončeno sice silným, ne však bouřlivě souhlasným potleskem a zpěvem *Rudého praporu*.

V navazující diskusi znovu zazněla upozornění na údajně ošidné Tusarovo jednání (řečník Merta neuveden v seznamu delegátů konference), pocitů zklamání z účasti ve vládě (delegát Alois Novák z Přelouče), zrady starých soudruhů a sejití z cesty socialismu (delegát Karel Pospíšil z Moravské Třebové). Velmi radikálně vyznělo vystoupení Zápotockého, tehdy oficiálně stále ještě krajského kladenského tajemníka ČSSDS. V revoluční době, uvedl v úvodu svého vystoupení, je nutno jednoznačně volit mezi sociálním reformismem a socialistickým revolucionismem; vytkl nedostatečnou míru znalosti Marxova a Engelsova *Manifestu komunistické strany* z r. 1848 ve straně; zdůraznil přednosti sovětové demokracie (demokracie dělnických rad) oproti demokracii občanské; ruskou revoluci je nutno respektovat, ne však slepě napodobovat; prosadit socialistický stát znamená skoncovat se soukromým vlastnictvím. V této rovině podal jako referent bodu i svou informaci o průběhu II. kongresu Kominterny, jež vyvrcholila touto jeho šmeralisticky znějící konstatací: „*My nechceme tuto mezinárodní dělnickou solidaritu nikomu vnutiti a nadiktovati, my chceme, aby přesvědčení a uznání dělnické mezinárodní solidarity proti solidaritě kapitalistického světa vyrostlo v dělnících samých, v těch massách, které musí být*

dělnickou solidaritou prosáknuty. (Potlesk.) Bylo by také zbytečno někoho násilím k mezinárodní solidaritě nutiti, když by ten, kdo má tuto povinnost přinášeti a plniti, nechtěl sám z vnitřního přesvědčení o její nezbytnosti a nutnosti býti přesvědčen. Takhle vypadá stanovisko Třetí internacionály.“ (s. 181 protokolu konference).

V podobném duchu vystupovali i další přihlášení delegáti. Josef Skalák (do ČSSDSD se vrátil po V. sjezdu KSČ r. 1929) rozebral 21 podmínek pro vstup do Kominterny: volal po budování paralelních ilegálních struktur, záměrném rozkládání odborové ústředny OSČ, po pravidelných stranických čistkách, jednostranné podpoře Moskvy a jasně se vyslovil pro byt' ne okamžitou komunizaci ČSSDSD. Skalák naplno dořekl, co Šmeral spíše naznačoval a někdy i *záměrně* nedomluvil. Nejednalo se o náhodu: zatím kosmetické rozdíly rozdělily budoucí KSČ ještě před polovinou dvacátých let do několika frakcí a již v tomto okamžiku tak založily její hlubokou vnitřní krizi na přelomu dvacátých a třicátých let. Jednalo se o procesy, které postupně marginalizovaly zprvu vedoucí osobnosti tzv. historického středu KSČ: Bohumíra Šmerala, Antonína Zápotockého a snad vůbec nejvýrazněji vůdce marxistické levice v německé (německočeské) sociální demokracii Liberečana Karla Kreibicha.

Charakteristické bylo i hlasování domnělé drtivé většiny delegátů konference: údaje, uváděné mandátovou komisí konference, to víc než zpochybňují. Jak víme z Benešova vystoupení (nejedná se o prezidenta, ale o již zmíněného roudnického delegáta), ze sjezdu odešla kautskyánsky smýšlející část delegátů, odhadnutelná na zhruba 19 % počtu prezentovaných delegátů). Historiografií komunistického období monumentalizovaná údajná drtivá většina se tak povážlivě smrskává na počet, který se při jen na sjezdu uváděných nesrovnalostech snižuje na *velmi neprůkaznou majoritu*, případně ale také – byt' silnou – *minoritu*, jež je pro schvalování tak zásadních, systémově zlomových rozhodnutí, jaká na sebe vzalo šmeralovské křídlo, nepředstavitelná. (Tuto skutečnost uvádí i Galandauer: „*Ideová nestejnorodost sjezdových delegátů i referentů dávala sjezdu prozatímní charakter. Na jeho bázi nemohla v Československu vzniknout komunistická strana, ale jedině strana centristická, pokud by ovšem zde vůbec byl úmysl definitivní politickou stranu zakládat. Tento úmysl však zde nebyl. Pro Šmerala byl sjezd jen etapou v boji proti pravici a na cestě ke straně, která se v budoucnu stane sekci Komunistické internacionály*“, Galandauer, Šmeral II, s. 270). Z Galandauerových vývodů dokonce plyne závěr, že převládajícím rázem komunistické konference bylo její *kautskyánské* „dvaapůlté“ ideové zakotvení.

(Tyto hodnotící soudy je nutné chápat vývojově jako rychle proměnné v čase i prostoru hektického dění bouřlivých dvacátých let minulého století.)

Jistotou tedy zůstává fakt *tragického rozlomu* českého, ale rovněž – byť v podstatně menší míře – i německého (německočeského) sociálně demokratického hnutí za situace přetrvávajícího zásadního ohrožení státu a jeho sotva zrozené demokracie, o kterou tak houževnatě usilovali nejen „ortodoxní demokraté“ Masaryk a Beneš. Rychlost a energičnost Bechyňova a zejména Tusarova jednání se tak stává ještě zřejmější, průkaznější, oprávněnější. A dobové věcné i etické problematizování Šmeralova chování a jednání, tolik vytýkané zejména jeho někdejšími příznivci v čele s Antonínem Němcem, nesporně psychologicky i věcně pochopitelnější a odůvodněnější.

5. Sebezáchova ČSSDSD (XIII. sjezd, listopad 1920)

Další jednání zastupitelstva, které se – již zcela prosto šmeralovských zástupců – sešlo k svému jednání 30. září, vyloučilo Šmerala a dalších 15 protagonistů komunistického křídla z ČSSDSD. Analýza jednání komunistické konference tento krok našich předků plně legitimuje. Stejný rázný krok byl doporučen i oběma parlamentním klubům v Národním shromáždění: poslaneckému i senátorskému. Současně byl schválen návrh DSAP na vytvoření *společného proletářského kongresu v ČSR* jako výchozí základny pro společný postup. (Bylo to další historické rozhodnutí našich předků; byť další cesta hledání a nacházení společných témat byla v průběhu dvacátých let krajně nesnadná a ošidná – občas i velmi vyhrocená – a k svolání zakládajícího smíchovského kongresu československé socialistické internacionály v lednu 1928 bylo nutné pod patronací vedení Socialistické dělnické internacionály dospět k mnoha obtížným konsensům, první krok byl vykonán. Byl to krok v plném slova smyslu nadčasový a v mnoha ohledech také evropsky a světově významný.)

Dramaticky – za četných střetů, jejichž pružinou bylo šmeralovské pnutí po plném opanování majetku hnutí mimo, přes a proti vůli volených orgánů strany – pokračoval *boj o získání majetku*. Snahy o smírnou dohodu, o níž se pokusil tehdy nově jmenovaný ředitel podniků strany Josef Malý, který šmeralovce upozornil na možnost podání soudní žaloby,

skončily komunistickými výhrůžkami o mrtvolách, přes něž bude opuštěn Lidový dům. A tak 18. října podal hlavní tvůrce československé ústavy Alfred Meissner na okresním soudě pro dolejší Nové Město žalobu na 14 členů šmeralovské závodní rady, mezi nimiž byli mj. i redaktoři *Práva lidu* Jan Skála a Ivan Olbracht a poslanec František Toužil, žalobu, která se vztahovala na vydavatelství Práva lidu, tiskárnu, Dělnické nakladatelství, hlavní nakladatelský podnik strany, i areál Lidového domu. Snaha stranického vedení o *vyhýbání se přímým střetům* s ohledem na dobrou budoucnost socialistického hnutí byla zúročena pravomocným judikátem z 15. listopadu 1920, jímž bylo v plném rozsahu vyhověno podané žalobě. Komunisté odpověděli dalšími výhrůžkami, že přebírání Lidového domu bude provázeno fyzickými střety. Obdobně dopadla i paralelní Svěceného žaloba ve věci rušení držby knihkupecké živnosti, jež byla provozována od roku 1912. Věci byly dovedeny do důsledků včetně výmazů v pozemkových knihách. Snaha ČSSDSD o nenásilné řešení této citlivé věci, která se stala leitmotivem jednání tzv. pravice (evolucionistického křídla), byla nad očekávání úspěšná a ostře kontrastuje s postupy, jež v odlišné situaci v únorovém převratu i po tzv. sjednocení obou stran 27. června 1948 zvolili komunisté. (Galandauer přesně z komunistického zorného úhlu zachycuje pohled na problém stranického majetku. Právní řád neuznával politické strany jako právní osoby /situace byla ovšem složitější, JM/, a proto byl Lidový dům připsán na jméno Antonína Němce /ve skutečnosti komanditní společnosti Antonín Němec a dědicové, předchůdkyně Cíle, JM/. Toto vlastnictví bylo podle Galandauera, opakujícího Šmeralovu argumentaci, vlastnictvím fakticky *mravně fiktivním*. Zcela je přitom pomíjena skutečnost, že bylo neseno ještě jiným étosem, kterým byla usnesení časově bezprostředně předcházejících sjezdů, v tomto případě XII. sjezdu z prosince 1918. Galandauerem citovaný Šmeralův výrok „*Ve vědomí všech příslušníků strany bylo jako něco úplně samozřejmého, že toto osobní vlastnictví je vlastnictvím pouze fiktivním. Nikdo ani nepřipadl na myšlenku, že by se to mohlo posuzovati jinak.*“ /Galandauer, Šmeral II, s. 286/) naráží na Soukupovo svědectví o reversové zásadě při jmenování vedoucích pracovníků sociálně demokratického hospodářského zázemí i na přání rozklad v druhém – Alešově – vydání *ORGANIZÁTORA* (souhrn hlavních právních norem a zásad spravování ČSSD z r. 1932). Boj o majetek strany byl ovšem i bojem o sociálně demokratickou legitimitu. Mravní, ideovou i politickou, jež je nutno v tomto případě chápat v jejich jednotě.

Když se sešel řádný XIII. sjezd v stanoveném termínu (27. – 29. listopadu 1920), stalo se tak za již plně konsolidované situace, byť vlastní jevové vyvrcholení tzv. *boje o charakter republiky* měla nejen ČSSDS, ale i československá společnost ještě před sebou. Nemělo být lehké; naopak se stalo další velkou zkouškou síly a odolnosti demokracie v mladé republice.

Přípravy na tento sjezd, který měl *zastavit* intenzívně probíhající rozklad hnutí, byly zvláště pečlivé. Součástí zasílaného delegátského mandátu byly mj. brožované hlavní sjezdové referáty. Za zmínku stojí i dnes *Dělnický hospodářský program, Obnova Socialistické internacionály* (tyto materiály nejlépe charakterizuje již název), *Co viděli čeští dělníci v Rusku* (zpráva delegace Odborového sdružení československého v podání pozdějšího brněnského poslance Jakuba Polácha) a *Dosavadní politika československé sociální demokracie v republice* autorů Vlastimila Tusara a Rudolfa Bechyně. Nejen tato skutečnost, ale i jednání a další sjezdové materiály naznačují až protikladně odlišný průběh obou sociálně demokratických historických XIII. sjezdů de facto.

Neobvykle závažná a dlouhá byla již tradiční předsjezdová porada. Právě proto ovšem nebyly zastírány ani slabiny a nedostatky v činnosti strany. Jak uvedl ve své úvodní zprávě generální tajemník Václav Johanis: „*Mluvil-li jsem o počtu příslušníků, musím ještě říci, že mnoho soudruhů, zejména ti, kteří se chovají pasívně, kteří ještě od rozvratu nedovedou se dnes orientovat (mnoho jich chce dělat neutrály nebo stojí v koutku a čekají, až jak to dopadne, a myslí, že tím poslouží straně) poškozují stranu a přispívají k bolševismu. Dnes nesmíme znáti žádného klidu, žádného odpočinutí ani žádné neutrality, nýbrž otevřeně se prohlásiti pro zásady sociálně demokratické.*“ (s. 6–7 sjezdového protokolu.) Dodal dále, že počet členů do doby převratu se pohyboval zhruba kolem půl milionu a z toho že podle věrohodných zdrojů lze *odhadnout* počet členů věrných sociálně demokratické autenticitě na 260 000 – 280 000 členů; z krajských organizací je nejsilnější 40tisícová plzeňská. Obdobné poměry vládou i na českém severozápadě; příslušné 3–4 kraje dosahují dohromady na více než 100 000 členů. Skutečným cílem druhého křídla je rozvrat sociálně demokratického hnutí; nejvíce se tato snaha projevuje v družstevní a odborové zájmové složce. Budoucnost ukáže, pokračoval Johanis, kdo bude silnější a naději na to, že touto silou bude sociální demokracie, považoval za velmi důvodnou. Aby se předešlo komunistickým intrikám, zejména diskreditacím a skandalizacím nepohodlných osob (podle Johanise to byl hlavní nástroj komunistické agitace), doporučil svolávání důvěrných schůzí,

složených ze spolehlivých členů a členek strany, a vydělení stávajících společných členských legitimací pomocí zvláštních značek. Rozhodně se vyslovil proti dalšímu působení tzv. jednotných organizací. Příznačný a v dnešní situaci české levice až nadčasový je i tento Johannisův odkaz: „*Co jsou nám platny massy, když socialismu nerozumí. Je nutno massy vychovat, přesvědčiti o tom, co jest v jejich zájmu. My jsme si postavili zásadu, jíž nás učil nebožtík soudruh Steiner, že nezáleží na tom, kolik je nás, nýbrž co máme v hlavě. Prosím vás proto, abyste si byli tohoto úkolu vědomi a nebáli se proti buržoazii a komunistům vystupovat tiskem i slovem, abychom hnutí ochránili a stranu sociálně demokratického proletariátu zachovali (Bouřlivý potlesk)*“ (s. 9 sjezdového protokolu).

Podle důvěrné pokladniční a revizní zprávy, kterou přednesla Božena Ecksteinová-Hniličková, bylo v inkriminovaném období spolehlivými kontrolory provedeno 52 revizí; nedostatky, které zjistili, byly neprodleně odstraňovány; zcizené podniky strany musí být ČSSDS vráceny. V přímé reakci na tyto zprávy bylo na návrh užšího zastupitelstva (ústředního výkonného výboru) říšské kontrole či kontrole strany, jak se tehdy ústřední kontrolní orgán nazýval, uděleno *plné absolutorium*. Dalším klíčovým bodem sjezdového programu se stala změna stanov (organizačního řádu). Její smysl přesně vyjádřil ve svém referentském vystoupení Luděk Pik: „*Věříme, že dnes zbudovaný a sjezdem usnesený organizační řád stane se pevnou základnou nového života naší strany a že se mu musí bezpodmínečně podrobiti nejen soudruzi a soudružky v organisacích, nýbrž i odpovědní činitelé ve straně a odpovědné korporace strany vůbec*“ a dále výstižně dodal: „*Jako lidský organism skládá se ze dvou částí, z oné tělesné a duchovní, tak i organism strany skládá se z části ideové a z části správní. Program a zásady strany jsou duchem a organizační řád jest tělem strany*“ (s. 10 sjezdového protokolu). Velmi aktuálně zní i další Pikovo shrnující vyjádření: „*Také poměr zaměstnanců ve straně jest upraven tím, že se pro všechny organisace stanoví zásada, že zaměstnanci strany mohou býti zastoupeni jen jednou třetinou ve výkonných výborech, odborech a komisích. Nechceme tím říci, že by zaměstnanec strany byl méněprávným soudruhem, ale chceme paralysovati názor, jakoby bylo úmyslem, aby zaměstnanci strany ovládli odpovědné funkce ve straně (Souhlas)*“ (s. 11 sjezdového protokolu).

Mimořádnost situace potvrzovala i výzdoba a průběh slavnostního zahájení sjezdu v Obecním domě hlavního města Prahy. Zvlášť slavnostně bylo vyzdobeno i pódium sálu, jemuž vévodila doprostřed postavená socha Karla Marxe. Sjezd byl zahájen *Písní práce* (v protokolu sjezdu uveden název *Práci čest!*) a *Internacionálou*, které na varhany zahrál

profesor Wiedermann. V zahajovacím slově předseda strany Antonín Němec mj. uvedl: „V této slavnostní chvíli jest nám vzpomínati i hlavního tvůrce naší státní samostatnosti, prvního presidenta Republiky československé, našeho Tomáše Masaryka, jehož vůdčí ideou politickou je (**Shromáždění povstává**): *‘Tábor je naším programem.’ Československý proletariát socialistický zdraví svého presidenta a nemá horoucnějšího přání, než aby nám byl dlouho zachován, ku prospěchu, cti a chloubě republiky Československé (**Frenetický potlesk a volání zdaru**)*“ (s. 14 sjezdového protokolu). Pak byla uctěna povstáním památka mrtvých. Z celkem 44 jmen upoutávají i dnes pozornost Petr Cingr, Václav Beneš, Karla Machová (Máchová) a Josef Seliger, jehož památce Němec věnoval obzvláštní pozornost; ze zahraničních Karl Liebknecht, Rosa (podle znění sjezdového protokolu Růžena) Luxemburgová, Franz (podle znění sjezdového protokolu František) Mehring a tvůrce bavorské republiky rad Kurt Eisner. V další části Němcova vystoupení bylo smutně konstatováno, že sociální demokraté se dostali do defenzívy nejen v ČSR, ale i ve Francii, Německu, Itálii a v Rakousku.

Rozkolísanost tehdejších poměrů se odrazila i v některých pozdravných vystoupeních. Zástupce vzpomenuťého komunisticky smýšlejícího pražského dělnictva Josef Kouša např. prohlásil: „*Věřím však, že jest nedaleko chvíle, kdy se opět sejdem, opření jsouce o krásnou budovu vědeckého socialismu, abychom spojenými silami jednak mezi sebou ve svém národě a v úzkém, bratrském spojení s proletariátem kmenů (národností – JM), republiku Československou obývajících, provedli generální útok proti všem reakcionářům, kteří staví se proti pokroku, vývoji a socialismu*“ (s. 15-16 sjezdového protokolu). Důležité bylo Vanderveldovo vystoupení (Vandervelde byl posledním předválečným předsedou druhého období Socialistické internacionály), v němž belgický socialista připomněl své setkání s Masarykem v Petrohradě na jaře 1917 (?). Zdůraznil i společného jmenovatele velkých sociálních reforem v Belgii a Československu a vyzvedl význam tvoření tzv. *demokratických bloků* s občanskými (buržoazními) stranami. Zástupce SPD Herrmann Müller, budoucí dvojnásobný spolkový kancléř výmarské republiky, vyjádřil ve své zdravici lítost nad tím, že se nemohl setkat se Šmeralem. Promluvil i předseda rodící se rusínské zemské organizace (v té době organizačně samostatné strany) Ostapčuk. Rozvernost do sjezdového auditoria vnesl pozdější belgický socialistický premiér Camille Huysmans, dlouholetý tajemník Socialistické internacionály, svou vzpomínkou na válečný socialistický kongres ve Stockholmu, na němž Habrman zaujímal levicová a Šmeral pravicová stanoviska

s tím, že muž, který se dovedl ideově obrátit dvakrát, zvládne to i napotřetí či napočtvrté. Zdůraznil, že socialismus není uskutečnitelný terorem. Závažný byl i projev zástupce delegátů účastnících se i komunistické konference již zmiňovaného Roudničana Josefa Beneše: „Sjezdu komunistického, konaného v září, zúčastnili jsme se proto, abychom se pokusili o záchranu dělnického hnutí na půdě československé, na půdě programu československé sociálně demokratické strany dělnické. Celý průběh jednání, zvláště zákulisní intriky, přesvědčily nás, že poválečné oprávněné nespokojenosti dělného lidu má být zneužito k násilnému zmocnění se majetků a fondů strany a použito jich k odcizení dělnických mass straně. Massy československého proletariátu měly být svedeny na temné cesty. Proto odmítáme postup komunisty u nás zahájený a prohlašujeme naší straně neochvějnou věrnost **(Výborně! Potlesk)** (s. 22 sjezdového protokolu).

Stanovisko tzv. pravicového křídla ve svém referátu *Poslední události ve straně. Dosaďadní politika strany v republice a další postup* podrobně rozebral František Soukup. VŘSR je v Soukupově podání historický fakt i světodějná událost; ČSSDS se střeží toho, aby se stala jejím kritikem, současně však se znepokojením sleduje úsilí některých bolševických vůdců stát se diktátory nejen ruské, ale i světové socialistické revoluce. Na cestě k dosažení tohoto cíle jsou však hlavní překážkou již vyzkoušené sociální demokracie, které odmítají *jednostranný transfer moskevských ideových představ*. Nenávistné kampaně, které rezultují z tohoto stavu – Kautsky např. je v tomto demagogickém podání „*kolísavým pokoutním advokátem žlutého tisku*“ (s. 79 sjezdového protokolu), jež v bolševických očích převyšuje i Atatürk. Příznačné je i toto Zinověvovo vyjádření (byl tehdy předsedou Kominterny): „*Čím jest oficiální sociální demokracie v některé zemi silnější, tím hůře tu stojí věc proletariátu (Smích.)*“ (s. 80 sjezdového protokolu). Připomněl i někdejší Šmeralovou černožlutou pokoru. Vedení strany se ze všech sil snažilo o překonání rodícího se nebezpečného rozkolu, Soukup sám se podle svých vlastních slov mnohokrát Šmerala zastal: „*Proč jsem to dělal? Jenom pro to, poněvadž jsem věřil v osobní poctivost těchto lidí a poněvadž jsem věděl, že tím sloužím jednotě naší strany. A i když jsem viděl, že dr. Šmeral odjel do Ruska, že s výkonným výborem tenkrát ani nemluvil, že v otázce kandidatury do Národního shromáždění zvláštním reversem spojil svůj politický osud s kandidaturou Aloise Muna na Kladensku, prohlásiv, že nebude-li kandidován Muna, nebude také kandidovati on – tenkrát jsem rovněž pracoval všemi silami k tomu, aby dr. Šmeral přes tento svůj revers kandidován byl, a ačkoliv jsem tenkrát na Kladensku obdržel mnohem více hlasů při hlasování*

v organizacích (MPO místních politických organizací – JM) než dr. Šmeral nebo Muna, řekl jsem, že ustoupím a budu kandidovat do senátu, aby dr. Šmeral mohl být kandidován na prvním, čestném místě v kladenské župě...“ (s. 81 sjezdového protokolu). A dále pádně dovedl: „Tak zvaná marxistická levice byla již zorganizována jako samostatná strana ve straně. Měla své orgány, svůj výkonný výbor – ale to by bylo všechno konec konců nebylo vadilo, poněvadž já věřím, že sociální demokraté by se byli vždycky se sociálními demokraty sešli. **(Tak jest.)** Ale, přátelé, to, co se nám tu prezentovalo a organizovalo pod pojmem marxistické levice, soudruzi, to byla jenom sociálně demokratická fasáda, ale komunistická režie. **(Tak jest.)**“ (s. 82 sjezdového protokolu). Nikoliv náhodou postupy, popsané Soukupem, připomínají metody, které komunisté v nesrovnatelně větší obnaženosti použili vůči československé sociální demokracii během Třetí republiky – jejich hlavním „hrdinou“ byl Zdeněk Fierlinger – včetně rovněž vnějškové fasády tzv. slučovacího shromáždění, které se konalo 27. června 1948.

Podle Soukupova svědectví protokoly druhého kongresu Třetí internacionály dorazily do Československa bezprostředně před datem sjezdu a svým obsahem zcela vyloučily možná další jednání mezi ČSSDSD a KI. Ostře při této příležitosti odsoudil Šmeralovo vystupování a počínání. Rozklad stranických struktur bezprostředně před datem konání komunistické konference mimořádně pokročil: „Soudruzi! Vy víte, že se pak na konec přes hlavu zastupitelstva konala v této místnosti konference, kterou vydávají za legální sjezd strany a že ji zahájil tentýž dr. Šmeral, který vstupem do výkonného výboru třetí Internacionály (tj. bez jakéhokoliv předchozího pověřovacího mandátu ÚVV ČSSDSD – JM) samovolně přestal být příslušníkem naší strany; že tajemník Teska, který nám do poslední chvíle prohlašoval, že se cítí být tajemníkem celé strany, že zachová svou neutralitu, druhý den na to vydal všechnu prestiž svého úřadu, všechnen organizační aparát, všechno v plen žvlům komunistickým a sám šel tak daleko, že se postavil v čelo odboje proti straně a přijal funkci předsedy konference, na které byl dán první signál k rozvratu československé sociálně demokratické strany dělnické“ (s. 85 sjezdového protokolu). Tribun lidu, jak byl pro svůj nevšední řečnický talent Soukup právem nazýván, k tomu se zadostiučiněním dodal: „Soudruzi a soudružky! To, co jsme vykonali, byl velký historický čin a nikdo nám to nemůže vykládati za neskromnost, když řeknu, že tímto činem jsme nejen zachránili československou sociální demokracii, nýbrž že tímto svým odhodláním jsme prospěli také podstatně k zá-

„*ochraně československé republiky*“ (**Výborně! Bouřlivý potlesk.**) (s. 86 sjezdového protokolu). Svým nenapodobitelným přístupem také výstižně zachytil základní techniky komunistické propagandy: „*Poslanci a ministři strany byli vydáni ve psí, byli prohlášeni za pacholky kapitálu a zrádce dělnictva. Každý tramp z ciziny byl však vítaným hostem, jen když se pokřičoval jménem třetí Internacionály. Pro každou sebe hloupější srážku se strážníkem nebo četníkem, která se mohla hravě vyřídit telefonicky, harangovaly se hromadné stávky. Šmeral tu stál vedle Kordače (tehdejšího pražského arcibiskupa – JM) a Šternberka, všude se křičelo, že za republiky jest to horší než za Rakouska. Co psal dr. Albert v 'Rudém Právu': 'Křičíme, že jsme zničili Habsburky. My je nezničili, nýbrž jen jsme převezli habsburskou Vídeň do Prahy. Máme republiku se všemi neřestmi Vídně, Paříže a Sibiře.'* (**Skandál!**) Olbracht řekl na schůzi: „*Pod žezlem habsburským bylo otroctví menší než dnes.*“ (**Hlasy: Ať tam jde!**) Ke Skalákovi přišla deputace, aby zakročil proti rozvratu na Slovensku. Ale Skalák řekl: „*Vždyť je to dobře, když bude rozvrat, to my chceme, aspoň se to dříve sřítí a pak přijde diktatura.*“ Skalák ovšem neřekl, zdali diktatura proletariátu nebo diktatura horthyovská“ (s. 86 sjezdového protokolu).

Komunistické konferenci adresoval Soukup celou řadu ostrých výhrad: upozornil např., že nenašla dost odvahy k hlasování o vstupu do Třetí internacionály, přestože o této věci mluvil otevřeně Muna na martinské konferenci slovenských delegátů. Upozornil dále, že se nejedná o zdaleka první srážku s komunisty v historii nejen československého, ale i mezinárodního socialistického dělnického hnutí a připomněl Marxův a Engelsův boj s Bakuninem (podle Bakuninova vyjádření z r. 1869 byl i Marx příliš poplacen měšťáctví). Odmítnutí Kominterny spojil se stejně nesmlouvavým odmítnutím kautskyánské vídeňské Internacionály, za níž se mu skrýval dirigistický vídeňský centralismus. Netajil svůj optimismus ani pokud se jednalo o budoucnost strany, ani nově vzniklého státu. Doprovodil to těmito nadčasovými slovy: „*Jen jedno je, soudruzi, třeba. Nikoho se nebát, před nikým neustupovat*“ (**Výborně!**) *a lidu mluvit pravdu, pravdu a pravdu!*“ (**Výborně**) (s. 88 sjezdového protokolu).

Na Soukupovu řeč obdobným tématem navázal Rudolf Bechyně. Uvedl, že ani on, ani Tusar se neobávají kritiky a jsou připraveni před stranou kdykoliv složit účty. Za uplynulé dva roky byla vládou vykonána práce, za níž se nikdo nemusí stydět. Jakkoliv si zachovává přátelský vztah k ruské revoluci, je si plně vědom toho, že socialismus není možné zavádět

granáty a terorem. Řada požadavků strany je realizována: platí to mj. o pozemkové reformě. Bylo možné pokročit dále, ale: „*A tak v době, kdy jsme měli zahájit druhé období naší politiky socializační a hospodářsko-sociální, v té době nás zastihla ta tragédie, že se naše hnutí roztříštilo a že bylo od základů oslabeno.*“ Na Bechyně navázal Tusar. Omluviv svou chorobu, připomněl zdar sibiřské anabáze a ukončení návratu ruských legií i nesnáze, s jakými se potýkala jednání o ustavování obou vládních rudozelených koalic. Konstatoval velké rozpory s národními demokraty v nazírání na vztah k sověтовému Rusku a německé národnostní menšině. Naléhavě zdůraznil: „*My jsme byli zvyklí vést náš politický vývoj na táborech, schůzích velikými gesty, velikými slovy, jak to právě politika ve staré monarchii vyžadovala. Dnes v demokratickém státě musíme si navyknouti, že se boj politický vede formami jinými. Koalice znamenala přenesení zápasu, který se odehrával jinde, na veřejnost, přenesení těchto zápasů i do parlamentních výborů, do zasedací síně koalice a ministerské rady. Často jsme si řekli, že kdybychom tak mohli udělati galerii v ministerské radě a připustiti posluchače a uveřejniti referáty o těch bojích, které jsme vedli tam čistě věcnými argumenty o naše stanoviska, tak by mnohý z těch kritiků myslel docela jinak. Já nevím, je-li to vždycky nejlepší boj, který se bojuje jen velkými slovy a nepatří-li k tomu více umění a zejména více schopností umět vést boj u zeleného stolu, ale věcnými, třeba suchými číslicemi a poukazem na celkovou situaci státu. **(Výborně! Potlesk)** Ale, přátelé, to vyžaduje politickou úroveň našeho politického života v Čechách. Bohužel, musím říci, že naše politická veřejnost od nejkrajnější levice do nejkrajnější pravice není ještě pro demokratickou formu vlády zralou. **(Výborně !)** ... Vládnouti v demokratické republice to znamená v první řadě pracovat, v druhé řadě něco umět, něco mít v hlavě. **(Výborně! Potlesk)** Poroučeti nebo komandovati, to už je to poslední. Vládnout demokraticky znamená umět přesvědčovat, umět získávat pro své názory, pro svoji cestu.*“ (Protokol XIII, s. 100) Zahraniční politika je podle Tusarova názoru pokračováním politiky domácí. Ostře popřel tvrzení komunistické propagandy, že západní demokracie měly požádat Prahu o intervenci v ruské občanské válce a odvolal se přitom na informace Edvarda Beneše. Ze Šmeralem vyhlášené revoluce, zdůraznil Tusar, toho po necelých třech měsících mnoho nezůstalo, protože ČSSDSD v žádném případě neusilovala o „*kerenštinu*“ (napodobení postupu Kerenského prozatímní vlády proti bolševikům v létě 1917 – JM). Nelze vládnout – a tím byla motivována podaná demise – pokud v masách převládá nevychovanost a zájmová neujasněnost. Opětovný vstup do vlády je možný jen tehdy, budou-li pro to zralé podmínky, zakončil svou

řeč bouřlivě aplaudovaný expremiér. (Bylo to jeho historicky poslední vystoupení na sjezdovém sociálně demokratickém fóru.)

Na zvláštnosti postavení ČSSDS v mezinárodním kontextu upozornil Alfred Meissner. Socialistický negativismus by v československém měřítku znamenal *dlouhodobou profanaci parlamentarismu*, tj. i demokracie v zemi. Komunistická a německonacionální opozice ani jiné než věcné postupy neumožňuje. Počítat nelze ani s DSAP. Co zbývá? Meissner se pokusil o jednoznačnou odpověď: *„Když cestu zásadní opozice nepovažujeme za schůdnou, jakou jinou cestou míníme se brát, abychom odstranili buržoazní ráz státu, aniž bychom ohrozili jeho existenci. Na to bych dal odpověď tu, že cestou je systematická pozitivní a konstruktivní práce. (Bouřlivý potlesk.) Buržoazní ráz republiky projevuje se hlavně v udržení soukromo-kapitalistického hospodaření a ve způsobu, jak jsou rozdělena břemena veřejná. Zde musíme nasadit páky, abychom krok za krokem odbourávali hospodářské výsady buržoazie. Počátek v prvním směru námi byl učiněn předlohou o závodních radách a o socialisaci uhelných dolů“* (s. 111 sjezdového protokolu). Nelze zapomínat, že i buržoazie má své bolševiky s plánem alternativní pravicové totality. Je nutné soustředit se na obnovení porušené jednoty. *„Pokud však čeští komunisté setrvají na stanovisku negace vůči parlamentu, do té doby nebude možná s nimi shoda o postupu v parlamentě a do té doby je i utvoření pevného bloku, zahrnujícího socialisty všech národů a směrů, ke škodě dělnictva a k radosti buržoazie – ohroženo“* (s. 113 sjezdového protokolu).

Navazující diskuse v různé míře rezonovala podněty, které byly obsaženy ve vystoupeních hlavních řečníků. Dotýkala se mj. přežívající uherské legislativy (slovenský delegát Rozkydal), ale i poděkování vedení za vykonanou práci (přerovský delegát Skopal). Diskutována byla i kritéria, která by mohla znovu umožnit návrat do vlády a přiblíženy situace na Kladensku a jižním Brněnsku; komunismu propadla i *ROVNOST* (delegát Procházka z Rosic u Brna).

Poté následovala důkladná zpráva o skutečných dobových poměrech v sovětovém Rusku, jak ji zaznamenala studijní delegace Odborového sdružení československého; byla přednesena pozdějším brněnským poslancem Jakubem Poláchem. Sociálně demokratičtí odboráři uznávali, že v rámci možností byly na Rusi zaznamenány potěšitelné sociální pokroky; o existenci proklamovaného komunismu však v zemi sovětů zatím nemůže být ani

řeč. Zemi vládnou jednostranné bolševické časopisy, ostatní politické směry jsou potlačeny či potlačovány. Není možné popřít bolševické zásluhy o zlepšení sociálních podmínek, pozorovat lze i počátky komunistického zřízení. Společnosti dominuje 600 000 členů KSR(b). Proti zřejmému utrpení dělnictva stojí zásluhy o rozvoj školství. Světlé stránky jsou však zpravidla na papíře. V milionové Moskvě je 100 000 dělníků, 40 000 úředníků a 100 000 vojáků. Nepředstavitelná je oproti československým poměrům míra korupce a keřasení (šmelení) a bytové poměry, jež jsou snad ještě strašlivější. I odborová delegace vyjádřila vůli po zachování polistopadového ruského režimu. Bolševické plány na industrializaci země s 90 % vesnického obyvatelstva je obtížné realizovat tím spíš, že neexistuje druhá země, kde by se tak málo pracovalo. V západoevropských československých poměrech je užití bolševických metod nepředstavitelné a nemožné. To, co bylo řečeno, uzavíral Polách, se bedlivě zvažovalo; skrývají se za tím probdělé noci, nesené snahou o podání nepředpojatých informací. Poláchovo vystoupení narušil emocionálními komunistickými výkřiky člen šmeralovského křídla, tehdy mladý novinář Miloš Vaněk; byl vzápětí z jednacího sálu sjezdu vyveden. (Není bez zajímavosti, že tento žurnalista, hrdina Zápotockého románu *Rudá záře nad Kladnem*, se s KSČ záhy rozešel, v r. 1927 se vrátil do ČSSDS, kde působil jako vlivný hospodářský redaktor *Práva lidu* a jeden z blízkých spolupracovníků Josefa Macka. Rozhodný český keynesiánek se po r. 1945 stal členem majerovského křídla autentické sociální demokracie a po odchodu do exilu redaktorem RFE, kde působil pod poněkud neobvyklým pseudonymem Pravdomil Bašta; byl i dlouholetým členem ÚVV exilové ČSSD – JM.).

Po skončení obsáhlé a – jak jsme viděli – obsahově i věcně závažné diskuse byly prosazeny změny stanov (organizačního řádu), jak byly domluveny na sjezdové předporadě. Diskuse, která na to navázala, byla přesto bouřlivá a oscilovala kolem toho, co bude v budoucnu známo pod slovy *demokratický centralismus*. Podle zprávy mandátové komise se sjezdu zúčastnilo 482 delegátů, z toho 423 řádně zvolených a 59 virilních (členové ÚVV – 11, 3 členové ústřední kontroly, redaktoři stranických listů), dále 10 zahraničních zástupců, 46 poslanců a 21 senátor. V porovnání s komunistickou konferencí byla nepoměrně lépe zvládnuta i záležitost ověřování delegátských členských legitimací a delegátských mandátů.

Poslední sjezdový den byl schválen *Dělnický hospodářský program* v Československé republice, který přednesl Lev Winter. Zrcadlil v plné míře možnosti a dobové limity dělnictva v tehdejší státě a propagoval prvky hospodářské demokracie. Samostatným blokem byla otázka zásobovací situace, kterou se obíral Antonín Srba. Zvláštní stanovisko bylo zaujato i k pozemkové reformě. Její součástí se měla stát také důkladná reforma lesního hospodářství. Mimořádná pozornost byla věnována rovněž obnově Socialistické internacionály. Antonín Němec zdůraznil – a předjal tím budoucí stanoviska ČSSDSD v této věci: „*Třetí internacionála to nejsou strany, to je sekta. To jsou sekce jedné určité sekty politické, komunistické, která vydává příkazy a pronáší svoje anathéma zrovna tak jako stará církev římskokatolická. (Výborně! Potlesk.)*“ EKI (výkonný výbor), dodal, má právo vylučovat členy národních sekcí. Stejně ostře kritizoval komunistické popírání klasického parlamentarismu. Jediným viditelným výsledkem velkých plánů na povalení kapitalismu, zdůraznil Němec, je rozvrat sociálně demokratického hnutí. Vstup do formující se Druhé internacionály je pro stranu podle Němcova náhledu praktičtější i vhodnější. Sociálně demokratickými zásadami lze dělat mnohem případněji a lépe *skutečnou socialistickou politiku*. Navazující diskuse se dotkla stále probíhající polsko-sovětské války, smyslu a poslání Socialistické internacionály (budoucí ostravský starosta a tvůrce Velké Ostravy Jan Prokeš) i opakovaně jasného odmítnutí Kominterny. Blok byl uzavřen hlasováním o navržených usneseních ke všem podaným rezolucím a programovým dokumentům.

Zbytek sjezdového jednání vyplnila diskuse ke školskému programu strany, projednání návrhu delegátů z Podkarpatské Rusi na odluku církve od státu a řada dalších věcných požadavků a podnětů velmi různorodé povahy (sanování domácích financí, progresivní daň z příjmů, náhrada komunistických přeběhlíků v různých institucích a korporacích, kde doposud zastupovali ČSSDSD, ad.). V závěru svého jednání udělil sjezd plné absolutorium jak bývalým ministrům, tak Stivínovi za vedení *Práva lidu* a Němcovi za vedení strany. Schválil i Johanisův návrh na knižní vydání úplného znění protokolu ze sjezdového jednání. Antonín Němec mohl v závěrečném slově po právu konstatovat, že se jednalo o sjezd historický: „*Rozrazili jsme mlhy, jež zastíraly dělnictvu výhled do situace, v níž se bojovný proletariát ocitl, zejména tím pošetilým způsobem boje, jak jej poprvé do celého světa zavádí moskevská komunistická Internacionála. Toho ještě nebylo, aby politická strana prohlásila: vstupte do strany jiné, tvařte se jako byste byli věrnými stoupenci*

a z vnitřku rozvracejte a rozrážejte tuto stranu. To je nová komunistická morálka ... (Výborně! Nadšené volání slávy.)“ Sjezd byl zakončen zpěvem stranické socialistické hymny, bojovým pochodovým chorálem, písní *Rudý prapor*.

Pozornost, záměrně soustředěná na ideový a procedurální kontext jednání sjezdu a současně i na reflexi událostí horkého léta a neméně horkého podzimu 1920, naznačila až protikladně odlišné přístupy obou rozvaděných směrů. Dělnost a koncepčnost v tomto srovnání našla určitě pohostinnější prostředí na sociálně demokratickém sjezdu, zatímco komunistická konference, sobě i jiným značně chatrně předstírající řádný sociálně demokratický sjezd, předznamenala základy všech budoucích spíše než politik mocenských machinací komunistického směru stalinistické éry. Směru, který tehdy přicházel na svět, aby nejprve vyvolal velké naděje a posléze ještě větší zklamání a deziluze, provázené zločiny, nedodělky a také – ale to opravdu vzácně – i přechodnými úspěchy.

V další části našeho výkladu-zamyšlení se vrátíme znovu do bouřlivých dnů vrcholícího podzimu 1920, do událostí, které vešly do našich novodobých dějin jako **boj o charakter republiky**.

6. Epilog

Tusarova věta ze sjezdového jednání, že šmeralovským komunistickým křídlem vyhlášená revoluce začíná zadržávat, přesně postihla směřování i další vývoj stále ne zcela jasných poměrů. Nástup Černého úřednické vlády (v čele byl tehdejší moravský zemský prezident Jan Černý) 15. září 1920 ve skutečnosti znamenal další pokračování rudo-zelené koalice; z pozadí ji totiž i nadále řídili zástupci Tusarovy vlády. Faktický rozpad ČSSDS ovšem nezůstal bez trvalých následků: v čele tohoto nového, postupně se formujícího zárodečného grémia nestál už Tusar, ale předseda agrární strany Antonín Švehla. Mimo a přes hlavu největší levicové strany se tak formovala první podoba mechanismu, drženého pohromadě proslulým Šrámkovým výrokem „*dohodli jsme se, že se dohodneme*“, známého později jako *Pětka* či *Osmička*. Na počátku října se v Karlových Varech sešel II. sjezd Německé sociálně demokratické strany dělnické v Československu. Jeho výsledek byl předurčen, protože Šmeralův liberecký partner Karl Kreibich byl s to o pravdě svých tehdy skutečně ultralevých názorů přesvědčit zhruba třetinu členstva této politické strany. Těžce nemocný Josef Seliger v nedobrovolném závěru své politické dráhy, který

byl i předčasným koncem jeho života (Seliger umírá na nemoc chudých tuberkulózu již 18. října 1920), vstoupil do oficiálního pomyslného panteonu První republiky jako *první výrazný představitel tzv. aktivistického proudu* v řadách politické reprezentace českých Němců. Jak jsme viděli, XIII. sjezd československých sociálních demokratů tuto skutečnost náležitě ocenil stejně jako prezident Masaryk, který do Teplic poslal nejen soustrastnou kondolenci, ale i věnec. Seligerův nástupce ve funkci a pozdější dlouholetý ministr Ludwig Czech důsledně navázal na odkaz svého předchůdce. Stojí zato připomenout si klíčové pasáže Seligerova teplického sjezdového projevu věnované aktivitám komunizující *liberecké levice*: „*Přiznejme si upřímně, že podle zásad Vašeho akčního programu jste stranou komunistickou! Kdyby se pak třeba všichni měli přiznat k tomuto vašemu libereckému programu, pak, pravím vám, že zůstanu třeba sám a samojediným sociálním demokratem jen proto, aby byl zachován třeba jen zbyteček bývalé staré síly, aby mohl poznovu obnoviti nové velké hnutí německé sociální demokracie v této zemi! ... Máme rádi sovětské Rusko, ale nebudeme si rozbíjet hlavy pro teorie bolševiků u nás neuskutečnitelné! Přitom na dveře republiky bije dnes vážně restaurace Habsburků a český národ stojí dnes před druhou bitvou na Bílé Hoře!*“ (citováno podle Soukupovy knihy *Revoluce práce*, s. 1480-1481).

Jak jsem naznačil již v předcházejících částech tohoto eseje, dlouhodobé paralelní soužití obou křídel v Lidovém domě byl neudržitelné. Výrok nezávislého soudu byl projevem vysoké politické kultury Tusarova proudu a nemohl nebýt neproveden. 9. prosince 1920, několik dnů po ukončení jednání XIII. sjezdu, vstoupili do areálu Lidového domu zástupci strany, aby obnovili svá majetková práva. Komunisté reagovali na tento krok výzvou po továrnách, následně shromáždili několik set domnělých důvěrníků ČSSDSD, kteří zaútočili na zakročující policii cihlami, uhlím, sklenicemi, židlemi, vším, co bylo po ruce. Po zákroku policie, které pomáhali legionáři, byli komunisté vytlačeni z Lidového domu; celá akce trvala dlouhých devět hodin (od 15 do 22 hodin). Na obou stranách bylo po několika zraněných. Mezitím organizovaná schůze důvěrníků strany v Plodinové burze na dnešním Senovážném náměstí schválila usnesení o návratu strany do Lidového domu. Po 23. hodině vstoupili do Lidového domu dělníci bránického pivovaru. Jejich špalírem prošli členové komunistického vedení, jako poslední zoufalství a rezignaci podléhající Šmeral. Podle Soukupova dramatického líčení: „*Dělníci braničtí si pro něho došli do jeho černožlutého císařského kabinetu v bývalé redakci Práva lidu. Dr. Šmeral prohlásil, že redakci neopustí. Byl proto z místnosti vyveden, přičemž se sebou trhal šaty a rozhalil i košili. Braničtí*

mu domlouvali: „Bohumíre, přeče se před námi svlékat nebudeš, je taková zima, mohl by ses nachladit! Tady máš zimník, oblékni se a jdi s pánem bohem domů!“ (Soukup, *Revoluce práce*, s. 1456) Dramatické události kolem konce „marxistické levice“ v Lidovém domě byly ukončeny rozestavením dělnických hlídek.

Zoufalství i zklamání poražených komunistů bylo mimořádné. V Lidovém domě byly sociálními demokraty podle Soukupova svědectví nalezeny železné kyje, pruty, šrouby na řemenech, latě, provazy. Měly – nebo mohly – být předzvěstí možného přímého střetu, ke kterému vedení šmeralovského proudu sáhlo hned druhý den, 10. prosince 1920. Ve vydané výzvě byla zmíněna jména údajných zrádců symbolizovaných Tusarem, Meissnerem, Stivínem, Němcem, Soukupem. Živelný, neřízený průběh fakticky nekoordinované stávky, trávající od (9.) 10. do 17. prosince 1920 (samo šmeralovské vedení stávkou odvolalo oficiálně 15. prosince), zrcadlil jeho *bezradnost a bezmocnost*. Přímý střet naznačil, že stanoviska rodícího se komunistického hnutí sdílela zhruba třetina radikalizované společnosti, zatímco její většinový zbytek se postavil na rozhodný odpor. Na některých místech (Kladno, Hodonínsko, Oslavansko, Vrútky) byly sice učiněny pokusy o vyhlášení sovětských republik (republik rad) a následné převzetí moci, ztroskotaly však na vyhlášení mimořádného stavu v Praze a dalších městech a v případě takto radikalizovaných okresů i stanného práva. Bylo zřejmé, že vedení levice nemělo jasnou představu o tom, co by konkrétně mělo dělat pro naplnění komunistické revoluce, kterou navenek tak vehementně hlásalo. Bylo v tomto ohledu rozpolceno, protože si i jeho členové byli vědomi významu obnovení české státnosti a nebezpečí zprava, které nebylo radno podceňovat. Galandauer přiznává, že aktem vyhlášení generální stávky šmeralovské vedení dosáhlo vrcholu svého rezistenčního potenciálu a dodává: „Šlo jí jen o to, aby protest proti zabránění Lidového domu přerostl v akci se širším sociálním zázemím. Z tohoto hlediska bylo problematické vyhlášení generální stávky bez časového omezení. Generální stávka nemůže trvat nekonečně, buď je odvolána, nebo vyústí v porážku státní moci“ (Galandauer, *Šmeral II*, s. 288).

Když bylo zřejmé, že stávka je odsouzena ke krachu, navštívilo vedení šmeralovského křídla (marxistické levice) 14. prosince 1920 prezidenta Masaryka (12. prosince se šmeralovské vedení pokusilo o intervenci u premiéra Černého). Už fakt, že vůbec k takové audienci mohlo dojít, vypovídá mnohé o prvorepublikové demokracii i o míře skutečné připravenosti levice k revolučnímu aktu ve smyslu ruského bolševického převratu. Ze

Šmeralova dochovaného kusého stenozáznamu plyne, že požadavky tak řečené levice Masaryk stroze odmítl. Své návštěvníky z pochopitelných důvodů nešetřil a uplatnil na nich svůj sarkasmus: rozuměl by, kdyby komunisté připravili pořádnou revoluci, ale takto se mu to zdá být diletantské. Upozornil, že faktické postihy stávkujících neexistují; jediné, co existuje, je *důsledná obrana státu*. Bolševici, kteří tomu nechtějí rozumět, se mají vystěhovat. Bylo to pochopitelné: stát, který zápasil s poválečnou hospodářskou krizí, s očekávanými, zpochybňujícími smysl a význam jeho vzniku i posláním, nemohl potřebovat podobné otrěsy. Ztotožnění ČSR jako ostrova míru, pokoje a demokracie uprostřed stále rozbouřené středovýchodní Evropy bylo jasnou Masarykovou – a nejen Masarykovou – prioritou a současně i jednoznačnou pozitivní evropskou československou vizitkou. Přes dílčí ztráty a relativně velký počet zatčených (mluví se o 13 mrtvých komunisticky smýšlejících a jednajících dělnících a o zhruba 3 000 zatčených stávkujících) bylo potlačení generální stávky, jehož se účastnili aktivně i sokolové, jednotáři (členové Dělnických tělocvičných jednot), příslušníci agrárních selských jízd a katoličtí orlové, v zásadě nekrvavé a standardně demokratické. Ani režimní komunistická historiografie nemohla popřít skutečnost, že činnost šmeralovské komunistické levice zůstala legální, že ti z jejího vedení, kdo byli nositeli poslanceckého nebo senátorského mandátu, mohli volně vystupovat a hlásat své názory. (Nepřímo to dosvědčuje i Galandauer: *„Šmeralovo sebevědomí nebylo hrané. Levice nebyla rozbita. Její organizace existovaly, nebyly ochromeny panikou ani demoralizovány porážkou. Perzekuce, která zavládla, neměla svým rozsahem obdoby v dějinách českého dělnického hnutí. Levice však nebyla postavena mimo zákon a zůstala jí široká možnost legální činnosti. Levicovní poslanci nebyli zbaveni imunity, Šmeralovi nehrozil osud Liebknechta a Luxemburgové a v ulicích českých měst nebyli hromadně popraveni revoluční dělníci tak jako v bílém Maďarsku nebo po vítězství kontrarevoluce v Bavorsku, v Porýní, středním Německu.“* /Galandauer, Šmeral II, s. 293/).

Způsob, jakým se československá demokracie s touto nepokrytou, byť organizačně nezvládnutou vzpourou vyrovnala, naznačil nejen rozsah a možnosti jejích obranných mechanismů a procesů, ale také velikost její síly a sebedůvěry. Byly tu vlastně položeny základy stále inspirující nadčasové tradice a odkazu První republiky, jejichž odolnost o 18 let později prověřily události pohnutého osmatřicátého roku a pak i následného druhého odboje domácího a zahraničního.

Největší oběti přinesla v této „testovací“ zkoušce demokracie československá sociální demokracie. Ztratila nevratně své vůdčí postavení a po celá dvacátá léta zápasila o zvládnutí vnitřní krize, do které upadla. Ani nástup hamplovské konsolidace na XIV. sjezdu (1924), ani schválení Stivínova programu na XVI. sjezdu (1930) i viditelný rozmach strany ve třicátých letech nedovedl ČSSDSD na srovnatelnou úroveň (v létě 1938 měla ČSSDSD 275 000 členů a 38 poslanců). Rozdělení hnutí, zapříčiněné komunistickým rozvratem, v jehož čele stál – jako vůbec jediný v celé Socialistické internacionále – vůdčí činitel a nejvýraznější osobnost strany Bohumír Šmeral, v rozhodující míře *oslabilo* socialistické hnutí jako celek, *zastavilo* jeho vzestup a *zabránilo* realizaci řady společných programových požadavků, která sdílela obě křídla. Mezi nimi *důkladné znárodnění* (socializaci) významné části výrobních prostředků, zejména továren, bank, velkostatků, ale také položení hlubších a účinnějších základů prvorepublikového sociálního státu, než byly ty, které se s největšími obtížemi podařilo ČSSDSD prosadit na konci prvního volebního období Národního shromáždění (zhruba v letech 1923–1925). (Uskutečnění těchto cílů bylo možné až v roce 1945 Laušmanovým znárodněním; není bez zajímavosti, že i tehdy se to stalo za značného komunistického odporu.).

Obtížné bylo i znovusjednocování hnutí. Bezprostředně po XIII. sjezdu se ustavila kautskyánská Neodvislá radikální sociálně demokratická strana (26. května 1921), která pojala i významnou část příslušníků šmeralovského křídla, v roce 1923 se s některými anarchokomunisty, čerstvě vyloučenými ze strany československých socialistů, podílela na vzniku dalšího přechodného politického seskupení Socialistické sjednocení a po jeho rozpadu se znovu reorganizovala do Nezávislé (neodvislé) sociálně demokratické strany, jež v říjnu 1924 pokorně vplynula do mateřské náruče ČSSDSD; zhruba ve stejnou dobu byla stejným způsobem ukončena existence modráčkovské Socialistické strany československého lidu pracujících, jež stačila po odchodu Hudcova křídla dočasně zmutovat do Strany pokrokových socialistů. Počínaje polovinou dvacátých let začal i nesmělý návrat některých komunistů (v zásadě stovek osob).

Tusarův čin se stal ***nadčasovým mravním aktem*** skutečné nepolitické politiky v tom smyslu, že jím fakticky vedená strana dokázala v klíčovém dějinném okamžiku zcela potlačit své mocenské aspirace ve prospěch zachování demokracie pro všechny, nejen pro příznivce a voliče, ale i pro soupeře na pravém i levém křídle. Byl a je to mimořádný krok, jdoucí vědomě proti nejslabšímu místu prvorepublikové demokracie, jíž byly mimořádně

silné *partokratické tendence*. Tusarovi, který přešel na místo, jež kdysi bylo nabídnuto Šmeralovi, na místo berlínského ambasadora, se dostalo po právu čestného titulu *Voják republiky*. Jeho předčasným odchodem v roce 1924 ztratila československá sociální demokracie osobnost mimořádných kvalit, osobnost rychle vyzrávající do formátu skutečného státníka, plně srovnatelného s velikány Masarykova, Benešova, Švehlova či Štefánikova typu a úrovně, a tím i možnou plnohodnotnou náhradu za Bohumíra Šmerala. Teprve na XVI. sjezdu – po dlouhých deseti letech – mohl Gustav Habrman v úplném závěru sjezdového jednání s hlubokým zadostiučiněním konstatovat: „*Jsem přesvědčen, že tento sjezd je zaznamenán nejen mezi ty nejkrásnější a nejpracovitější sjezdy, nýbrž že je vlastně nejkrásnějším a také nejvelkolepějším sjezdem naší československé sociálně demokratické strany dělnické. (Potlesk) Svou velikou účastí téměř pěti set delegátů a delegátek a asi dvou set zástupců našich složek (dnes tak řečené blízké organizace polistopadového českého sociálně demokratického hnutí – JM) a příbuzných organizací znamená takovou krásnou a silnou organizační pohotovost naší politické strany, o níž se nám nikdy – přiznám upřímně – ani nezdálo. Zároveň tento sjezd vyšinul se svým jednáním a svou úrovní na takovou výši, jakou jsme doposud nezažili. Myšlenková ucelenost, pohotovost, disciplinovanost čišely z každého slova a z každého projevu, což znamená, že delegace na tomto sjezdu byly takové úrovně, že na ně můžete být právem hrdí*“ (Protokol XVI, ss. 161-162). Podobně znělo i předcházející shrnutí Antonína Hampla: „*Zůstáváme tací, jací jsme byli. Významné však je, že namísto rozhořčených kleteb kdysi malé a pronásledované strany přichází čin. To je radikalismus činu, a ne slov*“ (Protokol XVI. sjezdu, s. 132).

Nesnadný byl i budoucí osud radikální části strany, která odešla ke komunistickému hnutí. Prvotní *rozmach* – při založení KSČ na podzim 1921 měla tato strana nejpravděpodobněji 350 000 členů – vystřídala nejprve *stagnace* a později *propad*. Vedle řady tzv. bolševizací, vyvolávaných Moskvou, po nichž odcházely ze strany tisíce členů – pověstný Zápotockého povzdech z doby, kdy byl generálním tajemníkem KSČ (1922 – 1924), že má pocit jako kdyby mu z vlastního těla rvali kusy masa – výstižně charakterizuje tento neblahý trend. Pro východiska těchto četných odchodů byla charakteristická vrchnostenská aktivita Kominterny, kterou, jak jsme viděli, na komunistické konferenci hlavní řečníci ohnivě popírali. Zlomovým mezníkem se stala léta 1924 – 1925. Na přímý nátlak Kominterny, v té době formálně stále ještě vedené Zinověvem, byly postupně zlikvidovány

všechny mocenské pozice *historického středu*, tvořeného zakladateli strany Šmeralem, Zápotockým a Kreibichem. Do funkcí se dostala *první stalinistická garnitura* (bolševická), symbolizovaná jmény Václava Bolena (později československého či národního socialisty) a Bohumila Jílka (posléze se stal členem agrární strany). Vyřazena a v roce parlamentních voleb ze strany byla vyloučena krajská pražská organizace v čele s tajemníkem Bubníkem (28. února 1925). Velký volební úspěch KSČ, navazující ještě na její „šmeralistickou“ periodu konceptu početné politické strany s veřejnou politickou činností, však agonií tohoto pokusu prodloužil o dalších několik let, během kterých do relativně zralého věku dorůstala další, neméně neblaze proslulá gottwaldovská generace *karlínských kluků a karlínské holky*. Když se ke konci dvacátých let začaly ukazovat důsledky jílkovského a bolenovského *papírového radikalismu*, které vedly jednak k dalšímu početnímu poklesu členstva, jednak ke stoupající *izolaci* komunistického hnutí v tehdejší československé společnosti, dospěla KSČ na pokraj svého zániku. Nechtěným vyvrcholením těchto sebevražedných trendů se stal nezdár tzv. *Rudého dne* v létě 1928 (6. červenec 1928). Kritika z Kominterny nedala na sebe dlouho čekat.

Karlínští ucítili svou příležitost a beze zbytku ji využili. Velký osobnostní potenciál se v této zpočátku ultrastalinistickým (dogmatickým a sektářským přístupům otevřeně) generační skupině projevil jak v argumentační schopnosti, tak v míře organizačního talentu, zejména však ve velikosti ochoty *beze zbytku respektovat* často nesmyslné požadavky moskevského kominternovského ústředí. Na osudovém V. sjezdu v únoru 1929 sice relativně lehce zvítězila, současně však dovedla KSČ do její nejhlubší vnitřní předúnorové krize (počet členů KSČ tehdy klesl podle různých odhadů na 15 000 – 25 000). Komunisté *retardovali* – byť ani tady neplatí černobílé charakteristiky – do politického, ne zcela názorově a činnostně samostatného politického subjektu, který se stal pátou kolonou alternativní totality, jíž byl stalinistický protosocialistický model SSSR dvacátých a třicátých let minulého století.

Zatímco KSČ zahájila svou činnost z úrovně relativně špičkových politických indikátorů (ve volbách 1925 se stala druhou nejsilnější stranou), pro ČSSDSD nastal *pochod pouští nezdarů a stagnací*. Odhadoval-li generální tajemník Johanis počet členů strany v době konání XIII. sjezdu na 260 000–280 000, musel na XIV. sjezdu o půlčtvrtého roku později ve zprávě ústředního sekretariátu Josef Nosek hořce konstatovat, že stranu tvoří 178 000 členů. Byla ochromena činnost některých krajských (župních), řady okresních

a stovek místních organizací (zvláště citelně byla postižena pražská organizace ČSSD). Spolehlivost Noskem uváděných údajů bylo zpochybnitelná. Na XV. sjezdu nový generální tajemník strany Vojtěch Dundr uvedl, že stranu k 1. lednu 1924 tvořilo 99 810 členů a o tři roky později, k 1. lednu 1927, 114 953.

Tento vzestup přes těžkou volební porážku ve volbách konaných v roce 1925 nebyl náhodný. Projevila se v něm úmorná a vlastně již také první úspěchy přinášející houževnatá práce historicky nejúspěšnějšího stranického Hamplova vedení, zvoleného na XIV. sjezdu. Tento vzestup pokračoval kontinuálně až do konce třicátých let. Skutečnost, že v roce 1926 strana přešla do opozice, jí paradoxně *výrazně prospěla*. Krátké období necelých tří let vlády tzv. *panské koalice* využila k vydatnému organizačnímu i ideovému zesílení, které živil úspěšný boj proti oklešťování krátce před tím probíjovaného sociálního státu. Volební propad roku 1925 tak mohl být velmi podstatně eliminován relativně silným volebním úspěchem v květnových parlamentních volbách roku 1929. Pozice ČSSD výrazně posílilo i ustavení československé sociálně demokratické internacionály, vzniklé na neprávem opomíjeném smíchovském sjezdu, který se konal v lednu 1928. V praxi to znamenalo navázání mimořádně blízkých trvalých pracovních kontaktů mezi československou a německočeskou (německou) sociální demokracií a *dotvoření mimořádně vlivného a silného socialistického bloku*, doplněného o stranu československých socialistů, v níž v té době již jednoznačně dominoval silně levicový Benešův vliv. Tato spolupráce významné až většinové části tzv. hradního křídla, již zaštiťoval svou autoritou Masaryk, byla provázána i programaticky. Vedle občanského (buržoazního) bloku, vedeného agrární stranou, tak vznikla pevná základna, která byla zárukou síly a zdraví československé prvorepublikové demokracie v krizových třicátých letech.

Byly-li události horkého léta a podzimu 1920 pro někoho skutečnou tragédií, pak – mimo velmi podstatné oslabení socialistického levicového proudu, jež přetrvalo celé prvorepublikové období – to byl především Bohumír Šmeral sám. Ideje, ke kterým se hlásil, koncepty, které vytvořil nebo na jejichž tvorbě se spolupodílel, všechno, do čeho vložil to nejlepší, co v sobě tento přední český socialista měl, se zvracelo v pravý opak. Jím zastávaný směr nebo ideová či názorová tendence, stalinisty (bolševizátory, dobový stalinistický výraz) hanlivě nazývaný *šmeralismem*, byl pro sociální demokraty nepřijatelný pro své komunizující směřování a zatížen mravním závažím, které se pojilo k událostem let 1918 – 1920; naopak pro komunisty byl vždy *latentním sociálním demokratem*, mužem

s nepotlačitelným sklonem k tzv. oportunismu či reformismu, jak byl stalinistickými komunisty demokratický socialismus také nazýván. Události první bolševizace strany, po nichž byl spolu s Kreibichem na dlouhá léta „odklizen“ do Moskvy (počátkem roku 1926) i zřejmě ne zcela blahé Šmeralovy osudy v ústředí Kominterny, jež stále čekají na své komplexní zpracování, byly tragickým epilogem života muže, který patřil – a patří – k vůbec největším osobnostem novodobé české politiky.

Sociální demokraté přes jasné a nekompromisní vymezení vůči komunistickému hnutí dlouho podržovali zprostředkované i přímé kontakty ke svým někdejšími přátelům a spolupracovníkům. Hamplovská výzva k návratu domů z vandru byla sice z větší části oslyšena, přesto však nezůstala zcela bez odezvy. Přesněji a výstižněji tuto zvláštní spjatost charakterizují dvě sjezdová vystoupení předních osobností strany na počátku třicátých let. Bohuslav Ečer, vracející se na XVI. sjezdu do sociální demokracie, zdůraznil: *„My ... jsme viděli se zděšením, že demokracie evropská ocítá se v krizi, že roste počet států nedemokratických, fašistických, a tu jsme varovali Kominternu a komunistickou sekci a řekli jsme: Vy mluvíte pořád o revoluční situaci, vy dekretujete revoluci, jež bude příští rok. Je-li vůbec nějaká revoluční situace, a je-li na obzoru nějaká diktatura, pak je to diktatura zprava a nikoli zleva. Jinými slovy: je-li demokracie v krizi, nebo není-li, nechme stranou tu otázku. Je jisto, že demokracie je ve vážných potížích. Ten, kdo zvyšuje tyto obtíže, zostřuje krizi demokracie, vyvolává nebezpečí, že rozvrácená zdiskreditovaná demokracie nebude nahrazena vládou socialistickou, nýbrž vládou fašistickou“* (Protokol XVI. sjezdu, s. 73). První socialistický ministr školství a jeden z vůbec nejstarších členů Hamplova vedení, Steinerův generační vrstevník Gustav Habrman k tomu dodal: *„Přátelé, nám musí záležeti na tom, aby z komunistického tábora k nám do strany opět vstupovali zpět lidé rozumní a poctiví. Lidé, kteří to se socialismem a dělnickou věcí myslí poctivě a dobře. **(Potlesk)** ... Mám plnou důvěru v ty soudruhy, třeba že jich nejsou tisíce, kteří přecházejí z komunistického tábora k nám, neboť vidím v nich poctivé, přesvědčené soudruhy a socialisty, a proto k nim volám za sebe, a myslím, že mne pověříte, také jménem vaším: *Bud'te nám, soudružky a soudruzi, vítání!* **(Hlučný potlesk)**“* (Protokol XVI, s. 163). Je zřejmé, že ve vzájemných vztazích nebyli sociální demokraté těmi, kdo stavěli na fanatismu, sektářství, předpojatosti či dokonce vědomém falšování fakt a souvislostí.

7. Další historie jednoho přešlapu. Nadčasový odkaz prvního komunistického pokusu o převzetí moci.

Důkladné prověření dostupných klíčových pramenů – byť je stále co zpřesňovat a dále propracovávat – prokázalo *východí* značnou bazálně ideovou, ale i lidskou blízkost obou znesvářených, sociálně demokratických konceptů. Podle svědectví Marie Švermové, ale zčásti i Františka Soukupa se zakládajícího (obnovujícího) sjezdu Socialistické internacionály v Hamburku (1923) zúčastnilo za Československo hned několik delegací levicových stran a hnutí: mimo sociální demokraty také v národně socialistické delegaci duchovní matka Milady Horákové Františka Fráňa Plamínková, ale ku podivu i anarchisté a komunisté. Ještě na XIV. sjezdu strany (1924) mohl Antonín Hampl prohlásit in margine tehdejšího vnitřního vývoje sovětového Ruska, v němž tehdy vrcholila NEP, i dnes považovaná za tehdejší úspěch sovětskoruské vnitřní politiky: *„Necht' v Rusku odívají toto zklamání a ústup od socialistických forem výroby a hospodaření v jakákoliv hesla a resoluce, přece jen nesporným zůstává, že z velikých hesel, pronášených v r. 1918 a 1919, nezůstalo téměř nic. Rusko půjde svými cestami do éry kapitalismu jako živý doklad, že vývoj lze sice za příznivých okolností velmi účinně popohnati, ale nikoli přeskakovati* (ztučnil JM). **(Souhlas.)** *Nejsem tak stranickým, abych z neúspěchu ruských soudruhů mohl se radovat. Naopak jsem přesvědčen, že každá násilná reakce v Rusku vrhla by svůj nepříznivý reflex také na dělnickou třídu v ostatních evropských státech. Je dlužno ale konstatovati, že jsme se v odhadování poměrů a vývoji nemýlili, že držíce svoji linii často za velmi nepříznivých situací, jsme odhadovali zcela správně a že **naše politika konstruktivního socialismu** (ztučnil JM) **zachránila z revolučních vymožeností všechno to, co bylo možno a dosažitelno a stala se pilířem, o který opření, můžeme dále postupovati (Hlučný potlesk.)**“ (Protokol XIV. sjezdu, s. 166). O čtyři roky později, na svém VI. kongresu, odpověděla rychle se stalinizující Komunistická internacionála na tento vcelku smířlivý tón vyhlášením papírově frázistické „revoluční strategie“ *třída proti třídě* (v jejím duchu byl TGM označen za hlavu*

českého fašismu, republika za hnilobný produkt imperialistického versailleského míru a žalář národů atd.), v jehož rámci se po prvé objevil hluboko do padesátých let přežívající neblaze proslulý termín *sociálfašismus*, užívaný pro levé křídlo ČSSDS, které usilovalo o užší soustavnou spolupráci s komunistickým hnutím. Politika jednotné (později lidové) fronty jako relativně *nejkonzistnější ideový produkt* moskevské internacionály se stávala za těchto okolností nevěrohodnou a pro českou demokratickou levici v její drtivé většině i *zásadně nepřijatelnou* mj. také proto, že z ní stále bylo cítit čertovo kopýtko násilného převzetí moci a diktatury na sovětový způsob.

Přesto Hrad – jehož byla ČSSDS klíčovou součástí – nikdy můstky ke komunistickému hnutí s výjimkou zvláště nestoudně nesoudného běsnění KSČ (nejvíce to platí pro konec dvacátých a první polovinu třicátých let minulého století) *zcela nepřerušil*. Podle informací předních českých historiků Věry Olivové a Zdeňka Kárníka počítal Masaryk s KSČ jako s potenciálním dalším členem vládní koalice; součástí případné všenárodní vládní koalice spásy měla být KSČ i v případě propuknutí otevřeného konfliktu s hitlerovským Německem v r. 1938, jak s tím měl počítat Edvard Beneš.

Nelze nepřipomenout ani jiný hvězdný okamžik československého komunismu, jímž se stala komunistická podpora Benešovy prezidentské volby v prosinci 1935; přestože se také jednalo do značné míry o vzájemný pragmatický politický obchod, jímž mělo být omlouštění pravomocně k vězeňským trestům odsouzených předních komunistických funkcionářů, jak dosvědčuje ve své vzpomínkové knize Marie Švermová, byl to současně *jednoznačný prodemokratický postoj* komunistů v situaci, která byla akutně těhotná autoritativním pravicovým mocenským zvratem, jehož hlavním organizátorem tentokrát bylo velkostatkářské konzervativně pravicové křídlo agrární strany. KSČ se stala také důležitou silou demokratického tábora v horkém létě 1938; Klement Gottwald byl dokonce místopředsedou Výboru na ochranu republiky, ustaveného 21. září 1938 za předsednictví klíčové osobnosti české demokratické pravice a národního hrdiny druhého odboje Ladislava Rašína.

Tradice vzájemné spolupráce v demokratických občanských organizacích, podporujících v občanské válce těžce zasaženou španělskou demokracii, dále pokračovala – podobně jako komunistické vystupování ve dnech již zmíněné zářijové krize 1938 – i blízkými kontakty v rámci krátce existující Národní strany práce (podzim 1938 – rané jaro

1939) a následně i druhého odboje; vyvrcholila ustavením Ústředního národního revolučního výboru v pozdním létě 1941. Obdobně – ale již s typickou komunistickou dvoutvářností – spolupracovaly zahraniční odboje londýnský i moskevský a po jistou dobu – zhruba do jara-léta 1946 – se zdálo, že by to mohlo být možné i v socializující finlandisticky zaměřené benešovské Třetí republice. Vznik Kominformy (Informačního byra komunistických a dělnických stran) na podzim 1947, průběh a výsledky únorového mocenského zvratu v ČSR (1948) a zejména skutečný průběh a výsledky tzv. výstavby socialismu první poloviny padesátých let však tyto možnosti zcela zhatily. Náznak naděje na změnu takto petrifikovaného stavu, který se objevil během měsíců Pražského jara 1968 (příznačně nebyl prost byt' zprostředkovaných šmeralovských reminiscencí), vzal zasvě pozdně stalinistickou intervencí většiny členských zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a následnou normalizací.

Specifickou hořkou příchuť – jak jsem již naznačil – měl tento vývoj pro nejsilnější stranu českého demokratického socialismu. Většina spoluprací a kontaktů, které jsem zmínil v předcházejícím odstavci, byla tažena právě československou – zřejmě často i německočeskou – sociální demokracií. Během druhého odboje, zejména po přepadení Sovětského svazu nacistickým Německem, tato spolupráce dále zesílila. U značné části sociálních demokratů nemohly nevzniknout za této situace úvahy o *překlenutí* tragického rozkolu z let 1918 – 1920; zejména zpočátku byly nepochybně poctivě míněny. Ale ani tzv. autentičtí (tak řečení pravicoví) sociální demokraté nevyklučovali úzkou poválečnou spolupráci se zdánlivě reformovanou KSČ.

Válečná druhoodbojová a poválečná všeobecná sociální radikalizace československé sociální demokracie během krátkého trvání Třetí republiky (1945 – 1948), doprovázená eliminací těch hamplovských vůdčích představitelů strany, kteří přežili nacistická týrání a hrozící popravu či koncentrační tábory Třetí říše, nástup nové generace někdejších *Hamplových korunních princů* (Václav Majer, Bohumil Laušman, Blažej Vilím, Vilém Bernard) se zdály nasvědčovat zprvu přímému organizačnímu splynutí, později navázání specifické, *úzce socialistické* spolupráce. Nemalá část členů ČSSD dokonce vlastnila dvojí členskou legitimaci – sociálně demokratickou i komunistickou – zprvu snad v bláhově dobré víře, že takto této dobré věci napomůže.

Počáteční iluze však rychle mizely – definitivně po parlamentních volbách v květnu 1946 – a postupně ustupovaly s tím, jak sílily komunistická arogance a bezuzdná nevybíravost. Události nakonec vyvrcholily třeskutou atmosférou pozdního léta a podzimu 1947, kterou uvedl *krabičkový atentát* známý i jako *krčmaňský případ*, spory kolem tzv. milionářské daně a posléze XXI. brněnský sjezd, na němž demokratickou cestou byla z vedení strany z větší části odstraněna vedoucí kryptokomunistická skupina v čele se Zdeňkem Fierlingerem. Komunisté, kteří se pod Slánského vedením nestoudně vměšovali přímo do sjezdového jednání, odpověděli soustředěným úsilím o rozbití československé sociální demokracie, únorovým mocenským převratem, který nesl některé prvky puče, a posléze, když se zdálo, že vzestupu sociální demokracie nemůže zabránit ani monošroubicová tzv. *jednotná kandidátka* (kandidátní listina) Národní fronty, faktickým rozpuštěním strany prostřednictvím údajného sloučení (svým způsobem pozoruhodným právním bastardem „sjezdu zastupitelstva“, tj. sjezdu ÚVV jako nejvyššího orgánu mezi sjezdy ČSSDSD), jehož závěrečný akt se konal 27. června 1948 v pražské Lucerně.

Ani to však nestačilo. Sociální demokraté se nejenže dostali do první vlny politických procesů již konce čtyřicátých let, ale v jejich druhé fázi, v polovině padesátých let minulého století, byl boj proti nim povýšen na hlavní téma stalinských falzifikací (tzv. *výroby procesů*) pod hlavičkou boje proti tzv. *sociáldemokratismu*. Techniky a metody lži a podvodu, které tehdy byly použity, nezřídka měly své původní zdroje v již zmíněných a analyzovaných událostech let 1918 – 1920 či v prvním období neblahého působení gottwaldovského vedení KSČ v první polovině třicátých let. Hořkost a bolest i hněv z těchto zkušeností nesou v sobě slova druhého předsedy exilové československé sociální demokracie, blízkého Benešova spolupracovníka Václava Majera v jeho pozdější vzpomínce na bouřlivé události z přelomu druhého odboje a prvních týdnů a měsíců po osvobození ČSR z nacistické okupace: „*Pravicová skupina, představovaná hlavně Nečasem, Němcem, Bečkou (Slovákem Bečkem – JM), Majerem a Holubem, trvala zásadně na samostatném a nezávislém politickém postupu a na spolupráci se všemi skupinami v exilu, nevyjímaje ani komunisty, pokud se dalo věřit, že jsou schopni demokratické spolupráce a podporují cíle československého národního odboje.*“

Pokusíme-li se *věcně* zeptat, oč vlastně v tom velkém vnítriosocialistickém střetu před sto lety šlo, dospějeme k překvapivě jednoduché, až dětinně průzračné odpovědi. Nejlépe tento aspekt postihl František Soukup, když sice uznal, že převzetí moci ČSSDSD v letech

1919-1920 doslova leželo na ulici, aby se však vzápětí řečnický otázel: A co budeme dělat pak, aby dovedl, že prioritou strany se musí stát národní stát a demokracie. Šmeralovská vize (koncepce, představa), poučená výsledky předchozích snah o ustavení sovětských republik na území střední Evropy, ne zcela tuto možnost vylučovala. Snažila se dokonce, jak plyne z předložené analýzy, o vlastní slučující komunizační cestu, prakticky zcela ideově i věcně nezávislou na moskevských doporučeních, a svým způsobem usilovala i o uchování státnosti a demokracie v Československu.

Doba, jak jsme rovněž viděli, jí však nepřála. I mírná sovětizace ČSR byla tehdy nejen nepředstavitelná, ale také prakticky neuskutečnitelná. Zdánlivě šedé, údajně nedemokratickou politickou kulturou nesené „přízemní“ představy autentické sociální demokracie, se projevily jako neskonale *věcnější, užitečnější a realizovatelnější*. Přes podstatné oslabení dobové československé levice na počátku dvacátých let se tak podařilo vybudovat jeden z dobově nejpropracovanějších a nejodolnějších sociálních států, na jehož základy se podařilo pozoruhodně navázat v poválečné Třetí republice; přitom současně stát silné demokracie, která byla s to účinně odolávat snahám o její likvidaci; a nejen odolávat, ale se i úspěšně bránit. Paradoxně to byli sami komunisté, kdo některé z těchto podnětů po únoru 1948 opustili a přispěli k převážně negativní změně pohledu na tuto problematiku. Zrodil se tak koncept, jehož životaschopnost dosud zcela nezničil ani listopadový převrat v roce 1989. (Mluví-li Galandauer o období po generální stávce 1920 jako o éře největšího pronásledování dělnictva, mívá se se skutečností; dobou, kdy kvantitativně i kvalitativně bylo dělnictvo nejvíce pronásledováno, byla padesátá léta minulého století pod hlavičkou již zmíněného *boje proti sociáldemokratismu*. Nesnadná byla i pozice těch sociálních demokratů, kteří vstoupili z různých důvodů do KSČ v několika vlnách po únoru 1948.)

Když v roce 1958 vydala k osmdesátiletí strany exilová ČSSD klíčový vzpomínkový sborník *OSMDESÁT LET ČESKOSLOVENSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE*, zdůraznila zde, že skutečně pochopit *podstatu* rozdílů a sociálně demokratických výhrad vůči komunismu znamená vrátit se k tragickým událostem let 1918 – 1920. Zdá se, že se jednalo a jedná o skutečně *nadčasový postřeh*.

Sociální demokraté Němcovy a Tusarovy generace, kteří za cenu mimořádně těžkých obětí a dlouhodobého podlomení síly vlastní politické strany před devadesáti lety rázně,

avšak bez obětí a krveprolití či dokonce likvidace demokratického režimu zastavili v zárodku první komunistický pokus o převzetí moci (hašlerovský *Šmeralův puč*) a rozhodli tak na léta dopředu o zachování demokracie v naší zemi, si zaslouží naši úctu a vzpomínku. Úctu, která netone v smutku a nostalgii, ale plane jasnou vůlí k pozitivnímu činu, k lásce bližního k bližnímu, k neokázalému lidství, které oč méně káže a mentoruje, o to více a účinně jedná a koná tam, kde je to zvláště nutné.

9. srpna 2010

16. ledna 2020

Poznámka Redakční rady CSTS: Text je příspěvkem sociálně demokratického autora k událostem 100. výročí vzniku KSČ. Texty koncipované komunistickým pohledem budou zveřejněny v dalších číslech Alternativ.

O autorovi:

PhDr. Jiří Malínský

*1951. Absolvent FF UK obor archivnictví – dějepis. Po absolutoriu ředitel Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě (1978-1985) a samostatný odborný pracovník a editor Prognostického ústavu ČSAV (1986-1993). Předseda OV ČSSD Praha 5 (1994-1995), člen obvodní rady MČ Praha 5 (1994-1998). Odborný pracovník Ústředního sekretariátu České strany sociálně demokratické (1994-2016) a vedoucí ústředního archivu České strany sociálně demokratické (2004-2015). Dlouholetý člen ústředního odborného zázemí České strany sociálně demokratické (od r. 1993) a zakladatel a předseda ústřední odborné historické komise (od r. 2003). Člen představenstva Masarykovy demokratické akademie (2009-2015) a výboru Společnosti Edvarda Beneše (od r. 2015) a správní rady Knihovny Miloslava Ransdorfa (od r. 2017). Specializuje se na dějiny českého dělnického socialistického hnutí 19. a 20. století v celočeskoslovenském kontextu a prognosticizujícím záběru se zvláštním zřetelem na kontextově pojaté dějiny českého sociálně demokratického hnutí.

František Neužil

Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

Pracovní teorie hodnoty zapomínala na skutečnost, že proces výroby zboží produkuje zároveň emise a odpady, které také mají hodnotu a cenu. Platí-li pro „normální“ zboží, že za společensky žádoucí se pokládá kladný hospodářský růst, pak se u škodlivých zplodin výrobního procesu pokládá za společensky žádoucí hospodářský růst co nejmenší, směřující v perspektivě k nule. Objem škodlivých zplodin lze regulovat pomocí ekologických norem. Odpovídá-li určitému objemu „běžné“ výroby jistý, ekologickou normou určený objem škodlivých zplodin a snížíme-li v určité lokalitě přírodního a životního prostředí masu emisí pod tuto zákonem stanovenou hranici, můžeme pak i zvyšovat objem „běžné“ výroby.

Škodlivé zplodiny jsou na rozdíl od „normálního“ zboží zbožím „zvláštním“. Hodnota zplodin jako „zvláštního“ zboží se obecně rovná práci společensky nutné k jejich likvidaci: $c_e + v_e + m_e$.¹ Pod ekologickým konstantním kapitálem c_e rozumíme především náklady

---

¹Index „e“, jež používáme na tomto místě a objeví se i na dalších místech v textu, znamená „ekologické“, sloužící k likvidaci emisí. Kromě něj budeme užívat též indexu „v“, jež bude znamenat „výrobní“, používaný v běžném výrobním a hodnototvorném procesu. Na jiném místě článku se objeví index „vd“, jež se bude

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty na zavádění ekologických zařízení – odlučovačů emisí, čističek vody atd. Ekologický variabilní kapitál v_e zahrnuje náklady na živou práci spojenou s provozem ekologických zařízení a uskutečňování ekologických opatření – odvoz odpadků, recyklace, instalace čističek, dekontaminace a rekultivace půdy a vody atd. Ekologická nadhodnota m_e je nadhodnota, při které se likvidace škodlivých zplodin výrobního procesu stává ekonomicky atraktivní. (Stejnou roli jako pojem ekologická nadhodnota hraje pojem ekologický zisk – z_e). Práci, která likviduje škodlivé zplodiny, určuje hodnotu zplodin jako „zvláštního“ zboží a produkuje i ekologickou nadhodnotu, můžeme vymežit jako *práci ekologizační*.

Každý „běžný“ výrobní proces je zároveň procesem výroby škodlivých zplodin, a proto si vynucuje rozvíjení ekologizační práce, tudíž i přírodní a životní prostředí je vlastně také produktem lidské práce. Z toho plyne, že v důsledku aktivního ovlivňování lidskou ekologizační prací má přírodní a životní prostředí užitnou hodnotu, která se utváří v závislosti na stupni odstranění škodlivého odpadu „běžné“ výroby zamořujícího vzduch, vodu i půdu a jež zároveň obsahuje i hodnotu neboli společensky nutné a uznané množství práce, které se odvíjí od možností pro další rozvíjení „běžné“ výroby, jež vytvořila ekologizační práce. Ekologizační práce, jež likviduje škodlivý odpad „běžných“ výrobních procesů a stanovuje hodnotu zplodin coby „zvláštního“ zboží, plodí zároveň i užitnou hodnotu přírodního a životního prostředí a otevírá také možnosti pro zformování v ní obsaženého hodnotového potenciálu pro další hospodářský růst. Ekologizační práce může též zahrnovat odstraňování důsledků na člověku a lidské společnosti nezávislém působení přírodních živlů, jako jsou například ničivé povodně nebo výbuchy sopek a zemětřesení.

Jednotlivé části přírody – pole, louky, lesy, vodní zdroje atd. – mohou být v soukromém vlastnictví, které se ovšem musí i v moderním kapitalismu chovat civilizovaně a společensky zodpovědně, přírodní a životní prostředí jako celek pak může být přivlastňováno pouze celospolečensky; je vlastnictvím všech a každého, které musí být zosobněno v aktivním a činném vlastnickém působení orgánu hospodářské demokracie, vyjadřujícímu

---

pojit s procesem běžné dodatečné výroby. Symboly „c“, „v“, „m“, „z“, které ve studii používáme k vylíčení hodnotové struktury různých druhů výrobních procesů, znamenají vždy samozřejmě „konstantní kapitál“, „variabilní kapitál“, „nadhodnota“, „zisk“; ekologizační práce, jež likviduje škodlivý odpad „běžných“ výrobních procesů a snižuje masu emisí v určité lokalitě přírodního a životního prostředí, je pochopitelně také výrobním procesem. V textu studie se též objeví matematické a logické symboly „/“, „=“, „≠“, „>“, „<“ jež znamenají „děleno“ („lomeno“), „rovná se“ (symbol rovnosti), „nerovná se“ (symbol nerovnosti), „větší než“, „menší než“.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty celospolečenský zájem: může to být stát nebo jiná struktura vlastnického spolurozhodování na celospolečensky integrující úrovni. (Skutečnost, že příroda jako celek je soukromě nepřivlastnitelná, ilustruje jedinečným poetickým způsobem nádherná pohádka Jiřího Wolkerova „O milionáři, který ukradl slunce“.) Způsobí-li americký chemický koncern ekologickou katastrofu v Indii, poškozují tím přírodu i ve Spojených státech. Z toho plyne, že práce produkující škodlivé zplodiny výrobního procesu má přímo a bezprostředně společenský charakter, a to v každém společenském zřízení. Hodnotu a cenu emisí a odpadů můžeme určovat pomocí spojení plánovitého řízení (třebas v podobě státní, příkazově administrativní regulace) s fungováním trhu. Instrukce zosobňující celospolečensky integrující vlastnickou subjektivitu může pro každý typ výrobního procesu stanovit nejvyšší přípustnou míru emisí a odpadů, z čehož pak lze odvodit společensky nutné množství práce na jejich likvidaci. Tyto normy a limity jsou právně závazné pro všechny jednotlivé podnikatelské subjekty, jsou vynutitelné aktivním společenským vlastnickým jednáním a jsou východiskem i pro spolupůsobení celospolečenského vlastnictví při odstraňování ekologických havárií.²

Je bezesporu správné, že praktické řešení ekologické problematiky v moderní civilizované společnosti, a to bez ohledu na to, zda se jedná o společenský systém socialistický či kapitalistický, musí vycházet z aktivního vlastnického jednání celospolečenského vlastnického subjektu. Naše zkoumání procesu, v němž aplikujeme marxistickou pracovní teorii hodnoty na řešení ekologické problematiky, však musíme začít z modelové situace, v níž nepůsobí žádné ekologické normy, jež by ovlivňovaly jednání podnikatelských subjektů.

Představme si tedy ekonomický systém, v němž mohou všichni kapitalističtí výrobci – je samozřejmé, že výrobci nemusí být pouze kapitalističtí a ekologicky zatěžovat přírodní prostředí mohou i kupříkladu odpady z provozu domácností – zcela „svobodně“ vypouštět do ovzduší, vody a půdy škodlivý odpad výrobních procesů, aniž by museli nést za své bohubilé počínání jakoukoli právní či finanční odpovědnost. A představme si dále, že poškození přírodního a životního prostředí dosáhlo v určité lokalitě takového stupně, že ohrožuje ve svých důsledcích další hospodářský rozvoj dané oblasti. Jak si za této situace

---

² O různých druzích ekologických norem a limitů, jež stanovují přípustnou míru škodlivých zplodin, se můžeme něco dozvědět například na internetové adrese www.wikipedia.infostar.cz nebo www.slovník.ekopolitika.cz.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty mohou kapitálové vlastnické a podnikatelské subjekty počínat? Necht' v této lokalitě rozvíjí určitý produktivní kapitál proces „běžné“ výroby, jenž působí na přírodní a životní prostředí, má objem o_1 , hodnotovou strukturu $c_v + v_v + m_v(z_v)$ – zahrnuje tedy nadhodnotu, jež se proměňuje v zisk – a váže se na něj objem škodlivých zplodin r_1 , který už nelze překročit. Investujme jistý objem ekologizační práce, jež bude mít obecnou hodnotovou skladbu $c_e + v_e + m_e(z_e)$, čímž se v uvedené oblasti objem emisí sníží z r_1 na r_2 a zmíněný kapitálový vlastník si zároveň vytvoří hodnotový potenciál pro objem dodatečné „běžné“ výroby neboli další ekonomický růst o struktuře $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$. Společensky nutné a užitečné množství ekologizační práce, jež umožňuje pokles masy odpadů, vytváří hodnotu masy zlikvidovaných škodlivých zplodin, která se rovná rozdílu mezi r_1 a r_2 . Produktem ekologizační práce je užitná hodnota spočívající v likvidaci odpadů a zároveň též užitná hodnota, jež tkví ve zlepšení určitého „kusu“ přírodního a životního prostředí. Tato forma užitné hodnoty plodu ekologizační práce obsahuje zároveň hodnotu, jež se rovná hodnotovému potenciálu se strukturou $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$ – vzniklému potenciálnímu objemu dodatečné výroby.

Hodnotová stránka a stránka užitné hodnoty přírodního a životního prostředí jsou navzájem relativně nezávislé, i když zároveň vytvářejí organickou jednotu. Náš výchozí elementární příklad ukazuje, že vede-li ekologizační práce ke snížení objemu emisí vázaného na objem „běžné“ výroby, čímž vzroste užitná hodnota životního prostředí, vzroste zároveň i jeho hodnota. Nedošli bychom ke stejnému výsledku, kdybychom v naší lokalitě absolutně snížili uvažovaný hodnotový objem „běžné“ výroby z o_1 na o_2 , takže bychom vůbec nemuseli investovat ekologický konstantní a variabilní kapitál v hodnotové skladbě ekologizační práce? Nikoli, tento závěr by byl předčasný a ukvapený, neboť hodnota příslušného „kusu“ životního prostředí závisí na hodnotě škodlivých zplodin, kterou zase, znovu to opakuji, určuje společensky nutné množství ekologizační práce, jež slouží přímo a bezprostředně k jejich likvidaci. Plodem prostého snížení výroby by samozřejmě byla dvojnásobná užitná hodnota: jednak by došlo k poklesu množství škodlivých zplodin výrobního procesu, jednak by se zároveň zlepšila užitná hodnota daného „fragmentu“ životního prostředí, v němž výrobní proces probíhá; hodnota zlepšené užitné hodnoty dané přírodní oblasti by se nadále rovnala hodnotovému potenciálu pro další ekonomický rozvoj (= objemu dodatečné „běžné“ výroby) a užitná hodnota ve formě zlikvidované masy škodlivých zplodin by obsahovala hodnotu čili společensky nutné a užitečné množství mrtvé a živé

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty ekologizační práce o velikosti $c_e + v_e + m_e(z_e)$, avšak jednota této užité hodnoty a hodnoty coby důsledek lidské „nepráce“ a „nevýroby“ má důsledky, které se pokusíme ukázat v následujícím výkladu.

Pokud by námi uvažovaný podnikající kapitál vskutku v uvedené přírodní oblasti omezil svou „běžnou“ základní výrobní aktivitu z o_1 na o_2 , čímž by se snížil objem znečištění onoho „kusu“ životního prostředí z r_1 na r_2 , vyprodukoval by tím hodnotový potenciál dodatečné „běžné“ výroby pro investiční aktivitu jiného kapitálového subjektu, a pokud by tento další vlastnický subjekt vskutku rozvinul objem dodatečné „běžné“ výroby s hodnotovou skladbou $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$, vyprodukovala by základní „běžná“ výroba $c_v + v_v + m_v(z_v)$, jež by nesla hodnotový objem o_2 , prvního spolu s dodatečnou „běžnou“ výrobou $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$ druhého produktivního kapitálu opět původní masu škodlivých zplodin rovnou r_1 , protože by také výrobní proces o_2 spolu s procesem dodatečné „běžné“ výroby, jež můžeme označit o_3 , obsahoval původní celkovou hodnotovou masu o_1 , neboť platí, že $o_1 = o_2 + o_3$, takže by se užitná hodnota dané oblasti přírody zase vrátila na původní úroveň a hodnota tohoto „kusu“ přírodního a životního prostředí by opět klesla na nulu – jelikož jsme si řekli, že míru znečištění r_1 , která se váže na hodnotový objem o_1 , již nelze vzhledem k platným ekologickým normám překročit; *oba produktivní kapitály a výrobní procesy, které rozvíjejí, bychom museli pokládat za jeden celek, v němž ovšem kapitalistické soukromé vlastnictví oba vlastnické podnikatelské subjekty od sebe vzájemně odcizuje a umožňuje – vzhledem k objektivní skutečnosti, že přírodní a životní prostředí je nedělitelné – „jednomu“, aby se hospodářsky rozvíjel a obohacoval na úkor „druhého“: tento antagonistický sociálně ekonomický vztah můžeme nazvat „ekologickým vykořisťováním“.* I když hodnotový potenciál pro dodatečnou běžnou výrobu (neboli pro hospodářský růst) se v dané oblasti přírodního a životního prostředí utvoří „neprací“ a „nevýrobou“, přesto má stejnou velikost, jako kdyby vznikl živou a zvěcnělou ekologizační prací.

Celá modelová situace nás nutí zopakovat to, co jsme pověděli již na samém začátku: pro výrobu škodlivých zplodin a odpadů coby „zvláštního“ zboží plynného, kapalného či tuhého skupenství, jež znečišťuje a zamořuje vzduch, vodu a půdu a je vedlejším, doprovodným produktem výroby zboží „normálního“ a „běžného“, platí, že pozitivní účinek na rostlinstvo, zvířata i lidskou společnost, celou živou i neživou přírodu má při produkci nejruznějších druhů emisí omezení, snížení „běžné“ výroby čili „běžná nevýroba“, stejně

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

tak jako investování ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu na „běžný“ základní výrobní proces, které snižuje míru znečišťování přírody. Ekologickou problematiku neboli problém devastace přírodního a životního prostředí ovšem nelze řešit zavedením nulového či záporného hospodářského růstu, což by vedlo mimo jiné ke skokovému růstu nezaměstnanosti; pramenem ideologických iluzí spjatých s kritikou „kultu růstu růstu“, jež jsou typické pro nejrůznější myšlenkové proudy a politická křídla ekologického hnutí, je právě zmíněná objektivní skutečnost, že hodnotový potenciál dodatečné „běžné“ výroby – čili ekonomického rozvoje, využívání nových výrobně technických kapacit a zaměstnávání dalších lidských zdrojů ve výrobním procesu – produkuje nejen vkládání mrtvé a živé ekologizační práce do základní „běžné“ výroby, nýbrž i „běžná ne-výroba“ samotná, která se v systému ekonomických vztahů kapitalistického způsobu výroby nutně a zákonitě stává pramenem zvláštního sociálně ekonomického parazitického jevu „ekologického vykořisťování“. Lidská společnost nemůže přestat vyrábět, odvrátit se od orientace na kladný hospodářský růst k orientaci na „duchovní hodnoty“, jak to navrhuje takzvaná „hlubinná ekologie“ a poškozování životního prostředí také nemůže odstranit „pokorný návrat k božskému prazákladu našeho Já“, jak to zase hlásá takzvaná „křesťanská ekologie“.³ (To samozřejmě neznamená, že bychom zcela odmítali rušení ekologicky náročných výrobních procesů. Musí se tak však dívat v souladu s logikou přechodu k intenzivnímu typu hospodářského růstu. Intenzivní výrobní technologie představují vlastně „vyšší typ ekologizační práce“ – jak o tom pojednáme dále, v závěrečné části naší studie). Příčiny ekologických problémů neleží v samotném rozvoji výrobních procesů, v hospodářském růstu jako takovém, nýbrž ve výrobně vztahovém, sociálně ekonomickém (= vlastnicko-třídním) rámci, v němž probíhá jak proces „běžné“ výroby, tak i proces výroby a likvidace škodlivých zplodin. Ekologie není pouze „třešnička na dortu“, nýbrž hybná síla hospodářského rozvoje.

Zdá se být zřejmé, že objem „běžné“ výroby v našem příkladě se nerovná společensky nutnému množství ekologizační práce, stejně tak by bylo velmi divné, kdyby kapitál investovaný v „normálním“ výrobním procesu měl stejné organické složení jako ekologický

---

³ O tak zvané „křesťanské ekologii“ a o sporech, jež vede s „hlubinnou ekologií“ se lze dočíst na internetové stránce www.cormier.cz/specek.htm, kde lze nalézt článek Poruchy životního prostředí. „Křesťanská teologie“ vytýká ekologii „hlubinnou“, jež se odvozuje z filosofie hnutí „New Age“, což se dá do češtiny přeložit jako hnutí „Nového věku“, v podstatě jediné to, že si dovoluje věřit v poněkud jiného boha, než je ten křesťanský, čímž se filosofie hnutí „Nového věku“ dopouští pochopitelně smrtelného hříchu.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty kapitál užívaný pro ekologizační práci. Můžeme také klidně předpokládat, že i masa „běžného“ zisku se bude lišit od masy zisku ekologizačního a stejně tak se patrně nerovnejší ani míra „běžného“ zisku a míra ekologizačního zisku. Můžeme tudíž, zdá se, symbolicky napsat, že $c_v + v_v + m_v \neq c_e + v_e + m_e$ a také, že $c_v/v_v \neq c_e/v_e$. Platí také zřejmě, že $m_v(z_v) \neq m_e(z_e)$ a patrně též $m_v/(c_v + v_v) \neq m_e/(c_e + v_e)$. Stejně tak můžeme, jak se alespoň zdá, formulovat předpoklad, že v procesu „běžné“ výroby se živá konkrétní práce vstřebává s odlišnou intenzitou než při praktickém výrobním používání ekologického konstantního a variabilního kapitálu, čili že zhodnocovací proces výroby „běžného“ zboží se liší od hodnototvorného procesu výroby takového zvláštního druhu „zboží“, jímž je určitý objem zlikvidovaných emisí „běžného“ výrobního procesu, i co do míry nadhodnoty, a tudíž můžeme symbolicky zapsat, že $m_v/v_v \neq m_e/v_e$.

Zároveň ale, jak jsem se již zmínil, předpokládáme, že společensky nutný objem ekologizační práce rovný $c_e + v_e + m_e$, jenž tvoří hodnotu masy zlikvidovaných emisí, která se rovná rozdílu mezi objemy r_1 a r_2 škodlivých odpadů, tedy mezi starou a novou mírou znečištění daného „kusu“ životního prostředí, plodí zároveň hodnotový potenciál pro objem dodatečné „běžné“ výroby, jež můžeme znázornit jako $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$. Jaký bude vzájemný vztah mezi objemem výchozí „běžné“ výroby $c_v + v_v + m_v$ a objemem dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$? Necht' se rozdíl mezi r_1 a r_2 rovná r , tedy $r_1 - r_2 = r$ a zároveň platí, že $r_2 + r = r_1$. Když námi uvažovaný produktivní kapitál rozvine proces dodatečné „běžné“ výroby, aniž by na něj aplikoval společensky nutnou masu ekologizační práce, míra znečištění životního prostředí v uvedené lokalitě se opět vrátí z r_2 na r_1 , neboli na původní, nejvyšší možnou a kritickou úroveň, což vlastně znamená, že pokud produktivní kapitál rozvine „běžný“ výrobní proces o celkové hodnotové skladbě $c_v + v_v + m_v + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ a vloží do něj ekologizační práci o celkovém množství $c_e + v_e + m_e$, zůstane míra znečištění uvedeného „kusu“ životního prostředí stále na úrovni horní hranice r_1 objemu emisí, čili opět na úrovni původního znečištění.

Z toho zřejmě plyne, že velikost objemu dodatečné „běžné“ výroby závisí přímo na velikosti onoho r , tedy masy zlikvidovaných škodlivých zplodin a nepřímo na velikosti r_2 , čili masy emisí, jež zbude po spojení ekologizační práce s výchozí „běžnou“ výrobou. Necht' se kupříkladu r rovná jedné polovině r_1 , čímž se r_2 též rovná jedné polovině r_1 a platí tudíž, že $r_1 = 2r = 2r_2$, pak se objem dodatečné „běžné“ výroby rovná polovině objemu výchozí „běžné“ výroby, $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{2}(c_v + v_v + m_v)$, neboť poloviční objem „běžné“

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty výroby, do níž není vložena ekologizační práce, zplodí také polovinu původní míry znečištění r_1 : celkový objem „běžné“ základní a dodatečné výroby, jenž bude mít spolu s ekologizační výrobou hodnotovou skladbu $c_v + v_v + m_v + c_e + v_e + m_e + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, vyrobí zároveň $\frac{1}{2}r_1 + \frac{1}{2}r_1 = r_1$ masy škodlivých zplodin.

Necht' ekologizační práce vložená do „běžného“ výchozího výrobního procesu sníží objem původního znečištění uvedené lokality životního prostředí na jednu čtvrtinu, v tom případě se objem dodatečné „běžné“ výroby rovná třem čtvrtinám objemu výchozí „běžné“ výroby, tudíž $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{3}{4}(c_v + v_v + m_v)$. Bude-li se však masa škodlivých zplodin, kterou zlikvidovala ekologizační práce, rovnat pouhé jedné čtvrtině původní úrovně znečištění daného „kusu“ životního prostředí, bude i objem dodatečné „běžné“ výroby činit jednu čtvrtinu objemu výchozí „běžné“ výroby, tedy $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{4}(c_v + v_v + m_v)$. Vidíme tedy, že objem dodatečné „běžné“ výroby se nemůže rovnat objemu výchozí „běžné“ výroby, do níž uvažujeme vložit ekologizační práci neboli $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} \neq c_v + v_v + m_v$. Objem dodatečné „běžné“ výroby by se velikostí rovnal objemu výchozí „běžné“ výroby pouze v tom případě, pokud by se ono r_2 , jež představuje novou míru znečištění uvedené oblasti životního prostředí a vzniká působením ekologizační práce na výchozí objem „běžné“ výroby, rovnalo nule, tedy by „běžný“ výrobní proces již neprodukoval žádné škodlivé odpady, což by bylo možné až s přechodem k tak zvanému uzavřenému technologickému výrobnímu cyklu, jenž je ovšem zatím technologickou utopií. Můžeme ale předpokládat, že hodnotová struktura dodatečné „běžné“ výroby je zrcadlovou kopií výchozí „běžné“ výroby, takže pokud se nerovnájí masy nadhodnoty a zisku u výchozí a dodatečné „běžné“ výroby, rovnají se v obou výrobních procesech míry nadhodnoty a míry zisku, čili že $m_v(z_v) \neq m_{vd}(z_{vd})$, ale $m_v/v_v = m_{vd}/v_{vd}$ a též $m_v/(c_v + v_v) = m_{vd}/(c_{vd} + v_{vd})$.⁴

⁴ V některých předešlých studiích, v nichž jsem se pokoušel aplikovat pracovní teorii hodnoty na řešení ekologické problematiky, hovořím o tom, že investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu vzniklá hodnota zlikvidovaného množství škodlivých zplodin se rovná objemu dodatečné výroby, což je zároveň hodnotovým ekvivalentem růstu hodnoty příslušného „kusu“ přírodního a životního prostředí, tudíž že má-li původní objem „běžné“ výroby hodnotovou skladbu $c_v + v_v + m_v (z_v)$, hodnotová skladba dodatečného objemu „běžné“ výroby podobu $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} (z_{vd})$ a proces likvidace příslušného objemu škodlivých zplodin hodnotovou strukturu $c_e + v_e + m_e (z_e)$, pak platí že $c_e + v_e + m_e (z_e) = c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} (z_{vd})$. Viz například Neužil, F.: Marxistické pojetí dialektiky společné a všeobecné práce a soudobý kapitalismus; jde o článek, který lze nalézt na internetové adrese mujweb.cz/www/nenoviny/051/vyrproso.htm a který byl opublikován v internetovém časopise Nenoviny z 5. ledna 2006. Je samozřejmé, že tuto možnost nelze zcela vyloučit, může se nahodile vyskytnout, není však nutná a zákonitá: ve většině případů tomu bude jinak, obecně vzato se tedy jedná o omyl – hodnota masy zlikvidovaných škodlivých zplodin se kvalitativně a zásadně liší od hodnoty „kusu“ zlepšené užitné

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

Ekologizační práce je práce konkrétní i abstraktní zároveň. Plodem ekologizační práce jakožto práce konkrétní je užitná hodnota, jež je dvojaká a spočívá: a) v likvidaci škodlivých zplodin „běžných“ výrobních procesů; b) ovlivňování užitné hodnoty přírodního a životního prostředí v dané lokalitě, jež závisí na objemu emisí. Produktem ekologizační práce jakožto práce abstraktní je hodnota: a) škodlivých zplodin; b) odpovídajícího „kusu“ přírodního a životního prostředí. Hodnota masy odstraněných emisí se vždy rovná celkovému objemu ekologizační práce o hodnotové struktuře $c_e + v_e + m_e(z_e)$, s hodnotou, jež vězí v užitné hodnotě určitého „fragmentu“ životního prostředí, je to ale poněkud složitější. Námi uvažovaný produktivní kapitál vytvořil ekologizací „běžného“ výrobního procesu hodnotu zlepšené užitné hodnoty uvedené oblasti životního prostředí o velikosti dodatečného „běžného“ výrobního procesu $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$, neboť stupeň znečištění dané přírodní lokality klesl, kdyby však náš produktivní kapitál ekologizoval „běžný“ výrobní proces o celkovém objemu a hodnotové stavbě $c_v + v_v + m_v + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, vrátila by se míra znečištění dané přírodní lokality na původní úroveň, a tudíž by se hodnota uvedeného „kusu“ životního prostředí rovnala nule – o čemž jsme vlastně již hovořili. Již jsme se také zmiňovali, že ona dvojaká užitná hodnota ve formě odstraněné masy emisí i v podobě zlepšené užitné hodnoty příslušného „kusu“ životního prostředí může být plodem jak investování ekologizační živé a mrtvé práce, tak dvojakou vlastnickou funkcí pouhého snížení objemu „běžné“ základní výroby, v tom případě se hodnotový potenciál pro hospodářský rozvoj jednoho či druhého vlastnického a podnikatelského subjektu nadále rovná $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ neboli objemu dodatečné „běžné“ výroby a v rozdílu mezi původní a nynější mírou znečištění daného přírodního „fragmentu“ stále vězí hodnotová masa $c_e + v_e + m_e(z_e)$.

Mějme nikoli dva, nýbrž tři produktivní kapitály, které provozují stejný objem výchozí „běžné“ výroby $c_v + v_v + m_v$ a stejně tak předpokládáme, že ekologizační práce likviduje u všech tutéž masu škodlivých zplodin a vytváří zároveň stejnou hodnotu zlepšené užitné hodnoty určité lokality životního prostředí. Necht' se vždy také rovná objem dodatečné „běžné“ výroby polovině objemu výchozí „běžné“ výroby, tedy $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{2}(c_v + v_v + m_v)$. Předpokládejme dále, že nejdříve investuje ekologizační

---

hodnoty životního prostředí. Jakési racionální jádro má snad pouze moje úvaha ve zmíněném článku, že investování ekologického kapitálu bude efektivní tehdy, pokud se bude míra zisku ekologického kapitálu alespoň rovnat míře zisku investovaného původního a dodatečného výrobního kapitálu. Tedy, že $m_e/(c_e + v_e) = m_v/(c_v + v_v) = m_{vd}/(c_{vd} + v_{vd})$ – viz tamtéž a podobně také Neužil, F. : Negativní diferenciální (ekologická) renta; neopublikovaná práce, str. 3.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty práci první z námi uvažovaných produktivních kapitálů, čímž vytvoří pro druhý kapitál hodnotový potenciál pro objem dodatečné výroby, jenž se rovná polovině objemu výchozí „běžné“ výroby. Pokud se k vkládání ekologizační práce do procesu „běžné“ výroby přidá i druhý kapitálový subjekt, vyrobí oba dohromady hodnotový potenciál pro rozvoj dodatečné „běžné“ výroby pro třetí produktivní kapitál, který již bude dosahovat velikosti $c_v + v_v + m_v$. Tak vzniká *multiplikační efekt* investování ekologického konstantního a variabilního kapitálu. A pustí-li se do rozvíjení spojování ekologizační práce s procesy „běžné“ základní a výchozí výroby i třetí produktivní kapitál, utvoří se pro další možné podnikatelské subjekty hodnotový potenciál pro dodatečnou „běžnou“ výrobu, který naroste na $3/2(c_v + v_v + m_v)$. Při naší úvaze bereme všechny tři výrobní kapitály jako jeden celek, v němž je však od sebe vzájemně sociálně ekonomicky odcizuje kapitalistické soukromé vlastnictví.

Vraťme se ale k naší výchozí modelové situaci. Náš produktivní kapitál si rozvíjením ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$ vytvořil hodnotový potenciál pro objem dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ a může tak rozšířit své základní výrobní kapacity, přijmout další zaměstnance a dosáhnout i na masu dodatečného zisku. To vše v případě, pokud se rozhodne využít hodnotového potenciálu pro dodatečnou výrobu sám, může ovšem také hodnotový objem $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ prodat jinému kapitálovému subjektu a mám za to, že by se hodnota zlepšené užitné hodnoty životního prostředí ve zmíněné lokalitě mohla stát i zárukou pro získání bankovního úvěru, aby bylo možné investovat dodatečný konstantní a variabilní kapitál.

Bude, nebo, přesněji řečeno, může si vůbec námi uvažovaný kapitálový vlastník takto reálně civilizovaně počínat v podmínkách kapitalismu volné konkurence, kdy je každému kapitalistickému výrobcí dovoleno zcela „svobodně“ ničit přírodu, zamořovat emisemi vzduch, vodu i půdu? Rozvine-li sám proces dodatečné „běžné“ výroby, bude mít spolu s výchozím „běžným“ výrobním procesem hodnotovou strukturu $c_v + v_v + m_v + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ a víme-li, že objem dodatečné „běžné“ výroby činí například polovinu objemu základní „běžné“ výroby, tudíž $c_v + v_v + m_v = 2(c_{vd} + v_{vd} + m_{vd})$, vyplývá z toho, že hodnotová skladba „běžného“ výrobního procesu našeho produktivního kapitalisty bude mít obecnou podobu $3/2(c_v + v_v + m_v)$. Námi uvažovaný kapitalistický podnikatel si sice přivlastní masu „běžného“ zisku $3/2m_v$, ovšem míra „běžného“ zisku zůstane stejná, jako kdyby dodatečnou výrobu vůbec neprovozoval, neboť $3/2m_v / (3/2c_v + 3/2v_v)$

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty $=m_v/(c_v + v_v)$. A jak se má náš produktivní kapitál postavit k ekologizační práci? Může si ji koupit u jiného kapitalistického podnikatele, jenž poskytuje ekologizační služby a zaplatit mu finanční částku ve výši $c_e + v_e + m_e(z_e)$, nebo může ekologizační práci provozovat na vlastní účet a sám investovat ekologizační konstantní a variabilní kapitál $c_e + v_e$. Podnikatelovy zisky dosáhnou výše $3/2m_v$, jeho výdaje však budou činit $3/2c_v + 3/2v_v + c_e + v_e$, při stejné mase zisku bude tedy míra zisku nižší, než kdyby podnikatel ekologizační práci vůbec neprovozoval, neboť $3/2m_v/(3/2c_v + 3/2v_v) > 3/2m_v/(3/2c_v + 3/2v_v + c_e + v_e)$. Společenská výrobní cena zboží, které je v sociálně ekonomických podmínkách kapitalismu volné soutěže produktem kapitálu investovaného v základní a dodatečné „běžné“ výrobě, obsahuje též masu průměrného „běžného“ zisku, ovšem hodnotová masa ekologizační mrtvé a živé práce se ve výchozí modelové situaci – kdy pro náš produktivní kapitál není snižování míry znečištění daného „kusu“ životního prostředí poznanou, vědomou nutností, nýbrž pouze „projevem dobré mravní vůle a ušlechtilou osobní iniciativou, jež bývá po zásluze potrestána“, kdy tudíž náš hypotetický kapitalistický výrobce ekologický konstantní a variabilní kapitál investovat může, ale také nemusí – třeba ve formě, kdy by se k ní družila masa společensky průměrného ekologického zisku, do hodnotové struktury výsledné společenské výrobní ceny zboží nepromítá. Důvod spočívá zřejmě v tom, že objem $c_e + v_e + m_e$ hodnotových jednotek ekologizační práce, kterou vykonává produktivní kapitál, vůbec nevstupuje do obsahu a struktury společensky nutné a uznané práce konečného produktu „běžného“ výrobního procesu, neboť představuje pouze individuální výrobní náklady, jedině individuální, a nikoli společenskou výrobní cenu „běžného“ zboží, takže vyprodukované ekologické „zboží“ v podobě odstraněné masy škodlivých zplodin v uvažované přírodní lokalitě má nulovou hodnotu.

Vidíme tak, že vkládání ekologizační zvěčnělé a živé práce do „běžného“ výrobního procesu vede u námi předpokládaného kapitálového investora k pouhému zvýšení individuálních výrobních nákladů a živá konkrétní ekologizační práce, která se směňuje za peníze v sociálně ekonomické funkci ekologizačního variabilního kapitálu, čímž vyrábí hodnotový potenciál pro dodatečný růst „běžné“ výroby, se ukazuje být prací, jež je produktivní pro kapitál dvojice protikladným způsobem, neboť sice způsobuje zvýšení masy vyprodukovaného zisku, zároveň však vyvolává pokles celkové míry zisku: růst masy vyrobeného zisku se zračí v poklesu míry zisku, s nímž produktivní kapitál hospodaří; živá ekologizační práce, kterou investuje jeden kapitálový vlastník, by byla produktivní pro

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty kapitál dokonalejším a úplnějším způsobem jedině v tom případě, kdyby vyráběla hodnototvorný potenciál ekonomického růstu pro druhého, konkurenčního kapitalistického podnikatele, jenž by mohl provozovat dodatečnou „běžnou“ výrobu a dosahovat tak většího objemu produkovaného zisku při téže míře zisku jako v procesu základní „běžné“ výroby – což je z hlediska logiky kapitalismu volné konkurence vlastnické jednání naprosto absurdní. Z toho plyne, že našemu – a potažmo žádnému – produktivnímu kapitalistovi se civilizované ekonomické chování za uvažovaných podmínek vůbec nevyplatí, a to i proto, že hodnotový potenciál pro dodatečnou „běžnou“ výrobu si od něj nikdo nekoupí a v bance na něj úvěr také nedostane; v sociálně ekonomických podmínkách kapitalismu volné konkurence může, jak se zdá, vzniknout hodnotový ekonomický prostor a čas pro rozvíjení dodatečné „běžné“ výroby čili pro hospodářský růst „druhého“ pouze tehdy, když „první“ sníží hodnotový objem své „běžné“ základní výroby, aniž by do ní vkládal mrtvou a živou ekologizační práci, a tudíž „první“ i „druhý“ produktivní kapitál mohou disponovat – třeba při různých masách – stejnou mírou zisku. *Hodnotová velikost dodatečné „běžné“ výroby je v oné konkrétní historické situaci, kdy se kapitálovým vlastníkům ekonomicky vyplácí právě necivilizované podnikatelské jednání, přímo úměrná velikosti hodnotové masy základní „běžné nevyroby“ neboli snížení objemu „běžné“ základní výroby – což je sociálně ekonomickým zdrojem právě onoho tak zvaného „ekologického vykořisťování“, o němž jsme se již při výkladu zmínili a které v současnosti například provozují průmyslově vyspělé a bohaté kapitalistické státy vůči chudým rozvojovým zemím.*

V současnosti ovšem musí každý kapitálový podnikatelský subjekt dodržovat zákonem stanovené ekologické normy a limity a praktické fungování kapitalistické volné konkurenční tržní ekonomiky tak poskytuje i tuto nikoli vymyšlenou, nýbrž reálnou situaci: „Obchody kalifornského výrobce van s hydromasážním zařízením jen kvetou. Aby uspokojil poptávku, rád by rozšířil výrobu. Naneštěstí však při výrobě skleněných vláken unikají do ovzduší nežádoucí zplodiny. Jelikož v oblasti Los Angeles je kvalita vzduchu velice špatná, správní orgány přísně zakázaly jeho jakékoli další znečišťování. Co dělat? Náš výrobce hydromasážních van již vybavil továrnu těmi nejlepšími odlučovači. Prostě už nemůže více omezit emise škodlivých zplodin. Měl by tedy rezignovat, vzdát se rozšíření svého podniku, udělat škrt přes nová pracovní místa, která mohl vytvořit, smířit se s tím, že se nebude podílet na dalším rozvoji svého města? Teoreticky ano. V praxi však ne. Protože ve Spojených státech si může koupit „úvěr na znečišťování ovzduší“. Jak? Tak, že ve

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty svém okolí najde podnik produkující stejné škodlivé zplodiny, přesvědčí ho, aby si dal instalovat výkonné odlučovače, a odkoupí od něj většinu rozdílu mezi bývalým a nynějším znečišťováním. Tímto způsobem náš výrobce hydromasážních van získá u svého souseda právo vypouštět do ovzduší 120 kilogramů nebezpečných plynů denně. A může si tedy postavit novou továrnu – v níž již nemusí instalovat odlučovače emisí. Zároveň druhý podnik touto transakcí získá, vlastně zadarmo, perfektní čistící zařízení⁵.

Tolik příklad z praxe „obchodování emisemi“ a „burzy nákupu a prodeje práv na znečišťování ovzduší“ ve Spojených státech, což je způsob, kterým si trh osvojuje ekologickou problematiku. Pokusme se tento příklad podrobněji a hlouběji rozebrat. Za 365 dnů v roce vypustí náš výrobce hydromasážních van do ovzduší 43 800 kilogramů emisí. Předpokládejme, že tento objem nebezpečných plynů je právě rozdíl mezi bývalým a nynějším znečišťováním (tudíž mezi objemy škodlivých zplodin r_1 a r_2 , o nichž hovoříme v našem výchozím modelovém příkladu). Kolik stojí tento objem „čistého vzduchu“, který vznikl tím, že náš výrobce hydromasážních van přesvědčil jiného kapitalistického podnikatele, aby si také nainstaloval odlučovače emisí, tedy investoval ekologický konstantní a variabilní kapitál a vložil do výrobního hodnototvorného procesu kromě „běžné“ práce i práci ekologizační? „Tohle zboží je v některých oblastech velice drahé. Například v Los Angeles se kilogram ušetřeného vzduchu, což je v daném kontextu rozdíl mezi starým a novým objemem škodlivých zplodin, mezi starým a novým znečištěním, kupuje za 500 až 2000 dolarů denně, zatímco jinde, kde je vzduch čistší, přijde tuna téhož „produktu“ na méně než 1 500 dolarů ročně“⁶.

Kdyby se obchod s emisemi uskutečnil mimo Los Angeles, zaplatil by náš výrobce hydromasážních van za právo znečišťovat ovzduší po období jednoho roku onomu druhému kapitalistickému podnikateli 65 700 dolarů. V Los Angeles by však zaplatil za totéž právo od 21 900 000 dolarů až po 87 600 000 dolarů. Hodnota za rok zlikvidovaného objemu škodlivých zplodin jako zboží, čímž se zlepšila kvalita ovzduší a vznikl v užitné hodnotě „čistého vzduchu“ obsažený hodnotový potenciál pro rozvoj dodatečné „běžné“ výroby, by na území Spojených států kolísala mezi šedesáti pěti tisíci dolarů a téměř dvaadvaceti

---

⁵ Cituji podle článku „Čistý vzduch na prodej“, časopis 100 + 1 zahraniční zajímavost, číslo 13/1990, str. 41. Tato stať je vlastně českým překladem článku Françoise Harroisové-Moninové, jež uveřejnil v Paříži časopis L'EXPRESS; třinácté číslo časopisu 100 + 1 zahraniční zajímavost za rok 1990 neuvádí, kdy přesně francouzský originál článku vlastně v Paříži vyšel.

⁶ Tamtéž.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty milióny dolarů – respektive mezi šedesáti pěti tisíci dolarů a bezmála osmaosmdesáti milióny dolarů. Co vlastně odrážejí tyto cenové relace? A jak porozumět tvrzení, že onen další kapitalistický podnikatel získá uvedenou transakcí „vlastně zadarmo perfektní čistící zařízení“? Je obchodování emisemi skutečně tak výhodné pro oba zainteresované podnikatelské subjekty? Nejde spíše o neekvivalentní směnu, která je jednostranně výhodná pro našeho mazaného výrobce hydromasážních van, nebo naopak obchodní partner výrobce hydromasážních van přelstí?

Znovu si přitom zopakujme, že hodnota zlikvidované masy škodlivých zplodin je ekvivalentní objemu investované ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$, kdy vyprodukovaná ekologická nadhodnota bude mít patrně formu společensky průměrného ekologizačního zisku z_e , a tudíž se nerovná hodnotě ve vzniklé užitné hodnotě „čistého vzduchu“, která je ekvivalentní objemu dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, kdy vyrobená „běžná“ nadhodnota bude mít, jak se zdá, také podobu a velikost průměrného „běžného“ zisku z_{vd} . Čemu vlastně odpovídají peněžní částky téměř dvaadvaceti či bezmála osmaosmdesáti miliónů dolarů, jež vyjadřují cenové relace, které poletují v našem, tentokrát reálném, z reálného praktického života převzatém příkladě: objemu roční ekologizační práce, či spíše celkovým velikostem ročních dodatečných „běžných“ výrob našeho „hydromasážníka“ a jeho souseda?

Nazvěme souseda našeho výrobce hydromasážních van podnikatelem „XY“ a pokusme se na celou věc pohlédnout jeho očima. Z článku lze usoudit, že firma pana „XY“ se na trhu neseťkává s růstem poptávky, a proto nemůže rozšiřovat výrobu. Vzniká však otázka: proč pan „XY“ sám nevytvoří investováním ekologického kapitálu hodnotový potenciál pro rozvoj dodatečné výroby a nenabídne jej „hydromasážníkovi“ ke koupi? Mohl by přece žádat celý hodnotový objem $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ (z_{vd}), jenž bude patrně větší než $c_e + v_e + m_e$ (z_e) neboli celkový hodnotový rozsah vložené ekologizační práce. Je možné odpovědět, že by v tom případě „hydromasážník“ obchod neuzavřel, neboť by pro něj byl nevýhodný. Proč však nakonec pan „XY“ přece jen obchod uzavře, a to až na základě „hydromasážníkovy“ nabídky? A proč vůbec mohou takové obchody systémově vznikat? Odpověď je prostá a také vysvětluje obsah článku: náš „hydromasážník“ a jeho soused o sobě

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

jednoduše nevěděli, dohromady je spojila až burza „nákupu a prodeje práv na znečišťování ovzduší“; tržní hospodářský mechanismus volné konkurence zde vykonává pozitivní funkci už tím, že vzájemně propojuje jednotlivé kapitálové subjekty.

Článek nám sděluje, že „hydromasážník“ i jeho soused produkují stejné škodlivé zplodiny a snad nebude daleko od pravdy, budeme-li předpokládat, že objemy výchozích „běžných“ výrob se u obou producentů přibližně rovnají. Předpokládejme dále, že roční objem dodatečné „běžné“ výroby, jenž se objevuje v našem příkladu a tvoří hodnotu vzniklé užitné hodnoty „čistého vzduchu“ (neboli zlepšení užitné hodnoty určitého „kusu“ životního prostředí, v němž se odehrává proces „běžné“ výroby), je vskutku větší než rozsah používané roční ekologizační práce, jejíž užitná hodnota spočívá v likvidaci emisí: $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} > c_e + v_e + m_e$, a to desetkrát. Stanovme si také, že odlučovače emisí v obou továrnách zlikvidují polovinu původní masy škodlivých látek, a tudíž se objem dodatečné „běžné“ výroby u obou produktivních kapitálů rovná jedné polovině objemu výchozí „běžné“ výroby, tedy $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{2}(c_v + v_v + m_v)$. Necht' také činí míra zisku v hodnotové skladbě „běžné“ i ekologizační výroby deset procent celkového investovaného kapitálu. Budeme též kalkulovat s průměrem finančních částek 22 a 88 milionů dolarů, což dělá 55 milionů dolarů a necht' náš majitel továrny na výrobu hydromasážních van tuto sumu svému sousedu, panu „XY“, za právo znečišťovat ovzduší po dobu jednoho roku vskutku zaplatí.

Označme dále $c_v + v_v$, neboli celkový objem investovaného konstantního a variabilního kapitálu pro výchozí „běžnou“ výrobu, jako K_v ; $c_{vd} + v_{vd}$, čili celkový objem investovaného konstantního a variabilního kapitálu pro dodatečnou „běžnou“ výrobu, jako K_{vd} ; $c_e + v_e$, tedy celkový objem investovaného konstantního a variabilního ekologického kapitálu, jako K_e . Bude-li mít masa vyrobené nadhodnoty u „běžné“ a ekologizační výroby vždy formu masy společensky průměrného zisku, můžeme hodnotovou strukturu výchozí „běžné“ výroby vyjádřit formulí $K_v + z_v$, hodnotovou skladbu procesu dodatečné „běžné“ výroby bude zrcadlit schéma $K_{vd} + z_{vd}$ a hodnotová skladba ekologizační práce se bude zračit v zápise $K_e + z_e$. Necht' tedy $z_v/K_v = z_{vd}/K_{vd} = z_e/K_e = 1/10$ a zároveň platí, že $K_{vd} = \frac{1}{2}K_v$ a jelikož též $z_{vd} = \frac{1}{2}z_v$, vyplývá z toho, že také $K_{vd} + z_{vd} = \frac{1}{2}(K_v + z_v)$. Znovu si též zopakujme náš předpoklad, že objem dodatečné „běžné“ výroby bude desetkrát větší než

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty
hodnotová velikost ekologizační práce neboli $K_{vd} = 10K_e$ a jelikož též $z_{vd} = 10z_e$, tedy i $K_{vd} + z_{vd} = 10(K_e + z_e)$.

Necht' oněch pětapadesát milionů dolarů vyjadřuje průměrnou hodnotu užité hodnoty „čistého vzduchu“ na území Los Angeles, jak také praví i článek, z nějž jsme převzali náš příklad a odpovídá tudíž objemu investovaného dodatečného konstantního a variabilního kapitálu pro „běžnou“ výrobu producenta hydromasážních van za jeden rok, k němuž se připočte desetiprocentní průměrná míra zisku, jak jsme si stanovili: $55K_{vd} + 5,5z_{vd}$. V tom případě bude hodnotová velikost ekologizační práce neboli hodnoty masy emisí odstraněné za jeden rok dělat $5,5K_e + 0,55z_e$ a výchozí roční „běžná“ výroba dosáhne objemu $110K_v + 11z_v$. (Čísla, jež v tomto i ve všech případech dalších vyjadřují celkový objem investovaného kapitálu a masu vyrobeného zisku, vždy znamenají finanční částky v milionech dolarů za rok, není-li uvedeno jinak.) Majitel továrny na výrobu hydromasážních van rozvine ve staré továrně proces výchozí „běžné“ a ekologizační výroby, jež bude mít hodnotovou strukturu $110K_v + 11z_v + 5,5K_e + 0,55z_e$, v nově postavené továrně pak proces dodatečné „běžné“ výroby s hodnotovou stavbou $55K_{vd} + 5,5z_{vd}$. Jeho soused pan „XY“ bude ve svém podniku pokračovat v „běžné“ výchozí výrobě s roční hodnotovou skladbou $110K_v + 11z_v$, kterou spojí s ekologizační prací, jež dosáhne během roku hodnotové struktury $5,5K_e + 0,55z_e$.

Jaké budou v tom případě výdaje a příjmy obou kapitálových subjektů? Držíme-li se předpokladu, že celkový objem roční ekologizační práce, kterou investuje „hydromasážníkův“ soused, činí jednu desetinu hodnotového objemu dodatečné „běžné“ výroby, pak pan „XY“ vskutku celou transakcí získá „vlastně zadarmo perfektní čistící zařízení“, neboť jeho celkové výdaje budou mít hodnotovou strukturu $110K_v + 5,5K_e$ a jeho celkové příjmy z výchozí „běžné“ výroby a ekologizační práce dosáhnou výše $11z_v + 0,55z_e$, k čemuž je ale nutno připočíst 48,95 milionů dolarů, což je rozdíl mezi 55 miliony dolarů, jež panu „XY“ zaplatil „hydromasážní továrník“ a sumou 6,05 milionů dolarů celkové roční ekologizační práce. Zato celkové náklady na výchozí a dodatečnou „běžnou“ výrobu, s nimiž musí při stavbě nové továrny počítat náš výrobce hydromasážních van, budou činit $110K_v + 55K_{vd} + 5,5K_e$, k nim pak musíme připočítat dalších $55K_{vd}$, jež, jak víme, již „hydromasážní továrník“ předtím zaplatil svému sousedu, když nakoupil rozdíl mezi starým a novým znečištěním daného „kusu“ životního prostředí. Příjmy majitele továrny na pro-

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

dukci hydromasážních van budou naproti tomu činit pouze $11z_v$ a $5,5z_{vd}$, do celé transakce tak náš milý „hydromasážník“ musí investovat vlastně dvojnásobek velikosti „běžného“ základního konstantního a variabilního kapitálu a získá pouze tři poloviny masy „běžného“ zisku, a to ještě ani nepočítáme konstantní a variabilní kapitál investovaný do ekologizační práce. Zisk výrobce hydromasážních van bude co do masy i co do míry mnohem nižší než zisk pana „XY“. „Hydromasážník“ tak splácí nad výdělkem a příště si určitě dobře rozmyslí přesvědčovat svého souseda, aby si nechal instalovat výkonné odlučovače emisí a odkupovat od něj takto utvořený rozdíl mezi původním a novým znečištěním.

Necht' se zmíněných 55 milionů dolarů naopak vztahuje k hodnotě zlikvidované masy odpadů neboli ročnímu objemu ekologizační práce. Pan „XY“ si za tuto peněžní sumu může koupit odlučovače emisí do své továrny, tedy investovat ekologizační konstantní kapitál i najmout dělníky, kteří budou čistící zařízení obsluhovat. Je také možné, že pan „XY“ nebude provozovat ekologizační práci na svůj účet, nýbrž si ji zakoupí od nějakého poskytovatele ekologizačních služeb; v tom případě pokryje finanční částka pětapadesáti milionů dolarů investovaný ekologický konstantní a variabilní kapitál a k ní je třeba připočítat ekologickou nadhodnotu, jež bude mít, jak jsme si stanovili, sociálně ekonomickou podobu průměrného zisku, která činí jednu desetinu investovaného kapitálu. Celkový objem roční ekologizační práce neboli hodnoty zlikvidované masy škodlivých látek bude v tomto případě $55K_e + 5,5z_e$, objem roční dodatečné „běžné“ výroby, čili hodnoty „čistého vzduchu“, dosáhne velikosti $550K_{vd} + 55z_{vd}$ a výchozí roční „běžná“ výroba bude mít rozměry $1100K_v + 110z_v$.

Za těchto okolností bude mít „běžný“ a ekologizační výrobní proces majitele výroby hydromasážních van hodnotovou strukturu $1100K_v + 110z_v + 55K_e + 5,5z_e + 550K_{vd} + 55z_{vd}$, kdežto proces „běžné“ a ekologizační výroby pana „XY“ bude mít hodnotovou stavbu $1100K_v + 110z_v + 55K_e + 5,5z_e$. Zde se nám rýsuje již poněkud jiný obraz celkových ročních výrobních nákladů a zisků obou podnikatelů. Náklady výrobce hydromasážních van budou mít celkovou velikost $1100K_v + 55K_e + 550K_{vd}$, jeho roční zisky dosáhnou výše $110z_v + 55z_{vd} + 5,5z_e$. Roční výrobní náklady jeho souseda dosáhnou výše $1100K_v + 55K_e$, jeho zisky budou mít velikost $110z_v + 5,5z_e$, 55 milionů dolarů za investovaný ekologický konstantní a variabilní kapitál však musíme od nákladů pana „XY“ odečíst, neboť je za něj vlastně zaplatil „hydromasážník“. Oněch 55 milionů dolarů, jež jako motýl přelétávají od

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty jednoho podnikatele ke druhému, musíme také zároveň buď připočítat k výrobním nákladům výrobce hydromasážních van, nebo je odečíst od jeho zisků.

Nespláče na konci roku náš vlastník továrny na výrobu hydromasážních van nad výdělkem i v tomto případě? Vždyť masa jeho zisku bude činit $110z_v + 5,5z_e$, nachlup přesně jako výdělek pana „XY“. A výdaje, které mu výrazně snižují míru zisku, dělají 605 milionů dolarů vložených coby konstantní a variabilní kapitál do ekologizační práce ve staré továrně a do dodatečné „běžné“ výroby v továrně nové. Nenechal se i v tomto případě „hydromasážník“ napálit, když mu jeho kapitálová investice do nové továrny zatím nepřinesla ani cent zisku?

Zdržme se ukvapených soudů. V následujícím roce bude producent hydromasážních van dále provozovat „běžnou“ výrobu ve staré i nové továrně, přičemž ekologizační práci bude stejně jako předtím využívat pouze v továrně staré. Jeho soused bude ve své firmě nadále provozovat dosavadní objem „běžné“ základní výroby i ekologizační práci ve stávající výši, kterou však již bude muset provozovat na vlastní náklady: pan „XY“ nemůže demontovat jednou nainstalované odlučovače a propustit zaměstnance, kteří čistící zařízení obsluhují, neboť by mu to správní orgány v Los Angeles nedovolily. Majitel hydromasážní firmy bude tedy v následujícím roce rozvíjet procesy „běžné“ a ekologizační výroby, jež budou mít hodnotovou strukturu $1100K_v + 110z_v + 55K_e + 5,5z_e + 550K_{vd} + 55z_{vd}$, jeho soused bude ve svém podniku rozvíjet „běžnou“ a ekologizační výrobu, jež bude mít hodnotovou skladbu $1100K_v + 110z_v + 55K_e + 5,5z_e$. Vidíme, jak se obraz celkových ročních nákladů a zisků našich výrobců dále mění: výdaje „hydromasážníkovy“ činí $1100K_v + 55K_e + 550K_{vd}$, jeho příjmy dělají $110z_v + 5,5z_e + 55z_{vd}$, přičemž oněch 55 milionů dolarů dodatečného „běžného“ zisku uhradí výdaje mrtvé a živé ekologizační práce základní výroby; výdaje jeho souseda činí $1100K_v + 55K_e$ a příjmy $(110z_v + 5,5z_e)$. Pan „XY“ již bude muset uhradit náklady na 55 milionů dolarů ekologického konstantního a variabilního kapitálu ze zisku 110 milionů dolarů, jež mu vynáší „běžná“ výchozí výroba, jeho čistý zisk se tak sníží na polovinu. Je zřejmé, že na konci druhého roku bude mít vlastník továrny na výrobu hydromasážních van o 55 milionů dolarů vyšší základní čistý zisk než jeho soused. Míra zisku vytěženého z procesu „běžné“ základní výroby bude u vlastníka hydromasážní firmy $(110z_v + 5,5z_e)/(1100K_v + 55K_e) = 1/10$, což je přesně tolik jako míra zisku dosahovaná panem „XY“, která se bude utvářet podle téhož schématu. A jak to bude s masou a mírou zisku majitele podniku vyrábějícího hydromasážní vany z procesu dodatečné „běžné“

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty výroby, jež má hodnotovou strukturu $550K_{vd} + 55z_{vd}$? Na první pohled se zdá, že jelikož, jak jsme uvedli, 55 milionů dolarů dodatečného „běžného“ zisku kompenzuje „hydromasážníkovi“ jeho náklady investovaného ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu z procesu základní „běžné“ výroby, bude mít z „běžné“ dodatečné výroby nulovou masu i míru vyprodukovaného zisku. Musíme však mít na zřeteli, že hodnotová masa $550K_{vd} + 55z_{vd}$ zračí pouze individuální výrobní cenu hydromasážních van jakožto finálního produktu dodatečné „běžné“ výroby, kdežto jejich společenská výrobní cena bude zahrnovat společensky nutné a užitečné množství „běžné“ i ekologizační práce – jelikož zrcadlí civilizované podnikatelské chování produktivních kapitálů – a bude mít v souladu s podmínkami našeho modelového příkladu, jak jsme si je stanovili, hodnotové složení $550K_{vd} + 55z_{vd} + 27,5K_e + 2,75z_e$ a z toho plyne, že kapitalistický výrobce hydromasážních van vytěží z dodatečné „běžné“ výroby ve skutečnosti 55 milionů základního a 27,5 milionu dolarů dodatečného zisku, takže, zanedbáme-li relativně malý objem ekologického zisku, bude míra jeho zisku prakticky dělat $(55z_{vd} + 27,5K_e)/550K_{vd} = 15/100$, neboli bude o polovinu větší než míra zisku pana „XY“ z „běžné“ základní výroby.

V následujících letech si bude náš „hydromasážník“ mnout ruce radostí nad tím, jak jeho „skrovný výděleček“ utěšeně roste a pokud dokáže efektivněji využívat pracovní sílu (čili intenzivněji ždímat ze svých dělníků nadhodnotu) a základní výrobní fondy, budou masy jeho ročních zisků dále narůstat a plodem jeho bohulibého úsilí se stane i rostoucí míra zisku. Pan „XY“ může být v následujících letech také možná spokojen, ovšem kapitalistický podnikatel v oblasti výroby hydromasážních van bude zcela jistě spokojenější, neboť dokázal svého souseda přelstít; bude to právě náš milý dobrý „hydromasážník“, kdo se bude smát naposled, neboť i v případě, který jsme uvažovali jako první, kdy se finanční částka 55 milionů dolarů, kolem níž se všechno točí, vztahuje nikoli k hodnotě zlikvidované masy škodlivých emisí, nýbrž k hodnotě užité hodnoty „čistého vzduchu“ na území Los Angeles, lze, jak se mi zdá, prokázat, že s přibývajícimi léty by „hydromasážníková“ masa i míra zisku postupně stoupala, kdežto masa i míra zisku pana „XY“ by postupně klesala.

Výrobce hydromasážních van nezapltil podnikateli „XY“ hodnotový ekvivalent roční užité hodnoty zlepšeného ovzduší, nýbrž pouze ekvivalent investované roční ekologizační práce, neboť mu to dovolilo fungování tržního mechanismu volné konkurence, jež

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

klade hodnotu masu odstraněných emisí rovnou hodnotě ročního objemu „čistého vzduchu“, a umožnilo majiteli továrny na produkci hydromasážních van být nepřímou a zprostředkovaně obchodní směnou, díky níž se koupě rozdílu mezi starým a novým znečištěním stává prodejem „čistého vzduchu“, investorem ekologického kapitálu. Náš „hydromasážník“ se zachoval jako pravý yankee: shrábl nakonec větší masu i míru zisku, a ještě vypadá jako filantrop, jenž prosazuje veřejný zájem na zlepšování čistoty ovzduší. A pan „XY“ nejenom že přišel celou transakcí vlastně zkrátka, ale ještě vypadá jako ten, kdo brání prosazování celospolečenského zájmu na zlepšování čistoty ovzduší svou podnikatelskou nehybností, jež se zračí v neschopnosti zabezpečit si žádoucí objem dodatečné tržní poptávky na své zboží, rozvíjet výrobu a zvyšovat zisk.⁷

Představme si nyní, že náš milý „hydromasážní továrník“ přesvědčí majitele sousední firmy, pana „XY“, aby omezil výrobu ve svém podniku na polovinu, takže hodnotový obsah rozdílu mezi původním a nynějším znečištěním uvažované městské aglomerace a hodnotový potenciál pro rozvoj podnikání výrobce hydromasážních van, tkvící ve zlepšeném ovzduší Los Angeles, vznikají nikoli díky investování ekologizační práce, nýbrž „běžné nevyroby“ kapitálového investora „XY“. A nechť také zaměstnanci továrny pana „XY“, které musel „hydromasážníkův soused“ v důsledku onoho ujednání propustit – či alespoň jejich většina, přejdou do nově vybudovaného továrního provozu na výrobu hydromasážních van, takže dohoda mezi oběma kapitálovými vlastníky nevyvolá žádnou antikapitalistickou revoltu pracujících a v Los Angeles bude mezi kapitalisty a dělníky nadále vzkvétat harmonický sociální mír a třídní spolupráce.

„Hydromasážník“ bude ve staré a nové továrně rozvíjet proces „běžné“ a ekologické výroby s hodnotovou skladbou $1100K_v + 110z_v + 550K_{vd} + 55z_{vd} + 55K_e + 5,5z_e$, přičemž musíme vzít opět na zřetel, že společenská výrobní cena hydromasážních van vyprodukovaných během roku v nových továrních halách bude spolu s $550K_{vd} + 55z_{vd}$ zahrnovat i odpovídající hodnotovou masu roční ekologizační práce čili $27,5K_e + 2,75z_e$, jež bude vytvářet masu dodatečného zisku. Pan „XY“ bude ve své továrně rozvíjet poloviční objem „běžné“ výroby, investuje tedy 550 miliónů dolarů konstantního a variabilního kapitálu,

---

⁷ Hle, jak lze zbohatnout díky špíně z popílku a sazí či smradu ze zdraví škodlivých, jedovatých plynů! Američtí Indiáni svého času také nechápali, proč „bledé tváře“ tak šíleně dychtí po blýskavém zlatě, které má přece jako kov jen nepatrný praktický užitek, a proto s lehkým srdcem platili za bezcenné tretky či „ohnivou vodu“ valouny zlata. Není divu, že bylo zapotřebí „očistit“ panenské území divokého západu od těchto necivilizovaných divochů, kteří neměli žádný smysl pro posvátné soukromé vlastnictví a bohubilé svobodné podnikání bělošských přistěhovalců.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

čímž vytěží 55 miliónů dolarů „běžného“ zisku, míra zisku ve firmě pana „XY“ se tak rovná $1/10$. Výrobní náklady „běžného“ a ekologického konstantního a variabilního kapitálu „hydromasážního podnikatele“ dělají při výrobě masu zisku $110z_v + 5,5z_e$ ve staré továrně $1100K_v + 55K_e$, čímž vzniká míra zisku, jak je na první pohled patrné, která se také rovná $1/10$. Míra zisku v procesu výroby „běžného“ zboží, do něhož se vkládá mrtvá a živá ekologizační práce, je a musí být ve firmě, která vyrábí hydromasážní vany, za podmínek stanovených naším příkladem stejná jako v sousedním podniku pana „XY“, jenž nyní do „běžného“ výrobního procesu ekologický konstantní a variabilní kapitál investovat nemusí. „Hydromasážní“ produktivní kapitál bude v novém továrním provozu hospodařit s $550K_{vd}$ investičních výrobních vstupů, které mu vyprodukují $55z_{vd}$ základního zisku, k čemuž se přidruží, jak jsme již pověděli, $27,5K_e + 2,75z_e$ hodnotových jednotek dodatečného zisku obsažených v roční společenské výrobní ceně výsledného produktu, což dělá, když zanedbáme relativně nepatrný hodnotový objem ekologizačního zisku, míru zisku rovnou $(55z_{vd} + 27,5K_e)/550K_{vd}$ neboli zase $15/100$. Můžeme opět rekapitulovat: míra zisku v podniku pana „XY“ dělá $10/100$, míra zisku vlastníka podniku vyrábějícího hydromasážní vany činí v procesu základní a ekologizované „běžné“ výroby také $10/100$, kdežto v procesu dodatečné, již neekologizované „běžné“ výroby, dělá $15/100$, souhrnná míra „hydromasážníkovy“ zisku vytěžená z obou výrobních procesů se tak zase ustaluje na číselné hodnotě $125/1000$; masa vyprodukovaného ročního základního zisku činila v případě, kdy oba podnikatelé hradili ze svých finančních zdrojů „běžnou“ i ekologizační výrobu, zanedbáme-li masu $5,5z_e$ hodnotových jednotek zisku ve struktuře ekologizační práce, u majitele hydromasážní firmy 165 miliónů dolarů, kdežto firma pana „XY“ vydělala 110 miliónů dolarů; ve druhém případě vynese „hydromasážnímu“ kapitálovému investoru jeho hospodaření opět 165 miliónů dolarů a pan „XY“ vytěží ze svého podnikání 55 miliónů dolarů za rok – čili pouhou třetinu „skromného výtěžku hydromasážníkovy bohulibého podnikatelského úsilí“, a to ještě, již bůhví pokolikáté opakujeme, nebereme v potaz rozdíl mezi „hydromasážníkovou“ individuální výrobní cenou a společenskou výrobní cenou hydromasážních van jakožto finálního produktu roční dodatečné „běžné“ výroby, v němž se zračí civilizované podnikatelské jednání produktivních kapitálů a jenž zahrnuje společensky nutnou masu roční ekologizační práce.

Jedna a táž hodnotová masa zvěcnělé a živé práce představuje v nynější modelové situaci pro majitele firmy produkující hydromasážní vany roční objem dodatečné „běžné“

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty výroby, kdežto pro vlastníka sousedního podniku, pana „XY“, vystupuje v sociálně ekonomické úloze ročního objemu základní a výchozí „běžné“ výroby, což však není základní paradox oné zajisté bohulibé a možná i požehnáním nějakého církevního hodnostáře posvěcené dohody mezi oběma kapitálovými vlastníky. Onen sociálně ekonomický paradox se ve skutečnosti odvíjí právě z faktu, že společenská výrobní cena hydromasážních van, které jsou výsledným produktem dodatečné „běžné“ výroby rozvíjené v nové továrně našeho dobrého a milého „hydromasážníka“, zahrnuje kromě hodnotové masy $550K_{vd} + 55z_{vd}$ investovaného konstantního a variabilního kapitálu a vyprodukované nadhodnoty i odpovídající roční objem $27,5K_e + 2,75z_e$ hodnotových jednotek společensky nutné a trhem uznané mrtvé a živé ekologizační práce: vždyť výrobce hydromasážních van mohl vytvořit nová pracovní místa, zaměstnat pracovníky, které musel propustit sousední podnik pana „XY“ a rozjet provoz v nové továrně jedině díky tomu, že pan „XY“ před tím vytvořil „běžnou nevýrobou“ (neboli, jak znovu připomínáme, prostým snížením objemu svojí základní „běžné“ výroby na polovinu) hodnotu rozdílu mezi původní a nyníější mírou znečištění městské aglomerace Los Angeles o velikosti $55K_e + 5,5z_e$ jednotek. Individuální výrobní cena tohoto zvláštního „zboží“ v podobě rozdílu mezi bývalou a současnou masou škodlivých zplodin se u pana „XY“ rovnala pochopitelně nule, avšak společenská výrobní cena oné masy tímto způsobem odstraněných emisí dosahuje za rok vskutku 60,5 milionu dolarů, a tudíž vzniká logická otázka: neměl by vážený „hydromasážník“ také každoročně zaplatit panu „XY“ na trhu s emisemi oněch 60,5 milionů dolarů jakožto průměrnou tržní cenu snížení objemu emisí v Los Angeles, i když toto snížení vzniklo „ekologickou neprací a nevýrobou“?

Zde se ovšem, jak se zdá, opět ukazuje, že fungování soukromokapitalistického tržního hospodářského mechanismu pokrývá při řešení ekologické problematiky hodnotové, zbožně peněžní vztahy: pan „XY“ se bude samozřejmě snažit prodat, na peníze přeměnit, svoje „ekologickou nevýrobou“ vzniklé „zboží“, na trhu s emisemi však s největší pravděpodobností nenalezne žádného kupce, jenž by si ono „zboží“ chtěl za peníze koupit a vykutálený „hydromasážník“ bude moci provozovat „ekologické vykořisťování“ sousední firmy pana „XY“ ještě efektivněji než v prvním modelovém příkladě, kdy přesvědčoval podnikatele „XY“, aby si ve svém podniku také nainstaloval čistící zařízení, neboť v tomto případě vlastně pana „XY“ ekologické vykořisťování „nic nestojí“. „Ekologické vykořisťo-

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty
vání“ bude v budoucnu patrně hrát stále významnější roli, bude zřejmě stále častější formou hospodářského třídního boje uvnitř buržoazní společenské třídy, vykořisťování jedněch kapitalistických podnikatelů jinými kapitalistickými vlastníky, na něž samozřejmě nejvíce doplácí námezdně pracující zaměstnanci oněch kapitalistických vykořisťovatelů, kteří vykonávají živou konkrétní „běžnou“ a ekologizační práci, z níž kapitál vysává nadhodnotu – a také stále častější formou ekonomického, politického a ideologického zápasu mezi průmyslově vyspělými kapitalistickými státy s vysokou hmotnou životní úrovní obyvatel a chudými rozvojovými zeměmi třetího světa, jež také usilují o průmyslový hospodářský růst a povznesení hmotného životního standardu svého obyvatelstva.⁸

---

⁸ Na amazonském ekologickém summitu, který se konal v listopadu 2009, prohlásil tehdejší brazilský prezident Lula da Silva, že průmyslově rozvinuté státy musí zaplatit amazonským národům, pokud chtějí, aby bylo zastaveno kácení deštných pralesů, jelikož bohatí obyvatelé severní polokoule způsobili přírodě mnohem větší škody než domorodí obyvatelé Jižní Ameriky, kteří pralesy kácejí nebo na jejich bývalých územích farmaří, místní dřevorubci, kteří jsou na kácení stromů existenčně závislí, a proto má podle jeho slov Brazílie právo očekávat finanční pomoc bohatých zemí. To, že odpovědnost za odlesňování musí převzít zejména bohaté státy, byl shodný názor většiny delegátů amazonského summitu: „Chceme pralesy zachovat, ale oni na to budou muset přispět, protože my jsme nikdy neničili naše lesy tak, jak oni vyplenili v minulém století ty své“, řekl ve svém projevu někdejší brazilský levicový prezident. O tom se lze dočíst v článku „Brazilský prezident požaduje od bohatých zemí pomoc s ochranou Amazonie“, k němuž se lze dobrat na webovém serveru www.denikreferendum.cz. V prosinci 2009 probíhalo kodaňské ekologické fórum, které si kladlo za cíl vyřešit problém globálního oteplování, avšak naprosto ztroskotalo, neboť kapitalistické industriální velmoci se na něm pokusily monopolně si přivlastnit hodnotový potenciál a zdroj globálního ekonomického růstu a přimět rozvojové státy, aby se vzdaly práva na svůj vlastní hospodářský rozvoj, čímž by průmyslově vyspělé a bohaté kapitalistické země mohly nerušeně pokračovat ve své vlastní produkci emisí průmyslové výroby, především skleníkových plynů. Základní příčinu krachu kodaňské konference formulovala naprosto přesně ekologická aktivistka a novinářka Naomi Kleinová: „Summit selhal, protože se pokoušel problém řešit tržními mechanismy, vytvořením trhu s emitovaným uhlíkem. Ale tak problém klimatických změn řešit nelze. Je absolutně nutné vyhnout se jakýmkoli řešení, která by umožňovala průmyslově vyspělým zemím vyvléct se ze své základní odpovědnosti za rychlé a radikální snížení vlastních emisí,“ uvedla Kleinová. Také další ekologičtí aktivisté hovoří o tom, že při jednáních na kodaňském summitu ve skutečnosti nešlo o odvrácení klimatických změn, jež hrozí v důsledku globálního oteplování planety vyvolaného růstem výroby do ovzduší unikajícího kysličníku uhlíčitého, ale o bitvu o opravdu cenný (a poslední) zdroj ekonomického růstu: o právo na oblohu, vždyť množství oxidu uhlíčitého, které lze vypustit do atmosféry, je omezené, a pokud bohaté země své emise radikálně nesníží, pak spolknou již tak nedostatečný podíl dostupný světovému Jihu; na kodaňském fóru tak došlo k rozdělení posledního zbylého, soukromě nepřivlastněného zdroje a tento zdroj byl přidělen bohatým. Viz Kleinová, N.: Lepší žádná smlouva než ta, která věští katastrofu, což je článek, jež zveřejnily 18. 12. 2009 Britské listy a který si lze přečíst pomocí internetového portálu www.blisty.cz. V USA připadá na jednoho obyvatele 18,5 tuny emisí CO₂, v zemích Evropské unie 8,5 tuny a v Číně pak 5,5 tuny. Právě „socialistická“ Čína sehrála na kodaňském ekologickém fóru velmi poučnou úlohu, protože vůbec nejednala v souladu se zásadou proletářského a socialistického internacionalismu, nýbrž se chovala cynicky a bezohledně jako typický hráč kapitalistické globalizace, jehož ekonomická moc i politický vliv stále sílí: Čínská lidová republika na jedné straně emituje nejvíce kysličníku uhlíčitého ze všech rozvojových států třetího světa a pomalu se stává největší světovou hospodářskou velmocí, ale současně se snaží udržet si všechny výhody pramenící z diplomatického postavení rozvojové země. Představitelé Číny zvolili při jednáních o stanovení limitů emisí oxidu uhlíčitého zcela perverzní taktiku, jejímž cílem bylo torpédovat všechny pokusy stanovit omezení výroby skleníkových plynů pro všechny a zabránit tak jakýmkoli omezením vlastního ekonomického rozvoje – a tato taktika politického diplomatického nátlaku slavila na kodaňském summitu úspěch: čínská delegace přijela do Kodaně s cílem zabránit přijetí jakékoli obecně závazné dohody o snížení úrovně emisí kysličníku uhlíčitého a tohoto cíle také dosáhla. Viz Patočka, J.: Hlavním viníkem kodaňského krachu je Čína. Ale ne jediným, což

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

Pokračujme dále v rozboru údajů z našeho článku, který se zabývá obchodováním s emisemi, koupí a prodejem „čistého vzduchu“. Článek z časopisu 100 + 1 je vlastně věnován podnikatelským aktivitám firmy AER*X, jež sídlí ve Washingtonu nedaleko Bílého domu (v roce 1990, kdy se článek objevil, tam alespoň určitě sídlila) a jež právě vytvořila „burzu nákupu a prodeje práv na znečišťování ovzduší“. Ve Spojených státech má nejméně osmdesát měst vážné problémy se znečištěním ovzduší a jejich normy podléhají ustanovením Agentury pro ochranu životního prostředí (EPA). To je případ Los Angeles, ale také například Chicaga nebo Saint Louisu. V těchto zamořených oblastech je nemožné zřídit i tu nejmenší firmu, která by mohla znečišťovat ovzduší, pokud si ovšem majitel nezakoupí příslušná „práva“. A právě zde vstupuje do hry společnost AER*X. Podniky, jež vyvinuly úsilí, aby snížily emise některých závadných látek (kysličník uhelnatý, kysličník siřičitý, oxidy dusíku, některé uhlovodíky atd.) a nashromáždily tak rezervy v možnosti znečišťovat ovzduší, jsou podchyceny v počítačové databázi AER*X (kde jsou zaznamenávána jména všech těchto podniků, jejich produkce, přesná lokalizace, množství a druh škodlivých látek vypouštěných do ovzduší) jako potenciální prodejci a společnost, jež kupuje a prodává „čistý vzduch“, se je snaží zkontaktovat a komunikačně propojit s nově vznikajícími podniky nebo firmami, které chtějí rozšiřovat výrobu, snaží se, aby se potenciální prodejci a potenciální kupující „čistého vzduchu“ vzájemně domluvili.

Americká politika ochrany životního prostředí byla vypracována v sedmdesátých letech, za prezidenta Jimmyho Cartera. Za vším stojí EPA, která stanovila velice přísné normy pro každý typ průmyslu a pro každý druh škodlivých zplodin. EPA si však velmi rychle uvědomila, že přísná pravidla, která zavedla, budou bránit dalšímu hospodářskému rozvoji země. Aby to napravila, povolila tak zvané „bubliny“, jejichž podstatu lze vysvětlit na následujícím příkladu: všechny tepelné elektrárny mají právo vypouštět do ovzduší jen určité množství oxidu siřičitého na každou tunu spáleného uhlí. Představme si, že v jednom místě jsou dvě elektrárny patřící stejné společnosti, které budou vypouštět do ovzduší každá dejme tomu 100 tun škodlivých látek ročně. Dejme tomu, že stát rozhodl snížit normu na 75 tun ročně, tedy o 25 procent. Představme si dále, že zdokonalení každého odlučovacího zařízení bude stát 10 milionů dolarů (všechno jsou fiktivní sumy), to

---

je stať českého, politicky levicového ekologického aktivisty Jakuba Patočky, kterou si lze přečíst prostřednictvím již zmíněného webového portálu www.denikreferendum.cz.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty znamená 20 milionů dolarů celkem. A teď si představme, že nějaký inženýr navrhne odlučovač, který sníží emise kysličníku siřičitého v jedné elektrárně ne o 25 procent, ale o 50 procent, a to za cenu 12 milionů dolarů. A druhá elektrárna zůstane tak, jak byla. Celkově bude výsledek naprosto stejný a elektrárenský podnik získá 8 milionů dolarů. Podstata „bubliny“ tudíž spočívá v tom, že elektrárny nejsou brány jako jednotlivá zařízení, ale jako kdyby byly společně uzavřeny pod jedním neviditelným poklopem.⁹

Musíme především vzít na zřetel, že namontuje-li elektrárenská společnost na obě tepelné elektrárny v prvním případě technicky zdokonalené odlučovače, nevznikne vzhledem k účinkování nové a přísnější státní ekologické normy, která stanoví, jak se nám praví, že každé z obou elektrárenských zařízení smí za rok vyrobit nikoli 100 tun, nýbrž pouze 75 tun kysličníku siřičitého, žádný hodnotový potenciál pro dodatečnou výrobu elektrické energie, vzniklá „bublina čistého vzduchu“ tak neobsahuje žádnou hodnotu, a tudíž je sporné, zda se vůbec jedná o nějakou „bublinu“, neboť investování ekologizační mrtvé a živé práce v celkové ceně 20 milionů dolarů sice odstranilo 50 tun škodlivých emisí, dle nové zákonné ekologické normy však nevedlo ke zlepšení ovzduší zmíněné přírodní lokality; stejný účinek bude mít montáž technicky špičkového odlučovače za 12 milionů dolarů pouze na jednu elektrárnu. Rozvíjení dodatečné výroby elektrické energie umožní, až když elektrárenská firma instaluje odlučovací zařízení na „revoluční“ technické úrovni v souhrnné ceně 24 milionů dolarů na obě tepelné elektrárny, což umožní snížit ekologické dopady výroby elektřiny vzhledem k nové vyhlášce o 50 tun oxidu siřičitého za rok, neboť každá z elektráren bude za rok produkovat nikoli 75 tun, jak povoluje přísnější státní norma, nýbrž pouze 50 tun emisí.

Masa padesáti tun kysličníku siřičitého, kterou za rok odstraní v prvním případě 20 milionů dolarů, ve druhém případě pak 12 milionů dolarů vložených do ekologizační mrtvé a živé práce (či, jak se uvádí, do různých stupňů inovace a modernizace ekologizačního konstantního fixního kapitálu), má nulovou hodnotu a cenu, není zbožím, které by bylo možné prodat jinému podnikatelskému subjektu na trhu s emisemi či na něj dostat bankovní úvěr na „znečištění ovzduší“, jelikož zamoření životního prostředí do vzduchu unikajícími škodlivými látkami zůstává na úrovni vymezené novou ekologickou normou, žádný rozdíl mezi starým a novým znečištěním při provozu tepelných elektráren

---

⁹ Celou pasáž o podnikatelské aktivitě společnosti AER*X a o „bublinovém“ ekologickém efektu viz již zmíněný článek „Čistý vzduch na prodej“, str. 41-42.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty vlastně nevznikl, a tudíž lze s úspěchem pochybovat, zda oněch 8 miliónů dolarů, jež elektrárenský podnik údajně ušetřil namontováním radikálně inovovaného odlučovače pouze na jednu elektrárenskou provozovnu, představuje reálný zisk – vždyť ani v jednom z obou případů nepřinesla investovaná mrtvá a živá ekologizační práce opravdový společenský užitek, takže ji nelze uznat jako práci společensky nutnou a jejím jediným skutečným výsledkem byla nulová hodnota masy odstraněných škodlivých zplodin a nulový hodnotový potenciál dodatečného růstu výroby elektrické energie. Oněch za rok odstraněných 50 tun kysličníku siřičitého získá hodnotu a cenu teprve tehdy, až kapitál produkující elektrickou energii vyvine odlučovače technicky špičkové úrovně a umístí je na obě tepelné elektrárny: 50 tun oxidu siřičitého má hodnotu 24 miliónů dolarů, jedna tuna kysličníku siřičitého tak bude stát 480 tisíc dolarů. Naše elektrárenská společnost by mohla těchto 24 miliónů dolarů obdržet pomocí „burzy nákupu a prodeje práv na znečišťování ovzduší“ coby bankovní úvěr, za nějž by, pokud by se zvýšila poptávka po elektrické energii, uvedla do provozu další tepelnou elektrárnu vybavenou odlučovacím technickým zařízením špičkové „revoluční“ kvality, jež by také produkovala 50 tun oxidu siřičitého za rok, čímž by pouze z této kapitálové investiční operace vytěžila nikoli 8, nýbrž 12 miliónů dolarů minimálního čistého zisku: všechny tři tepelné elektrárny by tak za rok vyráběly 150 tun kysličníku siřičitého, což je přesně v souladu se zpřísněnou ekologickou zákonnou normou. Lze se oprávněně domnívat, že čistý zisk naší elektrárenské firmy by díky zvýšení výroby elektrické energie o celou třetinu dále rostl a rozhodně by přesáhl oněch harpagonských 8 miliónů dolarů, o nichž hovoří článek.

Představme si nyní, že by se naše elektrárenská společnost rozhodla produkt celoroční ekologizační práce prodat na trhu s emisemi a prodala by tak 50 tun kysličníku siřičitého v ceně 24 miliónů dolarů. A představme si také, že by ona práva na znečišťování ovzduší koupil výrobce, který spolu s „běžnou“ výrobou produkuje také kysličník siřičitý, a to se stejnou „produktivitou“ jako naše elektrárna, čímž by si zakoupil práva na produkci 50 tun kysličníku siřičitého za rok. Oním výrobcem může být také podnikatel, jenž usiluje o maximální zhodnocení svého investovaného konstantního a variabilního kapitálu výrobou elektrické energie a získává tak možnost uvést do provozu novou tepelnou elektrárnu, která bude mít stejný výkon jako produkční kapacity námi uvažované elektrárenské firmy – to v případě, že bude používat technická zařízení na odlučování kysličníku siřičitého a dalších škodlivých, do ovzduší unikajících, zplodin spalování uhlí v elektrárně

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty na špičkové úrovni; nebo výkon rovný přibližně 67 % výkonu tepelné elektrárny, o níž hovoří článek, v případě, že na elektrárnu instalujeme technicky zdokonalené odlučovače; v případě, že by náš hypotetický další výrobce elektřiny využíval odlučovací zařízení v původní technické kvalitě, mohl by uvést do provozu tepelnou elektrárnu, jež bude mít pouze poloviční výkon ve srovnání s původní elektrárnou, která za rok vyráběla celkem 100 tun oxidu siřičitého.¹⁰

Je trochu zvláštní, že citovaný článek pokládá za pozitivní důsledek vzniku „bubliny čistého vzduchu“ nad oběma elektrárnami pouze úsporu 8 miliónů dolarů – ačkoli, jak jsme zjistili a znovu to opakujeme, dle nové a nyní platné zákonné ekologické normy nepřibyla v důsledku oné „úspory“ „čistého vzduchu“ ani jedna molekula a nad oběma tepelnými elektrárnami žádná „bublina čistého vzduchu“ nevznikla – a nevidí skutečnou logickou a praktickou souvislost mezi obchodem „s právy na znečištění ovzduší“ a vědeckotechnickým a technologickým pokrokem v oblasti odlučovačů emisí, čili inovace a modernizace ekologického konstantního kapitálu. Zmíněný článek nedokazuje vlastně nic jiného, ať už si to jeho autorka uvědomuje či nikoli, než že kapitalistické soukromé vlastnictví a podnikání je třídně sobecké a brzdí praktickou výrobní aplikaci vědeckotechnického i technologického pokroku při modernizaci ekologizační mrtvé (a pochopitelně i živé) práce.

---

¹⁰ V této souvislosti si také položíme otázku, zda bychom neměli znovu promyslet vzájemné vztahy mezi hodnotovými objemy výchozí „běžné“ výroby $c_v + v_v + m_v$, dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ a ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$. Připustíme na okamžik, že hodnotová velikost výchozí „běžné“ výroby se liší jak od hodnotové velikosti dodatečné „běžné“ výroby, tak i od hodnotové velikosti ekologizační práce, že se však zároveň hodnotový objem dodatečné „běžné“ výroby rovná hodnotovému objemu ekologizační práce, tedy že $c_v + v_v + m_v \neq c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ a $c_v + v_v + m_v \neq c_e + v_e + m_e$, zároveň ale platí, že $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = c_e + v_e + m_e$. Což můžeme vyjádřit i tak, že označíme-li hodnotu produktu výchozí „běžné“ výroby jako P_v , hodnotu produktu dodatečné „běžné“ výroby jako P_{vd} a hodnotu produktu ekologizační výroby jako P_e , pak platí, že $P_v \neq P_{vd}$ a $P_v \neq P_e$, zároveň však platí, že $P_{vd} = P_e$. Z abstraktně (formálně) obecného hlediska nelze proti tomuto předpokladu nic namítat, neboť, je-li hodnotový objem dodatečné „běžné“ výroby k -násobkem hodnotového objemu ekologizační práce a je-li zároveň ono k prvkem množiny přirozených čísel, pak se může též rovnat jedné. V našem příkladě se hodnota za rok reálně odstraněných 50 tun zplodin kysličníku siřičitého zrcadlí v částce 24 miliónů dolarů investovaných do radikálně modernizovaných odlučovačů, nainstalovaných na obě tepelné elektrárny, díky níž vzniká objem dodatečné „běžné“ výroby, který se rovná hodnotovému objemu výchozí „běžné“ výroby elektrické energie v jedné elektrárně a také využívá technicky „revoluční“ odlučovací zařízení. Je samozřejmé, že další technické zdokonalování čistícího zařízení povede ke zvětšování masy zlikvidovaných škodlivých zplodin v poměru k hodnotovému objemu základní „běžné“ výroby elektřiny, a tudíž můžeme, jak se zdá, logicky zobecnit, že připoutání hodnotového objemu ekologizační práce k hodnotovému objemu dodatečné „běžné“ výroby by podvazovalo vědeckotechnický a technologický pokrok v oblasti ekologizační výroby, jenž by měl směřovat k růstu produktivity živé i mrtvé ekologizační práce, tedy k poklesu masy ekologizační práce v poměru k velikosti jí vyráběné dodatečné „běžné“ výroby neboli hodnoty zlepšené užitné hodnoty daného „fragmentu“ životního prostředí. Zdá se tudíž, že uvedený předpoklad $P_v \neq P_{vd}$ a $P_v \neq P_e$, ale $P_{vd} = P_e$, je prostě mylný.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

A i zde si musíme položit otázku, zda by pro naši elektrárenskou společnost nebylo ekonomicky výhodnější vůbec si nelámat hlavu s technickým zdokonalováním odlučovačů emisí, ale jednu elektrárnu prostě uzavřít. Výroba elektrické energie by klesla na polovinu, pokud by však zároveň nemohla klesnout na polovinu i spotřeba, museli by se spotřebitelé smířit s dvojnásobnou cenou elektřiny, neboť relativně dvojnásobná poptávka v poměru k nabídce by se zpětnovazebně promítla do zvýšení ceny. Naše elektrárenská firma by tak vyinkasovala stejný zisk jako při provozu dvou elektráren a ušetřila by na investicích do zdokonalování odlučovacích zařízení, v tom případě by si však patrně nemohla u banky otevřít ekologický úvěr na 50 tun „ušetřeného čistého vzduchu“, neboť z toho, co jsme již několikrát pověděli, vyplývá, že při omezení výroby elektřiny na polovinu představuje sice snížení masy emisí oxidu siřičitého užitnou hodnotu, jež má zároveň hodnotu neboli společensky užitečné a nutné množství ekologizační práce zvěcnělé v odlučovacích zařízeních a investované do jejich provozu, což bude zároveň i společenská výrobní cena tohoto rozdílu mezi původním a současným množstvím emisí produkovaných oběma tepelnými elektrárnami, společenská výrobní cena, kolem níž kolísá tržní cena a v níž se zračí nynější podmínky, kdy každý podnikatelský subjekt musí, ať se mu to líbí či nikoli, dodržovat státní ekologické předpisy: náš předpokládaný elektrárenský podnikatel by chtěl zajisté prodat ekologické „zboží“ s užitnou hodnotou ve formě zmenšení masy škodlivých zplodin vznikajících při spalování uhlí v obou elektrárnách za onu společenskou výrobní cenu, jež se v našem příkladě rovná 24 milionům dolarů, zvláště když se jeho individuální výrobní náklady na pořízení tohoto výrobku rovnají nule, lze však s úspěchem pochybovat, zda by pro takovou obchodní transakci našel odpovídajícího kupce – neboť fungování kapitalistického tržního mechanismu si nemůže osvojit vznik rozdílu mezi bývalou a nynější masou odstraněných škodlivých zplodin cestou ekologické „nepráce“ a „nevýroby“ coby zvláštního „zboží“, které by bylo možné prodat a koupit na trhu s emisemi.

Po dosažení horní hranice poptávky by další zvyšování ceny elektřiny ale zároveň omezovalo její spotřebu, způsobovalo by snížení peněžní koupěschopné poptávky po elektřině (poklesla by zvláště míra plýtvání elektrickou energií), neboť růst ceny zboží vždy stlačuje tržní koupěschopnou poptávku dolů, a proto by zvýšení ceny elektrické energie nemohlo být – v modelových podmínkách kapitalismu ideální volné konkurence – stálé a trvalé. Vytvořením „bubliny čistého vzduchu“ nad oběma tepelnými elektrárnami

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

by ovšem také vznikl, jak znovu opakujeme, hodnotový potenciál $C_{vd} + V_{vd} + m_{vd}$ dodatečné výroby elektřiny, jehož by mohli využít další elektrárenští podnikatelé (jelikož růst ceny zboží přitahuje na trh další výrobce, kteří si vzájemně konkurují, vyvolává a podporuje růst nabídky neboli zvětšování množství výrobků na trhu) k rozvoji výroby elektrické energie, což by dále vedlo k vytvoření tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou na trhu s elektřinou na původní nižší cenové úrovni, neboť v jednotce užité hodnoty elektrické energie by tkvělo menší společensky nutné množství práce.

Lze si například představit, že by onu „bublinu čistého vzduchu“ vyplnila elektrárenská firma, která by provozovala tepelnou elektrárnu o stejném výkonu jako každá z obou původních, na níž by ovšem byly namontovány radikálně modernizované odlučovače, takže by při spalování uhlí do vzduchu za rok unikalo 50 tun kysličníku siřičitého neboli přesně tolik, kolik by dovolovala vypouštět nová ekologická norma. Výroba elektrické energie by tak v oné přírodní lokalitě dosáhla původní úrovně, ovšem tržní rovnovážná cena elektřiny by se ustálila na poněkud vyšší hladině, než byla původní, neboť hodnotová skladba společenské výrobní ceny elektrické energie by zahrnovala náklady onoho nového produktivního kapitálu na instalaci a činnost „revolučně“ inovovaného odlučovacího zařízení, domnívám se ale, že v tomto momentě by se mohl do hry vložit stát coby představitel vlastnického subjektu vyjadřujícího celospolečenský zájem a finanční sumu, která by byla hodnotovým ekvivalentem ročního objemu ekologizační práce v technické kvalitě na světově špičkové úrovni, za tohoto „ekologického vykořisťovatele“ zaplatit, čímž by se právě obnovila již zmíněná tržní rovnováha mezi nabídkou a poptávkou na původní nižší cenové úrovni, což by zajisté odráželo též ekonomický zájem spotřebitelů: „ekologické vykořisťování“ by tak v případě investiční aktivity tohoto hypotetického dalšího kapitálového investora podnikajícího v oblasti výroby elektřiny hrálo dokonce pozitivní sociálně ekonomickou roli, jelikož by se organicky spojovalo s vědeckotechnickým a technologickým pokrokem v oboru ekologické zvěcnělé práce.

Příklad s elektrárenskou společností, jež vlastní dvě elektrárny, si také modelově zjednodušíme. I když se v článku uvádí, že finanční částky 20 či 24 milionů dolarů jsou zcela fiktivní, přesto, jak se mi zdá, odrážejí alespoň řádově hodnotové a cenové poměry, jež vládnu na amerických trzích s emisemi a naznačují zároveň, že 55 milionů dolarů jakožto hodnota masy odstraněných škodlivých emisí z předešlého příkladu vskutku souvisí

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty s hodnotovým objemem roční ekologizační práce, jež v určité lokalitě Los Angeles vytvořila rozdíl mezi původním a nynějším znečištěním ovzduší. Modelový příklad „bublin čistého vzduchu“ nám říká, že každá z obou elektráren produkuje původně stejnou masu 100 tun emisí za rok, z čehož, jak se zdá, plyne, že objem roční základní a výchozí „běžné“ výroby elektrické energie v obou tepelných elektrárnách můžeme též pokládat za stejný a konstantní, byť jeho velikost neznáme. Víme také, že namontujeme-li na obě elektrárny radikálně modernizované čistící zařízení, bude se objem dodatečné „běžné“ výroby elektřiny rovnat polovině objemu výchozí „běžné“ výroby elektrické energie, neboť, jak znovu připomínáme, nová a přísnější ekologická státní norma dovoluje elektrárenským provozům vypouštět do ovzduší celkem 150 tun emisí oxidu siřičitého za rok a po instalování odlučovačů v technicky špičkové kvalitě budou obě elektrárny vyrábět dohromady 100 tun emisí za rok. Z toho plyne, že hodnotové proporce procesu výchozí a potažmo i dodatečné „běžné“ výroby musíme stanovit trochu jinak než v příkladu s „hydromasážníkem“ a jeho sousedem, panem „XY“. Necht' má tedy proces výchozí „běžné“ výroby hodnotovou strukturu 200 milionů dolarů celkového investovaného „běžného“ konstantního a variabilního kapitálu $c_v + v_v$ a k tomu se přidruží 20 milionů dolarů „běžného“ zisku z_v . Necht' i obecně dále zahrnuje hodnotová struktura výchozí a dodatečné „běžné“ i ekologizační výroby vždy desetiprocentní míru zisku v poměru k celkové masě výrobních nákladů neboli investovaného kapitálu.

V peněžní částce 24 milionů dolarů se zračí ekologizační práce s technicky „revolučními“ odlučovači instalovanými na obou elektrárnách, jež má hodnotové složení 24 milionů dolarů investovaného ekologického konstantního a variabilního kapitálu $c_e + v_e$, k čemuž se druží 2,4 milionu dolarů ekologického zisku z_e . S odstraněním 50 tun zplodin kysličníku siřičitého odlučovacím zařízením na technicky špičkové úrovni se pojí dodatečná „běžná“ výroba elektrické energie s hodnotovou strukturou 100 milionů dolarů investovaného „běžného“ konstantního a variabilního kapitálu $c_{vd} + v_{vd}$, k němuž se druží 10 milionů dolarů dodatečného „běžného“ zisku z_{vd} .

Již jsme naznačovali, že náš výrobce elektřiny, jenž investováním ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu vyrobil „bublinu čistého vzduchu“ čili rozdíl mezi starým a novým znečištěním dané přírodní lokality nad oběma tepelnými elektrárnami o objemu 50 tun kysličníku siřičitého, by se mohl spojit s dalším kapitálovým producentem elek-

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

trické energie a představme si, že by tento další podnikatel také provozoval dvě elektrárny, které by měly stejný výkon jako nám již známé první dvě, a tudíž by také vyráběly 100 tun kysličníku siřičitého za rok, jelikož by k odstraňování škodlivých zplodin, které při spalování uhlí v tepelných elektrárnách unikají spolu s oxidem siřičitým do ovzduší (síra, saze, popílek, kysličník uhelnatý atd.) používaly radikálně zmodernizované odlučovače. A necht' si tento nový elektrárenský podnik koupí od naší elektrárenské společnosti právo vypouštět do ovzduší oněch 50 tun kysličníku siřičitého za rok, jinak řečeno, uvést do provozu další tepelnou elektrárnu, jež by mohla mít poloviční výkon ve srovnání s ostatními čtyřmi, neboť by používala technicky již zastaralé, původní odlučovače, které by nového kapitálového investora již prakticky nic nestály.

Je zřejmé, že roční výrobní náklady první elektrárenské firmy by činily 200 miliónů dolarů „běžného“ konstantního a variabilního kapitálu $c_v + v_v$ a 24 miliónů ekologického konstantního a variabilního kapitálu ($c_e + v_e$), její zisky za rok by pak dělaly 20 miliónů dolarů „běžného“ zisku z_v a 2,4 miliónu dolarů ekologického zisku z_e , jež by se zrcadlily v ceně vyrobené elektřiny. Výrobní náklady druhé elektrárenské společnosti za rok by dělaly také 200 miliónů dolarů „běžného“ konstantního a variabilního kapitálu $c_v + v_v$ a 24 miliónů dolarů ekologického konstantního a variabilního kapitálu $c_e + v_e$, její roční zisky by pak činily 20 miliónů dolarů „běžného“ zisku z_v a 2,4 miliónu dolarů ekologického zisku z_e , které by se také zračily v ceně vyprodukované elektřiny. Onen druhý elektrárenský podnik by pak provozoval dodatečnou výrobu elektřiny ve třetí tepelné elektrárně, kde by jeho roční „běžné“ výrobní náklady dělaly 50 miliónů dolarů konstantního a variabilního kapitálu $c_v + v_v$ a zisky by dělaly 5 miliónů dolarů z_v . Náklady ekologického konstantního a variabilního kapitálu $z_e + v_e$ zmíněného druhého produktivního kapitálu by se rovnaly nule, do společenské výrobní ceny dodatečně vyprodukované elektrické energie by se však promítaly ekologické výrobní náklady spolu s ekologickým ziskem prvního elektrárenského podniku, jenž druhému výrobcí elektřiny prodal roční plod svojí ekologizační práce v podobě 50 tun emisí kysličníku siřičitého coby rozdílu mezi původním a nynějším znečištěním uvedené přírodní oblasti za rok, a to v poloviční výši, tedy 12 miliónů dolarů $c_e + v_e$ a 1,2 miliónu dolarů z_e .

Před našima očima by se vlastně odvíjel nám již tak dobře známý „příběh o hydromasážníkovi a panu XY“. Nerovná čili neekvivalentní směna mezi hodnotou zlikvidované masy emisí oxidu siřičitého a hodnotou „bubliny čistého vzduchu“ nad oběma tepelnými

elektrárnami by kapitálovému vlastníku, jenž by si koupil rozdíl mezi starým a novým znečištěním uvedeného „kusu“ životního prostředí, umožnila počítat si jako náš starý dobrý „hydromasážník“ z Los Angeles – neboli těžít zisk ze skutečnosti, že výrobce, jenž investuje ekologizační práci, vytváří hodnotu zlepšené užitné hodnoty příslušného „kusu“ životního prostředí v podobě hodnotového potenciálu pro rozvíjení dodatečné „běžné“ výroby nejen pro sebe, nýbrž i pro ostatní vlastnické a podnikatelské subjekty, neboť užitná hodnota přírodního a životního prostředí je nedělitelná.¹¹ (Tato objektivní skuteč-

---

¹¹ Zde tkví možná racionální jádro dosti podivného tvrzení, podle něhož „kromě vykořisťování člověka člověkem existuje také vykořisťování přírody lidmi“, jež můžeme nalézt u inženýra Jana Zemana, CSc, který ovšem patří mezi ekologickými aktivisty k těm, co to myslí – na rozdíl od vedoucích politických činitelů Strany zelených – s ochranou životního prostředí naprosto poctivě a má i upřímné levicové politické smýšlení. (Viz Zeman, J.: Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje; Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2002, str. 129.) Bezprostředně vzato je ovšem výrok, že „lidé vykořisťují přírodu“ naprostý nesmysl. Jak, jakým způsobem lidé „vykořisťují“ přírodu? Tak, jako vykořisťovali antičtí otrokáři své otroky, středověcí feudálové svoje nevolníky, či je snad příroda ve vztahu k lidem námezdním proletářem jako za kapitalismu? Racionální jádro tohoto podivného výroku spočívá samozřejmě právě v již zmíněné neekvivalentní směně mezi hodnotou zlikvidované masy emisí neboli objemem investované ekologizační práce a hodnotou zlepšené užitné hodnoty příslušného fragmentu životního prostředí čili objemem dodatečné „běžné“ výroby, k níž dochází při již zmíněném nákupu a prodeji „čistého vzduchu“ neboli obchodování tak zvanými „emisními povolenkami“ a díky níž se nejbohatší a průmyslově nejrozvinutější kapitalistické země obohacují na úkor chudých států rozvojových, jelikož fungování „burzy koupě a prodeje práv na znečišťování ovzduší“ podvazuje hospodářský růst rozvojových států; jinak řečeno: příčina „vykořisťování přírody lidmi“ tkví v určitém typu společenských vztahů neboli vztahů mezi lidmi, tedy ve vykořisťování člověka člověkem, nikoli ve vztazích mezi lidmi čili společností a přírodou – společenské výrobní vztahy jsou vždy klíčovým a určujícím zprostředkujícím článkem systému vztahů lidské společnosti k přírodě. Mohli bychom onen podivuhodný výrok ironizovat nejrůznějším způsobem, věc je však, jak se zdá, v tom, že toto tvrzení, které rozhodně nepochází pouze a jedině z páně Zemanovy hlavy, neboť je patrně jakousi myšlenkovou kvintesencí, základní filosofickou moudrostí ekologického levicového i nelevicového hnutí, organicky souvisí s myšlenkou, že příčiny ekologických problémů spočívají alespoň částečně v samotném hospodářském růstu a že se tudíž lidstvo musí odvrátit od orientace na ekonomický růst k „duchovním hodnotám“. Zdá se, že velká část lidí, kteří se zapojují do současného levicového ekologického hnutí, se opravdu domnívá, že rozvoj společenských výrobních sil spočívá v rozvíjení vykořisťování přírody člověkem, lidskou společností. Je ovšem samozřejmé, že nejpřednějším bojovníkem proti takovému „vykořisťování“ bude právě buržoazie, neboť součástí vládnoucí buržoazní konzervativně liberální ideologie jsou též ideje obrozeného malthusianství, jež vystupuje co nejradiálněji proti „kultu růstu růstu“ a hlásá, že uspokojení hmotných požadavků „lůzy“ (k oné „lůze“ mají patřit nejen příslušníci pracující většiny obyvatelstva v průmyslově nejvyspělejších kapitalistických státech, nýbrž – a zřejmě především – národů tak zvaného „třetího světa“) podporou hospodářského růstu by údajně způsobilo „celoplanetární ekologickou katastrofu“. Mohli bychom si také položit otázku: jakou formu „mzdy“ si vybírá příroda od lidské společnosti za devastování hospodářským rozvojem? Tím, že na lidský rod sesílá ptačí či prasečí chřipku, nemoc šílených krav či globální oteplování? Nejsou snad „božím trestem“ za skutečnost, že rozvoj výrobních sil lidské společnosti je zatím opravdu nešetrný vůči životnímu prostředí, spíše právě teorie, jež mudrují o tom, že „lidé vykořisťují přírodu“ a které by bylo možné označit za projev „nemoci bláznivých ekologů“ – u níž se ovšem globální monopolní velkoburžoazie usilovně stará, aby se co nejvíce uchytla v masovém běžném vědomí obyčejných lidí, neboť ji lze báječně využít v ideologickém zápase proti mezinárodnímu revolučně demokratickému socialistickému hnutí? A nebylo to snad právě třídní sobectví globální finanční velkoburžoazní oligarchie a nejbohatších imperialistických států, které odráží a vyjadřuje logiku fungování globalizovaného, po planetě se volně přesouvajícího kapitálu, kdy se „špinavé“ výrobní technologie soustředí do chudých rozvojových zemí a nadnárodní monopoly mají při investování v rozvojových zemích pouze vlastnická práva a žádné vlastnické povinnosti, ponechávají starost o likvidaci

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty, jež dokládá možnosti, které se tají v investování ekologizační práce pro rozvoj společenských výrobních sil, může pak v kapitalismu a socialismu nabývat antagonisticky protikladnou sociálně ekonomickou kvalitu: v ekonomickém systému, v němž z pohlcování živé práce bezprostředních výrobců vzniká nezaplacená nadpráce čili nadhodnota, může být zdrojem „ekologického vykořisťování“; naproti tomu fungování ekonomického mechanismu samosprávného modelu socialismu může i „ekologické vykořisťování“ přetvořit na spojovací článek a katalyzátor utváření zárodečných struktur samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů).

Modelové příklady názorně dokládají kvalitativní rozdíl mezi dvěma způsoby, jimiž může produktivní kapitál snižovat emise „běžných“ výrobních procesů v nějaké přírodní oblasti: a) investovat $c_e + v_e + m_e$ hodnotových jednotek společensky nutné a užitečné mrtvé a živé ekologizační práce, čímž vzniká hodnota rozdílu mezi bývalým a nynějším znečištěním přírody a zároveň se utváří hodnota onoho „kusu“ zlepšeného životního prostředí, která má hodnotový objem $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ jednotek, přičemž může například platit, že hodnotový potenciál ekonomického růstu uvažovaného produktivního kapitálu se rovná polovině hodnotového objemu jeho „běžné“ základní výroby: $c_v + v_v + m_v = 2(c_{vd} + v_{vd} + m_{vd})$; nebo b) snížit na polovinu objem „běžné“ výroby, čímž opět vniká dvojitá užitná hodnota v podobě zmenšení objemu škodlivých zplodin a zároveň ve formě zlepšení životního prostředí v daném přírodním „fragmentu“. Dvojitá užitná hodnota vytvořená ekologizační výrobou má stejnou hodnotu jako dvojitá vlastnická funkce aplikace ekologické „nepráce“ a „nevýroby“, a tudíž se na první pohled zdá, že onen druhý způsob redukce emisí bude pro našeho kapitálového investora ekonomicky výhodnější a efektivnější, jelikož při něm bude moci těžit z rozdílu mezi svými individuálními náklady ekologizační mrtvé a živé práce, které se rovnají nule a společensky nutným objemem investovaného a nadhodnotu produkujícího ekologického konstantního a variabilního kapitálu. Ve skutečnosti je tomu právě naopak: je-li určitá masa zlikvidovaných škodlivých zplodin produktem investování ekologického konstantního a variabilního kapitálu, lze ji prodat a koupit na trhu s emisemi, a tudíž živelné působení tržního ekonomického mechanismu může v tomto případě být, ale zároveň nemusí být příčinou „ekologického vykořisťování“;

---

ekologických dopadů svého podnikání na národních vládách rozvojových států, jak o tom hovořila tak zvaná „Mnohostranná dohoda o investicích“, načez si průmyslově vyspělé a bohaté kapitalistické státy osobují právo zakládat svůj hospodářský růst na „ekologickém vykořisťování“ neboli blokování ekonomického rozvoje zemí „třetího světa“ – co způsobilo krach ekologického summitu v Kodani a jak o tom hovoříme v poznámce číslo osm?

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

je-li však snížení úrovně emisí plodem ekologizační „nepráce“ a „nevýroby“, nemůže si ji kapitalistický tržní ekonomický mechanismus přivlastnit jako zboží, hodnotový obsah rozdílu mezi původní a současnou úrovní znečištění tak připadá naprosto vniveč, protože se nepromítá do hodnotové skladby společenské výrobní ceny finálního produktu „běžného“ výrobního procesu, a tudíž samočinné fungování tržního hospodářského mechanismu může způsobovat pouze a jedině „ekologické vykořisťování“ jakožto svéráznou vývojovou formu kapitalistické vykořisťovatelské sociálně ekonomické praxe, při níž si jeden produktivní kapitál přivlastňuje hodnotový potenciál ekonomického rozvoje, jenž vytvořil druhý kapitálový vlastnický subjekt omezením masy emisí v určitém přírodním „zákoutí“, ať už k onomu snížení emisí došlo jakýmkoliv způsobem. Snad se nám podařilo ukázat, že praktická realizace hlubokomyslných teorií, jež kritizují „kult samoučelného hospodářského růstu“ a „vykořisťování přírody člověkem“, ztělesňuje intenzivnější a „efektivnější“ formu „ekologického vykořisťování“ než jiné podoby tohoto druhu vykořisťovatelské praxe, a proto nejsou pojmové konstrukce rozličných kritik „kultu růstu“ ničím jiným než formami buržoazního falešného a převráceného, iluzorního a fetišistického sociálně filosofického vědomí.

Hodnotová struktura ekologizační práce $c_e + v_e + m_e(z_e)$, jež zahrnuje především výrobní náklady investovaného konstantního ekologického kapitálu, tedy finanční prostředky investované na pořízení různých druhů odlučovačů škodlivých látek unikajících do ovzduší, nebo čističek, jež dokážou zachycovat jedovaté látky zamořující vodu, popřípadě zařízení na dekontaminaci půdy a výrobní náklady investovaného variabilního ekologického kapitálu, jež jsou hodnotově ekvivalentní mzdám zaměstnanců, kteří různé typy čistících zařízení obsluhují, odráží rozdíl mezi tím, co stojí výrobní proces kapitalistu, a tím, co stojí společnost. V období kapitalismu volné soutěže, jež znal Karel Marx, ovšem mrtvá a živá ekologizační práce nevstupovala do hodnotového složení výrobní ceny zboží, která se utvářela na základě výrobních nákladů neboli investovaných kapitálů stejné velikosti a vyrovnávání mas zisků z jednotlivých výrobních odvětví na společensky průměrný zisk, coby práce společensky užitečná a nutná, výrobní cena zboží „běžného typu“ proto nemohla odrážet ekologické parametry výroby, nýbrž vyjadřovala pouze individu-

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty
ální výrobní náklady kapitalistovy, jediné individuální výrobní cenu jednotlivých kapitalistů;¹² logika procesu vznikání výrobní ceny zboží nutila kapitalistické vlastníky likvidovat škodlivé zplodiny výrobního procesu cestou devastace životního prostředí a dosahovat tak zisku v rozporu s celospolečenským, veřejným zájmem – kapitalisté, kteří uspořili výdaje na konstantní a variabilní kapitál ekologizační práce, se tak vlastně obohacovali na úkor budoucnosti. (Marx uvádí ve třetím díle Kapitálu příklad s kapitalistickým majitelem vodního spádu, jenž má nižší výdaje na konstantní kapitál, neboť využívá vodního spádu k pohonu své továrny, což mu při dané výrobní ceně zboží umožňuje shrabovat zvláštní a mimořádný zisk ve srovnání s konkurujícími kapitalisty, nevlastníky vodního spádu. Pokud si majitel vodní spád, který je dílem nikoli lidským, nýbrž přírodním, poškodí, omezuje tím vlastně budoucím majitelům vodního spádu – kupříkladu svým potomkům – možnost přivlastňovat si zvláštní a mimořádný zisk).

V těchto ekonomických podmínkách nemohl například ani stát dost dobře pracovat jako vyjadřovatel celospolečenského veřejného zájmu, jelikož chtěl-li se pokoušet odstraňovat škody na přírodním a životním prostředí, jež způsobovala kapitalistická průmyslová výroba, mohl tak činit jediné pomocí zvláštních daní ze zisku, jež ukládal podnikům, čímž omezoval jejich disponibilní zisk určený pro investiční fondy a kapitálovou akumulaci, nebo mu nezbývalo nic jiného, než přímo ukládat firmám finanční postihy za vypouštění škodlivých emisí, jež ohrožovalo bezprostředně zdraví obyvatel. Musíme ovšem pozitivně kvitovat, že i v těchto „dřevních dobách“ první a druhé průmyslové revoluce se některé státy vedené osvícenou částí buržoazie (především Velká Británie a Spojené státy severoamerické) pokoušely zavádět první zákonné normy, jež obsahovaly ekologické kvóty a limity: klasickým příkladem je zákon, který stanovil, že pokud továrna vypouští do řeky škodlivé jedovaté zplodiny, musí tak činit proti proudu a v oné části toku řeky,

---

¹² V článku, jenž vypráví „pohádku o hydromasážníkovi“, se nedočteme ani slovo o tom, zda se v hodnotové stavbě společenské výrobní ceny hydromasážních van coby produktu výchozí „běžné“ výroby odráží ekologizační práce, kterou musí majitel hydromasážní firmy investovat ve své staré továrně, či nikoli. To je otázka, na níž článek neodpovídá, neboť si ji vůbec neklade. Stejně tak je zvláštní, že „romance o hydromasážníkovi a jeho sousedovi“ mlčky předpokládá, že pan „XY“ neinvestoval ve svém podniku do „běžného“ výrobního procesu ekologický konstantní a variabilní kapitál, dříve než jej majitel továrny na výrobu hydromasážních van přesvědčil, aby si ve své firmě nainstaloval výkonné odlučovače škodlivých zplodin a pan „XY“ nato prodal „hydromasážníkovi“ pomocí „burzy nákupu a prodeje práv na znečišťování ovzduší“ rozdíl mezi původní a nynější úrovní znečištění dané městské aglomerace Los Angeles, což výrobci hydromasážních van umožnilo postavit novou továrnu. Vždyť v osmdesátých a devadesátých letech dvacátého století by přece mělo být pro každého kapitálového vlastníka civilizované a společensky zodpovědné podnikatelské jednání, jež spočívá ve vkládání živé a mrtvé ekologizační práce do výroby „běžného“ zboží, naprosto běžné.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty jenž se nalézá před či nad továrnou, a tudíž pak musí také tuto otrávenou vodu z řeky odebírat.¹³

Chceme-li v hodnotové struktuře výrobní ceny zboží zohlednit rozdíl mezi tím, co stojí proces výroby určitého zboží kapitalistu, a tím, jaké jsou skutečné celospolečenské výrobní náklady na tento výrobní proces, musíme předpokládat přeměnu kapitalismu volné konkurence ve „své druhé“, ve svůj protiklad, monopolní kapitalismus, tedy přerůstání výrobní ceny zboží z kapitalismu volné soutěže v monopolní výrobní cenu zboží. Vzpomeňme si, že již při zkoumání kratochvilného modelového příběhu o „hydromasážníkovi“ a panu „XY“ jsme narazili na skutečnost, že jakmile investujeme na proces „běžné“ základní výroby ekologizační konstantní a variabilní kapitál, utváří se výrobní cena „běžného“ zboží, které je plodem dodatečné „běžné“ výroby, v souladu s logikou monopolní výrobní ceny zboží, jež obsahuje masu zvláštního a dodatečného zisku, která vzniká tím, že daný produktivní kapitál již nevkládá do rozvíjené dodatečné „běžné“ výroby ekologizační zvěcnělou a živou práci, čímž si produkuje monopol nízkých výrobních nákladů – „hydromasážník“ vytěžil onen zmíněný dodatečný mimořádný zisk, jak znovu připomínáme, z rozdílu mezi svou individuální výrobní cenou hydromasážních van coby konečného produktu dodatečné „běžné“ výroby a společenskou výrobní cenou tohoto zboží čili společensky nutného a užitečného množství práce, v němž se zvětšuje práce „běžná“ o práci „ekologizační“.

Znovu si připomeňme, že produktivita živé i mrtvé ekologizační práce neboli celková efektivnost ekologické výroby se v situaci, kdy se každý kapitálový vlastník musí chovat společensky zodpovědně a civilizovaně, zrcadlí: a) ve zvětšování rozdílu r mezi starým r_1 a novým r_2 znečištěním určité přírodní lokality, kdy platí, že $r_1 - r_2 = r$, a tudíž $r + r_2 = r_1$ – čili v růstu masy škodlivých zplodin základního „běžného“ výrobního procesu odstraněných ekologizační prací v poměru k velikosti původního znečištění; b) z čehož plyne zmenšování společensky nutného množství ekologizační práce vězící v objemové jednotce emisí; c) zlepšování životního prostředí v dané oblasti přírody se zároveň zračí v růstu hodnotového objemu dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$ neboli hodnotového potenciálu hospodářského růstu podnikatelského subjektu investujícího ekolo-

---

¹³ Zmínku o tomto zákoně lze nalézt – bohužel ovšem pouze ve strojovém překladu – na již uvedené webové stránce www.wikipedia.infostar.cz.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

gický konstantní a variabilní kapitál ve vztahu k hodnotové masě, kterou představuje výchozí „běžná“ výroba $c_v + v_v + m_v(z_v)$ – investování ekologizační práce $c_e + v_e + m_e(z_e)$ neboli výroba ekologického „zvláštního zboží“ se tak stává hybnou silou rozvoje výroby zboží „běžného druhu“; d) z čehož vyplývá zvětšování hodnotového objemu společensky nutné ekologizační práce $c_e + v_e + m_e(z_e)$, kterou by bylo zapotřebí aplikovat na proces dodatečné „běžné“ výroby v poměru k hodnotové velikosti ekologizační zvěcnělé a živé práce, jež se vkládá do výchozího „běžného“ výrobního procesu. Mějme opět na zřeteli, že nebudeme-li aplikovat na proces dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$ ekologizační práci, bude dodatečný růst výroby „běžného“ zboží produkovat masu škodlivých zplodin rovnou r , takže se míra zamoření emisemi uvažované přírodní oblasti vrátí na původní úroveň r_1 a hodnota užitné hodnoty životního prostředí v ní opět klesne na nulu, neboť objem ekonomického růstu umožněného vložením ekologizační mrtvé a živé práce do výchozího „běžného“ výrobního procesu dosáhl své horní hranice – přičemž však hodnotový objem $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$ bude představovat pouze individuální výrobní cenu finálního produktu dodatečné „běžné“ výroby našeho kapitálového investora, společenská výrobní cena tohoto produktu pak bude zahrnovat i odpovídající hodnotovou masu ekologizační pracovní aktivity a bude mít hodnotovou skladbu $c_{vd} + v_{vd} + z_{vd} + c_e + v_e + z_e$: námi uvažovaný produktivní kapitál si tak spolu s hodnotovou masou z_{vd} základního zisku přivlastní i hodnotovou masu $c_e + v_e + z_e$ dodatečného a zvláštního zisku, která bude co do velikosti k hodnotovému objemu ekologizační práce vložené do výchozí „běžné“ výroby ve stejném poměru, jako je velikost dodatečné „běžné“ výroby v poměru k objemu základní „běžné“ výroby; podnikatelská aktivita našeho hypotetického kapitálového vlastníka bude přitom zcela v souladu s logikou trvale udržitelného hospodářského rozvoje.

Monopolní výrobní cena zboží se utváří na základě monopolu nízkých výrobních nákladů, jenž se odvíjí především od produktivity živé práce, kterou používají výrobní kapitály, jež dosahují maximálního monopolního zisku a zároveň vychází z nejhorších výrobních podmínek u produktivních kapitálů, které dosahují minimálního zisku; monopol nízkých výrobních nákladů je pochopitelně nikoli statický, nýbrž dynamický a monopolní výrobní cena zboží je plně v souladu s pracovní teorií hodnoty a hodnotovým zákonem. Monopol nízkých výrobních nákladů umožňuje promítnout civilizované ekonomické chování podnikatelských subjektů, které respektují stanovené ekologické normy a limity, do

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty hodnotových kategorií a zabudovat náklady na investovaný ekologický konstantní a variabilní kapitál neboli $c_e + v_e$ do hodnotové skladby monopolní výrobní ceny zboží. Tu tvoří („běžné“ výrobní náklady + ekologické výrobní náklady + „běžný“ výrobní zisk a ekologický zisk), tedy $c_v + v_v + c_e + v_e + z_v + z_e$. Monopolní výrobní cenu zboží tedy tvoří práce společensky nutná k výrobě tohoto zboží + společensky nutná ekologizační práce.¹⁴

Pokusme se nyní prozkoumat proces utváření monopolní výrobní ceny zboží, aby odrážel civilizované společenské jednání kapitálových vlastníků. Zdá se mi, že můžeme vyslovit tento předpoklad: monopolní výrobní cena zboží v určitém výrobním odvětví vychází z nejhorších výrobních a ekologických podmínek výrobního procesu. Víme zároveň, že podmínkou vzniku monopolní výrobní ceny je monopol nízkých výrobních nákladů. Myslím si tedy, že můžeme hovořit i o monopolu na nejnižší úroveň ekologických nákladů. Monopol nízkých výrobních nákladů a monopol ekologických podmínek výrobního procesu se mohou vzájemně násobit, zároveň však může jít i o faktory působící v opačném směru. Mezi úrovní „běžných“ výrobních nákladů a vyšší nákladů ekologizační práce mohou vzniknout následující základní kombinace: 1) minimální výrobní náklady a minimální ekologické náklady, tedy $c_{vmin} + v_{vmin} + c_{emin} + v_{emin}$; 2) minimální výrobní náklady a maximální ekologické náklady neboli $c_{vmin} + v_{vmin} + c_{emax} + v_{emax}$; 3) maximální výrobní náklady a minimální ekologické náklady, čili $c_{vmax} + v_{vmax} + c_{emin} + v_{emin}$; 4) maximální výrobní náklady a maximální ekologické náklady, takže $c_{vmax} + v_{vmax} + c_{emax} + v_{emax}$). Celý obraz dále komplikují kapitáloví producenti, kteří investují konstantní a variabilní kapitál pro „běžnou“ výrobu i ekologizační práci na určité střední úrovni někde mezi maximální a minimální výší.

Uvažujme výrobní odvětví, ve kterém působí vlastnické subjekty s monopolem nízkých výrobních nákladů, které si přivlastňují monopolní zisk. Dále zde pracují podniky, jež dosahují minimálního zisku, nebo různé výše průměrného zisku. Ekologický hodnotový potenciál daného odvětví vytvářejí tyto monopolní podnikatelské subjekty – a to jak v případě, že se monopol nízkých výrobních nákladů a monopol ekologických podmínek výrobního procesu vzájemně násobí, tak i v případě, že tyto faktory působí vzájemně v protisměru. *Monopolní výrobní cena zboží – neboli množství práce společensky nutné – se*

---

¹⁴ O tom, že utváření monopolní výrobní ceny zboží je zcela v souladu se zákonem hodnoty a s marxistickou pracovní teorií hodnoty – viz Svoboda, L.: Tržní mechanismus v monopolistickém kapitalismu; jde o kapitolu z učebnice Politické ekonomie, kterou v roce 1966 vydalo nakladatelství Svoboda, str. 149-169.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty *v daném výrobním oboru rovná: nejvyšší výrobní náklady + nejvyšší ekologické náklady + minimální výrobní zisk + minimální ekologický zisk.* Vlastnické subjekty s nejvyššími výrobními náklady se mohou lišit úrovní ekologických nákladů a v tom případě pak spoluvytvářejí ekologický hodnotový potenciál daného oboru i firmy, jež investují ekologické náklady v minimální výši. A musíme brát pochopitelně na zřetel i podniky, jež investují kapitál do „běžného“ výrobního procesu i ekologický konstantní a variabilní kapitál na jisté střední úrovni a dosahují tak průměrné výše zisku.

Z ekologického hodnotového potenciálu (rezervoáru) výrobního odvětví, jež vytvářejí zvláště produktivní kapitály, které dokážou zužitkovat investování ekologické mrtvé a živé práce k rozšiřování svých podnikatelských aktivit, umně a dovedně využívají rozdíl mezi individuálním a společensky nutným množstvím práce a ze společenské výrobní ceny svého produktu dovedou vytěžit spolu s běžným ziskem i zisk dodatečný a mimořádný, pak lze budovat finanční ekonomickou základnu aktivního vlastnického jednání celospolečenského vlastnického subjektu. Část dodatečného a mimořádného zisku, která pochází zvláště od kapitálů, jež disponují monopolem nízkých výrobních nákladů a investic do ekologizační práce, se pak může měnit na jakousi „diferenciální ekologickou rentu“, která se platí orgánu hospodářské demokracie, jenž může (a vlastně i musí) mít nadnárodní a nadstátní působnost, vyjadřuje obecný zájem, hledisko sociální efektivnosti hospodářského růstu a organizuje ekologické podnikání. V rukou struktur celospolečenského vlastnického spolurozhodování se globálně akumulovaná „diferenciální ekologická renta“ stává daní a zároveň i subvencí – na recyklaci odpadů, rekultivaci půdy, vyčištění řeky atd. Činnost podnikatelských subjektů zabývajících se ekologizační prací je hrazena z fondu ekologického bohatství společnosti, chcete-li „ekologického kapitálu“, v němž se akumuluje globalizovaná „ekologická renta“.

Fungování monopolní výrobní ceny zboží nevyklučuje volnou konkurenci mezi vlastnickými subjekty, které podnikají v různých výrobních odvětvích. Abstrahujme se na okamžik od kapitálů v hodnotové stavbě „běžné“ výroby a mějme pouze tři stejně velké masy investovaného ekologického konstantního a variabilního kapitálu, jež představují společensky nutnou ekologizační práci na úrovni minimálního objemu – K_{e1min} , K_{e2min} a K_{e3min} . Můžeme předpokládat, že tyto stejně velké investované ekologické kapitály s monopolem nízkých výrobních nákladů, jež plodí v hodnotové struktuře ekologizační práce ekologickou nadhodnotu čili ekologický zisk v maximální výši, mohou též využívat i stejnou míru

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty nadhodnoty, kterou vysávají ze živé konkrétní práce dělníků zaměstnaných v ekologizační výrobě, tedy $m_{e1max}/V_{e1min} = m_{e2max}/V_{e2min} = m_{e3max}/V_{e3min}$. Investované ekologické kapitály se však mohou lišit svým organickým složením, a tudíž se nemusí rovnat ani masy ekologických nadhodnot, jež vyrábějí, čili $C_{e1min}/V_{e1min} \neq C_{e2min}/V_{e2min}$, $C_{e1min}/V_{e1min} \neq C_{e3min}/V_{e3min}$ a $C_{e2min}/V_{e2min} \neq C_{e3min}/V_{e3min}$, a proto též $m_{e1max} \neq m_{e2max}$, $m_{e1max} \neq m_{e3max}$ a stejně tak i $m_{e2max} \neq m_{e3max}$.

Za těchto podmínek se budou jednotlivé masy zisků u ekologických kapitálů, jež disponují monopolem nízkých výrobních nákladů, v procesu volné konkurence vyrovnávat na společensky průměrnou masu a míru vyrobeného maximálního ekologického zisku. V obou případech bude tento proces výhodný pro kapitály s vyšším organickým složením, takže větší podíl konstantního ekologického kapitálu v celkovém objemu investovaného průměrného ekologického kapitálu s minimální výší se bude projevovat ve *vyšší produktivitě ekologizační práce*, čímž se bude s rostoucí mírou ekologické nadhodnoty zračit v klesající tendenci průměrné míry maximálního ekologického zisku rostoucí masa ekologické nadhodnoty. Ekologické kapitály s monopolem nízkých výrobních nákladů obsahují vždy ve své hodnotové skladbě především ekologický fixní kapitál neboli náklady na vlastní technická čistící zařízení, jejichž užitná hodnota a výkonnost představuje špičkovou vědeckotechnickou a technologickou úroveň a další růst podílu ekologického konstantního kapitálu v hodnotové struktuře společensky průměrného ekologického kapitálu, jenž produkuje monopolní ekologický zisk, představuje i další stimul technologického pokroku ve výrobním odvětví ekologizační práce, který se zračí ve vyšší produktivitě živé ekologizační práce, což se pak zpětně zrcadlí jak v přeměně stále větší masy živé ekologizační práce v nadpráci, tak i ve zvětšování masy odstraňovaných emisí škodlivých látek, a tudíž i růst masy ekologického zisku je pak ekvivalentní rozšiřování ekologického hodnotového rezervoáru výrobního odvětví a znamená zvyšování objemu dodatečné výroby čili růst masy dodatečného výrobního zisku Z_{vd} spolu s původním výrobním ziskem Z_v .

Jelikož představuje likvidace škodlivých zplodin „zvláštní“ odvětví průmyslové výroby a užitnou hodnotu produktu ekologizační práce coby „zvláštního“ zboží vyjadřuje masa škodlivých látek odstraněných z určitého „dílce“ životního prostředí, projevuje se růst masy společensky průměrného monopolně vysokého ekologického zisku v narůstání

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty multiplikačního efektu investování ekologizační práce neboli ve zvyšování hodnoty zlepšené užité hodnoty příslušné oblasti životního prostředí, tedy v narůstání objemu dodatečné „běžné“ výroby $C_{vd} + V_{vd} + m_{vd}$. V tom případě ani nevádí, že se růst masy maximálně velkého ekologického zisku zrcadlí ve společensky průměrném ekologickém kapitálu s monopolem nízkých výrobních nákladů v poklesu míry monopolně vysokého ekologického zisku, neboť organicky souvisí s růstem produktivity živé ekologizační práce neboli s vědeckotechnickým a technologickým pokrokem v ekologizační výrobě, s přechodem od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu, jež bude zahrnovat i modernizaci a intenzifikaci ekologizační práce – ovšem pouze tehdy, dokážeme-li překročit třídně sociální rámec kapitalistického způsobu výroby, neboť jeho objektivním zákonem a cílem je snaha o maximalizaci masy i míry zisku.

S neustálým poklesem objemu škodlivých zplodin, který se váže na objem „běžné“ výroby zboží, by investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu mohl dodatečný výrobní zisk růst – abstraktně vzato – vlastně do nekonečna. Optimální by samozřejmě bylo, kdyby zplodiny jednoho výrobního procesu mohly sloužit jako suroviny a energetické zdroje pro další výrobní proces, čímž by společensky nutné množství práce speciálně určené k likvidaci škodlivých zplodin kleslo na nulu, neboť výrobní proces by byl zároveň ekologizačním procesem; zaváděním ekologicky stále méně náročných výrobních technologií by se tak lidská výrobní, předmětně přetvářecí praxe přibližovala úrovni samopohybu hmotné substance, jejíž formy se neustále vzájemně přeměňují. Model tak zvaného „uzavřeného technologického výrobního cyklu“, který by právě umožnil odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, je, jak se alespoň zatím zdá vzhledem k dosaženému stupni rozvoje výrobních sil, technologickou utopií. Problém zde však zdaleka netkví pouze v oblasti dokonalosti výrobní techniky a technologických výrobních postupů. Jde především o problém společenský, sociálně ekonomický: zavedení uzavřeného bezodpadového technologického výrobního cyklu, v němž by zplodiny jednoho výrobního procesu sloužily coby suroviny a energetické zdroje pro výrobní proces následující, by v soudobém kapitalismu především ohrozilo zisky nadnárodních monopolů, jež se zabývají těžbou nerostných surovin. Již dnes je například známo, že rozvoji masové výroby automobilů poháněných vodíkem nebrání ani tak technologické překážky, jako spíše vlastnické zájmy ropných finančních magnátů.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

V rozvíjení ekologicky šetrných výroby by mohla spočívat jedna z největších předností na samosprávě založené budoucí socialistické společnosti ve srovnání s globalizovaným kapitalismem. Samosprávné vlastnické ekonomické komplexy by se mohly utvářet mimo jiné i díky řešení problému neekvivalentní směny mezi hodnotou zlikvidované masy škodlivých zplodin a hodnotou zlepšené užitné hodnoty určitého „fragmentu“ životního prostředí, čímž by i zahrnovaly aktivní vlastnické podnikatelské jednání celospolečenského vlastnického subjektu a napomáhaly by tak multiplikačnímu efektu ekologizační práce. Aktivně jednajícím celospolečenským vlastnictvím bude v samosprávném modelu socialismu využívat příkazových metod především v podobě ekologických norem, limitů a kvót, jež budou globálně platné, závazné a právně vynutitelné, tyto příkazové metody však bude celospolečenský vlastnický subjekt umně spojovat s využíváním sil tržního mechanismu, nejrůznějších tržních ekonomických forem ekologického podnikání k propojování zájmů jednotlivých samosprávných výrobců. Budou-li všechny vlastnické a podnikatelské subjekty samosprávného socialismu realizovat ekologické normy investováním ekologického kapitálu, budou si zároveň vzájemně vytvářet hodnotový potenciál pro růst výroby společensky žádoucím způsobem, aby „ekologické“ bylo organickou součástí „ekonomického“ a tvorba a ochrana přírodního a životního prostředí se stala opravdu přirozenou součástí hospodářského rozvoje, čímž se přiblíží k praktickému naplnění Marxova vize o překonání odcizení práce, jež zahrnuje i řešení rozporu mezi lidskou společností a přírodou.¹⁵

Socialistická ekologická teorie nemůže souhlasit s rádoby učenými postmodernistickými filosofickými koncepcemi, podle nichž dlužno překonat „kult růstu růstu“ a jež spatřují příčinu devastace přírodního a životního prostředí v „civilizačním samopohybu“, hospodářském rozvoji jako takovém. Nejde však samozřejmě o hospodářský růst sám o sobě,

---

¹⁵ V období let 2002–2003 jsme s doktorem Josefem Hellerem věnovali více než rok diskusím o tom, jakým způsobem by bylo možné pohlédnout na řešení ekologické problematiky optikou kategorií marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty zboží. Pracovali jsme tím stylem, že já jsem vždycky dostal nějaký nápad, vtělil jsem jej do teoretické studie, doktor Heller mi můj názor zkritizoval, já jsem svůj názor pozměnil, napsal další článek, který doktor Heller opět podrobil kritice... atd. Postupně tak vzniklo několik teoretických statí, jejichž myšlenkový obsah odráží vývoj a krystalizaci našeho společného stanoviska, jež jsem ovšem v této studii dosti výrazně pozměnil. Doktoru Hellerovi tak náleží plné právo pokládat se za spoluautora nynější studie, která je do jisté míry výtažkem z pojmového obsahu těchto článků a pod níž je můj podpis. V rozboru řešení ekologické problematiky jakožto součásti živé konkrétní a pospolitě všeobecné práce jsem se snažil kriticky přehodnotit některé obsahové momenty oněch zmíněných statí: jde především o termíny „negativní zisk“ a „negativní diferenciální (ekologická) renta“, jež hrály v mých tehdejších úvahách o aplikaci marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty na ekologii klíčovou úlohu, později jsem ale pochopil, že jde spíše o bludné představy, jež zavádějí pojmové myšlení na scesti.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty ale o jinou kvalitu hospodářského růstu, jež se pochopitelně nemůže omezovat na výrobně silovou dimenzi, spočívající v přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu ekonomického rozvoje, kdy se zdrojem růstu nadvýrobku neboli společenského bohatství stává vědeckotechnický a technologický pokrok, tedy aplikace zákonitostí, jež ovládají přírodní děje a procesy, do technologických výrobních postupů a systémů. Zároveň však, jak se zdá, platí, že ani socialistické výrobní vztahy nedokážou samy o sobě automaticky usměrňovat rozvoj výrobních sil tak, aby se vyhnul celoplanetární ekologické katastrofě, pouze díky právnímu zakotvení společenského vlastnictví v zákonech socialistického státu a na základě politických rozhodnutí nejvyšších orgánů vládnoucí komunistické strany. (Je na první pohled zjevné, že v modelu socialistického společenského zřízení, jenž by zosobňoval a ztělesňoval sociálně historickou alternativu jak vůči kapitalismu, tak i vůči předlistopadovému socialismu, nemusí být základem právního zakotvení společenského vlastnictví v zákonech socialistického státu politická rozhodnutí nejvyšších orgánů vládnoucí komunistické strany: v politicko-ideologické nadstavbě systému samosprávného socialismu může tuto činnost vykonávat blok rozdílných politických subjektů, jejichž společná politická aktivita bude nalézat sociálně ekonomickou živnou půdu v rozvíjení samosprávného vlastnictví a podnikání – a může mít tedy formu, která se může podobat systému demokraticko-republikánské „dvojstrany“ ve Spojených státech). Samosprávný model socialistického rozvoje by měl představovat vyšší a dokonalejší typ zespoledenštění práce, výroby a výrobních prostředků právě z toho důvodu, že samosprávná vlastnická praxe dokáže řešit problémy ochrany a tvorby životního prostředí lépe, než je toho schopen kapitalismus.

Dialektickomaterialistické pojetí strukturně systémového uspořádání společenskoeconomické formace a zákonitostí společenského vývoje musí, obecně vzato, hlouběji probádat *dialektiku souladu a nesouladu výrobních sil a výrobních vztahů, objektivní logiku procesu, v němž se výrobní vztahy stávají brzdou či naopak hybnou silou rozvoje výrobních sil, neboť tato dialektika musí právě zahrnovat i regulování a usměrňování rozvoje výrobních sil k odvrácení globální ekologické katastrofy*. Zdá se být zřejmé, že výrobně vztahové formy přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu růstu společenského bohatství nelze redukovat na vrstvu organizačních, výrobně technických vztahů, jelikož výrobní procesy jsou vždy hodnototvornými procesy a pracovní činnosti jsou vždy nositeli sociálně ekonomických aktivit, a tudíž se na bázi takto vznikajících uspořádaných množin

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty vlastnických rolí a funkcí utváří například antagonistická třídně sociální struktura, jež z ekonomické společenské základny přenáší do politicko-ideologické nadstavby společenské formace rozpor mezi kapitalistickými výrobními vztahy a potřebami rozvoje výrobních sil.

Zatímco působení zákona klesající tendence míry průměrného ekologického zisku vytváří pro systém vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví nepřekročitelné bariéry při hledání účinných organizačních forem řešení ekologické problematiky, socialistickému výrobnímu způsobu nevadí, že se růst masy maximálně velkého ekologického zisku zrcadlí ve společensky průměrném ekologickém kapitálu s monopolem nízkých výrobních nákladů v poklesu míry monopolně vysokého ekologického zisku, neboť organicky souvisí s růstem produktivity živé ekologizační práce neboli s vědeckotechnickým a technologickým pokrokem v ekologizační výrobě, s přechodem od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu, jež bude zahrnovat i modernizaci a intenzifikaci ekologizační práce. S neustálým poklesem objemu škodlivých zplodin, který se váže na objem „běžné“ výroby zboží, by investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu mohl objem dodatečné výroby opravdu růst – abstraktně vzato – vlastně do nekonečna. Optimální by samozřejmě bylo, kdyby, jak jsme již uvedli, zplodiny jednoho výrobního procesu mohly sloužit jako suroviny a energetické zdroje pro další výrobní proces, čímž by množství práce společensky nutné k likvidaci škodlivých zplodin kleslo na nulu, neboť výrobní proces by byl zároveň ekologizačním procesem; zaváděním ekologicky stále méně náročných výrobních technologií by se tak lidská výrobní, předmětně přetvářecí praxe přibližovala úrovni samopohybu hmotné substance, jejíž formy se neustále vzájemně přeměňují. Znovu již po několikáté také opakujeme, že model tak zvaného „uzavřeného bezodpadového technologického výrobního cyklu“, který by právě umožnil odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, neboť by v něm zplodiny jednoho výrobního procesu sloužily jako suroviny a energetické zdroje pro výrobní proces následující, je, jak se alespoň zatím zdá vzhledem k dosaženému stupni rozvoje výrobních sil, technologickou utopií; ovšem v rozvíjení ekologicky šetrných výrob by mohla – přesněji řečeno, bude muset! – spočívat jedna z největších předností na samosprávě založené socialistické společnosti ve srovnání s globalizovaným kapitalismem – z čehož však plyne především to, že samosprávný model socialismu musí být alternativou

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty jak vůči kapitalismu, tak i vůči předlistopadovému socialismu, neboť vlastnické formy reálně existujícího předlistopadového socialismu spočívající ve státně byrokratickém vlastnictví třídy řídicího aparátu – této velice zvláštní nevykořisťovatelské „třídy-netřídy“, třídy-polotřídy“ vlastnický velmi nesuverénních správců společenského bohatství, jejichž každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita neustále kolísala mezi celospolečenskou a zveličeně lokální vlastnickou funkcí a rolí, mezi celospolečenským a zveličeným dílčím a částečným vlastnickým zájmem – jež představovalo neúplné a nedokonalé zespoledenštění práce, výroby a výrobních prostředků, se ukázaly být neschopné zajistit ekologicky udržitelný rozvoj společenských výrobních sil, a tudíž sociálně ekonomická a třídně sociální podstata samosprávného vlastnictví musí spočívat v řešení rozporu mezi socialistickou dělnickou třídou a pracovníky řídicího aparátu, aby socialistická dělnická třída získala nejenom formálně, nýbrž reálně vedoucí úlohu při rozvíjení socialistických výrobních vztahů.

Pokračujme ve výkladu aplikace marxistického chápání pracovní teorie hodnoty na ekologickou problematiku neboli na řešení rozporu mezi rozvojem lidské společnosti a přírodou. Představme si socialistickou tržní ekonomiku, v níž si volně konkurují samosprávné vlastnické a podnikatelské subjekty, jež ovšem musí dodržovat zákonem stanovené ekologické normy a limity, a necht' v jisté lokalitě životního prostředí nedaleko od sebe působí dva ekonomicky samostatné, samosprávné pracovní kolektivy A a B. Oba podniky provozují obdobný druh základní „běžné“ výroby, při níž unikají do ovzduší stejná množství škodlivých zplodin kysličníku siřičitého za rok. Dejme tomu, že dělnické družstvo A by rádo uspokojilo zvýšenou poptávku po svých výrobcích a rozšířilo výrobu. Kvalita vzduchu v dané oblasti je ale velice špatná a administrativní správní orgány zakázaly jakékoli další znečišťování. Co má náš samosprávný výrobce dělat, když svou továrnu již vybavil těmi nejlepšími odlučovači a prostě už nemůže více omezit emise škodlivých zplodin? Měl by rezignovat, vzdát se rozšíření svého podniku, udělat škrť přes nová pracovní místa, která mohl vytvořit, smířit se s tím, že se nebude podílet na dalším hospodářském rozkvětu svého regionu? Teoreticky ano, v praxi však nikoli. Náš družstevní podnik A se totiž obrátí na zvláštní firmu, jež se zabývá „obchodováním emisemi“ (a jež také může představovat ekonomickou formu založenou na vlastnické spoluúčasti zaměstnanců), s její pomocí se tržně zájmově propojí s družstvem B a zakoupí si „úvěr na znečišťování

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty ovzduší“: přesvědčí samosprávný pracovní kolektiv B, aby si dal také do své továrny nainstalovat výkonné odlučovače, a odkoupí od něj rozdíl mezi bývalým a nynějším znečišťováním. Naše výrobní družstvo A získá tímto způsobem u svého souseda právo vypouštět do ovzduší kupříkladu 50 tun oxidu siřičitého ročně, což bude polovina ročního objemu škodlivých zplodin, které plodí základní „běžná“ výroba. A může si tedy postavit novou továrnu, v níž již nemusí instalovat odlučovače emisí – neboť celková masa emisí kyslíčnicku siřičitého, kterou produkují obě družstevní továrny, se rovná původnímu znečištění dané přírodní lokality. Družstevní podnik B zároveň touto transakcí získá perfektní čistící zařízení.

Tím, že samosprávný výrobce B investoval ekologizační práci, vytvořil hodnotu zlepšené užitné hodnoty příslušného „kusu“ životního prostředí v podobě hodnotového potenciálu pro rozvoj dodatečné „běžné“ výroby nejen pro sebe, nýbrž i pro ostatní samosprávné výrobce, neboť užitná hodnota přírodního a životního prostředí je nedělitelná. A tento objektivní fakt, o němž jsme se již zmiňovali a jenž názorně demonstruje, jaké možnosti pro rozvoj společenských výrobních sil se skrývají v rozvíjení ekologizační práce, nabývá v socialismu a kapitalismu protikladnou sociálně ekonomickou kvalitu: v systému, v němž zhodnocováním živé práce bezprostředních výrobců vzniká nadhodnota, může mít sociálně ekonomickou podobu „ekologického vykořisťování; v socialistickém způsobu výroby se může stát hybnou silou a urychlovačem procesu vzniku zárodečných struktur, zárodečných buněk samosprávných ekonomických celků. Budeme-li však hlouběji zkoumat proces, v němž si družstvo A koupilo rozdíl mezi starým a novým znečištěním uvedené oblasti životního prostředí, zjistíme, že ten, kdo si koupil zlepšenou užitnou hodnotu dané přírodní lokality, může rozvíjením procesu dodatečné „běžné“ výroby těžit zisk na úkor toho, jenž likvidací masy škodlivých zplodin zlepšení užitné hodnoty oné části životního prostředí vyrobil, neboli že se vlastně jedná o nerovnou čili neekvivalentní směnu mezi hodnotou zlikvidované masy emisí oxidu siřičitého a hodnotou vzniklé „bubliny čistého vzduchu“, jež charakterizuje zlepšenou užitnou hodnotu daného „fragmentu“ životního prostředí, z čehož plyne, že, *ponecháme-li řešení ekologické problematiky pouze na fungování tržního mechanismu, způsobí činnost trhu v procesu „obchodování emisemi“ pokřívání hodnotových a cenových relací, a tudíž orgány a instituce aktivně jednajícího společenského vlastnictví musí regulovat fungování tržního hospodářského mechanismu právě z toho důvodu, aby proces prodeje a koupě „čistého vzduchu“ respektoval*

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty *rozdíl mezi hodnotou zlikvidované masy škodlivých zplodin, jež je hodnotově ekvivalentní společensky nutnému množství ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$ a hodnotou zlepšené užitné hodnoty uvedené lokality životního prostředí, která je hodnotově ekvivalentní objemu dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$.*

Ani tato myšlenka, byť objektivně pravdivá, nemůže být „posledním závěrem moudrosti“, neboť si dlužno uvědomit, že když socialistický systém nedokáže ve vlastnické struktuře své sociálně ekonomické základny vyřešit rozpor mezi dělnickou třídou a pracovníky řídicího aparátu, jako se to přihodilo předlistopadovému, stalinskému modelu socialismu, začne tento původně neantagonistický rozpor nabývat antagonistických rysů a zrodí buď společenské vlastnictví v podobě centralistického, příkazově administrativního systému plánovitého vlastnického rozhodování, nebo povede k „rozplývání“ a „rozpouštění“ společenského všelidového vlastnictví ve vlastnictví skupinovém, podnikovém: „ekologické vykořisťování“, které se vskutku může zrodit ve vztazích mezi družstevními podniky v našem modelovém příkladu, vzniká tehdy, jedná-li se o pracovní kolektivy, které jsou samosprávné pouze z formálně právní stránky, je projevem zveličení lokální vlastnické funkce a aktualizací potenciálně nespolečenské stránky vlastnické subjektivit třídy řídicího aparátu. Třídně sociální podstatou onoho „aktivně a činně vlastnický jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu“ by v socialismu měla být třída samosprávných vlastníků, jejíž zárodečné buňky se rodí již v lůně kapitalismu především z kognitariárního proletariátu i některých skupin podnikatelů, kteří investují do rozvíjení kognitariárního kapitálu, v sociálně ekonomických podmínkách samosprávného socialismu se pak do třídy samosprávných vlastníků vlévají i profesně zaměstnanecké skupiny klasické průmyslové dělnické třídy jako společenské třídy s celotřídní vlastnickou subjektivitou.

Pokračujme v rozboru naší modelové situace. Necht' každá z obou družstevních továren produkuje 100 tun zplodin oxidu siřičitého ročně a necht' si do nich samosprávné pracovní kolektivy A i B namontují technicky špičkové čisticí zařízení, jež umožní snížit roční masu škodlivých zplodin na polovinu. Investováním ekologizační práce tak oba družstevní podniky vyrábějí hodnotu „bubliny čistého vzduchu“ neboli zlepšení užitné hodnoty zmíněné lokality životního prostředí, kterou tvoří objem dodatečné „běžné“ výroby, jenž se rovná polovině objemu základní „běžné“ výroby v obou továrnách. Vytvořenou

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

hodnotu zlepšené užitné hodnoty přírodní lokality lze prodat jinému vlastnickému a podnikatelskému subjektu, nebo může sloužit jako bankovní záruka pro získání úvěru na rozšiřování výroby. Řešením ekologické problematiky čili investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu tak mohou vznikat samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy, v nichž se již oba dva družstevní podniky, které účinkování tržního mechanismu zájmově spojilo v jeden celek, vzájemně sociálně ekonomicky neodcizují, což je ovšem možné pouze díky tomu, že pracovní kolektivy obou družstevních vlastnických subjektů se stanou vskutku samosprávnými výrobci, to znamená, že vlastnická role pracovníků řídicího aparátu se v nich stane dílčí a částečnou, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity zaměstnanců družstev, že zaměstnanci obou družstevních podniků se zapojí do rozmanitých mechanismů a struktur vlastnického řízení a spolurozhodování – samozřejmě díky následnému působení aktivně jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu, jenž reguluje fungování tržního mechanismu a dbá na to, aby se při koupi a prodeji emisí dodržovala zásada hodnotové ekvivalentní směny a aby si tak při obchodování „čistým vzduchem“ nepřivlastňoval jeden ekonomický subjekt vyšší zisk na úkor druhého.¹⁶

Již několikrát jsme zdůrazňovali, že sociálně ekonomický jev „ekologického vykořisťování“ způsobuje kapitalistické soukromé vlastnictví, které vzájemně odcizuje jednotlivé vlastnické a podnikatelské subjekty, jež může zároveň fungování tržního hospodářského mechanismu zájmově propojovat do jednoho celku, a proto si hodnotový potenciál ekonomického růstu, jenž vyrobil „jeden“ investováním ekologizační práce nebo naopak pouhým omezením výrobní aktivity, může soukromě přivlastňovat „druhý“, monopolně jím disponovat a využívat jej. Mrtvá a živá ekologizační práce je právě z tohoto důvodu přímo a bezprostředně společenská, a tudíž jako organická součást všeobecné práce disponuje potenciálem vytvářet v útrobách kapitalismu zárodečné buňky nadnárodních samosprávných vlastnických komplexů, jež překračují hranice národních států, řešení ekologické problematiky má schopnost uvádět do pohybu ekonomický mechanismus samosprávného modelu socialismu, jenž bude právě vycházet z objektivního faktu, že podnikatelský subjekt, jenž investuje ekologický konstantní a variabilní kapitál, vyrábí hodnotový po-

---

¹⁶ Laskavý a vnímavý čtenář zajisté pochopil, že v této nové modelové situaci se vlastně jedná o socialistickou variantu oné „pohádky o hydromasážníkovi a jeho sousedovi“, kterou jsme analyzovali v předešlé části studie.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty potenciál pro hospodářský růst jak pro sebe, tak i pro ostatní podnikatelské subjekty: socialistické společenské vlastnictví dokáže „přepodstatňovat“ „ekologické vykořisťování“ díky působení aktivně jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu – tímto celospolečenským vlastnickým subjektem může být stát, nikoli ovšem jako zosobnění předlistopadové státně administrativní byrokracie zveličující svou lokální mocenskou, potažmo vlastnickou subjektivitu, nýbrž jako institucionální a organizační nástroj třídy s celotřídní vlastnickou subjektivitou, čili systém administrativní společenské správy, jenž organizuje a sjednocuje v panující společenskou třídu samosprávných vlastníků.¹⁷

Samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy budou vznikat díky logice formování výrobní ceny zboží utvářející se na základě monopolu nízkých výrobních nákladů neboli aplikace vědeckotechnického a technologického pokroku do užitné hodnoty prvků ekologického fixního kapitálu coby základní formy ekologického konstantního kapitálu, díky čemuž se vytváří i ekologický hodnotový potenciál (rezervoár) jednotlivých výrobních odvětví, z něhož pak lze budovat finanční ekonomickou základnu aktivního vlastnického jednání

---

¹⁷ Znovu si připomeňme velmi poučnou úlohu, kterou na kodaňském ekologickém fóru sehrála právě „socialistická“ Čína, jež vůbec nejednala v souladu se zásadou proletářského a socialistického internacionalismu, nýbrž se chovala cynicky a bezohledně jako typický hráč kapitalistické globalizace, jehož ekonomická moc i politický vliv stále sílí – viz poznámka číslo 8 našeho pojednání. Počínání čínské delegace na kodaňském ekologickém summitu, jenž se měl zabývat otázkami globálního oteplování, názorně zračí zveličování lokální vlastnické subjektivity vládnoucí třídy řídicího aparátu, jež bylo sociálně ekonomickou a třídně sociální základnou předlistopadového typu socialismu, v oblasti zahraniční politiky, krystalicky zrcadlí nedokonalou společenskost oné vlastnické subjektivity, čili též i omezeně revoluční dějnotvornou subjektivitu této vlastnické a mocenské elity stalinského modelu socialismu, která se neostýchá zapojit se spolu s průmyslové nejvyspělejšími kapitalistickými velmocemi do globálního „ekologického vykořisťování“ některých tichomořských ostrovů, jimž reálně hrozí, že se v důsledku globálního oteplení o dva stupně celsia vyvolaného pokračujícím růstem výroby skleníkových plynů ocitnou zcela pod vodou. Vůdce kubánské revoluce Fidel Castro zkritizoval projev amerického prezidenta Obamy na kodaňském summitu, jenž byl „zavádějící, dogmatický a plný nejasností, neobsahoval žádné závazky v souvislosti s tématem konference o globálním oteplování a zcela ignoroval kjótský protokol“. Castro naopak vysoce vyzdvihl projev Evo Moralese, v němž se zračila „důstojnost pravého aymarského indiána, zvoleného 65 % obyvatel Bolívie a podporovaného dvěma třetinami bolivijského parlamentu a jenž obsahoval hluboké myšlenky“, ocenil také „krátké a věcné vystoupení“ venezuelského prezidenta Hugo Cháveze. Nejtvrději však kubánský revoluční vůdce odsoudil v Kodani přijatou dohodu-nedohodu, která dle jeho názoru vzešla ze schůzky nejvyšších amerických představitelů s předáky zemí Evropské unie a je naprosto nedemokratická, neboť ignoruje především oprávněné zájmy států třetího světa. Socialistická Kuba pokládá kodaňský návrh za „nekompatibilní se všeobecně známými vědeckými kritérii, které naléhají na co nejrychlejší snížení emisí do roku 2020 o 45 % a do roku 2050 nejméně o 80 % – 90 %“. Je velmi příznačné, že nejvyšší kubánský „profesionální revolucionář“ nenašel ani jedno kritické slovo v poměru ke zmíněné vyjednávací strategii čínské delegace na kodaňském zasedání – viz Castro, F.: Pravda o tom, čo sa udialo na summitě. Kubánský ministr zahraničí se – pochopitelně v duchu reálně socialistické demokracie ústy Fidela Castra – naopak zastal Číny, Indie, Brazílie i dalších států Latinské Ameriky a jiných významnějších zemí rozvíjejících se ekonomik, potvrdil koncept „společných, ale diferencovaných závazků“ přijatý na ekologické konferenci v Kjótu, což znamená, že hlavní výrobci emisí a vyspělé státy, které vlastně způsobily hrozící globální ekologickou katastrofu, nemohou mít stejné závazky či povinnosti jako státy Jihu – zvláště méně průmyslově rozvinuté země – viz Castro, F.: Právo ľudstva na existenciu; což jsou články ve slovenském jazyce, k nimž se lze dobrat na webovém serveru www.komsomol.cz.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty celospolečenského vlastnického subjektu. Část dodatečného a mimořádného zisku, která bude pocházet zvláště od samosprávných ekonomických celků, jež disponují monopolem nízkých výrobních nákladů a investic do ekologizační práce, se pak může měnit na jakousi „diferenciální ekologickou rentu“, která se platí orgánu hospodářské demokracie, jenž může (a vlastně i musí) mít nadnárodní a nadstátní působnost, vyjadřuje obecný zájem, hledisko sociální efektivnosti hospodářského růstu a organizuje ekologické podnikání. V rukou struktur celospolečenského vlastnického spolurozhodování se globálně akumulovaná „diferenciální ekologická renta“ stane daní a zároveň i subvencí – na recyklaci odpadů, rekultivaci půdy, vyčištění řeky atd. Činnost podnikatelských subjektů zabývajících se ekologizační prací bude hrazena z fondu ekologického bohatství společnosti, chcete-li „ekologického kapitálu“, v němž se akumuluje globalizovaná „ekologická renta“.

Samosprávné vlastnické ekonomické komplexy se budou, znovu to opakuji, utvářet díky řešení problému neekvivalentní směny mezi hodnotou zlikvidované masy škodlivých zplodin a hodnotou zlepšené užitné hodnoty určitého „fragmentu“ životního prostředí, tedy v procesu „přetavování“ „ekologického vykořisťování“ v hybatele a katalyzátor procesu formování společenského, všelidového vlastnictví coby fundamentálního aktivního a činného společenského výrobního vztahu, čímž budou i zahrnovat aktivní vlastnické podnikatelské jednání celospolečenského vlastnického subjektu a *napomáhat multiplikačnímu efektu ekologizační práce*. Aktivně jednající celospolečenské vlastnictví bude v samosprávném modelu socialismu využívat příkazových metod především v podobě ekologických norem, limitů a kvót, jež budou globálně platné, závazné a právně vynutitelné, tyto příkazové metody však bude celospolečenský vlastnický subjekt umně spojovat s využíváním sil tržního mechanismu, nejrůznějších tržních ekonomických forem ekologického podnikání k propojování zájmů jednotlivých samosprávných výrobců, bude využívat schopnosti trhu koordinovat zájmy primárních samosprávných pracovních kolektivů a tak napomáhat ke vzniku zárodečných struktur samosprávných vlastnických komplexů, zároveň však bude fungování trhu doplňovat působením orgánů nadpodnikového samosprávného vlastnického řízení a spolurozhodování, čímž mohou samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy překonat hranice národních států a stát se hybnou silou procesu zespolečňování práce a výroby v globálním měřítku a třída samosprávných vlastníků se tak bude moci stát subjektivním nositelem humanistické a demokratické alternativy ke kapitalistické globalizaci.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

Budou-li všechny vlastnické a podnikatelské subjekty samosprávného socialismu realizovat ekologické normy investováním ekologického kapitálu, budou rozvíjením této společenské produktivní síly vlastnické spoluúčasti zároveň vzájemně vytvářet hodnotový potenciál pro růst výroby společensky žádoucím způsobem, a tak budou aktivní předmětnou praxí „zdola“ i „shora“ formovat ekologický rozměr společenského, všelidového vlastnictví, aby „ekologické“ bylo organickou součástí „ekonomického“ a tvorba a ochrana přírodního a životního prostředí se stala opravdu přirozenou součástí hospodářského rozvoje, čímž se, jak jsme se o tom již také zmiňovali, přiblíží k praktickému naplnění Marxova vize o překonání odcizení práce, jež zahrnuje i řešení rozporu mezi lidskou společností a přírodou. Kategorickým imperativem samosprávného modelu socialismu bude právě ona myšlenka, kterou jsme formulovali již na samotném počátku našich úvah, totiž že *ekologie není žádná „třešnička na dortu“, nýbrž hybná síla hospodářského rozvoje* neboli pramen dodatečného a mimořádného zisku jak pro jednotlivé samosprávné výrobce, tak i pro celou společnost, a tudíž vlastnické a podnikatelské subjekty, které se nedokážou civilizovaně chovat k přírodnímu a životnímu prostředí, budou na své jednání doplácet především ekonomicky, masou a mírou přivlastňovaného zisku.

A na úplný závěr zkusme rozvinout produktivní sílu filosoficko-ekonomické obrazovnosti neboli popustit uzdu fantazii a pusťme se alespoň v nejstručnějším náznaku do zkoumání oné „technologické utopie“, o níž jsme se již několikrát zmínili, čili uzavřeného a bezodpadového technologického výrobního cyklu, díky němuž by se lidská průmyslová civilizace a výrobní, předmětně přetvářecí praxe přibližovala úrovni samopohybu hmotné substance, jejíž formy se neustále vzájemně přeměňují.¹⁸ Vždyť všechny naše pokusy aplikovat marxistické pojetí pracovní teorie hodnoty na řešení ekologické problematiky se

---

¹⁸ Dvacátého května letošního roku přinesl internetový portál www.novinky.cz zprávu, že američtí vědci syntetizovali „software“ pro bakterii, který transplantovali do hostitelské buňky, a tak stvořili mikroba, jenž se choval jako živý organismus ovládaný umělou DNA a počal se množit. Týmu doktora Craiga Ventera na jeho soukromém institutu v Marylandu se tak poprvé podařilo kontrolovat živou buňku pomocí DNA uměle vytvořené člověkem a umělá bakterie se rychle rozmnožila. O svém úspěchu informovali vědci v novém vydání časopisu Science. „Byli jsme schopni vzít náš syntetický chromozom a transplantovat ho do hostitelské buňky. Jakmile se nový software dostal do buňky a ona jej přečetla, změnila se na nový druh se specifickým genetickým kódem“, řekl doktor Venter. Nová bakterie se počala replikovat – množit a velmi rychle byly na světě miliardy jejích kopií, které se řídily podle stejné, uměle vytvořené DNA. „Myslím, že mohou odstartovat novou průmyslovou revoluci,“ prohlásil Venter, který společně s kolegy věří v možnost programování bakterií ke specifickým účelům. „Jestliže přimějeme buňky k produkci podle našich potřeb, mohly by nás zásobovat ropou a napravit škody na životním prostředí pohlcováním oxidu uhličitého,“ načrtl možnosti využití umělého života Venter, který již spolupracuje s farmaceutickými firmami i producenty paliv. Skutečnost, že americkým vědcům se podařilo tak říkajíc „stvořit umělý život“, představuje významný, revoluční mezník v oblasti genetického inženýrství. Kritici pochopitelně zároveň varují před riziky spojenými s vývojem umělého života: vědci mohou začít navrhovat mikroorganismy k produkci léčiv,

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty dosud – přes veškerou sebelépe míněnou snahu – pohybují vlastně stále v oblasti extenzivního typu rozvoje výrobních sil a hospodářského růstu společenského nadvýrobku, což se zračí ve skutečnosti, že investování společensky užitečného a nutného množství mrtvé a živé ekologizační práce podle obecné formule $c_e + v_e + m_e (z_e)$, což umožňuje rozvíjet spolu s procesem základní „běžné“ výroby $c_v + v_v + m_v (z_v)$ i proces dodatečné „běžné“ výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} (z_{vd})$, způsobuje zvětšování hodnotového obsahu neboli růst ceny zboží, které je finálním produktem výrobního procesu vedeného civilizovaně se chovajícími vlastnickými a podnikatelskými subjekty: onu výrobní cenu zrcadlí hodnotový vzorec $c_v + v_v + m_v (z_v) + c_e + v_e + m_e (z_e)$, a to bez ohledu na to, zda se jedná o kapitalismus či socialismus, zda se jedná o výrobní proces, v němž je plodem zhodnocování živé práce nadhodnota, či o výrobní proces, v němž jsou přímí a bezprostřední výrobci reálnými spoluvlastníky nutného produktu i nadvýrobku.

---

výrobě paliv nebo k pohlcování skleníkových plynů, odvrácenou stranou však může být výroba velice nebezpečných biologických zbraní; může jít o začátek nové průmyslové revoluce nebo velké pohromy. Bud', jak bud', ukazuje se, že technologicky uzavřený a bezodpadový výrobní systém, jenž dokáže reálně odstranit a zpětně využít – v ideálním případě – všechny škodlivé zplodiny a odpady jednoho výrobního procesu jako palivo a energetické zdroje, popřípadě i suroviny či pomocné materiály pro výrobní proces následující, není tak úplnou technologickou utopií, jak se na první pohled zdá. Na naší planetě ostatně funguje již stovky milionů let prototyp uzavřeného a bezodpadového technologického výrobního cyklu. Je jím fotosyntéza, při níž rostliny zpracovávají kyslíčnk uhličitý, jenž vzniká coby odpadní produkt jiných procesů, kupříkladu dýchání, jako surovinu, čímž si vytvářejí energii nezbytnou pro svůj růst a vyrábějí tak zároveň i kyslík. Pokusy bylo údajně zjištěno, že zdvojnásobení objemu CO₂ v atmosféře by zvýšilo úrodu o 50 %, podpořilo by růst lesů a jelikož v takové atmosféře stačí rostlinám méně vody, mohly by prý prorůst vegetací i pouště. Musíme mít však stále na zřeteli, že růst výroby CO₂, tohoto „životodárného plynu“, opravdu způsobuje globální oteplování planety, v jehož důsledku tají antarktické ledovce a rozpouští se arktický led, což může dále vést k nepředvídatelným změnám podnebí v nejrůznějších částech planety. Zde by právě našly uplatnění výsledky práce týmu doktora Ventera. Ekologické technologie extenzivního typu, které prakticky vedou pouze ke zvětšování společensky nutného množství práce neboli hodnoty a ceny výsledných produktů výrobních procesů, jsou opravdu černou děrou na peníze, kdy vůbec nejde o životní prostředí, nýbrž jen o shrabování provizí za prosazování nesmyslně drahých, nekonkurenceschopných technologií a výrobků těchto technologických výrobních postupů, jež jsou často pro lidi z nižších a nízkých příjmových vrstev cenově nedostupné a způsobují pouze chudnutí těchto sociálních skupin. Ekologové se mnohdy zvrhávají jen v užitečné idioty v rukou podnikatelských zájmových lobbyistických uskupení. Prosazují tak věci, které jsou nejen ekonomicky nesmyslné, ale i ničí životní prostředí: například „úsporné“ žárovky, které nejen že vůbec nejsou úsporné, neb jsou hanebně předražené, ale na rozdíl od klasických žárovek, které jsou ekologické, ty „ekologické“ obsahují jedovatou rtuť, která zamořuje životní prostředí; nebo biopaliva, která nejen že způsobují, že benzín a nafta jsou dražší, ale na jejich výrobu se spotřebuje tolik nafty, kolik „ušetří“ – a jejich spálením v motorech stejně vzniká další CO₂, proti kterému údajně bojují... Cílem této pyramidové podnikatelské a propagandistické hry, z níž profitují mocensky velmi silné sociálně ekonomické skupiny globálního kapitálu i „národní buržoazie“, je přinutit svět, aby vydával biliony dolarů na „zelené“ technologie. Buržoazní národní státy za ně penězi daňových poplatníků platí a „zelená“ monopolní velkoburžoazie inkasuje zisk. A o to tady jde. Vskutku se ukazuje, že o mnohých „zelených“ technologiích, jimž se v současnosti dělá reklama, lze hovořit pouze v uvozovkách, neboť jsou zvláštní formou „ekologického vykořisťování“ coby projevu globalizovaného systému „starého a dobrého“ kapitalistického vykořisťování.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

Víme například, že ceny produktů „ekologické“ zemědělské výroby jsou vždy vyšší než ceny potravin, jež vyprodukuje „běžná“ rostlinná a živočišná zemědělská výroba. A není divu: živá a konkrétní ekologizační práce, vkládaná do procesu základní „běžné“ výroby, je pro bezprostřední výrobce přídatkem jejich „běžné“ pracovní činnosti a stejně tak i investování konstantního ekologického kapitálu neboli mrtvé ekologizační práce představuje pro vlastnické subjekty přívažek jejich běžné a každodenní podnikatelské aktivity – což se pak právě odráží ve zvětšování hodnoty a ceny vyprodukovaného zboží. (V oblasti „ekologického“ zemědělství se ovšem vyšší cena finálních produktů ve srovnání s „běžnou“ zemědělskou výrobou utváří způsobem jaksí obráceným naruby: pěstování obilovin či zeleniny „ekologicky čistým“ způsobem nepoužívá kupříkladu umělá chemická hnojiva, nýbrž hnojí kravským nebo koňským hnojem, takže jejich roční výnosy jsou nižší než u „běžné“ rostlinné výroby, a tudíž jednotka užité hodnoty výrobků „ekologického“ obilnářství a zelinářství obsahuje větší množství společensky nutné a uznané práce než zemědělská produkce „běžná“. Vyšší cena potravin, které produkuje „ekologická“ rostlinná a živočišná výroba, je důsledkem nižší produktivity živé i zvěcnělé práce než v „běžném“ zemědělství, proto by možná bylo přesnější říkat nikoli „ekologické“, nýbrž „tradicionalistické“ pěstování pšenice či žita, hovězího či vepřového dobytka, jelikož se při něm nepoužívá ani traktorů, kombajnů a další moderní zemědělské techniky, nýbrž koňských a volských potahů.)

Zopakujme si také, že rozdíl mezi bývalou r_1 a současnou r_2 mírou znečištění určitého fragmentu životního prostředí představuje r – což je masa odstraněných škodlivých zplodin procesu základní „běžné“ výroby, jenž se v onom „kusu“ přírody odehrává: $r_1 - r_2 = r$, z čehož samozřejmě plyne, že $r + r_2 = r_1$. Zmenšování objemu škodlivých zplodin vzniká díky aplikaci ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$ na proces základní „běžné“ výroby s hodnotovou skladbou $c_v + v_v + m_v$, čímž se zlepšuje užité hodnota dané oblasti životního prostředí, která tím získává hodnotu rovnou objemu dodatečné „běžné“ výroby – $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$. Musíme však mít zároveň na zřeteli, že strojová technická zařízení a technologické procesy, v nichž se zvětňuje mrtvá ekologizační práce, jež představují užité hodnotu investovaného ekologického kapitálu a mají tak řešit rozpor mezi lidskou výrobní činností a přírodou, fungují jako filtry a odlučovače, neboli systémy, které pouze zachycují škodlivé zplodiny výrobních procesů v lidské společnosti, zamořující vzduch, vodu a půdu a zabraňují jejich unikání do přírodního a životního prostředí; říkáme-li tedy, že společensky

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

nutný a užitečný objem ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$ zrcadlí hodnotu masu „zlikvidovaných“ škodlivých zplodin procesu základní běžné výroby, není to zcela přesné: saze, popílek, kysličník uhličitý, kysličník siřičitý či jiné škodlivé a jedovaté látky se filtračními technickými systémy pouze oddělují od vzduchu, vody a půdy, soustřeďují se ve speciálních odpadových kontejnerech a úložištích, nepřestávají však existovat ve své materiálně předmětné podobě – a tudíž extenzivní model řešení ekologické problematiky způsobuje, že když aplikujeme ekologizační práci na proces „běžné“ základní a dodatečné výroby vcelku, jenž tak nabývá hodnotovou strukturu $c_v + v_v + m_v + c_e + v_e + m_e + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, obnovuje se původní rozsah znečištění daného kusu životního prostředí r_1 , čímž jeho hodnota (neboli rozdíl mezi původním a novým znečištěním, jenž je sociálně ekonomickým zdrojem vzniku hodnotového potenciálu hospodářského růstu v dané oblasti díky investování živé a zvěcnělé ekologizační práce) klesá na nulu.

Skutečná likvidace emisí nastává právě až s fungováním průmyslového bezodpadového – v ideálním případě – uzavřeného technologického výrobního procesu, jenž dokáže chemické látky, které jakožto produkty „běžné“ základní výroby ohrožují zdraví i život lidí, zvířat i rostlin, poškozují celé přírodní životní prostředí, v němž základní výroba probíhá, zužitkovat coby suroviny, palivo, energetické zdroje, pomocné materiály neboli různé prvky užité hodnoty konstantního oběžného kapitálu, jenž pak figuruje v procesu dodatečné běžné výroby. Zdá se ale, že porozumění logice účinkování výrobního systému, jenž umí odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, a proto v něm mohou zplodiny jednoho výrobního procesu sloužit kupříkladu jako suroviny a energetické zdroje pro výrobní proces následující, vyžaduje mimo jiné rozčlenit minulou mrtvou a zvěcnělou práci, jež se jakožto investovaný konstantní kapitál účastní „běžné“ základní i dodatečné výroby, na konstantní kapitál fixní a konstantní kapitál oběžný: c_{vfix} a c_{vob} , c_{vdfix} a c_{vdob} . Zároveň je patrně účelné a žádoucí rozlišovat mezi základní ekologickou výrobou $c_e + v_e + m_e(z_e)$, kterou vkládáme do procesu výchozí „běžné“ výroby a dodatečnou ekologickou výrobou $c_{ed} + v_{ed} + m_{ed}(z_{ed})$, jíž aplikujeme na proces dodatečné „běžné“ výroby zboží.

Nechť výchozí proces výroby „běžného“ zboží $c_v + v_v + m_v$ produkuje masu škodlivých zplodin r_1 a vložíme-li do něj ekologizační práci s hodnotovou stavbou $c_e + v_e + m_e$, sníží se ekologické dopady „běžné“ základní výroby z r_1 na r_2 , čímž na bázi hodnoty užité hodnoty rovnající se $r_1 - r_2 = r$, která má velikost $c_e + v_e + m_e$, vznikne hodnota zlepšeného

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty životního prostředí čili hodnotový potenciál dodatečné „běžné“ výroby s objemem $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ hodnotových jednotek. A necht' má dodatečná „běžná“ výroba díky produktivitě živé a zvěcnělé ekologizační práce například poloviční hodnotovou velikost ve srovnání s výchozí „běžnou“ výrobou, čili $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{2}(c_v + v_v + m_v)$, z čehož samozřejmě plyne, že $r_2 = \frac{1}{2}r_1$ a též $r = \frac{1}{2}r_1$ neboli $r = r_2$, a tudíž i pochopitelně $\frac{1}{2}r_1 + \frac{1}{2}r_1 = r_1$. Jakou hodnotovou masu bude představovat odpovídající míra dodatečné živé a zvěcnělé ekologizační práce $c_{ed} + v_{ed} + m_{ed}$, již bychom měli aplikovat na dodatečný „běžný“ výrobní proces $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$? Bude-li mít dodatečná ekologická výroba poloviční hodnotový objem ve srovnání s výchozí ekologickou výrobou, tedy $c_{ed} + v_{ed} + m_{ed} = \frac{1}{2}(c_e + v_e + m_e)$, vyprodukuje dodatečný proces výroby „běžného“ zboží polovinu poloviny neboli čtvrtinu výchozího objemu emisí, čtvrtinová hodnotová masa původní ekologizační výroby aplikovaná na čtvrtinový hodnotový objem výchozí „běžné“ výroby, vyprodukuje osminu původního znečištění... ke snížení původní masy emisí z r_1 na nulu by tak byl zapotřebí celkový hodnotový objem ekologizační práce, jenž by se limitně blížil $2(c_e + v_e + m_e)$, a tudíž by se hodnotová velikost dodatečné „běžné“ výroby limitně přibližovala hodnotové mase výchozí „běžné“ výroby: $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = c_v + v_v + m_v$. Náš závěr, že úplné odstranění původní úrovně emisí r_1 by vyžadovalo dvojnásobek výchozího hodnotového objemu ekologizační práce – když, znovu opakuji, předpokládáme, že ekologická práce je vždy schopna odstranit pouze polovinu masy emisí, jež produkuje základní „běžná“ výroba a jejím důsledkem je tak poloviční hodnotová masa dodatečné „běžné“ výroby ve srovnání s hodnotovým objemem výroby základní – čili že bychom museli vždy aplikovat dvakrát větší objem ekologické výroby, než jsme aplikovali, je na první pohled logicky zcela absurdní, jeho racionální smysl a význam však spočívá právě v tom, že extenzivním způsobem ekologické dopady procesu „běžné“ výroby na životní prostředí řešit nelze.

Již extenzivní typ řešení ekologické problematiky předpokládá a zahrnuje využívání mrtvé a v ekologizačních technologických zařízeních zvěcnělé všeobecné práce, vývojová forma společenských výrobních sil, jež umožňuje rozvinout naznačený intenzivní model opravdové likvidace zplodin a odpadů výrobních procesů, předpokládá mrtvou ekologizační všeobecnou práci v dokonalejším stupni působení. Necht' určitý produktivní kapitál opět rozvíjí proces výroby „běžného“ zboží, jenž zároveň produkuje masu škodlivých zplodin r_1 a necht' je tento proces „běžné“ výroby s hodnotovým složením $c_{vfix} + c_{vob} + v_v$

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

+ m_v uzavřeným a bezodpadovým technologickým výrobním systémem, který dokáže reálně odstranit celý objem emisí r_1 tím, že je využije coby suroviny a energetické zdroje procesu dodatečné „běžné“ výroby s hodnotovou strukturou $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd}$, z čehož plyne, že $r_2 = 0$, $r = r_1$, a tudíž i hodnota užitné hodnoty v podobě rozdílu mezi starým a novým znečištěním daného výrobního procesu, jež má hodnotové schéma $c_e + v_e + m_e$, dosahuje úrovně, která je nedosažitelná pro extenzivní typ řešení ekologické problematiky, a dovoluje, aby se hodnota užitné hodnoty ve formě zlepšeného životního prostředí uvažované přírodní lokality rovnala hodnotovému objemu základní „běžné“ výroby, neboli že $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd} = C_{vfix} + C_{vob} + V_v + m_v$; jinak řečeno: hodnotový potenciál ekonomického růstu naší přírodní oblasti nyní umožňuje, aby se hodnotový obsah dodatečné „běžné“ výroby rovnal hodnotovému objemu výchozí „běžné“ výroby, a proto i v procesech výchozí a dodatečné „běžné“ výroby se zhodnocují tytéž objemy mrtvé a živé práce. Náš kapitálový vlastník opět vyrábí hodnototvorný potenciál hospodářského rozvoje ve zmíněné přírodní lokalitě jak pro sebe, tak i pro jiné podnikatelské subjekty.

V uzavřeném a bezodpadovém technologickém výrobním systému vytváří proces „běžné“ základní výroby organickou celistvost neboli konkrétní totalitu s procesem investování ekologizační práce, takže v hodnotové struktuře $C_{vfix} + C_{vob} + V_v + m_v$ působí investovaný konstantní produktivní kapitál zároveň coby ekologizační konstantní kapitál a ve výrobním procesu pohlcovaná živá práce účinkuje současně jako ekologizační práce, jež vyrábí hodnotu masy odstraňovaných emisí základní výroby, čili rozdílu mezi původním a současným objemem znečištění „kusu“ životního prostředí, v němž se proces „běžné“ základní výroby odehrává, a tak může výchozí „běžnou“ výrobu zrcadlit i hodnotový vzorec $C_{vfix} + C_{vob} + V_v + m_v + C_e + v_e + m_e$. Účinkováním živé produktivní práce bezprostředních výrobců, která vytváří nutný produkt i nadvýrobek, jenž nabývá v kapitalismu a socialismu antagonisticky protikladnou sociálně ekonomickou kvalitu, proces „běžné“ základní výroby plynule přerůstá v proces „běžné“ dodatečné výroby, přičemž procesy základní a dodatečné výroby opět vytvářejí jeden organický celek, jenž se zračí v hodnotovém vzorci $C_{vfix} + C_{vob} + V_v + m_v + C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd}$ a může se zároveň zrcadlit v hodnotovém schématu $C_{vfix} + C_{vob} + V_v + m_v + C_e + v_e + m_e + C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd} + C_{ed} + v_{ed} + m_{ed}$; ze zmíněné organické a zpětnovazebné vzájemné funkcionální i kauzální souvislosti konstantního ekologizačního a produktivního kapitálu zároveň plyne, že coby různé elementy užitné hodnoty oběžného konstantního kapitálu dodatečné „běžné“ výroby vystupují –

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty alespoň z části – škodlivé zplodiny základní „běžné“ výroby, jejichž hodnota se živou prací přenáší z procesu základní „běžné“ výroby do procesu a potažmo i do konečného výsledku procesu dodatečné „běžné“ výroby: konkrétní živá práce přímých výrobců, kteří jsou zároveň ekologizačními producenty, tak současně přetváří užitnou hodnotu škodlivých zplodin procesu základní „běžné“ výroby na užitnou hodnotu výsledného produktu dodatečné „běžné“ výroby – škodlivé zplodiny se tak vlastně podrobují procesu dialektické negace negace. *Masa r škodlivých zplodin, jež tvoří rozdíl mezi původním a nynějším znečištěním dané přírodní oblasti, zůstává trvale zlikvidována, čím se zlepšení užitné hodnoty onoho „dílece“ životního prostředí stává trvalým a jeho hodnototvorný potenciál se v porovnání s extenzivní metodou řešení ekologických dopadů „běžných“ výrobních technologií zvětšuje.*

Živou konkrétní „běžnou“ prací bezprostředních výrobců, jež se současně klade jako práce ekologizační, vystupují škodlivé zplodiny z procesu základní výroby a vstupují – především – coby palivo a energetické zdroje do užitné hodnoty a hodnoty rozličných prvků zvěcnělé práce, jež vytváří naturální podobu konstantního oběžného kapitálu procesu dodatečné výroby a náš produktivní kapitál tak vyrábí v hodnotovém vzorci dodatečného „běžného“ výrobního procesu konstantní oběžný kapitál laciněji, s nižšími vlastními náklady, než je výše investičních výrobních nákladů konstantního oběžného kapitálu procesu základní „běžné“ výroby: celkové hodnotové masy výchozího a dodatečného konstantního oběžného kapitálu se pochopitelně rovnají, avšak hodnotový objem dodatečného konstantního oběžného kapitálu má vnitřní strukturu, jež vzniká spojením hodnoty odstraněných emisí základní výroby s počtem hodnotových jednotek, které produktivní kapitál reálně investuje do dodatečné výroby coby konstantní oběžný kapitál: $C_{v\text{dob}} = C_e + v_e + m_e + C_{v\text{dob-r}}$. ($C_{v\text{dob-r}}$ se dá slovy vyjádřit jako konstantní oběžní kapitál dodatečné běžné výroby, jež zahrnuje i r jakožto rozdíl mezi objemem znečištění vlastním základní a dodatečné běžné výrobě, který uzavřený technologický výrobní cyklus zužitkuje jako palivo a energetické zdroje). Platí-li, že $C_{v\text{fix}} + C_{v\text{ob}} + V_v + m_v = C_{v\text{dfix}} + C_{v\text{dob}} + V_{vd} + m_{vd}$ a zároveň $m_v = m_{vd}$ i $V_v = V_{vd}$ a $C_{v\text{fix}} = C_{v\text{dfix}}$ a stejně tak i $C_{v\text{ob}} = C_{v\text{dob}}$, ale $C_{v\text{dob-r}} < C_{v\text{ob}}$, je zřejmé, že $m_{vd}/(C_{v\text{dfix}} + C_{v\text{dob-r}} + V_{vd}) > m_v/(C_{v\text{fix}} + C_{v\text{ob}} + V_v)$; neboli, řečeno slovy běžného jazyka bez použití matematických symbolů: námi předpokládaný kapitálový vlastník dosáhne v procesu dodatečné „běžné“ výroby při stejné mase zisku vyšší míry zisku než v procesu výchozí „běžné“

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty výroby – kapitálové investování do uzavřené a bezodpadové technologické výrobní soustavy, v níž odpady jednoho výrobního procesu slouží jako palivové články a energetické zdroje pro výrobní proces následující, by mohlo fungovat coby protisměrná tendence tlumící působení zákona klesající tendence společensky průměrné ziskové míry. Můžeme lehce nahlédnout, že produktivní kapitál vytěží z dodatečné „běžné“ výroby kromě hodnotové masy „běžného“ zisku i masu zvláštního a dodatečného zisku, která se rovná rozdílu mezi objemem konstantního oběžného kapitálu základní výroby a velikostí reálně investovaného konstantního oběžného kapitálu dodatečného výrobního procesu, čili že celková hodnotová masa zisku našeho produktivního kapitálu bude činit $m_{vd} + c_e + v_e + m_e$. Proces dodatečné výroby „běžného“ zboží opět vyprodukuje masu škodlivých zplodin rovnou r_1 , kterou „běžná“ živá produktivní práce, jež zároveň působí jako ekologická výroba, zase přetaví do rozmanitých složek užité hodnoty konstantního oběžného kapitálu a opět také přenesení i hodnotu celého objemu emisí a odpadů do jeho hodnotové stránky v následujícím výrobním cyklu.

Konkrétní živá „běžná“ pracovní činnost se může současně klást coby ekologizační pracovní aktivita, jelikož představuje zvláštní vývojovou formu všeobecné práce, která umí kondenzovat a koncentrovat větší množství společensky průměrné a jednoduché práce, u níž musíme v případě, že se jedná o extenzivní model řešení ekologické problematiky kvalitativně rozlišovat mezi „běžnou“ produktivní prací a ekologickou prací, což se promítá do hodnotových vzorců výrobních procesů, v nichž tvoří základní ekologizační práce $c_e + v_e + m_e$, či popřípadě $c_{ed} + v_{ed} + m_{ed}$, hodnotový přívažek produktivní práce „běžného“ typu. Podívejme se blíže na onu schopnost zvláštní formy všeobecné práce klást se zároveň ve dvou kvalitativně odlišných rozměrech a momentech jako práce „běžná“ i práce ekologizační, kdy živá konkrétní práce dokáže zhodnocovat investovaný konstantní a variabilní kapitál právě z toho důvodu, že je současně prací likvidující emise výrobního procesu a kdy je ekologizační prací právě proto, že zhodnocuje kapitál, kdy se tedy „běžná“ i ekologická práce kladou současně jako příčina i důsledek – čili na onu organickou a zpětnovazebnou funkcionální a kauzální souvislost mezi produktivním a ekologickým kapitálem, o níž jsme se již zmínili. Představme si, že v určité oblasti životního prostředí hospodaří dva kvalitativně odlišné produktivní kapitály, jež produkují stejný druh zboží a náleží tak k těmž výrobnímu odvětví: první aplikuje na proces „běžné“ základní výroby $c_v + v_v + m_v$ společensky nutný objem ekologizační práce s hodnotovou

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

stavbou $c_e + v_e + m_e$, tím klesne míra znečištění z r_1 na r_2 a utvořená masa r odfiltrovaných škodlivých zplodin umožní vytvořit hodnototvorný potenciál pro rozvoj dodatečné běžné výroby $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, když se ale onen hodnototvorný potenciál aktualizuje, vrátí se míra znečištění životního prostředí na původní úroveň r_1 ; u druhého kapitálu tvoří proces „běžné“ základní výroby a uplatňování společensky užitečného a nutného objemu ekologizační práce organickou jednotu $c_v + v_v + m_v + c_e + v_e + m_e$, když pak dojde k likvidaci masy r škodlivých zplodin, jež tvoří rozdíl mezi bývalým r_1 a současným r_2 rozsahem znečištění, kdy, jak jsme již uvedli, $r_1 = r$, z čehož plyne, že $r_2 = 0$ a rozvine se proces dodatečné běžné výroby s obecnou hodnotovou skladbou $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$, v němž zvěcnělá i živá práce opět figuruje v sociálně ekonomické roli práce vyrábějící „běžné“ zboží i práce ekologizační, zůstane míra znečištění příslušného kusu životního prostředí na úrovni r_2 rovné nule, která je, jak znovu opakujeme, nedosažitelná pro extenzivní typ odstraňování ekologických dopadů lidské výrobní praxe.

Oba investující kapitály se chovají civilizovaně, ovšem prvně jmenovaný kapitál nedokáže produktivně využívat emisí výrobního procesu, a tudíž škodlivé zplodiny dodatečné „běžné“ výroby vedou k opětovnému zhoršování užité hodnoty daného přírodního okrsku a k poklesu její hodnoty na nulu (neboli na původní úroveň), kdežto mrtvá práce, která je materiální substancí druhého kapitálu, představuje technologickou aplikaci vědeckého poznání hlubinných příčinně důsledkových a strukturálně genetických souvislostí všeho se vším, proměny jedné formy hmotného pohybu ve všechny ostatní a přeměny všeho ve vše v nekonečném přírodně kosmickém celku samopohybující se hmotné substance, živá práce pak, kterou druhý produktivní kapitál ždímá a vysává z ní nadhodnotu, vystupuje v úloze „běžné“ i ekologizační práce, neboť je formou všeobecné práce, jež se klade coby práce živá a konkrétní, a proto onen druhý produktivní kapitál dokáže „přepodstatnit“ zplodiny a odpady procesu základní „běžné“ výroby v různé složky konstantního oběžného kapitálu procesu dodatečné „běžné“ výroby, jak jsme to již naznačili. První produkující kapitál, jenž řeší rozpor mezi lidskou společností a přírodou extenzivním způsobem, tak musí do procesu dodatečné „běžné“ výroby investovat dodatečný objem fixního i oběžného konstantního kapitálu i další masu živé konkrétní práce, naproti tomu u druhého kapitálu můžeme říci, že jeho náklady zvěcnělé a živé ekologizační práce se vlastně rovnají nule, neboť ekologizační konstantní a variabilní kapitál tvoří organickou jednotu čili konkrétní totalitu s produktivním konstantním a variabilním kapitálem, a jelikož živá

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty
konkrétní ekologizační práce „běžné“ základní výroby, kterou druhý produktivní kapitál uvádí do pohybu, umí – řečeno slovy evangelia – „proměňovat vodu ve víno“, stává se částí hodnotového obsahu dodatečného konstantního oběžného kapitálu, jenž se přenáší do hodnoty vznikající užitné hodnoty finálního produktu dodatečné „běžné“ výroby, přeměnou formou hodnoty zlikvidované masy škodlivých zplodin procesu základní „běžné“ výroby.

Znovu předpokládáme, že u prvního produktivního kapitálu, jenž vložil do základní „běžné“ výroby s hodnotovým schématem $c_v + v_v + m_v$ ekologizační práci o velikosti $c_e + v_e + m_e$ hodnotových jednotek, platí, že $r_2 = \frac{1}{2}r_1$, z čehož pak plyne, že $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = \frac{1}{2}(c_v + v_v + m_v)$, kdežto pro druhého kapitálového investora platí, že $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd} = c_v + v_v + m_v$; necht' se také u obou podnikajících kapitálů rovnají objemy investovaného konstantního a variabilního kapitálu „běžné“ základní výroby $c_v + v_v$ a stejně tak se rovnají i masy v „běžném“ výrobním procesu vyprodukovaného zisku m_v . Hodnota – neboli společensky nutné a užitečné množství práce – užitné hodnoty, kterou oba produktivní kapitály vyrobí ekologizací základní „běžné“ výroby má velikost $c_v + v_v + m_v + c_e + v_e + m_e$ hodnotových jednotek, což je také společenská výrobní cena zboží, kterou produkuje v procesu „běžné“ základní výroby první kapitál, jenž dokáže škodlivé zplodiny ekologizačními technickými zařízeními ze životního prostředí pouze odfiltrovat a odloučit; individuální výrobní cena téže užitné hodnoty však bude u druhého investujícího kapitálu, jenž dokáže očistit životní prostředí intenzivním způsobem, a tedy umí přeměňovat mrtvou a živou ekologizační práci škodlivé emise a odpady procesu „běžné“ základní výroby v suroviny, energetické zdroje a další prvky užitné hodnoty konstantního oběžného kapitálu dodatečné „běžné“ výroby, činit pouze $c_v + v_v + m_v$ hodnotových jednotek. Okamžitě vidíme, že první kapitál vyrobí „běžnou“ základní výrobou $m_v + m_e$ hodnotových jednotek základního zisku, kdežto druhý kapitál vyprodukuje v témže výrobním procesu $m_v + m_e$ hodnotových jednotek základního zisku a $c_e + v_e$ jednotek dodatečného a mimořádného zisku, přičemž masu $c_e + v_e$ jednotek můžeme pokládat za monopolní zvláštní zisk, jenž plyne právě z toho, že hodnotový objem $c_v + v_v$ ztělesňuje mrtvou a živou práci, jež působí zároveň coby „běžná“ i ekologizační výroba, což produktivnímu kapitálu jmenovanému na druhém místě dovoluje vytvářet monopol nízkých výrobních nákladů na jednotku vyprodukovaného základního zisku ve srovnání s hospodařením prvního kapitálu.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

A jak to bude s masou zisku, kterou oba produktivní kapitály vytěží z dodatečné „běžné“ výroby? První kapitálový vlastník věnuje rozvíjení své podnikatelské aktivity procesu dodatečného růstu výroby „běžného“ zboží, avšak hodnotový vzorec $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd}$ zračí pouze individuální výrobní cenu, společenská výrobní cena neboli společensky užitečné, nutné a uznané množství mrtvé a živé práce zahrnuje $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd} + C_{ed} + V_{ed} + m_{ed}$ hodnotových jednotek; kapitál snižující emise extenzivní metodou tak „vydoluje“ z procesu dodatečné „běžné“ výroby m_{vd} jednotek „běžného“ zisku a $C_{ed} + V_{ed} + m_{ed}$ hodnotových jednotek zisku dodatečného a mimořádného, plynoucího z rozdílu mezi individuální a společenskou výrobní cenou jím vyráběného zboží. Také druhý podnikatelský subjekt investuje do rozšíření výroby „běžného“ zboží $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd}$ jednotek zvěcnělé a živé práce a toto hodnotové schéma opět zrcadlí pouze jeho individuální výrobní cenu, společenská výrobní cena čili ve vyráběném zboží obsažený společensky užitečný, nutný a uznaný objem mrtvé a živé práce se zase bude zvětšovat na $C_{vdfix} + C_{vdob} + V_{vd} + m_{vd} + C_{ed} + V_{ed} + m_{ed}$ hodnotových jednotek. Se zřetelem ke zcela zjevnému rozdílu mezi individuálním a společensky nutným množstvím živé a mrtvé práce, tedy mezi individuální a společenskou výrobní cenou produkovaného zboží, se na první pohled zdá, že oba produktivní kapitály vytěží z procesu rozšiřování svých podnikatelských investičních aktivit tutéž masu „běžného“ i dodatečného a mimořádného zisku, která se rovná $m_{vd} + C_{ed} + V_{ed} + m_{ed}$ jednotek, dlužno však mít na paměti, že hodnotový objem procesu dodatečné „běžné“ výroby i ekologické výroby je u produktivního kapitálu, jenž řeší ekologickou problematiku intenzivním způsobem, dvakrát větší než u extenzivního ekologického produktivního kapitálu, z čehož plyne, že investovaný intenzivní ekologický kapitál shrábne z procesu dodatečné „běžné“ výroby též dvakrát větší masu obou druhů zisku než jeho extenzivní konkurent, jelikož ovládne dvě třetiny produkce daného výrobního odvětví. A to jsme ještě zapomněli na onu hodnotu masy emisí rovnou r_1 o velikosti $C_e + V_e + m_e$ hodnotových jednotek, kterou přenáší živá intenzivní ekologizační práce z procesu základní „běžné“ výroby do hodnotového obsahu konstantního oběžného kapitálu dodatečné „běžné“ výroby a jíž lze pokládat za další svéráznou formu dodatečného zisku, neboť ji dodatečná výroba dostává od základní výroby vlastně zadarmo a – jak jsme již pověděli – z toho důvodu jsou výrobní náklady konstantního oběžného kapitálu námi předpokládaného intenzifikačního produktivního ekologického kapitálu u procesu dodatečné výroby nižší než u procesu základní výroby.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

V obsahu investovaného produktivního konstantního a variabilního kapitálu, jenž umí řešit emisní dopady lidské výrobní, předmětně přetvářecí činnosti na životní prostředí intenzivním způsobem, splývají a vzájemně se prostupují zvěcnělá a živá „běžná“ práce s mrtvou a živou prací ekologizační, díky čemuž práce vyrábějící „běžné“ zboží v sobě zároveň při výchozí a základní výrobě kondenzuje a koncentruje celkový objem ekologické práce s hodnotovým složením $c_e + v_e + m_e$. Tato masa ekologické mrtvé a živé práce vložená do základní „běžné“ výroby prvního, extenzivního typu řešení ekologické problematiky, dokáže v souladu s podmínkami našeho modelového příkladu snížit úroveň emisí výchozí „běžné“ výroby, kterou rozvíjí prvně uvažovaný produktivní kapitál, na polovinu, čímž vzniká hodnota rozdílu mezi původním a současným znečištěním; ovšem intenzivní ekologická produktivní technologie dokáže investováním $c_e + v_e + m_e$ hodnotových jednotek, jak ukazuje rozdíl mezi její individuální a společenskou výrobní cenou „běžného“ zboží produkovaného druhým předpokládaným kapitálem při základní „běžné“ výrobě, snížit emise procesu výchozí „běžné“ výroby na nulu, ačkoliv by bylo – opět v souladu s podmínkami, které jsme zadali do našeho modelového příkladu – společensky nutné a užitečné vložit do této kapitálové podnikatelské aktivity dvojnásobnou hodnotovou masu zvěcnělé a živé ekologické práce. Zopakujme si vše ještě jednou: ekologická výroba s hodnotovou skladbou $c_e + v_e + m_e$ odstraní v jednom případě masu r_1 emisí, ve druhém případě zlikviduje objem $r_2 = \frac{1}{2}r_1$ emisí, což nám praví rozdíl mezi individuální a společenskou výrobní cenou zboží, kterou v procesu základní „běžné“ výroby produkuje druhý, ekologicky intenzivní kapitál, ačkoli by měl tento druh produktivního kapitálu investovat do likvidace celé masy $r_1 \cdot 2(c_e + v_e + m_e)$ hodnotových jednotek. Na první pohled se zdá, že jsme dospěli k logickému paradoxu, musíme si ale znovu uvědomit, že splýváním mrtvé a živé ekologické práce s mrtvou a živou „běžnou“ prací hodnota $r_1 = r$ neboli celému objemu emisí, které dopadají na životní prostředí, když v souladu s našimi předpoklady fungující druhý produktivní kapitál rozvíjí „běžnou“ základní výrobu, vystupuje ze základní výroby a přenáší se do dodatečné výroby, do hodnoty dodatečného konstantního oběžného kapitálu, jak jsme již mnohokrát připomínali, a tudíž hodnotový objem $c_e + v_e + m_e$ figuruje v celém procesu základní a dodatečné výroby dvakrát: $c_v + v_v + m_v + c_e + v_e + m_e + c_{v\text{d}\text{fix}} + c_e + v_e + m_e + c_{v\text{d}\text{ob-r}} + v_{v\text{d}} + m_{v\text{d}}$ a je zjevné, že $c_e + v_e + m_e + c_e + v_e + m_e = 2(c_e + v_e + m_e)$. Náznorně vidíme, že tržní cenový mechanismus, jenž odráží rozdíl mezi individuální a společenskou výrobní cenou výsledného produktu, dokáže uznat coby společensky

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty
nutný a užitečný hodnotový objem mrtvé a živé ekologické práce, kterou vyvíjí produktivní kapitál v intenzifikačním modelu očišťování přírody od škodlivých zplodin a odpadů výrobního procesu, pouze tehdy, uchopíme-li proces základní a dodatečné „běžné“ výroby ve formě organické celistvosti.

Srovnání názorně dokládá, že investiční podnikatelská aktivita kapitálu, realizujícího intenzifikační model zlepšování užitné hodnoty životního prostředí, je hospodářsky efektivnější než podnikatelská strategie produktivního kapitálu zmíněného na prvním místě, a to ještě nesmíme pouštět ze zřetele, že druhý produktivní kapitál může i po skončení jednoho výrobního cyklu dále rozvíjet proces dodatečné „běžné“ výroby, dále rozšiřovat svou podnikatelskou investiční aktivitu, investovat další konstantní kapitál fixovaný v intenzivních výrobních a ekologizačních technologiích i najmout další zaměstnance, neboť dosahuje-li objem emisí, které produkuje „běžná“ zbožní výroba, na vstupech hodnoty r_1 , klesá ekologické zatížení životního prostředí tímto výrobním procesem na jeho výstupu na nulu a rozdíl mezi původním a nynějším znečištěním daného „kusu“ přírody lze dále přetvářet na součást užitné hodnoty a hodnotové skladby konstantního oběžného kapitálu následujícího výrobního cyklu – což u prvního kapitálu, jenž zplodiny a odpady pomocí ekologizačních technologií pouze filtruje a odlučuje, není možné. Masa i míra zisku produktivního kapitálu, strategicky investujícího do vzájemného organického prostupování produktivní a ekologizační práce, se tak budou dále zvyšovat, přičemž míra zisku může růst i při poklesu masy zisku, takže můžeme, jak se zdá, nahlédnout, že uzavřený a bezodpadový technologický výrobní cyklus přináší snížování hodnoty a ceny zboží, v němž se splývání výrobního a ekologizačního procesu zpředmětňuje.

Podnikatelská strategie, investující do bezodpadových výrobních technologií, jež umožňují odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, a tím i spojit trvalou očistu životního prostředí s hospodářským růstem, je samozřejmě v souladu s celospolečenským zájmem, třeba však nepouštět ze zřetele, že intenzivní způsob řešení ekologických dopadů lidské výroby, předmětně praktické činnosti na přírodní děje a procesy probíhá nikoli v rámci a na základě ekonomických vztahů praxe prosté zbožní výroby a směny, kdy soukromé vlastnictví zbožních malovýrobců je plodem jejich vlastní práce, jak by se snad mohlo usuzovat z úvah o hodnotě a ceně zboží, při jehož výrobě se využívala ekologizační práce, nýbrž jeho sociálně ekonomickou formou je kapita-

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

listická soukromovlastnická subjektivita na výrobní prostředky a věcné podmínky výrobního procesu. Systému kapitalistického vykořisťování pochopitelně nevádí, že pohlcování živé produktivní práce, která je zároveň prací ekologizační, kapitálem v procesu přeměny zplodin jednoho výrobního procesu zvláště na palivo a energetické zdroje, popřípadě i na suroviny či pomocné materiály atd., čili různé složky konstantního oběžného kapitálu výrobního procesu následujícího, produkuje současně masovou a trvalou nezaměstnanost bezprostředních výrobců ve výrobních odvětvích produkujících suroviny a energetické zdroje klasického druhu, kapitalistické soukromé vlastnictví se dokáže smířit i s poklesem hodnoty a ceny užitné hodnoty konečného výrobního produktu, jelikož jej promítne do snížení mezd dělníků; větší dopad na fungování kapitalistického tržního hospodářského mechanismu bude mít ovšem zájmový třídně sociální konflikt, konkurenční třídní boj uvnitř vládnoucí globální monopolní velkoburžoazie mezi sociálně ekonomickou skupinou „ekologizační“ finanční oligarchie a dalšími sociálně ekonomickými skupinami monopolní velkoburžoazie, jež těží zisky z výroby klasických surovin a materiálů a náleží k průmyslovému palivo-energetickému komplexu, jenž se nutně zákonitě rozhoří – již jsme se například zmínili, že výzkumu, vývoji a masové výrobě motorů poháněných zkapalněným vodíkem do osobních automobilů nebrání ani tak technické konstrukční překážky, jako spíše sobecký vlastnický zájem nadnárodních ropných koncernů.

Vraťme se ještě jednou k naší modelové situaci se dvěma podnikajícími kapitály a zopakujme si, že produktivní kapitál, jenž zhodnocuje živou práci, která je zároveň prací ekologizační, jelikož odstraňuje a zpětně produktivně využívá emise a odpady výrobního procesu, snižuje rozsah znečištění dané přírodní oblasti „svými“ emisemi na nulu, kdy $r_1 - r = r_2$ a $r_2 = 0$, čímž jak pro sebe, tak i pro druhý produktivní kapitál, jenž řeší ekologickou problematiku extenzivním způsobem, vyrábí hodnototvorný potenciál pro rozvoj dodatečné „běžné“ výroby: oba dva vlastnické a podnikatelské subjekty tak mají reálnou možnost rozvíjet stejný objem dodatečné „běžné“ výroby s hodnotovou strukturou $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$ – a to i v případě, že ekologicky intenzivní kapitálový producent prodá rozdíl mezi bývalým a nynějším znečištěním oné přírodní lokality neboli hodnotu zlikvidované masy odpadů své „běžné“ výroby, která se rovná $c_e + v_e + m_e$, ekologicky extenzivnímu kapitálovému výrobcí, jenž si tak zakoupí hodnotový potenciál pro rozšíření svojí investiční podnikatelské činnosti o velikosti právě $c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$. Vloží-li nyní oba kapitáloví investoři do obou dvou souběžně probíhajících procesů dodatečné výroby totéž společensky

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

nutné množství živé a mrtvé práce – u ekologicky intenzivního kapitálového vlastníka bude přitom produktivní kapitál nadále splývat s kapitálem ekologizačním, kdežto ekologicky extenzivní kapitálový investor již nebude do procesu dodatečné výroby „běžného“ zboží vkládat žádnou ekologizační práci – vrátí se po ukončení dodatečné „běžné“ výroby míra znečištění daného „kusu“ životního prostředí na původní úroveň r_1 , jež bude propojování „běžné“ mrtvé a živé práce s ekologizační živou a zvěčnělou prací sloužit coby zdroj paliva a energie pro další výrobní cyklus: což v případě, že by náš produktivní kapitál uměl mrtvou a živou ekologizační prací čistit přírodu pouze extenzivním způsobem, čili by škodlivé zplodiny a odpady jenom filtroval a odlučoval, a nikoli zároveň efektivně využíval, nebylo prostě možné. *Ekologizační práce tak zůstává dvojakým způsobem konkrétní i abstraktní, vyrábí dvojí užitnou hodnotu i hodnotu a hodnota zlikvidované masy škodlivých zplodin se nadále liší od hodnoty zlepšené užité hodnoty dané oblasti životního prostředí, neekvivalentní směna mezi nimi však již nemůže být zdrojem „ekologického vykořisťování“, nemožňuje jednomu těžit zisk z dodatečné výroby a obohacovat se tak na účet druhého, čímž se s definitivní platností podkopává sociálně ekonomická půda kapitalistického vykořisťování (a stejně tak i zveličování lokální vlastnické subjektivity třídy řídicího aparátu, jež bylo sociálně ekonomickou základnou stalinského modelu socialismu), které přestává být historicky nutné a zákonité neboli skutečné a stává se historicky zbytečným.* I zde vidíme mimo jiné, jak se vykořisťovatelské kapitalistické soukromé vlastnictví stává překážkou dalšího rozvoje společenských výrobních sil, a proto není divu, že se vládnoucí globální monopolní velkoburžoazie usilovně snaží šířit ideologická hlubokomyslná moudra o tom, že bezodpadová výrobní soustava je technologickou utopií.¹⁹

---

¹⁹ Zdá se, že v této souvislosti bychom mohli napsat další verzi onoho tklivého baladického příběhu o továrně na výrobu hydromasážních van a sousední firmě, které zájmově propojilo fungování kapitalistického tržního ekonomického mechanismu: kdyby konstantní fixní kapitál souseda našeho hydromasážníka představoval sociálně ekonomickou kvalitou minulou akumulovanou produktivní práci, jež dokáže být současně prací ekologizační a umí tak vyrobit „bublínu čistého vzduchu“ neboli rozdíl mezi původním a současným objemem znečištění daného fragmentu životního prostředí zpětnovazebným „přepodstatňováním“ škodlivých zplodin a odpadů „běžné“ základní výroby kupříkladu na suroviny a energetické zdroje další výrobní činnosti, čímž se zlepšení užité hodnoty životního prostředí stává trvalým, byl by to možná právě onen pan XY, jenž by se poté, co bodrému hydromasážníkovi prodal zmíněný rozdíl mezi dřívější a nynější mírou znečištění uvedeného kusu přírody, smál nejlépe, neboť by se smál nakonec, jelikož by mohl rozvíjet proces dodatečné běžné výroby souběžně s továrnou našeho milého hydromasážníka a – jak jsme uvedli – výrobní náklady konstantního oběžného kapitálu dodatečné výroby by se v podniku pana XY rovnaly nule, nebo by alespoň byly mnohem nižší než ve výrobně hydromasážníkově a i celkově by neznámý XY z procesu dodatečné výroby vytěžil větší masu i míru zisku než „pravý americký yankee“.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

V otázce některých úplně nejzákladnějších a prvotních hodnotových a sociálně ekonomických parametrů modelu uzavřeného a bezodpadového technologického výrobního cyklu, který by umožňoval odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, neboť by v něm zplodiny jednoho výrobního procesu sloužily jako suroviny a energetické zdroje pro výrobní proces následující, jež jsme letmo naznačili, můžeme snad ještě dodat, že a) zosobňují-li živou ekologizační práci v technologických výrobních postupech extenzivního řešení ekologické problematiky zřejmě klasičtí tovární dělníci, pak živou ekologizační práci v uzavřených a bezodpadových technologických výrobních procesech, v nichž se ekologické dopady lidské výrobní činnosti na přírodu řeší intenzivní metodou, zosobňují a představují, jak se zdá, kognitariární proletáři se všemi odtud plynoucími důsledky; b) schopnost živé konkrétní ekologizační práce přeměňovat odpady a škodlivé zplodiny jednoho výrobního procesu na suroviny, palivo a energetické zdroje výrobního procesu následujícího totiž koresponduje se schopností živé všeobecné práce kognitariárních dělníků stírat hranici mezi pracovní dobou a volnočasovými aktivitami, v nichž se rozvíjejí lidské individuální schopnosti, kdy volný čas proměňuje toho, kdo jím disponuje, jiný subjekt, takže pak jako tento jiný subjekt také vstupuje do bezprostředního výrobního procesu a stává se jeho „fixním kapitálem“;²⁰ c) živá všeobecná ekologizační práce, jež intenzivní způsob řešení rozporu mezi lidskou předmětně přetvářecí činností a přírodním životním prostředím, v němž se výrobní procesy odehrávají, přeměňuje z možnosti ve skutečnost, je jednou z nových vývojových forem všeobecné práce, jež pozdvihuje lidskou předmětnou praxi na úroveň schopnosti jednotlivce reálně si osvojit svou lidskou společenskou podstatu²¹ – a tím se zároveň lidská výrobní, předmětná praxe přibližuje ontologické úrovni samopohybu hmotné přírodní kosmické substance, jejíž materiální pohybové formy se neustále vzájemně univerzálně přeměňují; d) přetváření emisí a odpadů základní výroby (neboli výroby ekologizační) na rozličné složky konstantního oběžného kapitálu dodatečné výroby (čili výroby ekologizační) – jež dodatečná výroba získává od základní výroby vlastně zadarmo – současně koresponduje se schopností společenské produktivní síly vlastnické součinnosti, která se již u tradičních průmyslových dělníků projevuje například ve formě sdružování dělníků do dělnických výrobních družstev, produkovat zvláštní formu zisku, o němž lze říci, že náklady na jeho výrobu se

---

²⁰ Viz Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II; Svoboda, Praha 1974, str. 343-344.

²¹ Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, například str. 74-88.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty

limitně blíží nule, takže lze jeho míru i při velmi malé mase pokládat za nekonečnou – čehož bude zajisté využívat aktivně jednající společenské vlastnictví při utváření samosprávného modelu socialismu, v němž bude formování třídy samosprávných vlastníků napomáhat i (a právě) rozvoji společenských výrobních sil v podobě uzavřených bezodpadových technologických výrobních procesů; e) konstruování uzavřených bezodpadových výrobních technologií je budoucí zákonitou etapou rozvoje výrobních sil, stejně jako bude globální kapitalismus zákonitě nucen řešit nynější finanční a hospodářskou krizi rozvíjením investičních programů do „průmyslu“ rozvoje lidských schopností, „továren“ na vědecké poznatky a právě na radikální výrobně technické a technologické inovace, jež budou vlastně továrnami na výrobu kognitariárních proletářů, kteří směňují svou živou práci za peněžní variabilní kapitál, což kapitalistickým vlastníkům umožňuje vysávat ve výrobním zhodnocovacím procesu z jejich živé všeobecné práce kognitariární zisk, jehož přeměněnou formou může být i zisk, jenž vzniká organickým spojováním ekologizační a produktivní práce; f) vzájemné splývání práce vyrábějící „obyčejné“ zboží s prací ekologizační bude v uzavřených a bezodpadových průmyslových technologických systémech, jež činí historicky zbytečným „ekologické vykořisťování“ coby poslední možnost kapitalistického vykořisťování, produkovat právě onu „diferenciální ekologickou rentu“, která bude sociálně ekonomickým zdrojem pro činnost aktivně vlastnický jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu, jenž bude regulovat a rozvíjet fungování samosprávných vlastnických podnikatelských komplexů představujících vyšší a dokonalejší vývojovou formu socialistického zespolečnění, než tomu bylo u předlistopadového typu socialismu.

Původní verzi studie zpracoval PhDr. František NEUŽIL v únoru – březnu 2009, v listopadu – prosinci 2009 pak autor text článku výrazně doplnil a rozšířil a dalších výrazných obsahových změn se celé teoretické pojednání dočkalo v dubnu – květnu 2010, kdy autor dále konkretizoval původní myšlenkovou koncepci studie.

O autorovi:

PhDr. František Neužil

*1952. Studoval na Státní univerzitě v Kyjevě. Pracoval jako vědecký pracovník Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Dlouhodobě se věnuje práci v Klubu společenských věd. Je členem CSTS. Spolupracoval a publikoval s PhDr. Josefem Hellerem, CSc. zejména na alternativních studiích k hodnocení minulosti a projektu samosprávného socialismu.

Jan Zeman

Zákon růstu pravých lidských potřeb

Zmínky o zákonitosti růstu pravých lidských potřeb můžeme najít v dílech klasiků Karlu Marxovi a Bedřichu Engelsovi, ale k ucelené teorii mají jejich dílčí poznámky daleko. Analyzovali především tehdejší společenské poměry. V předpovídání budoucnosti byli velice zdrženliví.

Praktický pokus o vybudování nové socialistické společnosti přitom mimo jiné ukázal, že vážné problémy vznikají v důsledku přehlížení obecného ekonomického zákona růstu pravých lidských potřeb, který byl, a i dnes často je, chybně popisován jako obecný zákon lidských potřeb, v zásadě vymezených koupěschopnou poptávkou. Z ekonomického hlediska je nepřijatelné pojmání zákona růstu pravých lidských (společenských) potřeb jako potřeb vymezených koupěschopnou poptávkou, neboť je silně deformována:

- způsobem rozdělování nově vytvářených hodnot,
- prioritami států a dalších veřejných subjektů. Můžou vést i ke skutečnosti, že některé potřeby je možné uspokojovat jen zbytečně nákladně, například dopravu osobním autem, když veřejná doprava buď zcela chybí, nebo je nedostatečná,
- vymýváním mozků komerční reklamou a dalšími nedokonalostmi společensko-ekonomického mechanismu.

Historická zkušenost říká, že koupěschopná poptávka může znamenat, že prostí lidé umírají hladem a bídou, zatímco boháči řeší problém, jak své milióny či miliardy vydřené

z práce prostého lidu utratit. Není také překvapivé, že zde reálný socialismus na svém začátku udělal zásadní řez a vykořisťovatelskou třídu vlastníků výrobních prostředků vylátnil.

Jistě, stát do ekonomického systému odjakživa vstupoval, a i nadále vstupuje, jako jeden, a to značně privilegovaný vlastník. Vybírá daně a získané peníze vynakládá na uspokojování těch či oněch společenských potřeb. A i když tak reálný socialismus činil mnohem více a lépe než tehdejší i současný kapitalismus, s problémem důsledné realizace zákona růstu pravých lidských potřeb se nedokázal dostatečně vypořádat. Mnohé jistě způsobila zděděná zaostalost a mu vnucené konfrontace s tehdejším vyspělým kapitalismem, který ve strachu z šíření reálného socialismu vytvořil ve většině vyspělých kapitalistických států tzv. sociální stát (blahobytu), přesněji řečeno konzumní společnost (převážně samoučelného plýtvání v hmotné spotřebě), mnohé ale sehrávalo i nerozpoznání a přehlížení problému.

Nepřijatelné je pojmání lidských potřeb jako jakýchkoliv potřeb lidí. Proto zákon růstu potřeb upřesňuji jako **zákon růstu pravých lidských potřeb**, nikoliv jakýchkoliv lidských potřeb či potřeb vymezených koupěschopnou poptávkou.

Uspokojováním pravých lidských potřeb rozumí matematik Tomáš Husák „*spotřebu předmětů, sloužících zdravým fyziologickým, kulturním a sociálním potřebám, při jejichž výrobě a spotřebě není způsobována společnosti ztráta větší, než je prospěch bezprostředního spotřebitele. Ostatní formy spotřeby jsou z celospolečenského hlediska v nejlepším případě neúčinné. Jde zejména o:*

- 1) Spotřebu, která je jednotlivcem vyhledávána, neboť odpovídá některým jeho přirozeným sklónům a slabostem, ale je pro něho škodlivá a on sám si to uvědomuje, případně si to vlivem jednostranných nesprávných informací neuvědomuje. Jde zejména o drogy všeho druhu.
- 2) Spotřeba, při níž dochází k růstu ekonomické, nikoliv však užité hodnoty zboží. Hodnota věcí v očích kupujících je dána jejich finanční cenou. Uplatňují se 3 motivy:
  - a) touha po nedosažitelném – její samo sebe negující uspokojování je plýtvání prostředky,
  - b) koupě dražších výrobků na základě mylného přesvědčení (bohatě vytvářeného reklamou), že jsou lepší než ty levnější,
  - c) koupě drahých předmětů proto, aby "reprezentovaly" jejich vlastníka, aby sloužily zvyšování jeho společenského statutu, prestiže.

- 3) Spotřeba, při níž je užitek jednotlivce menší než sekundární škoda, způsobená jím obvykle nepřímo a často nevědomky společnosti. Příkladem je individuální automobilová doprava ve městech, některé nevhodné formy individuální chatové výstavby v hustě osídlených zemích, znehodnocující přírodně či rekreačně nejcenější oblasti“, viz ¹⁾, str. 18–19.

V literatuře se lze setkat i s jinými názvy pravých a nepravých potřeb a mírně odlišnými přístupy k jejich pojetí. Sociolog J. Keller píše o *lidských potřebách* a o *potřebách trhu*, viz ²⁾, ekonomický růst prizmatem pravých a nepravých potřeb rozebírá filosof Erich Fromm (1900–1980), viz ³⁾, sociolog E. J. Mishan (1917–2014), viz ⁴⁾ ad. Angličtina pro pravé a nepravé, resp. falešné potřeby používá výrazů *true a false needs a right a wrong needs*.

Všimněme si, že pravé a nepravé, resp. falešné lidské potřeby rozlišují především neekonomové, zatímco drtivá většina ekonomů zůstává u velice problematické teze, že potřeby na pravé a falešné není třeba (možná až na výjimky) rozlišovat a že společenská potřeba je daná tím, že příslušné zboží či službu někdo koupí a zaplatí.

Zákonitost, že uspokojení nižších potřeb lidí je předpokladem vzniku a uspokojování vyšších potřeb lidí (odtud zákon růstu potřeb) platí pro lidstvo jako celek jen dlouhodobě a značně nedokonale. Výkyvy vlivem neúrody, epidemií, válek či ekonomických krizí vrhají lidstvo často zpět. Kromě uspokojování pravých lidských potřeb zejména privilegovaní ve velkém uspokojují potřeby nepravé, falešné. Nepravé potřeby jsou přitom prakticky neomezené. Chci-li sousedovi ukázat, že si to mohu dovolit, musím neustále kupovat, kupovat, kupovat to či ono luxusní či módní zboží. Je přitom zřejmé, že neustálý růst uspokojování nepravých potřeb do nekonečna na omezené planetě Zemi není možný. Stejně závažné je zjištění, že není ani smysluplný.

Uspokojování základních hmotných potřeb je základní podmínkou rozvoje uspokojování potřeb vyšších, duchovních. Vyšší potřeby nelze ztotožňovat s náboženskými potřebami, ty jsou jen jednou z možných duchovních potřeb. Vyšší potřeby lze pojímat vícero způsoby. Američan Abraham Herbert Maslow vytvořil v roce 1943 tzv. pyramidu lidských potřeb. Na nejvyšší příčku postavil „*potřebu seberealizace*“ (rozvoj osobnosti), na druhou příčku „*potřebu uznání*“ (sebeúcta, uznání, status), na třetí příčku „*potřebu lásky, přijetí a spoluúčasti*“, na čtvrtou příčku „*potřebu bezpečí a jistoty*“, na pátou příčku „*základní tělesné, fyziologické potřeby*“, viz ⁵⁾.

Praktické rozlišování pravých a nepravých lidských potřeb je v mnoha případech obtížné a někdy i těžko realizovatelné. Že kouření cigaret nepatří k uspokojování pravých lidských potřeb, že je zdraví škodlivé a perverzní, je zřejmé, byť kuřáci tvrdí opak. Ve jménu své zhoubné závislosti, jak jinak. Méně zřejmé je, zda si občan drahý kožich kupuje proto, aby mu v zimě nebyla zima, nebo proto, aby sousedům a známým ukázal, že na to má peníze. Obvykle jde o prestiž. Existuje problém určení reálné funkce kupovaného výrobku či služby. Málo zřejmá je hranice, kdy konzumace potravin přestává sloužit k ukojení hladu a zabezpečení základních životních funkcí lidí a mění se v přejídání se a časem i ve zdraví škodlivé slavnosti obžerství. Jde o problém určení reálné míry uspokojení té či oné potřeby, který může rozhodovat o jejím zařazení mezi pravé či nepravé potřeby. Samostatnou, ale velmi závažnou kapitolou je zmanipulovanost mnoha občanů komerční reklamou.

I když se pravé lidské potřeby spojují více s duchovními potřebami a nepravé s materiálními, není zde ostrá hranice mezi nimi. Abychom mohli existovat, musíme v první řadě dýchat, pít, jíst, dále se obléci, obout, někde přijatelně bydlet, vzdělávat se, mít zajištěnou zdravotní péči apod. Východiskem je uspokojování základních materiálních (hmotných) potřeb. Cíl se může poeticky nazývat „*maximum slasti s minimum strasti*“.

Obecný ekonomický zákon růstu pravých lidských potřeb není v rozporu s požadavky udržitelného vývoje. Abychom se ale nedostali do neřešitelných rozporů, musíme přísně rozlišovat pravé lidské potřeby od potřeb nepravých, falešných a vztahovat ho jen na uspokojování pravých lidských potřeb.

Vysoce aktuální pro současnou levici i pro ekology a ekonomy

K vážnému problému budování reálného socialismu sovětského typu patřilo, že nedostatečně rozlišoval mezi pravými a nepravými, falešnými potřebami. Tedy, v první etapě, kterou lze nazvat překonávání bídy a hrubé zaostalosti, nebylo obtížné rozlišovat pravé a nepravé lidské potřeby. Na uspokojování falešných potřeb se zejména veřejných peněz nedostávalo. Také obhajoba základních sociálních jistot byla, je a bude zcela jistě na místě. S úspěchy socialistické výstavby a překonáváním hrubé zaostalosti socialismus stále více

narážel na problém důsledného rozlišování ekonomického a pseudoekonomického, sociálního a pseudosociálního, ekologického a pseudoekologického, o častém přehlížení ochrany životního prostředí nemluvě. V roce 1968 některými v ČSSR hlásaná hesla o spotřebním socialismu (v podstatě žádali za základní cíl „socialistické výstavby“ učinit budování konzumní společnosti) se socialismem nesouvisela, byť mnohým uším příjemně zněla.

Vážným problémem se stalo šílenství ekonomického růstu. V rámci překonávání hluboké zaostalosti byl rychlý ekonomický růst včetně dominující výstavby nejen ekology tolik kritizovaného těžkého průmyslu absolutní nezbytností. Problém byl, že se s rostoucí rozvinutostí socialismu a pod tlakem vyspělých kapitalistických států začal měnit v šílenství ekonomického růstu. I když toto šílenství mělo svůj vrchol v letech 1960-73, neskončilo dodnes. I když se mohlo zdát dobově pochopitelné, se socialismem nesouviselo, a to nejen vzhledem k často přehlížené sílící ekologické krizi.

Z mnoha objektivních i subjektivních důvodů se reálný socialismus dostával do vleku budování tzv. konzumní společnosti, která nemohla být jeho cílem a v které také v soutěži s dravými soukromě kapitalistickými ekonomikami nemohl uspět. A to, i když ekonomický růst v někdejších socialistických státech nikdy nenabyl tak perverzních podob jako ve vyspělých kapitalistických státech. I základní tlak na životní prostředí šel od výroby, nikoliv od obrovského množství stále nesmyslnější konzumní spotřeby.

Vážným problémem je skutečnost, že si tento defekt levice, a to i komunistická, velmi málo uvědomuje, a je tudíž těhotná stejné chyby opakovat. Poklonkování hrubému domácímu produktu, ekonomickému růstu, výstavbě dálnic, snahy táhnout prosperitu přednostním rozvojem silně destruktivní silniční dopravy a dalších model ekonomů je cestou do pekel, a to nejen vzhledem k nastupující ekologické a klimatické katastrofě.

Je třeba vidět, že kapitalismus svou orientací na převážně samoučelný ekonomický růst trvalou udržitelnost rozvoje znemožňuje. Všechny snahy ozelenit kapitalismus mají jen omezený pozitivní proekologický dopad a v nejlepším případě hrozící světovou ekologickou katastrofu jen oddalují.

Mimořádně zlou roli zde hrají ekonomové. Čím víc usilují o tzv. ekonomičnost, tím hruběji pošlapávají sociální a ekologickou dimenzi rozvoje. U buržoazních ekonomů to

zas moc nepřekvapuje, jsou za to placeni a jsou v zajetí starých dogmat ignorujících mnohou realitu. Že se to stává i marxistickým ekonomům, je neomluvitelné, stejně jako marasmus mnohých environmentálních ekonomů, končící v nechvalné tezi o trvale udržitelném ekonomickém růstu, jako by takový růst byl možný. Konečně, na této tezi stojí i tzv. ekonomický pilíř všech tří strategií udržitelného rozvoje ČR, a velká část ekologů neprotestuje!

Nemusí se to líbit, ale lidstvo si může vybrat. Pokračovat ve stávající zjevně neudržitelné politice ekonomického růstu a uspokojování potřeb daných koupěschopnou poptávkou s tím, že ve finále zahyne, nebo začít respektovat zákon růstu pravých lidských potřeb, žít materiálně skromně, nikoliv však chudě a mimo jiné přežít. Sílící klimatická katastrofa říká, že mnoho času na rozhodování již lidé nemají.

Literatura:

- 1) Husák, T.: Lidstvo před rozhodnutím, Praha, Melantrich 1986.
- 2) Keller, J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum, 1993.
- 3) Fromm, E.: Mít či být, Praha, Naše vojsko, 1991.
- 4) Mishan, E.I.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994.
- 5) Maslow, A. H.: *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7.

O autorovi:

Ing. Jan Zeman, CSc.

*1956. Ekonom, environmentalista, expert na trvale udržitelný rozvoj a život, dopravu, energetiku, lesnictví, povodně. Básník.

František Neužil

Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?

Odpověď na řečnickou otázku položenou v názvu je velmi jednoduchá. Radovan Richta náleží bezesporu k nejvýznamnějším českým marxistickým filosofům dvacátého století. Nelze však ani z jeho osobnosti, ani z jeho základního filosofického díla, jímž je „Civilizace na rozcestí“, dělat jakousi modlu. Z toho plyne, že nejlepší způsob, jak vzpomenout myšlenkového odkazu Radovana Richty, je soustředit se na jeho „slabá místa“, na ty momenty, v nichž je nutno i možno překonat původní sociálně filosofickou koncepci „Civilizace na rozcestí“.

Kolektivní monografie „Civilizace na rozcestí“ kolektivu autorů složeného z marxistických filosofů, sociologů, ekonomů, politologů, specialistů na obecnou teorii systémů a řízení systémů, teoretiků a historiků vědy atd., atp., sdružených kolem akademika Radovana Richty, která náleží k nejlepším a nejvýznamnějším dílům marxistické sociální filosofie v období po druhé světové válce – a současně je ale poplatná sociálně mytologické ideologii třídy řídicího aparátu stalinského modelu socialismu – logicky i historicky souvisela s projektem „Ekonomické reformy“ a „Nové soustavy plánovitého řízení socialistického hospodářství“ v šedesátých letech dvacátého století, o němž zeširoka pojednává. Základním cílem sociálně filosofické a historicko-filosofické koncepce Radovana Richty a kolektivu jeho spolupracovníků bylo zkoumání „společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce“, jak se praví v podtitulu celého díla. Takto v obecné poloze formulovaný základní cíl byl zajisté správný, ovšem původní pojetí „Civilizace na rozcestí“ chápalo vědeckotechnickou revoluci zúženě – pouze jako přímou a bezprostřední výrobní

sílu společnosti, čímž i tyto zmiňované „společenské a lidské souvislosti“ vědeckotechnické revoluce začleňovalo pouze do struktury výrobních sil: „Civilizace na rozcestí“ nezkoumala dostatečně kriticky a hluboko výrobně vztahový rozměr a sociálně ekonomickou stránku těch změn, které ve výrobně silové dimenzi a výrobně technické (technicko-ekonomické) stránce společenské dělby práce vyvolává vědeckotechnický a technologický pokrok, i když velice správně hovořila o nutnosti přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského rozvoje, o tom, že vědeckotechnická revoluce vyostřuje základní rozpor kapitalismu, že je nezbytné spojit vědeckotechnickou revoluci s přednostmi socialistického způsobu výroby – a její text obsahoval v tomto smyslu jasné varování. Byl to právě Radovan Richta, kdo zdůrazňoval, že je nevyhnutelné spojit vědeckotechnickou revoluci s dělnickou třídou a požadoval, aby se zvýšila přímá a bezprostřední účast dělníků na řízení a správě měst a obcí, podniků a závodů i celého státu.¹ Myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí“ si přesto zaslouží kritickou výtku za „nekritický pozitivismus“, a to především ve vztahu k sociálně ekonomické vrstvě výrobních vztahů předlistopadového reálného socialismu, k onomu typu vlastnické subjektivity, jenž byl základem prvního historického pokusu o socialismus.

Úplnou náhodou mám doma celé původní vydání „Civilizace na rozcestí“, včetně tabulkových příloh, tak jak bylo rozmnoženo pro účastníky konference „Člověk a společnost ve vědeckotechnické revoluci“ v Mariánských Lázních 1. – 6. dubna 1968. Úctyhodný fascikl, plod tvůrčí práce Mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce při FÚ ČSAV, jak se uvádí v záhlaví, čítá téměř šest set stránek. Ani na jediné z nich však není zmínka o základním, objektivním, vnitřním, systémovém nedostatku systému reálného socialismu: neboli o kombinaci celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivity dělnické třídy s velmi svéráznou logikou vlastnického jednání třídy řídicího aparátu coby třídy velmi nesuverénních vlastníků a velmi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství, třídy, která sice nebyla v žádném případě

---

¹ Viz Dialog s Richtou a Filipcem o Civilizaci na rozcestí – Rozhovor s autory knihy „La via cecoslovacca“ (Československá cesta“, což je název prvního italského vydání Civilizace na rozcestí); Rinascita č. 47, ze dne 29. listopadu 1968, str. 14-17. (Tento rozhovor vyšel v českém překladu jako Dokumentace č. 32 Mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce při Filosofickém ústavu ČSAV 10. 3. 1969 v Praze. Uvedené myšlenky lze vystopovat na str. 7-11, 14-18 a 21-25 českého překladu.) O možnostech, které přináší vědeckotechnická revoluce pro rozšiřování účasti pracujících na řízení a rozhodování viz samotná Civilizace na rozcestí, druhé a přepracované vydání; Academia, Praha 1967, část III, str. 77-79; dále pak část IV, str. 65-69, kde se hovoří o spojení dělnické třídy s vědou a významu vědeckotechnické revoluce pro naplnění revoluční společenské úlohy dělnické třídy spočívající ve vybudování beztřídní společnosti.

vykořisťovatelskou společenskou třídou, způsobovala však, že reálný socialismus byl pouze „werdende Form“ (vznikající, utvářející se sociálně ekonomická forma), a nikoli „gewordene Form“ (sociálně ekonomická forma dovršená, dotvořená) socialismu, že to byl přechodný systém, který se mohl, leč ale též nemusel, vyvíjet k úplnějšímu a dokonalejšímu typu socialismu. Třída řídicího aparátu byla třídou neklasického typu, nevyznačovala se takovou mírou sociálně ekonomické homogenity jako třídy vykořisťovatelské společnosti: jestliže ji na jedné straně spojovala určitá možnost manévrovat okolo společenských zájmů, popřípadě se od nich výrazně odchylovat, na druhou stranu její zájem nevylučoval ani formování celospolečenského souladu lokálních funkcí; v tomto smyslu byla nejen aktuálně nespolečensky jednající třídou, ale zároveň i třídou jednající potenciálně společensky, jejíž vlastnické chování neustále beznadějně kolísalo mezi potenciálně společenskou a potenciálně nespolečenskou stránkou vlastnické funkce řídicích pracovníků, bylo organicky spojeno se zveličováním lokálně omezené vlastnické subjektivity pracovníků řídicího aparátu, jimž pozůstatky staré společenské dělby práce vytvářely prostor pro manévrování mezi celospolečenským a lokálním vlastnickým zájmem. „Civilizace na rozcestí“ se ani jedinou větou, ani jediným slovem nezmiňuje o základním problému systému reálného socialismu, jímž byla, jak jsme v našich pojmově teoretických studiích již mnohokrát připomenuli, skutečnost, že předlistopadový systém nedokázal učinit z vlastnické role pracovníků řídicího aparátu podřízenou a dílčí, druhotnou a odvozenou součást celotřídní, nejúplněji a nejdokonaleji společenské, vlastnické subjektivity dělnické třídy, nedokázal překonat konkrétně historickou situaci, kdy výrobně technická podoba práce řídicích pracovníků byla zároveň nositelkou privilegovaného sociálně ekonomického postavení, jež bylo zájmově dvojaké a potenciálně nespolečenské a činilo z pracovníků řídicího aparátu zvláštní společenskou třídu, v jejíž vlastnické subjektivitě se rodila tendence dotvářet si každodenní celospolečensky dominující a integrující sociálně ekonomickou praktickou aktivitu ve formě vlastnických forem fungujících v souladu s logikou soukromokapitalistického vlastnictví.

Na místo toho se v „Civilizaci na rozcestí“ sice správně dočteme, že nelze zaměňovat dělnickou třídu za manuální dělníky a redukovat třídní určení na charakteristiku sociální vrstvy², zároveň se ale také dovídáme, že v podmínkách socialismu čili společenského všelidového vlastnictví a stejného zaměstnaneckého poměru, při odměňování úměrně

---

² Viz Civilizace na rozcestí, část IV, str. 69.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?

množství a kvalitě práce, vzhledem k všeobecně volnému přístupu ke vzdělání a vědě, za existence dělnické moci, při společné světonáborové orientaci atd., atp., se odborná inteligence – čili též pracovníci aparátu společenského řízení! – postupně stává neoddelitelnou součástí souhrnného dělníka, kvalifikovanou a rostoucí skupinou dělnické třídy. Stať v těchto podmínkách vědecké, technické atd. zaměstnanec, inteligenci stále dál jako „sociální mezivrstvu“ či „meztřídu“ mimo dělnickou třídu prý znamená nedůvěřovat vítězství socialismu, chápat samu dělnickou třídu nikoli jako revoluční třídu, která se sama mění a ruší, ale pouze jako stav manuální práce. Následkem by pak prý nutně bylo podkopání svazku dělnické třídy se světem vědy a podřízením jejích všeobecných dlouhodobých úkolů krátkozrakým, dílčím, sektářským zájmům. Takové pojetí dělnické třídy a její role by pak údajně mohlo mít těžké důsledky pro socialistickou zemi, stojící před vědeckotechnickou revolucí³ – hle, jak lze šalamounským způsobem vyřešit rozpor mezi dělnickou třídou a pracovníky řídicího aparátu ve vlastnické struktuře sociálně ekonomické základny stalinského modelu socialismu a jediným škrtem pera či několika údery psacího stroje (nebo počítačové klávesnice) „překonat“ rozdíly ve vlastnické roli a funkci různých profesně zaměstnaneckých skupin v sociálně ekonomické dělbě práce reálně fungující socialistické společnosti předlistopadového sovětského typu!

Filosofické myšlení Radovana Richty i celkový myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí“ byly poplatné sociálně mytologické ideologii řídicího aparátu reálného socialismu, přesněji řečeno tak zvaného „reformního křídla“ v tehdejší vedení KSČ. To způsobilo, že i když přechod k „nové soustavě plánového řízení“ v průběhu ekonomické reformy v roce 1968 zahrnoval jisté prvky vlastnické spoluúčasti zaměstnanců, jako byly například rady pracujících, nestaly se tyto formy hospodaření a podnikání formami samosprávného, čili úplněji a dokonaleji společenského přivlastňování, nýbrž pouze formami skupinového, podnikového vlastnického chování. Zde působilo sepětí filosofické koncepce „Civilizace na rozcestí“ se Šikovou ekonomickou doktrínou o hodnotových, zbožně peněžních vztazích v socialistické ekonomice, jež rozpouštěla společenské vlastnictví ve vlastnictví skupinovém⁴ a vůbec si neuvědomovala, že samosprávná vlastnická subjektivita se může plně rozvinout až na úrovni celonárodních, celostátních – v historické vývojové perspektivě pak nadnárodních a nadstátních – vlastnických a podnikatelských komplexů,

---

³ Viz tamtéž, str. 71-72.

⁴ Srovnej Neužil, F.: Produktivní sociálně ekonomická síla lidské vlastnické součinnosti; dosud neopublikovaná práce, str. 71-73.

které se mohou stát sociálně ekonomickým základem pro „přepodstatňování“ třídně sociálního bytí především socialistické dělnické třídy ve třídu samosprávných vlastníků i (kromě jiného) dalšího rozvíjení socialistické hospodářské a politické integrace. Typické pro „Civilizaci na rozcestí“ bylo i sepětí se sociologickou teorií „souhrnného dělníka“, z níž vlastně vyplývalo, že v socialistickém Československu byly již v první polovině šedesátých let údajně překonány třídní rozdíly a vznikla beztřídní společnost. Skupina kolem sociologa Pavla Machonina z toho dovozovala, že sociální struktura tehdejší československé společnosti již ztratila třídní charakter a odvíjí se na základě obsahu a povahy živé konkrétní práce⁵ – z čehož samozřejmě a naprosto logicky vyplývalo, že v epoše vědeckotechnické revoluce nemá žádný smysl hovořit o nějaké vedoucí úloze dělnické třídy, například ve zdokonalování socialistických vlastnických vztahů. Nebylo vůbec náhodné, že na základě takového „pozapomenutí“ materialistické dialektiky pracovních a vlastnických rolí lidí ve společenském životě se mohla na „Civilizaci na rozcestí“ odvolávat i známá „teorie intelektuální elity“ a dílo Richtova kolektivu se mohlo stát ideovým zdrojem pro nejrůznější scientokratické, technokratické a meritokratické (operující s pojmem tak zvané „společnosti výkonu“) doktríny překonání staré společenské dělby práce.

Myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí“ dokládá, že sociálně mytologická ideologie třídy řídicího aparátu reálného socialismu, která se eufemisticky nazývala „marxismus-leninismus“, přestala v polovině šedesátých plnit gnoseologickou funkci, což bylo jenom odrazem skutečnosti, že svérázná sociálně ekonomická praxe třídy řídicího aparátu se právě v oné době počala stávat brzdou rozvoje výrobních sil, přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu ekonomického rozvoje. V reálném socialismu přetrvávalo především u klasických industriálních dělníků podřízení živé práce práci mrtvé, zvěcnělé, což se projevovalo ve výrobně technické dělbě práce, jež měla podobu obsluhy stroje, strojových zařízení a nepříznivě ovlivňovalo roli dělnické třídy jako formálně právního subjektu socialistického společenského vlastnictví. K „mateřským znaménkům“ staré společenské dělby práce patřila zároveň již zmiňovaná monopolizace vlastnické role u socioprofesionální skupiny pracovníků vykonávajících organizační a řídicí práci. Je jasné, že překonání staré společenské dělby práce se v předlistopadovém socialismu nemohlo vyčerpávat změnami výrobně technické povahy živé konkrétní práce industriálních dělníků, nesenými výrobně silovou koncepcí vědeckotechnické revoluce, jež ponechávala nedotčeným privilegované

---

⁵ Viz Civilizace na rozcestí, část IV, str. 73.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?

sociálně ekonomické postavení pracovníků řídicího aparátu a dělníkům dávala podíl jedině na technicko-organizační stránce řízení – i když tyto výrobně technické proměny, jež spočívají v intelektualizaci a scientizaci výrobního procesu, rozvoji tvořivého, člověkotvorného obsahu a charakteru práce dělníků, byly samozřejmě nezbytné. Základní příčinou neúspěchu reformního pokusu o socialismus s „lidskou tvář“ bylo, že třídně sociálním subjektem demokratizačního procesu nebyla dělnická třída, nýbrž právě třída řídicího aparátu reálného socialismu. Zůstává také otevřenou otázkou, zda v roce 1968 již nebylo pro reformu systému příliš pozdě.

Je známo, že jedna ze zákonitostí strukturně systémového uspořádání a fungování každé společensko-ekonomické formace spočívá v tom, že organizujícím a sjednocujícím sociálně ekonomickým jádrem soustavy výrobních vztahů dané formace je vlastnická struktura, v jejímž konkrétně historickém rámci musí být vlastnická role a funkce konkrétní živé práce pracovníků, kteří se profesionálně věnují řídicí a organizační činnosti, jejich podíl na vlastnickém řízení neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, dílčí a podřízenou složkou, součástí celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity společenské třídy, která má mít v oné společenské formaci hospodářskou a politickou moc – a jejíž ideje jsou (či mají být) též samozřejmě idejemi vládnoucími, díky čemuž může ve zmíněné formaci fungovat mechanismus jednoduché i rozšířené reprodukce její vlastnicko-třídní a mocensko-politické organizace. Kapitalismus realizoval tuto zákonitost už v době, kdy kapitalistické vykořisťovatelské soukromé vlastnictví muselo k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce dělnického obyvatelstva využívat manufakturní třídně sociální dělbu práce, nemělo k dispozici výrobně silovou základnu v masové strojové průmyslové velkovýrobě a tovární organizačně ekonomické dělbě práce. V reálné třídně sociální strukturaci reálně existujícího předlistopadového socialismu měla být vlastnická funkce profesně zaměstnanecké aktivity pracovníků řídicího aparátu (vlastnického řízení, které prakticky realizovala jejich konkrétní živá organizační a řídicí práce) dílčí a podřízenou součástí určující a integrující celotřídní, celospolečenské vlastnické subjektivity reálně socialistické dělnické třídy (neboli klasického industriálního proletariátu). V konkrétně historickém rámci předlistopadového modelu socialismu však vlastnická struktura, která by prakticky uskutečňovala uvedenou zákonitost, nikdy nevznikla. Reálně socialistická dělnická třída se tak nikdy nestala reálným dominujícím subjektem rozvoje socialistických vlastnických vztahů, diktatura proletariátu

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?

– kterou měla být Pařížská komuna coby „stát-nestát“, „stát-polostát“, „stát usínající a umírající“ – se nikdy ve výrobně vztahové (sociálně ekonomické) dimenzi neuskutečnila, i když se vládnoucí státní marxisticko-leninská ideologie dělnickou třídou dennodenně zaklínala. Z řečeného plyne, že stalinský model socialismu byl v sociálně ekonomickém smyslu nestabilním systémem, jenž nedokázal zrodit (neboť ani nemohl) nějakou sociálně stejnorodou a kompaktní sociálně ekonomickou vrstvu či skupinu, která by jej uměla pozitivně překonat, neboť to, co v jeho vlastnické struktuře mělo být prvotním a základním (čili vlastnická subjektivita dělnické třídy), bylo v ní ve skutečnosti druhotným a odvozeným, a to, co v této vlastnické struktuře mělo být druhotným a odvozeným (neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, vlastnické řízení pracovníků řídicího aparátu) bylo v ní ve skutečnosti prvotním a základním.⁶

Dělnická třída, jejíž revoluční společenská úloha při výstavbě socialismu plyne z objektivní skutečnosti, že si může přivlastňovat jediné jako celá třída, z celospolečenské vlastnické subjektivity, spjaté s objektivním celotřídním zájmem na optimalizaci a souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, se nikdy nestala reálným subjektem rozvoje reálně socialistických vlastnických vztahů, což se zračilo ve státně byrokratickém zformalizování vedoucí úlohy komunistické strany, která se omezovala pouze na zabezpečení státní moci pro danou mocenskou skupinu pomocí opory o silové struktury politického systému, a proto se ve vedení komunistických stran socialismu předlistopadového typu nezrodila žádná skupina – ani osobnost, která by státnickou velikostí dosahovala státnické úrovně kupříkladu rakouského císaře Josefa druhého: po druhé světové válce se Stalin choval stále více jako paranoidní šílenec a intelektuální úroveň či všeobecný vzdělávací rozhled dalších národních „vůdců, podvůdců a učitelů světového revolučního proletariátu“ spíše připomínaly intelektuální tupost a politický idiotismus ruských carů v devatenáctém a na začátku dvacátého století (připomeňme si jen, že nevolnictví bylo v carském Rusku formálně právně zrušeno až v roce 1861 a reálně přetrvávalo až do říjnové revoluce v roce 1917) a která by dokázala prosadit a realizovat politickou strategii směřující k takové reformě vlastnické struktury výrobních vztahů socialismu sovětského typu, jež by směřovala k upevňování a zdokonalování společenského přivlast-

---

⁶ Srovnej Neužil, F.: Otevřená budoucnost (pokus o krátké zamyšlení nad důvody rozpadu státně socialistického systému a současnými předpoklady systémové změny); Alternativy číslo 6/2019, str. 45-73, zvláště pak str. 57-59.

ňování, neboli k rozvoji vzájemné koordinace a kooperace dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí. Naopak v období, kdy nepružný příkazově administrativní a státně byrokratický systém plánovitě organizačně ekonomického i sociálně ekonomického řízení – jenž ovšem, což je si nezbytné uvědomit, zároveň vytvářel zárodky společenského přivlastňování! – počal ve stále větší míře brzdit nezbytný přechod od extenzivního k intenzifikačnímu typu hospodářského růstu, třída sociálně ekonomicky velmi nesuverénních správců společenského vlastnictví obrůstala dalšími privilegovanými sociálně ekonomickými skupinami z oblasti obchodu a služeb, jejichž příslušníci už často neměli vůbec nic společného ani s komunistickou stranou, ani s ideály a hodnotami socialismu: byli to oni přísloveční „veksláci“, řezníci“, „zelináři“ atd., atp., kteří počali mít v každodenním životě společnosti reálně fungujícího socialismu daleko více „vedoucí úlohy“ než většina předsedů základních organizací komunistické strany, o dělnících jakožto obyčejných členech strany ani nemluvě.

Současně ovšem dlužno mít neustále na zřeteli, že pod zorným úhlem objektivní historické pravdy musíme přiznat nejvyšším stranickým představitelům zemí „světové (mezinárodní) socialistické soustavy“ či „světového (mezinárodního) socialistického společenství“, že porozumění nezbytnosti prakticky realizovat nastíněnou zákonitost strukturně systémového uspořádání socialismu zabraňovala skutečnost vytvořená konkrétně historickou situací reálně existujícího socialismu, jež dokládá, že socialismus předlistopadového typu byl vzdor všem svým objektivním, vnitřním, systémovým slabinám a nedostatkům zatím nejhumánnějším a sociálně nejspravedlivějším společenským řádem v historickém vývoji lidského rodu: a dokonce i společenským zřízením demokratičtějším, než je i ten nejdemokratičtější kapitalismus, neboť dokázal vtáhnout a zapojit do systémů a procesů řízení daleko větší množství lidí, než dovede formální buržoazní demokracie.⁷ Právě tento bytostný demokratismus socialismu sovětského typu, jenž měl vskutku všelidový charakter – což nenávistná buržoazní antikomunistická a protisocialistická propaganda samozřejmě nemůže přiznat – vyvolával kupříkladu iluzi, že pracovníci různých úrovní společenského řízení a příslušníci reálně socialistické dělnické třídy vytvářejí dohromady „souhrnného dělníka“, v jehož sociální strukturaci již není mezi nimi žádného rozdílu ve vlastnické subjektivitě, iluzi, která přehlédla, že v reálně existujícím socialismu

---

⁷ Srovnej tamtéž, str. 71-72.

NÁZORY • POLIMIKA František Neužil – Jak nejlépe připomenout myšlenkový odkaz Radovana Richty?

dává vlastnická (sociálně ekonomická) dělba práce pracovníkům řídicího aparátu možnost manévrovat mezi celospolečenskou a lokální vlastnickou funkcí, mezi celospolečenským a zveličeně lokálním vlastnickým zájmem, jak jsme zmínili již v úvodu našeho článku.

Z toho důvodu není obtížné porozumět tomu, že po překonání politické krize roku 1968 se sice rady pracujících mohly stát formami samosprávného vlastnického jednání, výrobně vztahovým spojovacím článkem mezi vědeckotechnickou revolucí a socialismem – a bylo tak možné navázat na pozitivní momenty myšlenkového obsahu původní filosofické koncepce „Civilizace na rozcestí“ – ovšem „normalizační“ vedení KSČ v čele s doktorem Gustavem Husákem, jež představovalo tak zvané „konzervativní křídlo“ vlastnické a mocenské nomenklatury, této možnosti nevyužilo, čímž zpečetilo osud socialismu v Československu. Je tragické i groteskní zároveň, že reálný socialismus dovedli v naší zemi ke krachu nikoli „pravcoví oportunisté“ a „revizionisté“ z roku 1968, nýbrž právě „věrní marxisté-leninovci“, kteří se v dubnu roku 1969 ujali kormidla mocenského řízení státu. Radovan Richta sám se v období „normalizace“ stal jedním z ideologů tohoto „konzervativního křídla“ třídy řídicího aparátu a další vydání „Civilizace na rozcestí“ v sedmdesátých letech, na němž se Richta podílel spolu se sovětskými autory, již plně odpovídalo duchu obrozené stalinské ortodoxie.

Zpracoval PhDr. František NEUŽIL ve dnech 28. 2. – 4. 3. 2020. První verzi textu, který byl vzpomínkou na Radovana Richtu a „Civilizaci na rozcestí“, však autor vytvořil již v listopadu roku 2006. Jednalo se o článek, jenž byl jakousi kritickou, filosoficko-teoretickou reflexí na konferenci, která se, neklame-li mne paměť, konala v prostorách Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a kladla si za cíl připomenout čtyřicáté výročí prvního vydání „Civilizace na rozcestí“ v roce 1966.

O autorovi:

PhDr. František Neužil

*1952. Studoval na Státní univerzitě v Kyjevě. Pracoval jako vědecký pracovník Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Dlouhodobě se věnuje práci v Klubu společenských věd. Je členem CSTS. Spolupracoval a publikoval s PhDr. Josefem Hellerem, CSc. zejména na alternativních studiích k hodnocení minulosti a projektu samosprávného socialismu.

Alexandr Buzgalin

Teorie jako praxe, praxe jako kreativita

(u příležitosti 150. výročí narození V. I. Uljanova-Lenina)

“Je čas. Začínám příběh Lenina...”
Vladimír Majakovský

Během prvních dvaceti let současného století bylo zachováno nepřetržitě ticho týkající se teoretických úspěchů, praxe a dokonce i jména Lenin.

Před třiceti lety byl všemi možnými způsoby haněn.

Nyní lidé předstírají, že nikdy neexistoval. Dokonce i v prostředí intelektuálů, kteří se hlásí k marxismu.¹

Ale existuje.

Existuje, protože existují praktičtí aktivisté, kteří pokračují v tom, co začal on a jeho spolupracovníci, a protože jsou aktuální jeho teoretické závěry. Protože příklad jeho života stále žije. Vzpomínáte si na slova Majakovského: „Jdu s Leninem k další plavbě do revoluce...“?

---

¹ V daném případě mám na mysli západní marxismus. V Asii (především v Číně a Vietnamu), v zemích Latinské Ameriky, Afriky se udržuje tradice studia a uchovávání odkazu leninských myšlenek. Ovšem v Evropě, USA, Kanadě je opačná situace: většina intelektuálů se od Lenina odvrátila. Výjimku tvoří jen několik prací – knihy Michaela Brie [1] Tamáse Krausze, Slavoj Žižeka [7; 29], kolektivní monografie *Lenin: restart* [23] a několik článků (k posledním patří analýza revoluce v textu cambridgeského profesora Davida Lana [9]. V Rusku, bohužel, rovněž vychází jen málo seriózních vědeckých prací, které by se věnovaly Leninovu odkazu. Jednou z výjimek je kniha *Lenin online* [2].

Bohužel i lidé, kteří se považují za stoupence Leninových myšlenek, jen zřídka studovali jeho život nebo jeho díla. Můžeme uvažovat o tom, že aforismus „Můžete se stát komunistou, pouze pokud jste obohatili svou paměť o znalosti všech bohatství, které lidstvo vytvořilo“, vyslovil Lenin. Jeho pochopení kultury nám odhaluje pozoruhodný rozsah jeho děl. Přestože měl prvotřídní znalosti světové literatury, měl také působivou znalost statistických materiálů o agrárních problémech v USA, porozumění jemnostem finančního kapitálu a lásku k hudbě Beethovena. Věděl, jak mluvit s pologramotnými rolníky i s rafinovanými intelektuály, a v určitém okamžiku mohl beze strachu chytit zbraň a čelit smrti. Doslova, ne obrazně.

V tomto krátkém textu nebudu moci představit ani malou část leninistického odkazu, ale nemohu pominout jeho nejdůležitější prvky.

* * *

Začnu těmi Leninovými díly, která představují teoretickou reflexi zákonů vývoje kapitalismu, a to nejen kapitalismu jeho doby, jehož byl současníkem, ale v mnoha ohledech také systému existujícího v naší době. V exilu na konci devatenáctého století mladý Uljanov studuje nudné pozemkové statistiky, které přinesly velmi zajímavý výsledek – zkoumané pomocí dalekohledu známého jako *Kapitál*, tyto statistiky vrhají světlo na hlavní etapy a zákonitosti vývoje kapitalismu v Rusku a Lenin získal výsledky, které jsou aktuální i dnes.

Za prvé, rozpory v produkci komodit (tj. toho systému výrobních vztahů, co se nyní nazývá trhem), jsou zdrojem, ze kterého kapitalismus roste. Tento růst je nevyhnutelný, zákonitý a ve svých hlavních bodech kopíruje logiku *Kapitálu*. Lenin podrobně psal o tom, že *Kapitál* odráží logiku a pohyb kapitalismu v jakémkoli prostředí, o čemž se nejednou zmiňoval i později. A co je důležité: Pokud se podíváme na nedávnou historii polokapitalistického Ruska, které vzniklo po rozpadu Sovětského svazu, zjistíme, že v období dvaceti let tzv. reforem prošli jsme vším, co Lenin popsal více než před sto lety v díle *Vývoj kapitalismu v Rusku*. Nebylo náhodou, že v letech, kdy jsme oslavovali sté výročí této práce, vyšlo několik knih (včetně práce tehdejšího moskevského primátora Jurije Lužkova) s názvem *Vývoj kapitalismu v Rusku: o 100 let později*.

Připomeňme si proces vzniku kapitálu ze zboží. Výchozím bodem byl individuální soukromý producent, který jednal v podmínkách společenské dělby práce. Tento producent

byl současně nezávislý na všech ostatních, a zároveň byl na nich závislý. Tento rozpor vyvolal hospodářskou soutěž a růst trhu, spolu s jejich rozpory a nakonec i omezeními. Malinkatý „detail“, na který často zapomínají i stoupenci levice, je skutečnost, že trh a konkurence jsou vždy zaměřeny na zbídačování jedněch, kteří tvoří většinu a obohacení ostatních, tj. menšiny. Žádný jiný trh neexistuje. Touha vytvořit trh, na kterém nejsou ruinováni různí aktéři, je iluze, před krachem jsou relativně chráněna pouze největší monopolistická uskupení srostlá se státem.

Geneze trhu je spojena s úpadkem feudalismu, ale v některých případech také s reprodukcí feudalismu. Statkáři a nevolníci, kteří se stali součástí kapitalismu, současně aktivně využívali polofeudální a feudální metody. V Rusku byl vzestup kapitalismu téměř vždy spojen s násilím, mimoekonomickým donucením, protekcionismem a vazalstvím. To vše popsal Lenin na konci devatenáctého století. Ale současně s tímto úpadkem i reprodukci feudalismu v Rusku před více než sto lety postupoval rozvoj kapitalismu a tento kapitalismus – nemohl uniknout před zákony, které zdůrazňovala zmiňovaná teorie – prošel všemi fázemi stanovenými v *Kapitálu*. Nejprve přišla prostá kooperace a manufaktura. Pak se objevily továrny, které vedly k průmyslovému kapitalismu. Na jeho základě se objevily kartely, syndikáty a svěřenské fondy, většinou na počátku dvacátého století, dokud logicky nevyrostl na tomto základu státní monopolní kapitalismus.

Rovněž postsovětské Rusko mělo projít všemi těmito etapami, i když v mimořádně rychlém tempu a s různými etapami probíhajícími paralelně (konec konců se jednalo o konec dvacátého století). Prvními kapitalisty se stávali špičky napůl kriminálních družstev, které privatizovaly bývalá státní aktiva a zakládaly monopolní společnosti, propletené se státní byrokracií počínaje okamžikem jejich zrodu.

Nyní k druhému výsledku Leninova studia kapitalismu. Než začnu analyzovat jeho nejdůležitější úspěchy v teorii monopolního kapitalismu a imperialismu, chci formulovat provokativní tezi: Lenin se nebál jít za Marxe. Nebál se kritiky Marxe v přesném smyslu toho slova. Přistupoval k Marxovi dialekticky, marxistickým způsobem, doplňoval a rozvíjel to, co bylo napsáno v *Kapitálu*. Marx vycházel z teze, že podstatou kapitalismu byla svobodná soutěž. Vladimír Iljič Lenin ve své knize *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* (a v několika dalších svých dílech) napsal, že ve dvacátém století ještě vládne

volná konkurence a produkce zboží, ale již byla podkopávána.² Ukázalo se, že Marxova abstrakce – o tom, že svobodná konkurence mezi výrobcí komodit byla základním atributem kapitalismu – byla správná, ale že bylo nutné překonat tuto abstrakci a pochopit, že na počátku dvacátého století se situace změnila.

Nyní, na začátku dvacátého prvního století, musíme jít ještě dále a nejen říci, že Marxova analýza už nebude stačit, ale také vysvětlit, v čem dnes taktéž Lenin nemá pravdu. Musíme vyvinout, vylepšit, doplnit a v tomto procesu upravit Leninovu teorii. Základ pro to existuje. Existuje mnoho seriózních prací, které ukazují, že dnes jsme konfrontováni nejen s monopoly a oligopoly, ale také v mnoha ohledech odlišným typem korporativního kapitálu, který si podřizuje účastníky trhu. Tento firemní kapitál podřizuje subjektům trhu sám sebe a manipuluje s nimi. V čem spočívá rozdíl, je věcí jiné diskuse (autor se k tomuto tématu již hodně vyjadřoval ve svých pracích). V tuto chvíli je zásadně důležité klást důraz na Leninovu metodologii pozitivní dialektické kritiky obsahující moment vývoje. Kapitalismus nevyhnutelně vyrůstá z trhu a z něj budou vyrůstat monopoly, které se přemění v manipulátory, jimž jsme my všichni podřízeni.

Nyní se dostáváme ke třetímu výsledku. Pro Lenina byl důležitý historický přístup. Kapitalismus považoval za systém, který začal malým soukromým majitelem a skončil monopolem. Po vítězství revoluce, když položil naléhavou praktickou otázku, jak vytlačit kapitalismus a vybudovat socialismus v Rusku, Lenin spoléhal na dříve dosažené teoretické závěry. Zejména znovu uvedl, že především rolník na venkově generuje kapitalismus. Zdálo by se, že hlavním zlem, hlavním nepřítelem vznikajícího socialismu bude velký kapitál, ale Lenin položil otázku jinak: socialismus plus státní kapitalismus (vysoce zespolečenštěná výroba) versus maloburžoazie a soukromý kapitál. Proč? Protože drobná komoditní produkce vede ke kapitalismu a vytváří buržoazii „každý den, každou hodinu a ve velkém měřítku“ (Lenin). Mimochodem, zde jsou ukryty zdroje Leninova plánu združstevňování, i když byly i jiné zdroje.

* * *

Leninova kritika – rozvinutí Marxe sleduje všechny hlavní linie Marxovy sociální teorie, včetně Marxovy teorie tříd a jejich vzájemného působení. Marx psal především o dvou

---

² ... vývoj kapitalismu dospěl tak daleko, že zboží výroba, ač „vládne“ jako dříve a je pokládána za základ celého hospodářství, je ve skutečnosti již podlomena... V. I. Lenin. Imperializm, kak vyššaja stadia kapitalizma. Viz: [10, s.322]). Český překlad: [10, s.460].

hlavních třídách buržoazní společnosti – o průmyslových námezdních dělnících a soukromých majitelích kapitálu. Toto je hluboce správná abstrakce, která je nezbytná, pokud má být kapitalismus pochopen. Pro Lenina to však nestačilo a ukázal, že nájemní pracovníci jsou ve skutečnosti velmi různorodí. Jaká byla sociální povaha poloproletářských vrstev města a venkova, lidí, kteří stáli jednou nohou v naturálním hospodářství (v „přírodní“ ekonomice) a druhou na trhu? A co drobná maloburžoazie? Z jedné strany to byli soukromí vlastníci, buržoazie a z druhé strany pracující (dělníci). Podnikatel zabývající se řemeslnou manufakturní výrobou se zcela liší od podnikatele průmyslového typu a majitel banky nebo jiné velké monopolistické struktury je již představitelem třetího typu buržoazie. A pak jsou tu představitelé „dělnické aristokracie“ ...

Z toho plynou velmi ostré politické, teoretické i praktické otázky. Když mluvíme o diktatuře proletariátu, o čí diktatuře mluvíme? Diktatura všech námezdních pracujících města a venkova, včetně chudých rolníků, kteří sní o získání půdy a přeměně z poloproletářů na drobnou maloburžoazii? Mezitím pracovníci v socialistickém sektoru, který vzniká po vítězství revoluce, již nejsou námezdní pracovníci najímaní kapitálem a v přísném slova smyslu již nejsou proletariátem. Jsou přidruženými vlastníky zespolečenštěných výrobních prostředků. Ve všech těchto případech je potřebná citlivá, dialektická analýza, která zohledňuje rozpory uvnitř jednotlivých tříd a mezitřídní difuzi. Rovněž zásadní jsou přesně zvážena, historicky konkrétní rozhodnutí založená na pochopení (nebud'te překvapeni) systému kategorií, které popisují dynamiku kapitalismu a zákonitosti jeho transformace na socialismus. Přičemž se jedná o transformaci, která není lineární a která zahrnuje *útoky kavalérie* i ústupy...

Tady je další „nuance“. Leninova teorie vzájemného působení tříd je především teorií třídního boje, ale nejde výhradně o třídní boj. Leninova díla jsou plná úžasně delikátní a zároveň velmi dobře definované analýzy základů a rozporů mezitřídních spojenectví a antagonismů v různých fázích sociálního vývoje a sociálních transformací (jedna věc jsou dispozice třídních sil nejprve v buržoazní revoluci, poté uvnitř socialistické revoluce a pak po jejím vítězství). Máme také jeho teorii kompromisů (přečtěte si slavnou *Dětskou nemoc „levičáctví“ v komunismu*) a jeho myšlenky o nemilosrdné třídní válce (*Všichni do boje proti Děnikinovi!*). Nejedná se pouze o texty článků a brožur, ale také o praktickou práci, během níž se Lenin a jeho soudruzi nešetřili...

Lenin ve všech těchto záležitostech nevydal hotové „pokyny“. Přesto existují teoretické přístupy a praktická rozhodnutí, které ukazují metodologii, kterou použil při hledání a nalezení odpovědí na tyto otázky. Základem této metodiky je pochopení, že třídní struktura nespočívá pouze v proletariátu a buržoazii, přestože tento rozpor poskytuje základ pro všechny závěry, které následují. Budova není složena pouze z jejích základů; na nich musí být postavena řada podlaží, schodiště a výtahy (sociální komponenty), „střecha“ (politický systém) atd. To ukazuje na potřebu analýzy, opakuji, geneze a *odumírání* tříd, rozporů uvnitř třídy, difuze mezi třídami atd.

Zdůrazňuji: Lenin vždy rozlišoval situace, ve kterých byla otázka postavena jednoznačně buď proletariát, nebo buržoazie a kdy bylo třeba najít konkrétní politická řešení konkrétních ekonomických, politických a ideologických otázek v konkrétní situaci. Ve druhém případě byla vyžadována pečlivá analýza. Jaká konkrétní skupina proletariátu? V jaké historické fázi? V jakém konkrétním sociálním prostředí? S jakými historickými kořeny? Leninův přístup byl stejný, když se zabýval otázkami o vztahu k buržoazii: která buržoazie a v jaké konkrétní záležitosti?

Ve všech výše uvedených případech Lenin použil dialektickou metodu, kde je místo pro abstraktní a konkrétní v jejich historickém a logickém kontrapunktu. Využil to, co můj učitel Nikolaj Vladimirovič Chessin nazval historicko-genetickým přístupem. Chessin nastínil tento přístup ve své knize *V. I. Lenin o podstatě a hlavních charakteristických vlastnostech produkce zboží*, psané v roce 1968 a v pozdějších článcích.

* * *

Na základě této dialektické metodologie byla vytvořena a transformována do praxe Leninova teorie socialistické revoluce. Tato teorie ztělesňuje pochopení hybných sil revoluce; jejich rozporů; kvalitativních přeměn (přerůstání buržoazně demokratické revoluce na socialistickou); její komplexní dynamiky, včetně kontrarevolučních trendů; a tak dále. Mimochodem, myšlenka permanentní revoluce není ani tak atributem trockismu, jako je leninskou myšlenkou přerůstání buržoazně demokratické revoluce v socialistickou revoluci. Tato dialektika odhalená Leninem představovala nový postulát, který neexistoval v marxismu devatenáctého století. V tomto směru existovaly teoretické nástiny, ale neexistovala ucelená teorie ani praktická zkušenost, jak ji proměnit v realitu.

Ve všech případech byla socialistická revoluce jak teoretickou koncepcí, kterou vypracoval Lenin a jeho spolupracovníci, tak i praktickou činností, která ji proměnila v realitu (s nekonečnými rozpory, chybami a tragédiemi), přičemž její tvůrci se počítali v milio-
nech. Revoluce byla nevyhnutelná v podmínkách Ruska na počátku dvacátého století, které bylo polofeudální a zároveň imperialistické; agrárně zaostalé, ale zároveň průmyslové; absolutistické a byrokratické, ale zároveň těhotné revolucí. Rusko, ve kterém byla naprostá většina pracujících negramotná a vystavena otřesnému feudálně kapitalistickému útlaku, zatímco jeho myšlení bylo monarchické a náboženské. A kde úzká, ale socialisticky orientovaná a vysoce kultivovaná vrstva inteligence vytvořila umělecká, vědecká a inženýrská díla na světové úrovni – za těchto podmínek byla revoluce nevyhnutelná, současně však chyběly dostatečné předpoklady.

Za těchto okolností byla na pořadu dne buržoazně demokratická revoluce, ale buržoazie byla zbabělá a propletená s feudálně byrokratickým státem, a tudíž neschopná revolučních akcí. Především to byl proletariát ve spojení s rolnictvem, který se mohl stát hlavním „hybatelem“ této revoluce, ale dělníci a rolníci potřebovali více než jen republiku a obecné demokratické svobody. Potřebovali půdu a továrny. Tedy zdánlivě utopická, ale zároveň jedinečně praktická a účinná teorie přerůstání buržoazně demokratické na socialistickou revoluci bez mezistupně.

Jak tato transformace probíhala, došlo k přeskupení třídních sil. Lenin to popsal, přičemž vzal v úvahu celou řadu specifických zvláštností ruské sociální struktury, včetně neúplné povahy procesu, jímž třídy vznikaly a přítomnost různých přechodných vrstev. Všechny tyto jevy jsou pozorovány v Leninových dílech, s analýzou sahající až k taktickým rozhodnutím a jejich korekcí v průběhu změn v poměru mezi společenskými silami. V *Dubnových tezích* zjistíme, že Lenin nenavrhoval okamžitou realizaci socialistických požadavků. Během několika měsíců se však přeorientoval na přípravu socialistické revoluce. Někteří lidé na tomto základě dospěli k závěru, že Lenin byl „konjunkturalistou“, ale to je nepravdivé. Byl geniálním teoretikem a taktikem, který své praktické kroky zaměřil na cíle, jež byly formulovány samotným životem. Viděl věci, které ostatní neviděli, a rozeznal, jak se probudily silné hybné síly historie – sociální tvořivost mas, která v průběhu dnů

nebo hodin posouvá dějiny rychleji vpřed ve srovnání s desetiletími stagnace.³ Viděl, jak se věci, které dříve nebyly možné, staly možnými. Ale více o tom následně.

* * *

Snad nejcitlivější a nejsložitější otázkou v leninském dědictví je teorie a praxe socialistické výstavby v SSSR. Zcela přirozeně se opírá o problém aktuálnosti nebo nevhodnosti Říjnové revoluce a jejího charakteru a výsledků. Ve společenských vědách během sovětských let bylo považováno za správné tvrzení, že Lenin měl ve všem pravdu, a to včetně jeho přesvědčení, že imperialismus bude ohlašovat socialistickou revoluci, že imperialismus je etapou kapitalismu, která povede přímo k socialismu. Ale i v SSSR, když jsem byl v 70. letech studentem univerzity, „pokrokoví“ profesori a lektoři vysvětlovali, že Leninovy teze o imperialismu jako předvečeru socialistické revoluce – to samozřejmě bylo klasikou, ale že svět se změnil, nyní bylo všechno složitější a tak dále. A byla to pravda, svět se během bouřlivého dvacátého století neustále měnil. Ale znamenaly tyto změny vyvrácení Leninova závěru? Tvrdím, že ne, nevyvrátily.

Závěr, že imperialismus představoval předvečer socialistické revoluce, byl správný. Podívejme se na nejdůležitější události dvacátého století. Rok 1917 byl rokem revoluce v Rusku. V roce 1918 přišla revoluce v Německu. Ano, skončilo to porážkou, přesto to byla revoluce. Následující rok došlo k revoluci v Maďarsku. Triumfovala, i když později byla také poražena. Počátkem 20. let došlo v Itálii k obrovským bojům, fašisté fyzicky zničili „Rudé“, kteří by mohli zvítězit, kdyby se tam nevyskytovalo to barbarské násilí. Na počátku třicátých let minulého století fašismus zvítězil v Německu, ale pokud by byl možný blok mezi sociálními demokraty a komunisty, pak by s podporou odborů a dalšími vyhrála levice, ne fašismus. Ve Španělsku v roce 1936 levý blok vyhrál parlamentní volby.

Dovolím si krátkou odbočku. Často se mě ptají na příklady socialistické revoluce přicházející k moci pokojnými prostředky. Odpovídám, tam to je – Španělsko v roce 1936.

---

³ Marxismus se od všech ostatních socialistických teorií liší tím, že analýzu objektivní situace a objektivního vývoje pozoruhodně spojuje s dokonalou vědeckou střízlivostí a zároveň plně uznává význam revoluční energie, revoluční aktivity a revoluční iniciativy mas a ovšem i jednotlivců, skupin, organizací a stran... Lenin V. I. Protiv bojkota – viz [12, s. 23]. Český překlad [12, s. 46]. Ale naše revoluce se od všech předcházejících revolucí lišila právě tím, že probudila v masách touhu budovat a tvořit... Lenin V. I. IV. Črezvyčajnyj Vserossijskij sjezd Sovetov 14-16 marta 1918 g.: Doklad o ratifikacii mirnogo dogovora, 14 marta – viz [16, s. 104]. Český překlad [16, s. 127]. Podrobněji o fenomenu sociální tvořivosti viz. [4; 5; 19]

Nejprve došlo k mírovému vítězství v průzkumech veřejného mínění, pak buržoazie zaútočila na levici a uskutečnila fašistický puč. Franco s přímou podporou Hitlera a nepřímou podporou „civilizovaných“ demokratických zemí Evropy zahájil agresi proti legitimní levicové vládě Španělska. Projevila se zde zákonitost, není to socialistická revoluce, která vyvolává masové násilí, ale buržoazní kontrarevoluce, která začíná, když si kapitál uvědomí, že ztrácí svůj majetek a moc. V reakci na obecně mírové a v mnoha případech legitimní vítězství levice kapitál uvolňuje divoké, barbarské násilí. Levice se pak potýká s otázkou, zda na toto násilí odpovědět či ne. Pokud půjdete do války, od této chvíle se použijí válečné zákony a stovky tisíc jsou poslány na smrt, plánovanou předem, aby mohly miliony zvítězit. To je logika války. Levice je tak postavena před volbu: nikdy nevyhrát volby, nebo pokud vyhraje, zradit ty, kteří ji zvolili (jak jsme nedávno viděli zejména u Syriry v Řecku). Lenin a bolševici si vybrali jinou cestu.

Časté jsou diskuze o rovnováze mezi pokrokem a regresí, jako důsledku tohoto rozhodnutí. Opakovaně jsem tvrdil a dokazoval, že tato rovnováha je pozitivní. Říjnová revoluce přes všechny oběti, které následovaly, poskytla silný impuls k pokroku celého lidstva. Opakuji však, že revoluce v Rusku v žádném případě nebyla jediná, k níž došlo během dvacátého století. Dříve jsem zmínil revoluce první poloviny dvacátého století. Ale i po druhé světové válce došlo k revolucím v Číně a na Kubě, v Africe a v Latinské Americe. Socialisticky orientovaná hnutí zvítězila ve Vietnamu a Nikaragui...

Vraťme se do Ruska. Máme rok 1917. Země byla zničena světovou válkou, což mělo za následek miliony obětí. Byl hlad (můžeme si vzpomenout, že car, nikoli bolševici, začali systém rekvizice obilí). Bezprostředním impulzem únorové revoluce byl akutní nedostatek obilí v Petrohradě. Revoluce (právě ta buržoazně demokratická revoluce, která přerůstá v socialistickou revoluci a dochází tak k realizaci teorie, kterou Lenin vypracoval před více než deseti lety), vznikla zdola a byla nezbytná. „Půdu rolníkům, továrny dělníkům, mír pro národy, chléb hladovým“ – to byly požadavky milionů lidí.

Jak bylo vysvětleno dříve, předpoklady pro revoluci však byly přítomny jen v minimální míře. Říjnová revoluce neprobíhala *podle Kapitálu*, jak uvedl Gramsci. Gramsci měl pravdu; předpoklady socialistické revoluce v Rusku v roce 1917 nebyly ideální. Nejednalo

se o průmyslově rozvinutou zemi, neexistoval početný průmyslový proletariát, dostatečně kultivovaný a organizovaný, aby mohl přistoupit k zahájení přechodu k nové společnosti. Vznikl paradox, revoluce byla nezbytná, ale byla nemožná.

Co se mělo dělat? Závěr menševiků učiněný z pozic inteligence spočíval v předstírání, že se nic neděje a psali knihy o revoluci v souladu s *Kapitálem*. Lenin dospěl k závěru, že je nutné uskutečnit revoluci, převzít moc a poté dokončit vytvoření nezbytných předpokladů.⁴ Cena za omyl by byla hroznou katastrofou. Odměnou za vítězství by byl začátek celosvětové éry komunismu.

Výsledek měl opět dvojí charakter:

Na jedné straně bolševici tehdy zvítězili.

Na druhé straně nyní zažíváme katastrofu.

A k této dialektické divergenci v oblasti praxe nedošlo náhodou.

V předvečer roku 1917 byl Lenin v emigraci. Strávil čas v knihovnách, četl díla filozofů a připravoval souhrny jejich myšlenek, přičemž vypracovával zvláště pečlivou studii Hegelovy *Vědy o logice* a vyvodil svůj slavný závěr, že nám Marx neodkázal svou dialektickou logiku, ale zanechal nám logiku *Kapitálu*. Dodal svůj kousavý aforismus: padesát let po Marxově smrti by nikdo nebyl schopen rozumět *Kapitálu* plně, protože nebylo možné porozumět *Kapitálu*, aniž by studoval a rozuměl logice Hegela. Tento závěr byl úder geniality, stejně jako mnoho jiných ve *Filozofických sešitech*. Na základě tohoto chápání dialektiky, které vyvinul Lenin, se v roce 1917 vytvořil mocný impuls k dosažení toho, co bylo nemožné, ale nezbytné – revoluce v roce 1917.

Revoluce proběhla. Bylo to vítězství. V širší perspektivě nebyli vítězi ani tak bolševici jako sověty, ve kterých většina podporovala bolševiky. Revoluce byla v podstatě mírová, probíhala téměř bez krveprolití. Nejsilnější boje se odehrály v Moskvě, kde bylo na obou

---

⁴ Při polemice se Suchanovem Lenin píše, že v Rusku se uskutečnila revoluce spjatá s první světovou imperialistickou válkou. V takové revoluci se musely projevit nové nebo válkou pozměněné rysy, protože takovou válku, válku v takové situaci, svět dosud nikdy neviděl. Dodnes jsme svědky toho, že buržoazie nejbohatších zemí není s to po této válce obnovit „normální“ buržoazní poměry, avšak naši reformisté, maloměšťáci, kteří si hrají na revolucionáře, pokládali a pokládají normální buržoazní poměry za mez (kterou není povoleno překročit), přičemž chápou tuto „normu“ krajně šablonovitě a omezeně. Dále pokračuje a pokládá otázku kritikům činnosti bolševiků: Ale proč bychom u nás nemohli nejdříve vytvořit takové předpoklady civilizovanosti, jako je vyhnání statkářů a vyhnání ruských kapitalistů, a teprve potom nastoupit cestu k socialismu – viz [11, s. 378-379]. Český překlad [11, s. 417-419]. Srovnej rovněž se vzpomínanou prací D. Lana [9].

stranách několik tisíc padlých. Kromě toho se jednalo o „triumfální pochod sovětské moci“ (tento nadpis používaný v sovětských učebnicích nebyl náhodou). V zimních měsících na přelomu let 1917-1918 vznikl následující poměr sil: půl milionu dělnických milicí (rudá garda), postavených proti několika desítkám tisíc bělogvardějců na jihu Ruska. Všechno bylo klidné, dokud kontrarevoluce neobdržela obrovské částky peněz od Trojspolku (primárně od Německa) i od Dohody, a všechny tyto imperialistické země zahájily agresi proti mladé sovětské moci. Poté následoval celý rozporuplný komplex nesmírně obtížných, ale nezbytných a přesně vypočítaných dialektických rozhodnutí.

Smlouva z Brest-Litevska znamenala, že se nový proletářský stát vzdá velké části svého území, ale zachová výdobytky revoluce, aby později vzal zpět všechno, co bylo uchváčeno.

Občanská válka znamenala masové násilí a násilnou mobilizaci jako prostředek k budování říše svobody.

Nová ekonomická politika (NEP) umožnila návrat buržoazie po její porážce, aby se země posunula směrem ke komunismu... A pokaždé, když byla krev prolita na frontách občanské války, nebo když komunisté, kteří v této válce triumfovali, spáchali sebevraždu poté, co upadli do měšťanského marastu NEPu, odpovědnost vždy spočívala na Leninovi a bolševicích. Bude na něm spočívat, když se budou v roce 1937 přikrývat jeho jménem a činy zatýkání a popravy jeho spolubojovníků a když v 70. letech budou zemi, která se narodila z revoluce, škrtit byrokratickou garrotou...

* * *

Vítězství bylo dosaženo v občanské válce a znovu vyvstala otázka: jak by bylo možné nejen udržet se u moci, ale vybudovat nový stát, odumírající stát?

Za zmínku stojí, že teoretická práce *Stát a revoluce*, kterou Lenin napsal v předvečer revoluce, se zdá téměř utopická. V Leninově modelu se všichni účastníci řízení a na nějaký čas se stali byrokraty, nikdo by tedy nebyl byrokratem... Strategicky to bylo naprosto správné. Ale z taktického hlediska byla to utopie?

To je velmi zajímavá otázka a Lenin na ni odpoví.

Připomeňme si hlavní rysy Pařížské komuny, které byly vyjasněny Marxem a které Lenin později zdůraznil. Volbám nepodléhaly pouze všechny úřední funkce zdola nahoru,

příčemž úředníci mohli být odvoláni, ale byla zrušena privilegia a výhody a úředníci dostávali průměrnou mzdu pracovníka.

To je něco docela pozoruhodného a v této souvislosti si dovolím stručný komentář. Často mě obviňují, že chválím skandinávský kapitalismus. Ale já jej nechválím. Skandinávský kapitalismus je kapitalismus a jeho místo je na smetišti historie. Je však relativně socializovanější než kapitalismus USA a ještě více než ruský kapitalismus. Norský ministr financí dostává roční plat ve výši 133 000 USD. Po zdanění, které má hodnotu 75 000 \$ nebo přibližně 6000 \$ měsíčně. Učitel v Norsku dostává 3 000 \$ a profesor kolem 5 000 \$, nebo je-li zvláště dobrý, 6 000 až 8 000 \$. Příjmy milionářů jsou zdaněny sazbou 50%. Norsko je kapitalistický stát, ale v Rusku by se zavedení mzdy pro vládní ministry připomínající mzdy univerzitních pedagogů nebo 50 % daně z bohatství považovalo za blízké komunistickému extremismu...

Vraťme se k Leninovi a budování socialistického státu. Samotný život klade otázku: mohly se v SSSR v praxi realizovat principy Pařížské komuny?

Pozitivní odpověď na tuto otázku by vyžadovala jak další rozvoj teorie, tak zároveň prakticky realizovat praxi nového státu. Leninova teorie socialistického státu, i když nebyla plně rozvinutá a uskutečněná, byla jednou z jeho největších inovací a zároveň jednou z jeho nejparadoxnějších. Nedostatečný rozvoj této teorie do značné míry odráží skutečnost, že Lenin na začátku období nové ekonomické politiky stále více trpěl zdravotními problémy a nemohl nadále pracovat na plný výkon.

Co nám předal? Jeho hlavní tezí bylo, že stát musí odumírat v souladu s postupujícím vývojem od kapitalismu ke komunismu. Navíc, od samotného počátku musí být vytvářen a rozvíjen ve smyslu odumírání jeho násilných funkcí a posílení jeho sociálně ekonomických a kulturních funkcí. Tyto funkce musely být ve stále větší míře prováděny samotnými pracujícími za pomoci forem sebeorganizace a samosprávy, nikoli prostřednictvím politického nebo jiného donucení.

Bylo by zajímavé vědět, zda teoretici a aktivisté dnešního komunistického a socialistického hnutí souhlasí s touto prací...

NÁZORY • POLEMIKA Alexandr Buzgalin – Teorie jako praxe, praxe jako kreativita

Osobně bych trval na tom, že musíme postupovat přesně tak, jak Lenin naléhal. Role kolektivních orgánů řízení při rozhodování o otázkách hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje musí růst. Mezitím musí stát ve formě donucovacího aparátu odumírat. To je skutečná dialektika, kterou Lenin před námi postavil. Odpovídá tomu logika „zintenzívnění třídního boje s pokrokem směrem k socialismu“ (Stalin), logika realizovaná v praxi jako posílení represivních funkcí státu? Na tuto otázku bych odpověděl záporně.

Neméně důležitou je druhá teze. Vítězný stát musí být stavem diktatury proletariátu. V praxi, jak napsal Lenin, tento stav trpí byrokratickými deformacemi. Dodal: pokud nás něco zničí, je to – byrokratismus.

Lenin se však nevzdal sloganu diktatury proletariátu a napsal, že i když je diktatura proletariátu implementována tak protichůdně, neúplně a byrokraticky deformovaným způsobem, je demokratická. Bylo to proto, že existovaly sověty a místa, kde se mohly konat schůzky a demonstrace, a proto, že na rozdíl od parlamentu nebyla proletářská diktatura „buržoazním obchodem s řeči“, ale ztělesňovala dělnickou moc, jejímž cílem bylo nakonec realizovat zájmy pracujících. Zde je opět potřebný komentář. Diktatura proletariátu není pouhá teorie. Není to ani pouhá politická forma. Je to společnost s politickou podobou, která si klade za svůj hlavní úkol dosažení odumírání nejen státu, ale také proletariátu jako třídy.

Co je ve skutečnosti socialismus? Není to jen společnost, kde neexistuje buržoazie, ale je to společnost, kde nejsou i žádní námezdní dělníci, kde není proletariát. Je to proto, že společnost, kde jsou najímáni dělníci bez buržoazie, představuje státní kapitalismus, kde je vykořisťování pracovníků prováděno státním aparátem, který si přivlastnil funkce souhrnného kapitálu (to je to, jak některé trockistické proudy, s čímž nesouhlasím, charakterizují Sovětský svaz). Socialismus podle Lenina je však společností, ve které jsou sdružení pracujících vlastníky zespolečenštěných výrobních prostředků. Prvním úkolem diktatury proletariátu je proto zbavit se třídního dělení společnosti, odstranit buržoazii jako třídu, a také třídu námezdních dělníků. V této souvislosti ještě jednou zdůrazním Leninovu pozici: úkol odstranit buržoazii jako třídu znamená, že buržoazie přestává být třídou, třídou vykořisťovatelů námezdních dělníků. Neznamená to postřílet kapitalisty. Skutečná historie však často vybrala jinou cestu... Ale to je jiné téma.

NÁZORY • POLEMIKA Alexandr Buzgalin – Teorie jako praxe, praxe jako kreativita

Před námi leží nejobtížnější a nejdůležitější úkol – vytvořit skutečnou demokracii pracujících, která bude ještě úplnější a důkladnější než je v podmínkách kapitalismu. V tomto ohledu se však teorie a praxe často liší. To platí jak pro období válečného komunismu, tak k nové ekonomické politice. Válečný komunismus představoval nátlak typický pro válečné období, ale současně i existenci několika politických stran (během prvního roku) a poté frakcí uvnitř bolševické strany. Byly to frakce s velmi silnými rozdíly – ve skutečnosti se jednalo o socialistickou pluralitu. Během NEP dochází k omezení politické plurality v podobě více stran a frakcí, ale současně probíhá vývoj docela odlišné demokracie, o které oponenti Lenina obvykle mlčí. Tato demokracie spočívala v masové kontrole státního aparátu zespodu, v různých formách účasti pracovníků na řízení, široké nezávislosti v oblasti kultury a sportu a rozmanitém množství forem sebeorganizace pracovníků a občanů. Mnoho rysů lidové demokracie se tehdy stalo skutečností.

Přestože byly přítomny pouze nejmenší předpoklady, úkolem bylo vybudovat kvalitativně novou společnost. Úkol, který nikdy neměl být plně uskutečněn...

* * *

Mohl by být tento cíl v zásadě realizován? Měl Lenin pravdu, když navrhoval a začal v praxi uplatňovat svou teorii „dokončení stavby“ buržoazních základů socialismu bez buržoazie?

Lenin tuto teorii nikdy nepředložil v úplné a hotové podobě, ale určitě existovala. Měl teorii, skládající se z fragmentárních náčrtů a naplněných velkým množstvím praktických zkušeností, o tom, jak vytvořit materiální a kulturní předpoklady pro socialismus v rámci nikoli buržoazního systému, ale napůl socialistického, napůl buržoazního sociálně ekonomického a politicko-ideologického systému. Tato teorie zahrnovala zrychlený vývoj výrobních sil a rozvoj kultury s pomocí ne tolik buržoazních, jako polosocialistických (přechodných od kapitalistických k socialistickým) výrobních vztahů a politicko-ideologických forem.

Opakuji: nejedná se pouze o teorii a z velké části to vůbec není věc teorie. Obsahem je protichůdná praxe, která byla zahájena revolucí, a z iniciativy Lenina a jeho spolupracovníků.

Rozpory této praxe měly svůj základ v duálním charakteru přechodného období, v jehož kontextu byla ústřední otázka „Kdo z koho?“ Byla položena a bylo o ní rozhodnuto v každodenním boji. To byla otázka, kdo by mohl lépe a efektivněji zajistit pokrok v technologii a lidských kvalitách, buržoazie nebo rodící se socialistický systém ekonomických a politických forem. Proto také nový „diskurz“, buržoazní úkoly (industrializace, urbanizace a vzdělávání) v rámci přechodného období musely být naplněny částečně kapitalistickým způsobem (buržoazní řád byl zachován), ale především socialistickým způsobem. S využitím „řídících elit“, které byly v rukou socialisticky orientovaných sil, bylo navrženo okamžitě vyrazit na jinou cestu, než která byla sledována v dějinách kapitalismu, a vytvořit jiná odvětví (upřednostnění nejmodernějších technologií, jejich rozmisťování racionálním způsobem a s ohledem na péči o pracující lidi), jiná města a jinou kulturu. Cílem bylo dosáhnout úrovně nejrozvinutějších buržoazních zemí a vytvořit materiální a kulturní předpoklady vhodnější pro dlouhodobý socialistický rozvoj.

To byly úkoly. Do jaké míry a za jakou cenu se realizovaly, je otázka, která nemůže být spravedlivě zaměřena na Lenina. Zčásti je to však otázka i pro Lenina, protože on a jeho spolupracovníci byli lidé, kteří iniciovali socialistický vektor rozvoje.

Nejprve však o zdrojích dostupných pro tento druh rozvoje. Bylo jich velmi málo. Volba se soustředila na dvě hlavní alternativy: (1) buržoazní metody a růstové podněty a (2) energii přidružené sociální tvořivosti („nadšení“).⁵ To měl Lenin na mysli, když vychvaloval „*Velkou iniciativu*“ subotníků – dobrovolnou komunistickou práci prováděnou dělníky ve svém volném čase, nikoli pro sebe, a dokonce ani pro ty, kteří jsou jim blízcí, ale pro všechny, kvůli pokroku směrem k socialismu. Na druhé straně varoval, že socialismus nemůže být konstruován pouze na základě nadšení, bez tržních motivací. Ale bez nadšení se nemohl vybudovat ani socialismus. To byl také Lenin.

---

⁵ Uvedu pouze několik dobře známých tezí Lenina, v nichž je zdůrazňována úloha sociálně tvořivé energie mas: ... Musíme však věřit ve vlastní síly, všechno, co se v lidu probudilo a je schopno tvořit, musí se vlévat do našich organizací, které už existují či které pracující masy v budoucnu vytvoří. (Lenin V. I. Reč na prvom Vserossijskom sjezdě vojennogo flota. 22 nojabrja (5 děkabrja) 1917 g.: Protokol'naja zapis – viz [13, s. 113]. Český překlad: [13, s. 331]. ... Říjnová revoluce roku 1917 je však právě proto silná, právě proto životaschopná, právě proto nepřemožitelná, že probouzí tyto vlastnosti, odstraňuje všechny staré překážky, rozbíjí zpuchřelá pouta a vyvádí pracující na cestu samostatného tvůrčího budování nového života. Lenin V. I. Kak organizovat' sorevnovanije? – viz [14, s. 19]. Český překlad: [14, s. 608]; ...A tahle moc sovětů... vítězí proto, že od samotného počátku uskutečňovala odvěké odkazy socialismu, důsledně a pevně se opírala o masy a považovala za svůj úkol probudit k aktivnímu životu nejutlačovanější, zdeptané vrstvy společnosti, přivést je k socialistické tvůrčí činnosti. Lenin V. I. Tretij Vserossijskij sjezd Sovetov rabočich, soldatskich i krest'anskich deputatov, 10-18 (23-31) janvarja 1918 g. – viz [15, s. 269]. Český překlad: [15, s. 640]. Tyto myšlenky jsou zdůrazněny ve vzpomínaném textu B. V. Novikova [19].

Dějiny SSSR tento teoretický projekt potvrdily a současně vyvrátily.

Potvrdily to do té míry, že „červená“ čára v naší historii ukázala fantasticky efektivní příklady masového nadšení, do nichž byli zapojeni miliony lidí, do ekonomiky, kultury a obrany socialistické domoviny. Bylo stanoveno, že nejen „červené“, ale také „šedé“ (buržoazní) mechanismy a podněty byly (s rozdílným podílem v různých etapách) více či méně účinně využívány.

Vyvrátily to do té míry, v jaké tyto „červené“ a „šedé“ metody byly nahrazeny „černými“ metodami přímého nátlaku ve vztahu k pracujícím a stejně tak i vůči samotným bolševikům-leninistům.

O této části dějin však pojednávají jiné texty.

* * *

Dovolte mi to shrnout. Co dokázal Lenin, jeho spolupracovníci a jeho následovníci a co se jim nepodařilo uskutečnit v oblasti teorie i praxe? Historie zatím na tuto otázku definitivně neodpověděla. Autor tohoto textu však může a musí vyjádřit své stanovisko, jednoznačně, i když v extrémně komprimované podobě.

Podařilo se jim proměnit komunismus v globální praxi.

Praxi, která zahrnovala stovky milionů lidí.

Praxi, která po celá desetiletí rostla a dosáhla nových vítězství.

Zde je nutné malé odbočení. Existují nanejvýš charakteristické stylistické stereotypy, které odhalují hodně o pozici člověka, který je používá. Mezi těmi nalevo, kteří uvažují o naší minulosti, přičemž pouze v rámci SSSR, o jeho vzestupu a rozpadu, dochází ke třem způsobům „záměn“.

První: problémy boje (s celou jeho rozmanitostí!) za komunismus jako budoucnosti celého lidstva jsou zaměňovány otázkami osudu socialismu, v jeho skutečném ztělesnění ve dvacátém století.

Druhá „záměna“ spočívá v tom, že problémy socialismu jsou nahrazovány problémy SSSR, přestože socialismus nespočívá pouze v praxi dvacátého století, přičemž tato praxe byla širší než Sovětský svaz. Socialismus zahrnoval desítky dalších zemí a revolucí. Jedná se o světový socialistický projekt a světovou socialistickou praxi... Dovolte mi upřesnění: Miluji SSSR. Byla to moje vlast. Byl to první a nejvýraznější příklad skutečně existujícího

socialismu. Můžeme ale Čínu ponechat stranou? Mnohonásobně více lidí tam žilo a nadále žije. A Vietnam, který zaplatil za své socialistické rozhodnutí desítkami let války? A Latinská Amerika, která bojovala a bude i nadále bojovat za socialismus? A celou východní Evropu? Východní Evropa se skutečně velmi snadno přeorientovala na Západ. A my jsme se snad lehce nepřeorientovali?

Pak je tu třetí “záměna”. Zdá se, že problémy socialismu v SSSR byly zapomenuty a na jejich místě se objevila otázka rozpadu “velmocí”, „velké moci“ a “impéria”. Tímto způsobem byl celosvětově historický, ve své podstatě internacionální, problém skoku z oblasti nutnosti do sféry svobody přenesen do roviny geopolitického konfliktu supervelmocí XX. století. Spolu s tím celosvětový boj lidstva za kvalitativně novou budoucnost, boj, který trval již celá staletí, a také komunistická teorie a ideologie, které tento boj odrážejí, byly nahrazeny geopolitickými intrikami s podtóny velmocenského šovinismu... Toto velmi nebezpečné převrácení nastává do té míry, do jaké odmítáme vnímat komunismus jako celosvětový internacionální proces.

Lenin byl jiný. Celý svůj život viděl jako součást snahy porozumět zákonům zrodu komunismu a jako prvek praktické implementace těchto závěrů v celosvětovém procesu, kterým byl komunismus vytvářen.

V tomto ohledu Lenin vykonal nesmírně mnoho. Všechny vzájemně si odporující položky leninského dědictví tvoří jednu linii. Je to linie někoho, kdo poznával objektivní zákony společnosti v jejich historické dynamice. Poznával je s pomocí dialektické metody a pokaždé obracel svoji pozornost k sociální praxi v celé její rozmanitosti – ke stávkám a povstáním, revolucím i reformám. Obrátil se k praxi USA a Pruska, Ruska a Británie. Poznával a kombinací nejhlubší teorie (teorie Marxe, Hegela a Feuerbacha) s každodenními rozhodnutími, řešil zcela konkrétní otázky.

Bez Lenina by světová historie byla jiná. Pohybovala by se stejným směrem, ale pomaleji a bolestněji, s více porážkami a menším počtem vítězství pro síly sociálního osvobození. To platí zejména v naší zemi a zejména v situaci, kdy je téměř nemožné vydat se na cestu socialismu.

Za klíčové musíme považovat slovo “téměř”, neboť dále rozhoduje geniální vůdce společně s hrdinstvím mas o otázce, zda se realizuje nebo nerealizuje, mezi mnoha jinými, ta jedinečná šance na úspěch.

Lenin rozvinul teorii zrození komunismu a změnil komunistický proces v praktickou činnost ve světovém měřítku. Samozřejmě se tak stalo nejenom Leninovou zásluhou, existovaly a jsou miliony komunistů. Byli a jsou titáni marxistické teorie a komunistická praxe. Lenin byl však výjimečným – jednalo se o génia sociální tvořivosti. Nemám strach z toho, že jsem použil slovo „génus“.

Zbývá pouze jedna věc – postavit se na ramena tohoto titána a postupovat vpřed. Pokračovat, rozvíjet a kritizovat Lenina.

Literatura

1. Bri M.⁶ (2017). *Otkryť Lenina snova. Dialektika revolucii vs. Metafyzika gospodstva.* / Per. s něm. O. B. Nikiforov. Moskva: RLS (Moskau), Izdatel'stvo „Logos“.
2. Buzgalin A. V., Bulavka L. A., Linke P. (red.). (2020) *Lenin online: 13 professorov o V. I. Uljanove-Lenině.* 2-e izd., pererab., i dop. M.: LENAND, 2020 (1-e izd. – Moskva: LENAND, 2011).
3. Buzgalin A. V., Kolganov A. I. (2019) *Glogal'nyj kapital. V 2-ch tt., 5-e izd., T. 2 Teoria. Global'naja gegemonia kapitala i jego predely („Kapital“ re-loaded).* Moskva: LENAND.
4. Bulavka-Buzgalina L.A. (2018a). *Marks – XXI. Social'nyj progress i jego cena: Dialektika otčuzdženia i razotčuzdženia* // Vestnik Moskovskogo universitěta. Seria 7: Filosofija. No 5, s. 73-84.
5. Bulavka-Buzgalina L. A. (2018b). *Razotčuzdženie: ot filosofskoj abstrakcii k socio-kul'turnym praktikam* // Voprosy filosofii. No 6, s. 202-214.
6. Gramši A.⁷ (1998). *Revolucia protiv „Kapitala“* // Alternativy. No 3, s. 2-5.
7. Žižek S. (2003). *13 opytov o Lenině.* Moskva: Ad Marginem.
8. Krasnikova E. V. (2003). *Razvitie kapitalisma v Rossii vek spust'a.* Moskva: TEIS.
9. Lejn D.⁸ (2020). *Leninskije idej o revoljucii: aktual'ny li oni segodnja?* // Alternativy No 2.
10. Lenin V. I. (1969). *Imperializm kak vyššaja stadia kapitalizma* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. T. 27. Moskva: Politizdat, s. 299-426. Český překlad: Lenin V. I. (1973) *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu.* // Lenin V. I. Vybrané spisy. Sv. 2. Praha: Svoboda, s. 439-560.

---

⁶ Brie, Michael

⁷ Gramsci, Antonio

⁸ Lane, David

11. Lenin V. I. (1970). *O našej revolucii* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. 5-e izd. T. 45. Moskva: Politizdat, s. 378- 382. Český překlad: Lenin V. I. (1989). *O naší revoluci* // Lenin V. I. Sebrané spisy. Sv. 45. Praha: Svoboda, s. 416-420.
12. Lenin V. I. (1973). *Protiv bojkota* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. 5-e izd. T. 16. Moskva: Politizdat, s. 1-36. Český překlad: Lenin V. I. (1984). *Proti bojkotu* // Lenin V. I. Sebrané spisy. Sv. 16. Praha: Svoboda, s. 25-59.
13. Lenin V. I. (1974a). *Reč na pervom vserossijskom sjezdě vojennogo flota 22. nojabrja (5 dekabrja) 1917 g.* Protokol'naja zapis. // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. 5-e izd. T. 35. Moskva: Politizdat, s. 112-118. Český překlad: Lenin V. I. (1956). *Projev na prvním všeruském sjezdu příslušníků válečného loďstva 22. listopadu (5. prosince) 1917.* Protokolární záznam. // Lenin V. I. Spisy. Sv. 26, s. 330-335.
14. Lenin V. I. (1974b). *Kak organizovat' sorevnovanie?* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč., 5-e izd., T. 35. Moskva: Politizdat, s. 195-205. Český překlad: Lenin V. I. (1974). *Jak organizovat soutěžení?* // Lenin V. I. Vybrané spisy. Sv. 3, s. 605-614.
15. Lenin V. I. (1974c). *Tretij Vserossijskij sjezd Sovětov rabočich, soldatskich i krest'anskich deputatov. 10-18 (23-31) janvarja 1918 g.: Doklad o dějatel'nosti Sověta Narodnych Komissarov, 11(24) janvarja* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. 5-e izd. T. 35. Moskva: Politizdat, s. 261-280. Český překlad: Lenin V. I. (1974). *III. Všeruský sjezd sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců 10.-18. (23.-31.) ledna 1918. Zpráva o činnosti Rady lidových komisařů, přednesená 11. (24.) ledna 1918.* // Lenin V. I. Vybrané spisy. Sv. 3, s. 633-649.
16. Lenin V. I. (1974d). *IV. Črezvyčajnyj Vserossijskij sjezd Sovětov. 14-16. marta 1918 g.: Doklad o ratifikacii mirnogo dogovora. 14. marta* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. T. 36. Moskva: Politizdat, s. 92-112. Český překlad: Lenin V. I. (1988). *IV. mimořádný celoruský sjezd sovětů 14.-16. března 1918: Referát o ratifikaci mírové smlouvy 14. března.* // Lenin V. I. Sebrané spisy. Sv. 36, s. 116-134.
17. Lenin V. I. (1975). *Pisma G. J. Sokolnikovu. 22-28. fevralja 1922 g.* // Lenin V. I. Poln. sobr. soč. T. 54. Moskva: Politizdat, s. 180-181. Český překlad: Lenin V. I. (1990). *Dopisy G. J. Sokolnikovovi 22. a 28. února 1922.* // Lenin V. I. Sebrané spisy. Sv. 54, s. 212-213, 224.
18. Lužkov J. M. (2005). *Razvitie kapitalizma v Rossii 100 let spust'a. Spor s pravitel'stvom o social'noj politike.* Moskva: Moskovskije učebniki i kartolitigrafija.
19. Novikov B. V. (2011). *V. I. Lenin o živom tvorčestve...* // Proza.ru. <https://2011/02/05/922>.
20. *Razvitie kapitalizma v Rossii: sto let spust'a* / Pod. red. J. M. Osipova, O. V. Inšakova, E. S. Zotovoj. Moskva-Volgograd: Izdatel'stvo Volgogradskogo universiteta, 1999.
21. Chessin N. V. (1968). *V. I. Lenin o suščnosti i osnovnych priznakach tovarnogo proizvodstva.* Moskva: MGU.
22. Chessin N. V. (1975). *Ob istoriko-genetičeskom podchodě k issledovaniju sistěmy proizvodstvennych otnošenij socializma.* // Ekonomičeskije nauky. No 6.
23. Budgen S., Kouvelakis S., Žižek S. (eds.) (2007). *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth.* Durham: Duke University Press Books.

NÁZORY • POLEMIKA Alexandr Buzgalin – Teorie jako praxe, praxe jako kreativita

24. Buzgalin A., Kolganov A. (2016). *Critical political economy: the 'market-centric' model of economic theory must remain in the past – notes of the post-soviet school of critical marxism.* // Cambridge Journal of Economics. Vol. 40, no. 2, p. 575-598.
25. Harvey D. (1982). *The Limits to Capital.* Chicago: University of Chicago Press.
26. Krausz, Tamás (2015). *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography* / Trans. By Balint Bethlenfalvy. Monthly Review Press.
27. Mandel E. (1987). *Late Capitalism.* London – New York: Verso.
28. Mészáros I. (2015). *Beyond Capital: Toward a Theory of Transition.* London: Merlin Press.
29. Žižek S. (2017). *Lenin: The Day After the Revolution.* London: Verso.

Překlad z originálu publikovaného v časopise Alternativy č. 2/2020: M. Hrošová, J. Málek.

O autorovi:

Aleksandr Vladimirovič Buzgalin

*1954. Ruský marxistický politický ekonom, teoretik, profesor Moskevské státní university M. V. Lomonosova. Ředitel Institutu socioekonomiky Moskevské univerzity financí a práva (MFUA).

Významný představitel ruského levicové fronty (iniciátor a spoluorganizátor Ruských sociálních fór a dalších levicových hnutí a akcí), organizátor odborných marxistických diskusí. Publicista a šéfredaktor společensko-politického časopisu Alternativy.

Pavel Sirůček

Marxistický ekonom

a popularizátor

Ulrych-Kamenický

Rubrika Ekonomické osobnosti připomíná marxistu a vlastence Antonína Kamenického (1899–1942), přičemž text mapuje materiály k výuce i popularizaci marxistické politické ekonomie v tuzemských reáliích. A zmiňuje i jednostranná hodnocení doby dominance marxistické politické ekonomie z pera autorů po roce 1989. Příspěvek je koncipovaný jako širší seznámení s publikací Základy marxistické ekonomie (Praha: Svoboda 1949. 212 s. ISBN nemá), sepsanou v letech 1936-37 A. Kamenickým pod pseudonymem J. Ulrych. Představovaná kniha, mající stále – obsahově, metodologicky i didakticky – co říci i k dnešku, je dostupná např. v knihovně B. Šmerala,¹ spadající pod Institut české levice.²

Českého marxistického ekonomu a odbojáře připomíná modrá smaltovaná pamětní deska umístěná na plotu zahrady nárožního domu pražských ulic Ulrychovy a Na Petřínách. S textem: „Jan Ulrych (29. 7. 1899 – 21. 3. 1942) vl. jménem Antonín Kamenický, marxistický ekonom, právník, bankovní úředník, zemřel v koncentračním táboře Mauthausen“. Deska tam opravdu je a ulice se opravdu Ulrychova stále jmenuje.³

---

¹ Ve vydání Praha: Svoboda 1946. 2. vydání vychází „začátkem roku 1947 jako úvod k vyhlášení dvouletky...“ (cit. dle novin *Rudé právo*, s. 2 přebalu anot. publ.). Anotovaná kniha z roku 1949 je cit. textem z *Rudého práva* označena jako 5. vydání, k příležitosti počátku první pětiletky. V roce 1951 vychází 7. vydání (Praha: Svoboda. 200 s. ISBN nemá), ve Svobodě 6. 8. vydání je z roku 1958 (Praha: SNPL. 202 s. ISBN nemá).

² Blíže viz <https://institutcl.cz/library>.

³ Modrá tabule překvapivě objevená při jednom cyklovýletu v létě 2019 se stala podnětem pro tento text. Poděkování náleží P. Buchtovi za zapůjčení anotované knihy i za inspirace, vzpomínky a upřesnění nejen ohledně učebnic politické ekonomie. Případné nepřesnosti a omyly ovšem padají pouze na vrub autora.

Další pamětní deska byla z rozhodnutí úřadů odstraněna z budovy VŠE v roce 1990, a to na náměstí A. Zápotockého, které bylo značně škodolibě přejmenováno na W. Churchilla (jehož socha paradoxně hledí na dlouholeté sídlo, dnes však již sídlo bývalé, centrály tuzemských odborů). Jde o bronzovou pamětní desku s reliéfní podobiznou a textem: „*Dr. Antonín Kamenický narozen 29. července 1899, člen Komunistické strany Československa, vynikající marxistický ekonom, umučen nacisty 21. března 1942 v Mauthausenu. Pod jménem Jan Ulrych významným dílem – Základy marxistické ekonomie – přispěl k rozvoji pokrokové české národohospodářské vědy. Čest jeho památce*“. Tak praví internet. Realita? Ti, kdož chodí kolem rohu s Italskou a hledí i okolo sebe, dobře vědí. Více raději veřejně nešířit, neboť Ulrycha-Kamenického prý dnes citují jen stalinisté...

Úředník, právník, ekonom a komunista

Kamenický se narodil 29. 7. 1899 v Semečnicích u Opočna, dodýchává 21. 3. 1942 v Mauthausenu. Jeho otec byl řídícím učitelem na obecné škole. Antonín v rodišti vychodil pět tříd obecné školy a poté dva ročníky měšťanky v Opočně a třetí v Broumově. Tehdy německém. Zde měl konflikt s německým učitelem dějepisu, který tendenčně falšoval české dějiny a tupil český národ. Těsně před I. světovou válkou, po smrti otce, navštěvoval čtvrtý ročník měšťanky v Dobrušce. Školu dokončuje v pražském Karlíně, kam se stěhuje s matkou. Dále studuje s výbornými výsledky na karlínské obchodní akademii. Pilný Antonín si v nelehkých podmínkách nuzné rodiny postupně osvojil čtyři jazyky, včetně ruštiny. Léta dřel jako poslíček, resp. po ukončení akademie jako bankovní úředník. Při zaměstnání v bance vystudoval soukromé reálné gymnázium a absolvoval i právnickou fakultu, včetně doktorátu (JUDr.). Vypracoval se na seriózní post právníka Banky pro obchod a průmysl. Byl tichým, precizním úředníkem a advokátem. Ovšem taktéž ekonomem. Nikoli ovšem ekonomem profesionálním, nýbrž velmi dobře poučeným laikem a úspěšným, znalým i didakticky zdatným popularizátorem.

Kamenický přemýšlel o hospodářských otázkách a radil kolegům v bance ohledně pracovní i finanční problematiky, přičemž horlivě hájil zájmy bankovních zaměstnanců. Živě

se zajímal o historii a vývoj ekonomických teorií. Kriticky nahlížel na učení, včetně etických aspektů, „*otce kapitalismu a politické ekonomie*“ A. Smithe.⁴ Inspirován byl replikou I. Kanta na volný trh,⁵ podle níž musí být život svobodný, ovšem současně i sociálně snesitelný. Proto Kamenický důkladně studoval díla klasiků marxismu-leninismu. Kamenického příspěvky se počátkem 20. let minulého století objevují v časopisu *Červen*.⁶ Následně jsou i jinde publikovány Kamenického překlady ekonomických statí ze švýcarského časopisu *Le réveille* i časopisů německých a britských. Ve 20. a 30. letech Kamenický zkoumá a osvětluje různé otázky,⁷ s důrazem na ekonomickou problematiku první republiky, včetně Velké hospodářské krize.⁸

Píše o jejích příčinách a těžkých dopadech na lidi – „... *Signál, list pokrokových bankovních zaměstnanců, konstatoval v čísle z ledna r. 1934 v článku Rozhodně o plánu, jehož autorem byl podle vzpomínek pamětníků J. Ulrych-Kamenický: „At' buržoazie tohoto státu pokračuje dál v deflační politice (Preiss), nebo at' se odhodlá k obratu na linii inflační, obojí —*

⁴ Srov. Smith, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL 1958. 800 s. ISBN nemá vs. Smith, A.: *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut 2005. 465 s. ISBN 80-86389-38-3.

⁵ Srov. Kant, I.: *K věčnému míru: O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Praha: OIKOYMENH 1999. 98 s. ISBN 80-86005-55-2.

⁶ *Červen* vycházel v letech 1918-21. První ročník byl zaměřen především na umění a literaturu, v ročnících dalších byl prohlouben zájem o problematiku politickou, sociální i kulturní a roste i radikální bojovnost tiskoviny, a to především pod vlivem S. K. Neumanna. Časopis se stává politickou tribunou – blíže viz Lang, J.: *Neumannův Červen*. Praha: Orbis 1957. 262 s. ISBN nemá.

⁷ Pod pseudonymem J. Ulrych publikuje Kamenický v roce 1931 v *Tvorbě* (roč. 6, č. 12, s. 186-187 a č. 13, s. 202. ISSN 0139-5513) článek *O „střední vrstvy“ – je bankovní úředník maloměšťák? Zabývá se ideologií středních vrstev, včetně třídního uvědomování úřednictva (coby kvalifikovaného proletariátu), které je komplikovanější než u továrních dělníků. „Procesu zbídačování úřednictva odpovídá radikalizace jeho mysli. Tento proces ideologického přeorientování pokulhává pochopitelně za objektivním procesem pauperisace, neboť se děje pod tlakem měšťáckého prostředí“* (tamtéž, s. 202). Kamenický aplikuje marxistická třídní kritéria a cituje Marxe ohledně technického pokroku. Nalézá rozdíly mezi smýšlením úředníků (s důrazem na bankovní úředníky – „*námezdníky finančního kapitálu*“) a maloměšťáků, což konkretizuje na příkladu poměru ke strojům a racionalizaci. „*Stanovisko maloměšťáka je tu šmahem odmítavé reakční, vidí ve stroji a racionalizaci jen a jen svého ničitele. Úředník dovede pochopit technický pokrok, který přináší racionalisace. Pociťuje-li její následky, přičítáno to „přehnanostem“ racionalisace a jejímu „nesprávnému“ použití“* (dtto). Kamenický dochází k závěru, že u úřednictva se tudíž setkáváme „*s myšlením spíše měšťáckým než maloměšťáckým... U maloměšťáka působí silněji vliv bezprostředního hospodářského působení než ta složka, která vyplývá z působení celého sociálněpolitického řádu*“ (s. 759 textu Nikl, M.: *O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233). „*Nazíratí tedy na masu úřednictva, na příklad bankovního, jako na maloměšťáctvo, je u revolučního pracovníka stanovisko povrchní, nemarkvistické a nesprávné. Je to stanovisko, jež ignoruje ekonomickou třídní základnu, a orientuje se podle ideologie“* (cit. článek J. Ulrycha, s. 202).

⁸ V kontextu Velké recese 21. století byly oživeny a připomínány názory dobových ekonomů na Velkou hospodářskou krizi. Mnohé z nich mohou být inspirativní i pro dnešek, přičemž minimálně mohou sloužit jako zdroj kritických poučení. Srov. postřehy o charakteru krize 30. let 20. století a keynesiánsky (resp. sociálnědemokraticky) laděné recepty na její řešení v duchu J. Macka. Konkrétně knihy Macek, J.: *Cesta z krize*. Praha: Jan Laichter 1935. 192 s. ISBN nemá. Představené recenzí Český keynesiánc a jeho recepty na Velkou krizi 30. let in *Marathon*, 2010, roč. 14, č. 1, s. 3-12. ISSN 1211-8591. Text dokladuje tradiční polovičitost sociálně demokratických přístupů a již tehdy patrnou problematičnost tzv. třetích cest.

třebas každé jinou formou — půjde na útraty pracujících. První cesta (deflace) značí zblídačování dalším přímým snižováním mezd a platů, druhá pak znamená další zblídačování tím, že bude stlačována reálná mzda stoupáním cen životních potřeb" (s. 164 titulu Setínský, J.: *Teorie krizí v Československu*. Praha: SPN 1964. 193 s. ISBN nemá).⁹

Roku 1936 je A. Kamenický požádán vedením Komunistické strany Československa, jejímž je členem, o sepsání stručného přehledu Marxovy ekonomické teorie. Konkrétně o sepsání „populární vědecké pomůcky“. Průkopnické dílo¹⁰ Kamenický dokončuje v roce 1937, kdy k jejímu vzniku přispívá jeho důvěrná znalost bankovního života. Svou jedinou knižní publikaci¹¹ s názvem *Základy marxistické ekonomie* vydává pod pseudonymem Jan Ulrych¹² v pražském pokrokovém nakladatelství Pavla Prokopa Lidová kultura. Vychází na podzim 1937 jako devatenáctý svazek *Lidové knihovny*.

Kamenického kniha podává soustavný výklad dobové marxistické politické ekonomie. Její význam přesahuje české dimenze, neboť nejde jenom o první původní učební text marxistické politické ekonomie koncipovaný u nás, nýbrž šířeji i mimo Sovětský svaz. Teoretické poučky publikace názorně vysvětluje na příkladech z předválečného hospodářského života v ČSR i jiných zemích. Kniha se setkala se zájmem i oblibou a kompletní náklad byl brzy zcela rozebrán. Za německé okupace Kamenický odchází z arizované banky do Svazu pro mléko, tuky a vejce. Stává se aktivním odbojářem. Když spolu s Prokopem¹³ připravují 2. vydání¹⁴ jsou v létě 1940 zatčeni gestapem. Vlastenec Kamenický je vězněn

---

⁹ Což ilustruje postoj komunistů k politice směřující proti pracujícím: „Komunisté... nepřestávali ukazovat, že oba směry, jak inflační, tak i deflační, jdou proti zájmům pracujících... konečně z hlediska pracujícího lidu nelze vůbec stavět otázku: buď deflaci, nebo inflaci. Pracující lid je bit tak i tak. Je vykořisťován tak i onak. Socialistický křik o deflaci nebo inflaci připomíná proto otázku, kterou položil kuchař rybě: „Chceš být pečená či vařena? ...“ (s. 164 textu Setínský, J.: *Teorie krizí v Československu*. Praha: SPN 1964. 193 s. ISBN nemá, s odkazem na s. 133 in Gottwald, K.: *Spisy IV, 1932-1933*. Praha: Svoboda 1951. 301 s. ISBN nemá).

¹⁰ Kamenický „... obohatil skromnou českou popularisační marxistickou literaturu prací, které se v tehdejší době sotva která jiná – kromě... sovětských – vyrovnala“ (předmluva J. Dolanského, s. 9 anot. publ.).

¹¹ Z důvodu méně obsáhlé bibliografie Kamenického nejsou odkazovaná díla uváděna na konci příspěvku – jako v jiných dílech rubriky *Ekonomické osobnosti* – nýbrž hned v textu, resp. poznámkách pod čarou.

¹² „Kamenický, jenž byl bankovním úředníkem, nemohl vystoupit jako popularisátor marx-leninské vědy, proto jeho kniha vyšla pod pseudonymem dr. Jan Ulrych“ (předmluva J. Dolanského, s. 11 anot. publ.).

¹³ Komunisticky orientovaný Pavel Prokop (1904–1940) umírá v koncentračním táboře Oranienburg. Po válce provozuje firmu P. Prokop redaktorka a překladatelka Jarmila Prokopová (1911–1994), která i spolufířila nakladatelství Svoboda, založené v roce 1945 pro vydávání politické a pokrokové literatury.

¹⁴ Anotovaná práce je v předmluvě označena jako druhé vydání – „v původním znění z roku 1937, bez přepracování a bez doplňků...“ (předmluva J. Dolanského, s. 10 anot. publ.). K čemuž je nutné přihlížet při posuzování statistických dat a ilustrativních propočtů a což taktéž vysvětluje „i stručnost závěrečných kapitol“ (dtto). Tištěného druhého vydání se přitom nedožil ani samotný autor Kamenický ani nakladatel Prokop. Pouze dvou dílčích cyklostylovaných vydání této práce v komunistické ilegalitě.

na Pankráci, odkud je transportován do vyhlazovacího tábora, s doložkou „*návrat nežádoucí*“. Ve vězení, a ještě i v táboře vyučuje spoluvězně jazyky.

Šíření a výuka marxistické politiké ekonomie u nás

Kamenického kniha *Základy marxistické ekonomie* vychází především z Marxova *Kapitálu*. Podle předmluvy k zatím poslednímu českému vydání *Kapitálu* z roku 1986¹⁵ je toto již šestým, pokud jde o díl I., resp. třetím u dílů II. a III. První pokusy o české vydání jsou spojeny s přeloženými výňatky (od L. Kochmana)¹⁶ publikovanými v *Dělnických listech* roku 1879. I. díl vychází česky poprvé v roce 1913 (první část), resp. 1915 (druhá část). Přepřacovaný překlad vychází v roce 1927. II. díl je česky poprvé publikován roku 1924 a III. díl v roce 1925. Zmíněná vydání jsou spojena s překladatelskou aktivitou především T. Šmerala.¹⁷ Modernizované překlady vycházejí po II. světové válce (např. v letech 1953-56,¹⁸ resp. *Teorie o nadhodnotě* 1958-68¹⁹).²⁰

M. Nikl v souvislosti s reformistickou taktikou a ideologií českého dělnického hnutí²¹ cca od 80., resp. 90. let 19. století do konce I. světové války připomíná velký význam okolnosti, že „*nebylo téměř vůbec marxistické literatury ... Původní marxistické literatury nebylo*

¹⁵ Marx, K. H., Engels, F.: *Spisy, Svazek 23. Kapitál I.* Praha: Svoboda 1986. 982 s. ISBN nemá.

¹⁶ Leopold Kochman (1847–1919) byl socialistický básník, novinář a překladatel z němčiny a francouzštiny. Původním povoláním krupař a mlynářský dělník. Roku 1881 emigroval do USA, kde působil jako novinář v krajském dělnickém tisku.

¹⁷ Právník a novinář Theodor Šmeral (1884–1940) byl bratr B. Šmerala.

¹⁸ *Kapitál I.* Praha: SNPL 1953. 902 s. ISBN nemá, *Kapitál II.* Praha: SNPL 1955. 584 s. ISBN nemá, *Kapitál III-1.* Praha: SNPL 1955. 482 s. ISBN nemá, *Kapitál III-2.* Praha: SNPL 1956. 546 s. ISBN nemá.

¹⁹ „*Čtvrtý díl Kapitálu*“ – *Teorie o nadhodnotě I.* Praha: SNPL 1958. 483 s. ISBN nemá, *Teorie o nadhodnotě II.* Praha: SNPL 1964. 670 s. ISBN nemá, *Teorie o nadhodnotě III.* Praha: SNPL 1968. 578 s. ISBN nemá. Ke stále inspirativním náleží *Grundrisse – Rukopisy „Grundrisse“: Ekonomické rukopisy z let 1857–1859). I.* Praha: Svoboda 1971. 432 s. ISBN nemá, *Rukopisy „Grundrisse“: Ekonomické rukopisy z let 1857–1859). II.* Praha: Svoboda 1974. 440 s. ISBN nemá, *Rukopisy „Grundrisse“: Ekonomické rukopisy z let 1857–1859). III.* Praha: Svoboda 1977. 393 s. ISBN nemá.

²⁰ Známá jsou též „*modrá vydání*“, ze kterých studoval i autor příspěvku. Jde o *Kapitál: Kritika politické ekonomie I-III – Kapitál I.* Praha: Svoboda 1978 (6. vydání, ve Svobodě 2.). 845 s. ISBN nemá, *Kapitál II.* Praha: Svoboda 1979. 540 s. ISBN nemá, *Kapitál III-1.* Praha: Svoboda 1980. 455 s. ISBN nemá, *Kapitál III-2.* Praha: Svoboda 1980. 498 s. ISBN nemá. Modré jsou i přebaly *Komentářů – Rozenberg, D. I.: Komentáře k prvnímu dílu Marxova Kapitálu.* Praha: Svoboda 1980. 325 s. ISBN nemá, resp. *Komentáře k druhému a třetímu dílu Marxova Kapitálu.* Praha: Svoboda 1980. I. svazek 326 s. II. svazek 510 s. ISBN nemá.

²¹ K šíření marxistických idejí v sociálně-demokratickém hnutí a u jeho předchůdců, v českých zemích, především v období 1867-90, podrobněji viz Dubský, I.: *Pronikání marxismu do českých zemí.* Praha: NPL 1963. 493 s. ISBN nemá. Od téhož autora stojí za připomenutí i text *Raná tvorba K. Marxe a B. Engelse.* Praha: SNPL 1958. 91 s. ISBN nemá.

vůbec, přeložené velmi málo“ (s. 744 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).²² V nově vzniklé republice²³ byly po dlouhou dobu základní marxistické ideje známé hlavně z různých „vyvracení Marxe“,²⁴ často dosti primitivních.

Podle M. Nikla ve 20. a 30. letech 20. století v Československu šel rozvoj „a šíření pokrokového ekonomického myšlení, marxistické politické ekonomie ... jednak cestou vydávání základních ekonomických děl tvůrců marxistické politické ekonomie, stejně tak článků a menších prací popularizujících základní myšlenky vědecké ekonomické teorie“ (s. 744 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233). Nikl pokračuje: „Druhý základní směr rozvoje proletářské ekonomické teorie v buržoazním Československu spočíval v aplikaci marxistické politické ekonomie při rozboru a hodnocení hospodářského procesu Československa v rámci světové kapitalistické soustavy, stejně tak jako při hodnocení projevů světové ekonomické krize koncem dvacátých a začátkem třicátých let v hospodářství kapitalistického Československa“ (dtto).²⁵

---

²² Ohledně vydání prvního dílu *Kapitálu* těsně před válkou připomíná, že „... i potom zůstal pro nedostatek popularizující literatury českým dělníkům většinou nedostupným...“ (s. 744 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).

²³ „Pro rozvoj marxistické politické ekonomie existovaly v buržoazním Československu zvláště obtížné podmínky“ (s. 744 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233). Nikl argumentuje, s využitím dokumentů 2. sjezdu KSČ, silným deficitem teoretického vzdělání v českém dělnickém hnutí, téměř nulovou vlastní marxistickou vědeckou činností a značným – větším nežli jinde – zanedbáváním propagace marxismu v české sociální demokracii. O zanedbávání teoretické práce v KSČ, konstatovaném Komunistickou internacionálou, hovoří ještě i rezoluce z roku 1928 – podrobněji viz tamtéž, s. 744-745.

²⁴ Srov. Masaryk, T. G.: *Otázka sociální I, II: Základy marxismu filosofické a sociologické/Spisy TGM svazek 9-10*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 2000. 584 s. ISBN 80-902659-9-5. K revizionistickému překrucování myšlenek vědeckého socialismu u Masaryka srov. sérii pěti článků *Socialismus a Masaryk in Komunistická revue*, 1925, roč. 2, č. 8, 10, 11, 13. ISSN nemá. Další texty odhalovaly sociální podstatu masarykismu i samotného Masaryka coby muže „buržoazie, které patří tento stát“ (s. 748 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233, s citací s. 101 a následujících titulu *Za chléb, práci, půdu a svobodu: Sborník dokumentů k 2., 3., 4. a 5. svazku spisů Klementa Gottwalda*. Praha: SNPL 1954. 512 s. ISBN nemá).

²⁵ V kontextu tohoto druhého směru je možné připomenout práce bojující proti názorům oportunistickým a reformistickým – anarchosyndikalistickým, konceptům „organizovaného kapitalismu“, „hospodářské demokracie“ či družstevní cesty k socialismu. Kdy „komunisté stavěli proti reformistické koncepci sociálního záplatování důsledně revoluční program, ve kterém i účast v závodních radách či družstvech byla součástí celkového boje proletariátu“ (s. 748 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233). Dále příspěvky týkající se charakteru nově vzniklého státu, včetně dlouhodobých sporů na toto téma mezi teoretiky samotné KSČ. Šlo o střet hodnocení ČSR jako kolonie či polokolonie západních velmocí vs. pojetí ČSR coby součásti evropského imperialistického systému, kdy má ČSR sama být imperialistickým státem. Cca prvních deset let převažovalo pojetí první, teprve „koncem roku 1928 byla ražena v rezoluci...

Ohledně popularizace základních postulátů marxistické ekonomie u nás je možné připomenout uveřejňování výňatků z děl Marxe & Engelse (o společenském vývoji, třídním boji nebo hospodářském postavení dělníků za kapitalismu) v žurnále *Komunismus* počátkem 20. let. První krátkým kurzem politické ekonomie kapitalismu je série článků *Základy Marxovy nauky hospodářské v Komunistické revui* v roce 1924. Tatáž látka byla současně přednášena na pražské Komunistické škole. *Komunistická revue*²⁶ se od roku 1924 stává teoretickým časopisem ÚV KSČ. V tomto období vycházejí v českém překladu práce Marxe, Engelse a také Lenina, což pokračuje v letech třicátých.²⁷ Součástí rozvíjející se teoretické práce československých marxistických ekonomů byla i analýza a především propagace, resp. popularizace hospodářských zkušeností sovětských. A to v rámci urputného ideového boje, který KSČ vedla nejenom s pravicovými socialisty.²⁸

Důležitou roli sehrává učební text *Základy marxismu leninismu*,²⁹ jehož náklad je brzy rozebrán a následuje druhé vydání – „... publikace je pokusem o politický slabikář pro pros-tého člena komunistické strany. Čtenář v ní... najde odpověď na všechny otázky, které hýbají

---

nazvané „Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě“, jasná linie o tom, že veškeré zkoumání a hodnocení ekonomiky buržoazního Československa vyžaduje vyjasnění jeho podstaty jako imperialistického státu“ (tamtéž, s. 750). Zmíněná obecná teze byla konkretizována projevy monopolizace v tuzemských reáliích. Srov. Urx, E.: Ekonomické základy českého imperialismu. *Komunistická revue*, 1932, roč. 9, č. 7, 8. ISSN nemá (s charakteristikou českého kapitálu před válkou a jeho koncentrace v ČSR, včetně role velkobank s vývozem kapitálu atd.).

²⁶ *Komunistická revue* – Orgán Komunistické strany v Československu – Sekce III. komunistické internacionály.

²⁷ Za všechny připomeňme první české vydání Leninova díla *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* (v originále z roku 1916) v roce 1924 jako *Imperialismus dnešního období kapitalismu*. Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství R. Rejman. 172 s. ISBN nemá.

²⁸ Připomínán bývá především sborník Mach, J. (ed.): *10 let diktatury proletariátu 1917–1927*. Praha: Komunistické nakladatelství 1927. 445 s. ISBN nemá. Výstavbou socialismu v SSSR se zabývá i část níže specifikované učebnice *Základy marxismu leninismu*. Vyvracen je zde názor, že v SSSR je budován státní kapitalismus. V obou zmíněných textech je též polemizováno s tezí, že leninismus je jeven typicky ruským – v kontextu specifík ruské revoluce plynoucích z průmyslové zaostalosti a agrární povahy země.

²⁹ Reiman, P. (ed.): *Základy marxismu-leninismu. Část 1*. Praha: Karel Borecký 1932. 161 s. ISBN nemá, resp. *Základy marxismu-leninismu. Část 2*. Praha: Karel Borecký 1932. 155 s. ISBN nemá. Srov. též Reiman, P. (ed.): *Historický materialismus*. Praha: Karel Borecký 1933. 42 s. ISBN nemá (což je nově koncipovaná a rozšířená první kapitola textu *Základy marxismu-leninismu. 2. opravené vydání*. Praha: Karel Borecký 1933. 230 s. ISBN nemá).

dnešní politikou...³⁰ musíme z filosofického hlediska vyzdvihnout systematickosti a promyšlenost komunistické teorie, s níž se v tomto ohledu nemůže dnes měřit žádná jiná strana“.³¹ Ostatně o tom, že komunismus není jen „rámcovým programem“ nýbrž má „před ostatními politickými směry velkou přednost v tom, že má podrobně vypracovanou doktrínu“³² svědčí právě i představovaná učebnice A. Kamenického – J. Ulrycha.

Kamenického *Základy marxistické ekonomie* jsou první českým populárním výkladem marxistické politické ekonomie, resp. „populární kritikou kapitalistické ekonomiky“ (s. 2 přebalu anot. publ.), a to především v duchu Marxova *Kapitálu*. Nicméně Kamenický se nechce omezovat pouze na popularizaci tohoto stěžejního ekonomického pojednání a pokouší se o první ucelený a soustavný nárys základů marxistické ekonomie v českém prostředí, přičemž přihlíží i k českým poměrům a dobovým hospodářským realitám. Což ostatně Kamenický explicitně vyjadřuje v *Předmluvě*.³³ Nejde tedy o „pouhý“ výtah z *Kapitálu*, nýbrž o promyšlený pokus marxisticko-leninské teze aplikovat na praxi. I z tohoto je patrné, že knihu nepsal akademický teoretik, ale poučený praktik. Kamenický přitom nevychází jen z Marxe (& Engelse), nýbrž i z některých děl Lenina.³⁴

Dílo Kamenického charakterizuje taktéž vývoj českých zemí ve smyslu střídání různých výrobních způsobů, resp. společensko-ekonomických formací a především „rozebírání podrobně hospodářskou základnu naší první republiky a vypočítává její imperialistické

---

³⁰ Včetně imperialistického charakteru ČSR i rozboru koncentrace výrobního a bankovního kapitálu či vývozu kapitálu. „Spolu s tím byla zkoumána ekonomická základna národnostního útlaku na Slovensku, která se projevovala postupným odbouráváním průmyslu v uvedené oblasti, stejně tak jako byly analyzovány feudální přežitky v Zakarpatské Ukrajině“ (s. 751 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).

³¹ Recenze ve filozofické revui *Česká mysl* (roč. 28, č. 3-4, s. 253. ISSN nemá – cit. dle s. 746 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).

³² Recenze ve filozofické revui *Česká mysl* (roč. 28, č. 3-4, s. 253. ISSN nemá – cit. dle s. 746 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).

³³ „Nehledíc k zastaralému vydání Kautského, k některým překladům a brožurkám, jde vlastně o první český pokus o ucelený a soustavný nárys základů marxistické ekonomie. Přihlíží k českým poměrům a k nejnovější hospodářské skutečnosti, nechce ulpět – jak se to dosud dělo – jen na popularizaci I. dílu Marxova „Kapitálu““ (s. 13 anot. publ.).

³⁴ V anotované práci v pasáži *Výbor literatury* jsou jako *Větší díla* uvedena: od Marxe tři díly *Kapitálu*, od Engelse *Pana Evžena Dühringa převrat vědy*, od Lenina *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* a od Stalina *Otázky leninismu* – vše bez specifikace vydání či vydavatele. K tomu Marxovo dílo *Theorien über den Mehrwert I, II – 1, 2, III*. Stuttgart: Dietz 1921 a práce Lenina *Nový materiál k práci Lenina Imperialism*. Moskva: Partizdat 1935. V rubrice *Díla menšího rozsahu* figurují např. *Komunistický manifest*, *Námezdní práce a kapitál*, *Úvod ke kritice politické ekonomie* nebo *Vývoj socialismu od utopie k vědě*.

znaky“.³⁵ Tento rys práce mnohdy zůstával opomíjen.³⁶ Kamenický svůj výklad koncipuje v kritické opozici k idejím nemarxistických tuzemských ekonomů.³⁷

Předmluva anotované publikace startuje konstatováním „úžasné složitosti dnešního hospodářského dění“, jeho chaotičnosti a nesrozumitelnosti i na první pohled nesmyslných protikladů. Což „dráždí všechny myslící lidi“ a přímo tyto žene, „aby se orientovali a dobrali jasného porozumění základům a zákonům hospodářským“ (s. 13 anot. publ.). Kamenický kriticky připomíná způsob, jakým referuje o aktuálních sociálně-ekonomických problémech „většina denního tisku a publicistiky“. Tento způsob má být „namnoze tak rozporný, protichůdný a neodborný, že spíše jen zvyšuje zmatek laického čtenáře, kterému chybí znalost základních zákonů hospodářských“ (tamtéž).

Zmíněná slova formuluje Kamenický roku 1937. Neplatí vyřčené i pro současnost? Zvýšit chaos, prohloubit nejistotu a vyvolat zmatek čtenáře (či posluchače) však může být dnes i záměrem naprosto cíleným. Pomocí všudypřítomných manipulací, polopravd i přímo lží, které se liberální mainstreamová média často již ani nestačí zakrývat. Účel přece světlí prostředky aneb tzv. pravda & láska zvítězí pomocí lži a nenávisti. Což však neplatí zdaleka jen ohledně referování o problematice ekonomické. Přitom do očí bijící neodbornost, diletantismus, plytká povrchnost, zarážející neumětelství i laciná bulvárnost tzv. „nezávislých“ (často placených bankami) analytiků, s dětským vzezřením a nebetičným sebevědomím, silně devaluje ekonomickou vědu. Která bývá redukována na popekonomii mediálně-kabaretními kejklíři a „všeználky“ typu Kovandy či Sedláčka.³⁸

---

³⁵ Cit. dle novin Rudé právo, s. 2 přebalu anot. publ. „Definice fašistické ekonomiky a světové krise kapitalismu jsou stejně podstatným theoretickým přínosem“ (tamtéž).

³⁶ „Často se zapomíná na to, že s. Kamenický ve své učebnici nejen vyložil marxistickou politickou ekonomii kapitalismu, ale konkretizoval svůj výklad na příkladech z českých zemí (původní akumulace) a pozdějšího Československa (analýza československého imperialismu). Velký význam konkrétní analýzy ekonomiky Československa v uvedené učebnici spočíval v tom, že byla dána v organickém sepětí s výkladem Marxova a Leninova učení“ (s. 746 textu Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. Politická ekonomie, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233).

³⁷ Přitom se však Kamenický – kvůli omezenému prostoru – do hlubších polemik nepouští. Neopomíná ale drobnější kritické zmínky týkající se teleologické nauky K. Engliše nebo sociálního konceptu A. Bráfa. Konkrétně např. ohledně teleologického pojetí ekonomického zkoumání v souvislosti s výkladem předmětu marxistické politické ekonomie (s. 21 anot. publ.), vysvětlení nadhodnoty v protikladu s koncepty výnosů z kapitálu, kdy je kritizováno Englišovo pojetí kapitálu (s. 89-90 anot. publ.) či ohledně Englišova „popisného“ hodnocení (z objektivistického hlediska) Malthusovy teorie (s. 106 anot. publ.).

³⁸ V lepším případě populárního manželsko-autorského dua Pikora & Šichtařová – srov. anotaci in Marathon, 2020, roč. 24, č. 1, s. 21-36. ISSN 1211-8591.

Zpět k předmluvě anotovaného díla. Kamenický zmiňuje též nedostatečné či přímo úplně absentující „vyučování hospodářským disciplínám“, které „podává jen oficiální, ztrnulou nauku, která zpravidla nejde na kloub věci a poskytuje spíš praktické návody pro některá povolání, než všeobecnou pevnou orientaci v hospodářském dění“ (s. 13 anot. publ.). Jaká je realita současná? Jak je to se „všeobecnou pevnou orientací v hospodářském dění“ dnes? Stav elementární ekonomické gramotnosti je stále tristnější, a to dokonce i u posluchačů ekonomických fakult. Nelze se divit, když jim od prvních krůčků ve vzdělávacích institucích bývá vštěpováno, že učení musí být bezpracné a především zábavné.³⁹ A že nemusí plýtvat silami na znalosti a vědomosti – stačí přece kliknout na google a wikipedii. Odbornost a znalosti daného oboru mají být dokonce přímo negativní námtkou u manažerů, kteří mají těmito prý být svázáni a zatíženi. Bez odbornosti údajně dokáží lépe aplikovat své univerzální fráze, kliše, poučky a moudra. Katastrofální jsou znalosti, přesněji neznalosti např. ze sféry hospodářských dějin.⁴⁰ Terčem útoků se šířeji – pod praporem tzv. modernizace – stává i výuka a interpretace historie samotné.⁴¹

---

³⁹ Srov. text Pokrokářské mýty vzdělání 4.0. Příspěvek na 20. ročník mezinárodní vědecké konference *Lidský kapitál a investice do vzdělání: Teorie a praxe v návaznosti na Průmysl 4.0*, konané 24. 11. 2017 na VŠFS Praha. *Marathon*, 2018, roč. 22, č. 1, s. 2-11. ISSN 1211-8591.

⁴⁰ O dějinách ekonomických, resp. sociálně ekonomických učení raději ani nemluvě. A tak např. státní zkoušky z inženýrské ekonomie na jisté prestižní ekonomické univerzitě v současnosti často připomínají tragikomickou frašku typu TV estrády *Nikdo není dokonalý*. Přitom právě zde výuka dějin ekonomických teorií měla slavnou tradici, unikátní minimálně ve středoevropském kontextu. A byla fakticky po roce 1989 zlikvidována. Srov. Koderová, J.: Výuka dějin ekonomických učení na Vysoké škole ekonomické v Praze. *Český finanční a účetní časopis*, 2006, roč. 1, č. 3, s. 133-145. ISSN 1802-2200, resp. Doležalová, A. a kol.: *Učíme ekonomii již 90 let*. Praha: Wolters Kluwer 2011. 284 s. ISBN 978-80-7357-641-7.

⁴¹ Znalost a pochopení historie je totiž pro pokrokářský (hyper)liberalismus, včetně nové tzv. levice, krajně nebezpečná. Obdobně jako samotná lidská přirozenost a normalita. Tudíž cíleně útočí na soustavnou výuku historie na všech úrovních vzdělání. Její programovou destrukci halí do frází o tzv. modernizaci výchovy, výuky a vzdělání. Proč prý děti a mládež „zbytečně“ zatěžovat jmény nebo letopočty. K tomu přistupují fráze o nutné „vyváženosti“ výuky moderních dějin, která je prý stále „zakonzervovaná“. Proč prý také vyučovat dějepis chronologicky. Po staru a osvědčeně. Někteří mudrlanti sice doporučují postupovat opačně, od 21. století k pravěku, nicméně (post)moderní má být historii zredukovat na změt vybraných pikantních klíčků, servírovaných naprosto bez souvislostí a celkového kontextu. Na útržkovité a zábavné střípky, ve kterých se i historie daleko lépe překrucuje a falšuje. A z oběti se často naopak stává viník. Všechno je možné překroutit a relativizovat. Což lze „vědecky“ zabalit např. do volání po údajně obohacující multiperspektivitě, která má našim žákům a studentům chybět. Na historii, a především na války je, dle pokrokářů, potřeba nahlížet z různých úhlů. Tudíž i němečtí vojáci přece strašlivě trpěli, když mrzli u Stalingradu. A dělat dozorce ve vyhlazovacím lágru také přece nebyl žádný med ... Zmíněné trendy umocňuje varování civilní kontrarozvědky o vážných hrozbách, plynoucích ze sovětsko-ruské interpretace dějin. Výuka dějin na českých školách má prý být poznamenána sovětskou (a slovanskou) interpretací dějin a sovětskou propagandou. Což má nahraovat Putinově temné straně (a jeho agentům a trollům) v hybridních star wars. Moderní dějiny prezentované na našich školách mají být vlastně sovětskou verzí moderních dějin a proruským panslovanstvím má údajně být těžce zasažena i výuka českého jazyka.

Z výše citovaného Kamenický dobově dovozuje – v socialistických kruzích již delší dobu naléhavě pocíťovanou – potřebu „knížky, která by pokud jen možno populárně a nejstručnějším způsobem vyložila aspoň základy hospodářských nauk vědeckého socialismu“ (s. 13 anot. publ.). Imperativem se přitom stala „stručnost a omezený rozsah knížky“ (tamtéž). Což má ovšem místy zvyšovat „potíže výkladu“ a být „namnoze na újmu populárnosti“ (dtto). Nicméně se Kamenický poctivě snažil, aby příliš „... nezplošťoval a ne vulgarizoval složité nebo obtížné otázky“ (s. 14 anot. publ.). Z naznačených „nesnází“ plynou i nedostatky práce, kterých si je autor samotný vědom, a které formuluje takto: „Musí se často spokojit s nejzhuštěnější formulací, kratičkou zmínkou, stručnou poznámkou, ba někdy jen náznakem a narážkou...“ (s. 14 anot. publ.). Na širší rozvedení přitom nezbyl prostor. „Šlo o to, soustředit se na hlavní problémy, základní věci (odtud „základy“). Na vyvracení nesprávných teorií a polemiky nebylo vůbec místa“ (dtto).⁴²

Se zadáním se Kamenický v obecné rovině vypořádal úspěšně a skutečně se mu podařilo naplnit ústřední cíl v podobě rychlého, a pokud možno „bezbolestného“, uvedení laického čtenáře – „neznalého marxistické literatury ekonomické“ (s. 14 anot. publ.) – „do všech hlavních otázek socialistické hospodářské vědy a podnitit je k hlubšímu studiu základních děl marxismu“ (tamtéž). Ke zmíněné „bezbolestnosti“ však ihned, a naprosto správně, Kamenický dodává, že to nikdy „... nelze docela „bezbolestně“ a už naprosto ne, jen lehce „zajímavě““ (tamtéž). Zdůrazňuje, že především u čtenáře-začátečníka „vyžaduje četba určité myšlenkové práce a napětí pozornosti“ (dtto). Nejedná se rozhodně o odpočinkové a kratochvilné čtení do tramvaje nebo vlaku. Kamenický ještě varuje čtenáře-začátečníka, aby

---

⁴² Z toho důvodu nejsou níže – v pasážích srovnávajících Kamenického dílo s obdobnými pozdějšími texty – blíže specifikovány tituly zaměřené na kritiku západní ekonomie, včetně materiálů z oblasti dějin ekonomických, resp. sociálně-ekonomických učení. Připomeňme namátkou např. Kolektiv autorů SSSR a NDR: *Buržoazní a maloburžoazní ekonomické koncepce socialismu: Kritické stati*. Praha: Svoboda 1986. 838 s. ISBN nemá; Milejkovskij, A. G., Osadčaja, I. M. a kol.: *Kritika soudobé buržoazní politické ekonomie*. Praha: Svoboda 1981. 404 s. ISBN nemá; Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Svoboda 1981. 536 s. ISBN nemá; ekonomické čítanky z ekonomie marxistické (Chyba, A. (ed.): *Čítanka z politické ekonomie: Výňatky z prací klasiků marxismu-leninismu a ze stranických a vládních dokumentů. Svazek 1*. Praha: SPN 1977. 262 s. ISBN nemá; Mokošín, V. (ed.): *Čítanka z politické ekonomie: Výňatky z prací klasiků marxismu-leninismu a ze stranických a vládních dokumentů. Svazek 2*. Praha: SPN 1978. 278 s. ISBN nemá) i západní (namátkou Kolektiv autorů: *Přehled soudobých buržoazních ekonomických teorií. Svazek I*. Praha: Academia 1980. 552 s. ISBN nemá, dtto *Svazek II*. Tamtéž, 1981. 468 s. ISBN nemá či čtyřsvazková *Ekonomická čítanka 1–4*. Praha: EÚ ČSAV 1988. ISBN nemá) anebo materiály charakteru propagandistického (např. v edici *Na pomoc ekonomické propagandy a agitácii* titul Sitárová, Z.: *Ku kritice buržoazních a revizionistických ekonomických teorií*. Bratislava: Pravda 1979. 248 s. ISBN nemá).

se nezačal „poněkud abstraktního úvodu“ (tamtéž), ve kterém vymezuje „všeobecně důležité pojmy, zhusta se vyskytující v dalším výkladu“ (dtto). A doporučuje vracet se k úvodu při vlastní četbě i po prostudování celé práce.

Ocenit je nutné, že Kamenický si dobře uvědomuje, že pochopení ekonomických postulátů nemůže být nikdy, a pro nikoho, pouze zajímavé a bezpracné. A samozřejmě zdaleka nejenom politekonomických teorií. Uvedeného si však dnes není vědomo ani povážlivě vysoké procento posluchačů ekonomických fakult. Přesněji většina, reálně viděno většina možná až drtivá. Která přehlíží i to, že prostě a jednoduše nejsou všichni lidé stejní a ani nedisponující stejným nadáním, talentem a pílí. Ze všech fundovaný ekonom opravdu být nemůže, stejně jako každý prostě nemá na to stát se skutečným mistrem zednickým anebo „fachmanem“ truhlářským apod. Zvládnutí abstraktních sociálně ekonomických konstrukcí vyžaduje značný čas, značnou pílí, nemalé odříkání a v neposlední řadě i jisté vrozené nadání. Kterým každý dnes tzv. studující na mnohdy tzv. vysokých školách opravdu nedisponuje – Gaussova křivka se přitom obejít nedá...⁴³

Což není pouze kritika studujících, kteří se především nechtějí a neumějí učit, neboť to nikdy (na školách základních, středních i řadě vysokých) vlastně nepotřebovali. Samé projekty, aplikace, prezentace, eseje (v reálu kvaziodborné paskvily), stále tzv. diskuze bez adekvátních (přesněji jakýchkoli) znalostí, tedy ve skutečnosti plytké tlachy a žvásty, včetně pochybných prezentací povrchností a naprostých banalit. Namísto tzv. biflování se děti a mládež stávají permanentními sběrači navzájem nesouvisejících střípků informací na internetu. Jde o ústupek obecné nechuti pracně studovat, číst, přemýšlet a opravdově se vzdělávat.⁴⁴ Kritika cílí především na všechny tzv. modernisty a liberální korektní po-

---

⁴³ Míněny (vesměs) seriózní instituce veřejné, o soukromých zařízeních raději nemluvě. A míněna je konkrétně výuka ekonomických teorií. Nastavená laťka neustále klesá a klesá, kdy mnohdy se zdá, že níže to ani nejde. Leč musí. Zjednodušuje se stále více a více, další a další témata se vynechávají. Pokud studenti – vlastně dnes klienti – hromadně neprospívají, jde vždy a jednoznačně o vinu a chybu učitele. Nedokáže posluchače náležitě nadchnout, neučí moderně a zábavně, a hlavně má nepřiměřené požadavky. Dnes tudíž mnozí studenti předstírají, že studují a učitelé předstírají, že je učí. Tímto má být budována tzv. vzdělanost společnosti a realizována tzv. revoluce 4.0. Přitom bývá ukazováno na neefektivnost našeho vysokoškolského systému např. argumentací o vysoké studijní neúspěšnosti, kdy školu dlouhodobě dokončuje cca polovina studentů. Za hlavní důvody jsou označovány především nenaplněné představy a vysoká náročnost studia. Řešení? Další tlaky na snižování náročnosti a všemožné podbízení se „klientům“.

⁴⁴ Srov. Liessmann, K. P.: *Vzdělání jako provokace*. Praha: Academia 2018. 146 s. ISBN 978-80-200-2875-4. I kavárenský titul může mít v něčem pravdu... Liessmann mnohé z toho, co bývá propagováno jako „společnost vědění“ považuje za pouhé rétorické fráze. Ve skutečnosti nemá jít o ideu vzdělání a vědění, nýbrž o politické a ekonomické zájmy neoliberálně orientovaných kruhů a tzv. elit. „Kapitalizace ducha“ ústí ve faktickou a cílenou, nevzdělanost. Sílicí degradaci vzdělání kniha spojuje s dobou postfaktickou, kdy

krokáře, kteří výše uvedené slogany o zábavnosti a bezpracnosti mládeži neustále vtlu-
kají do hlavy od mala. I o tom, že každý má údajně na všechno nárok, bezpracně, zábavně
a ihned. Největší pohromou a přímo vražedným morem jsou hlavně vzdělávací think-
tanky samozvaných expertů, kteří obvykle nikdy a nikoho sami neučili.

Ohledně anotovaného titulu je na místě zopakovat – jak je zdůrazněno v *Předmluvě* –
že v případě *Základů marxistické ekonomie* se nejedná o tradiční učebnici marxisticko-le-
ninské politické ekonomie. Má však učebnicový charakter, který býval vyzdvihován a vysoce
ceněn.⁴⁵ Představovaná kniha je „pomůckou, která má... uvést čtenáře do hlavních otázek“
(předmluva J. Dolanského, s. 10 anot. publ.) a podnítit k dalšímu studiu klasických děl
marxismu-leninismu-stalinismu. Připomínáno taktéž je, že kniha nevysvětluje teorii „so-
cialistické ekonomiky, ani ekonomiky takové formace, jako je režim lidové demokracie“
(tamtéž). Je marxistickou kritikou kapitalistické ekonomiky, spadá tedy k učebním, resp.
popularizačním textům marxisticko-leninské politické ekonomie kapitalismu, a nikoli mar-
xisticko-leninsko-stalinistické politické ekonomie socialismu.

Již při nahlédnutí do obsahu zaujme logika členění. Při letmém zalistování je pak pa-
trné, že autor poctivě respektoval poslání knihy, včetně toho, komu byla především ur-
čena. Lidem práce, kteří neznali ekonomickou teorii a tato jim může být zpřístupněna
a osvětlena na poznacích každodenního života. S ekonomickými pojmy a kategoriemi
text nežongluje, ale zachází střídavě a uvážlivě a snaží se je i srozumitelně osvětlovat. Celá
kniha je koncipována tak, aby nebyla „jen“ dobrou teorií, nýbrž v první řadě vodítkem
a užitečným průvodcem po hospodářském, resp. šířeji sociálně ekonomickém dění. Proto
tolik hmatatelné konkrétnosti. Kamenického dílo zůstává vzorem populární a srozumí-
telné příručky, kdy popularnost není na úkor vědeckosti. Žádná bulvárně zábavná, plytká

---

znalost faktů a souvislostí bývá považována za nebezpečný a zrádný nesmysl. Opravdové vědění bývá
interpretováno jako neúčelné a skutečné vzdělání se stává „provokací“. Upřesněme, že nezdělanost je
sice fatální, leč není zdaleka tak nebezpečná jako polovzdělanost a nedovzdělanost. Nejhorší je aktivistický
nedovzdělanec, fanaticky přesvědčený o své jediné Pravdě a posláním spasit svět a lidi i proti jejich vůli.

⁴⁵ V kontextu předmluvy první původní, a ucelené, československé vysokoškolské učebnice
politické ekonomie kapitalismu určené pro tzv. velké kurzy politické ekonomie (přednášené na ekonomických
a příbuzných fakultách) je připomínáno: „... právě československá ekonomická literatura se mohla pochlubit
vynikající prací učebnicového charakteru: celé generace českých i slovenských ekonomů se seznamovaly
s politickou ekonomikou pomocí „Základů marxistické politické ekonomie“ od dr. Jana Ulrycha-Kamenického,
který napsal své dílo z přímého popudu ústředního výboru KSČ a které poprvé vyšlo již v roce 1937. Autor
bohužel nemohl využít svých bohatých zkušeností teoretických i praktických (zahynul v nacistickém
koncentračním táboře Mauthausenu v roce 1942), aby pokračoval v tak dobře započatém díle“ (s. 6 učebnice
Vojtišek, J. a kol.: *Politická ekonomie: Kapitalismus*. Praha: Svoboda 1980. 682 s. ISBN nemá).

a povrchní zjednodušování, jak je v současnosti běžné (a někdy již i nutné). Mnohé populární a popularizující ekonomické texty dneška působí dojmem, že jsou psány pro retardované a polodebilní čtenáře. Zde tomu tak rozhodně není. Tady je předpokládán čtenář přirozeně inteligentní, dychtící po vědomostech a poznání.

Srovnání s obdobnými pozdějšími marxistickými materiály nevyznívá pro Kamenického příručku vůbec špatně. V mnohém spíše naopak. Namátkou nahlédneme do studijního textu pro posluchače útvaru stranického vzdělávání Škola základů marxismu-leninismu – do brožury Fremer, M., Šedivec, V., Čermák, M., Kliment, A. a kol.: *Základy politické ekonomie*. Praha: Svoboda 1984. 418 s. ISBN nemá.⁴⁶ A komparujme srovnatelné pasáže. Kamenického titul nezachycuje poválečné trendy a neobsahuje ani pasáže z politické ekonomie socialismu. Rozbor kapitalistického výrobního způsobu v kontextu marxisticko-leninské politické ekonomie kapitalismu stavěl na Marxově *Kapitálu* a Leninově „*Imperialismu*“. Politická ekonomie socialismu byla mnohem problematičtější a fakticky se nikdy ani plně nekonstitovala.⁴⁷ Nebylo se tam především totiž o co opřít – *Sociál* či *Komunitál* fatálně chybí dodnes. M. Ransdorf v souvislosti s *Kapitálem* připomíná, že „*Marx měl ve svém původním projektu představu šesti dílů, Jedním z těch dílů, který nestačil Marx zpracovat, je „Politická ekonomika námezdní práce“, nebo chcete-li dělnické třídy. Celý ten produkční a reprodukční proces kapitálu je analyzován vlastně z pozice kapitálu ...*“ (s. 14-15 titulu

---

⁴⁶ Srov. též Fremer, M.: *Základy politické ekonomie: Učebnice pro střední stupeň stranického vzdělávání*. Praha: Svoboda 1975. 228 s. ISBN nemá.

⁴⁷ Což bývalo oficiálně striktně popíráno – srov. např. Kolektiv sovětských autorů: *Dejiny politickej ekonomie socializmu*. Bratislava: Pravda 1987. 664 s. ISBN nemá nebo Ostroviťanov, K. V.: *Stalin – tvůrce politické ekonomie socializmu*. Praha: Svoboda 1950. 48 s. ISBN nemá. Proti tomu srov. odlišně ideologicky i teoreticko-metodologicky pojaté texty Šulc, Z.: *Ke kritice politické ekonomie socializmu*. Praha: ČSAV 1990. 164 s. ISBN nemá (s kritickou analýzou myšlenkové a pojmové struktury politické ekonomie socialismu) nebo Doležalová, A.: *Co dělat? Vliv nacistického a sovětského modelu řízení na poválečnou obnovu budoucího „komunistického“ Československa*. Acta Oeconomica Pragensia, 2009, č. 4, s. 62-82. ISSN 0572-3043 (s úvahami, do jaké míry mohla ekonomická teorie marxismu-leninismu sehrát roli silné teoretické koncepce, jakou bylo na Západě keynesiánství či německý ordoliberalismus). Srov. též Wagener, H. J. (ed.): *Economic Thought in Communist and Post-Communist Europe*. London: Routledge 1998. 400 s. ISBN 978-0415179423 a Doležalová, A.: *A History of Czech Economic Thought*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2018. 194 s. ISBN 978-1-138-91416-2 – zde cit. z pasáže *Mezi teorií a ideologií: Ekonomie jako politický nástroj (1948–1989)* (s. 134-168 odkaz. publ.), s využitím překladu na <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/4225799/ekonomie-mez-marxem-a-feldmanem.html>: „Ekonomie se stala spíše než vědou založenou na věcných argumentech náboženstvím, v němž se uvažovalo v termínech víry a zrady. Ekonomické pseudoinovace byly do značné části založené na neznalosti světového vývoje ekonomie či na jeho vědomém přehlížení a zčásti na jalovosti politické ekonomie socialismu v její podstatě. Tento posun ekonomie byl doprovázen ztrátou její prestiže, oborové nezávislosti a společenské pozice ekonomů“. Doležalová neopomíná ani vytrvalý mýtus o tzv. „zlatých“ šedesátých letech. Položme si však otázku, zda je dnes prestiž a oborová pozice mainstreamových liberálních ekonomů jiná? Nejsou snad i oni kovanými kapitalistickými apologety (neo)liberálních bájí o trzích, globalizaci či soukromém vlastnictví?

Vacek, L. (ed.): *S Ransdorffem o marxismu: Z veřejných vystoupení a přednášek Miloslava Ransdorffa, konaných v letech 2011 až 2014 v Klubu společenských věd*. Praha: Orego 2019. 179 s. ISBN 978-80-87528-54-9).⁴⁸

K „biblím“ dobových politekonomů socialismu náležela díla Stalin, J. V.: *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*. Praha: Svoboda 1952. 93 s. ISBN nemá a *Otázky leninismu*. Praha: Svoboda 1950. 622 s. ISBN nemá. Především na *Ekonomických problémech socialismu v SSSR* byly založeny učebnice politické ekonomie socialismu v SSSR i u nás.⁴⁹

I když jde o přirovnání značně pokulhávající, autorovi anotace⁵⁰ knížka Kamenického – čtenářsky i didakticky přívětivá a zdařilá – v některých aspektech připomněla dobově oblíbený i studenty ceněný učební text V. Nováka z konce 60. let.⁵¹ Ohledně názornosti, srozumitelnosti, nadhledu, logiky výkladu anebo „*tahu na branku*“. I pedagogického umu a mistrovství. Novák ale byl akademickým politekonomem kapitalismu a ministerským úředníkem, nikoli praktikem jako Kamenický. A jednalo se o vysokoškolská skripta, nikoli

---

⁴⁸ Srov. Lebowitz, M. A.: *Beyond Capital: Marx's Political Economy of the Working Class*. London: Palgrave Macmillan 1992. 187 s. ISBN 978-0-333-52050-5.

⁴⁹ K prvním revizionistickým učebními textům pak náleží text Kouba, K. a kol.: *Politická ekonomie socialismu: Sborník*. Praha: NPL 1964. 694 s. ISBN nemá. Ke Stalinově koncepci socialismu, budování socialismu i stalinskému modelu státní ekonomiky srov. Egorov V. I., Grechov A. V., Medvedev A. V., Perov A. A. (eds.) (2019): *Narodnyj generalissimus (k 140-letiju so dnja roždenija J. V. Stalina): Sbornik naučno-populjarnych statej*. Nižnij Novgorod: Fortuna. 178 s. ISBN 978-5-4465-2454-9.

⁵⁰ Který studoval (na ČVUT a VŠE) kurzy marxistické polit ekonomie, resp. polit ekonomie kapitalismu především – vedle klasických pramenných textů – z dobově rozšířených vysokoškolských učebnic Hába, Z. a kol.: *Učebnice politické ekonomie pro vysoké školy: Základní kurs*. Praha: Svoboda 1980. 570 s. ISBN nemá, resp. Vojtíšek, J. a kol.: *Politická ekonomie: Kapitalismus*. Praha: Svoboda 1980. 682 s. ISBN nemá. Měl přitom štěstí i čest náležet k žákům obou hlavních autorů jmenovaných titulů a posléze dokonce i k jejich kolegům, resp. spolupracovníkům na akademických i jiných platformách. Legendární – pro celé generace pražských politekonomů – bývaly Vojtíškovy semináře z *Kapitálu*. Cyklus speciálních seminářů z polit ekonomie socialismu vedený Z. Hábou předčasně skončil brzy odpoledne v pátek 17. 11. 1989 (A to upřímným doporučením, abychom šli raději na pivo na „*fakultu k Bulharovi*“. Poslechli jsme a inkriminované datum vstoupilo i do historie jarovských kolejí a jejich dobývání, resp. kaskadérského opouštění po hromosvodu. Pamětníci vědí). Nevzpomenout nelze ani snad ještě legendárnější semináře z imperialismu, originálně koncipované nenapodobitelným A. Tlustým (některé kolegyně, které jimi prošly, se údajně hrůzou budí ještě dnes – to však k věci prostě patří a je i nač vzpomínat). A samozřejmě neopakovatelné přednášky dalších velikánů – opravdových pedagogických mistrů – jako M. Mach, V. Novák nebo J. Petráček a jeho pokračovatel M. Sojka. V oblasti hospodářských dějin rozhodně nelze opomenout jedinečného V. Průchu. Dnes již posledního aktivního z titánů. Jaké pedagogické i lidské osobnosti jmenovat v současnosti? Toť hamletovská otázka. Kam se poděli? Nejen v teoretické ekonomii.

⁵¹ Materiál, který si autor anotace svého času (coby pilný student) – kvůli nedostupnosti – celý ručně opsal. Z jediného exempláře, který zůstal jeho tvůrci V. Novákovi. Text sehrál i jistou úlohu v životě J. Palacha, který – ještě na VŠE – patřil k Novákovým studentům a skripta původně měl šířit po filozofické fakultě. Svědectví Nováka o Palachovi se s oficiálně prezentovanými verzemi jeho života i smrti rozcházejí.

o popularizační partajní příručku. Konkrétně zde šlo o dvoudílný učební materiál, publikovaný i v 70. letech 20. století jako Novák, V.: *Konspekt přednášek z politické ekonomie kapitalismu I, II*. Praha: SPN 1970. S. 1-236, resp. 237-456. ISBN nemá.

Nabízí se také srovnání s překladem publikovaným u nás jako Nikitin, P. I.: *Politická ekonomie: Populární učebnice*. Praha: SNPL 1961. 293 s. ISBN nemá. Z dobové recenze L. Kučeráka⁵² vyberme následující. Recenzentem je zdůrazněna důležitost propagandy ekonomických poznatků v ideologické práci. Marxisticko-leninská politická ekonomie je interpretována a opakovaně – frázovitě a manifestačně – vyzdvihována coby „*mohutná ideologická zbraň proletariátu v jeho boji proti kapitalismu, za socialismus*“. Měla však dosud chybět populární učebnice, „*přístupná a lehce srozumitelná širokým vrstvám*“ (míněni především účastníci „*základních forem školení*“). A tento volný prostor měla zaplňovat právě Nikitinova učebnice, která „*systematicky a populárně vykládá základy politické ekonomie*“. Kniha má být psána přístupnou formou, kdy sovětský autor se snažil ulehčit pochopení ekonomických problémů i vhodnými příklady. Učebnice přitom vykládá problematiku kapitalistického i socialistického výrobního způsobu.⁵³

V 60. letech se objevuje i text Kolektiv československých autorů:⁵⁴ *Politická ekonomie: Populární učebnice*. Praha: Svoboda 1966. 512 s. ISBN nemá. V *Předmluvě* stojí, že po „*mnohaleté přestávce dostává čtenář do ruky opět učebnici politické ekonomie napsanou českými autory*“ (s. 7 cit. publ.). Cílem autorů bylo „*ve zhuštěné, nekonvenční a pokud možno prosté formě*“ seznámit „*se současnými teoretickými problémy politické ekonomie ...*“ (tamtéž). Kniha se skládá ze čtyř částí. První uvádí do obecné teoretické problematiky („*jež tkví v charakteristice hlavních ekonomických kategorií a procesů při abstrahování od jejich historicky konkrétní společenské formy*“), druhá naznačuje „*základní strukturální*

---

⁵² Dostupné na https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/111445/G_Sociologica_05-1961-1_21.pdf?sequence=1 (Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1961, roč. 10, č. G5, s. 185-188. ISBN nemá). P.S. *Autor anotace vlastní několik desítek učebnic a učebních materiálů z oblasti politické ekonomie (některé přenechal Šmeralově knihovně). Jednou z nich by měl být i Nikitin, kterým listoval jako student a poté někdy v 90. letech. Při koncipování textu však Nikitin nebyl k nalezení.*

⁵³ Z další známější učebnicové literatury abecedně připomeňme: Barvík, J. a kol.: *Politická ekonomie socialismu. 3. vydání*. Praha: SPN 1982. 404 s. ISBN nemá; Brůžek, A. a kol.: *Politická ekonomie kapitalismu. 2. přepracované vydání*. Praha: SPN 1980. 377 s. ISBN nemá; Cagolov, N. A.: *Kurs politické ekonomie: Socialismus I. 1. a 2. část. 2. vydání*. Praha: SPN 1973. S. 1-120, resp. 121-385. ISBN nemá a *Kurs politické ekonomie: Socialismus II. 1. a 2. část*. Praha: SPN 1972 a 1973. S. 1-170, resp. 171-386. ISBN nemá; Kolektiv sovětských autorů: *Politická ekonomie: Učebnice*. Praha: SNPL 1955. 664 s. ISBN nemá; Rypota, J. a kol.: *Politická ekonomie: Socialismus*. Praha: Svoboda 1980. 602 s. ISBN nemá. Zdůraznit je přitom nutné, že jde vesměs o vysokoškolské učebnice a nikoli popularizující příručky jako v případě textu A. Kamenického.

⁵⁴ J. Sládek, J. Janiš, L. Smetana, O. Kýn, M. Rumler, M. Plachký, I. Stanek a A. Chyba.

změny v ekonomice kapitalismu 20. století, spolu s novými perspektivami socialismu...“, třetí rekapituluje „teoretické problémy ekonomiky socialismu...“ a čtvrtá „uvádí do ekonomické problematiky tzv. třetího světa a do perspektiv jeho dalšího ekonomického rozvoje“ (dtto). V tomto případě je podtitul „populární učebnice“ poněkud zavádějící a matoucí. Nejde o popularizační text určený širokým masám, nýbrž – v kontextu liberalizace 60. let⁵⁵ – spíše o pokus politickou ekonomii vykládat jinak. Méně sovětsky, méně marxisticko-leninsky a mnohem více západně. Obsah místy připomíná spíše učebnice typu *Economics* P. A. Samuelsona⁵⁶ nežli Marxův *Kapitál*.⁵⁷ Jde o eklektický titul sice zajímavý, nicméně jeho důkladnější rozbor již přesahuje rámec tohoto příspěvku.

Pilíř politického a ekonomického uvědomění mas⁵⁸

Představme podrobněji Kamenického *Základy marxistické ekonomie*. K přednostem díla patří i to, že jde o knihu „jednoho muže“. Na rozdíl od výše uváděných titulů, které jsou často dílem autorského kolektivu. Kde významně záleží na vedoucím, aby jednotlivé příspěvky adekvátně ujednotil v celé řadě aspektů. A samozřejmě záleží na poctivě a opravdu profesionální redakční práci nakladatele. Která v minulosti bývala pravidlem.

---

⁵⁵ Včetně odlišně hodnocených diskuzí o plánu a trhu – srov. Iša, J. (ed.): *Revizionismus v československé ekonomické teorii: Zborník statí*. Bratislava: Pravda 1977. 600 s. ISBN nemá vs. Hrdličková, Z.: *Přínos Čestmíra Kožušníka českému ekonomickému myšlení (v kontextu diskuze o plánu a trhu)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita 2011. 180 s. ISBN nemá nebo Doležalová, A.: *A History of Czech Economic Thought*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2018. 194 s. ISBN 978-1-138-91416-2.

⁵⁶ Coby pravděpodobně nejznámější učebnici západní *economics* vůbec, poprvé vydanou v roce 1948. V českém překladu např. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: *Ekonomie*. 19. vydání. Praha: Svoboda 2013. 715 s. ISBN 978-80-205-0629-0 či první český obecněji dostupný překlad Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: *Ekonomie*. 12. vydání. Praha: Svoboda 1991. 1014 s. ISBN 80-205-0192-4. Populární bývalo 7. vydání, přeložené a na pokračování v 60. letech vydané jako interní materiály Šikova Ekonomického ústavu ČSAV.

⁵⁷ Obecnou část otevírají pasáže o potřebách a výrobě, následuje výklad tvorby a užití společenského produktu a ekonomického růstu, dále regulace a řízení reprodukčního procesu, výrobních sil a ekonomických vztahů, výroby zboží a tržního mechanismu (včetně nástinu indifferenční analýzy, elasticit, pavučinového modelu etc.). Druhá část je mixem střípků I. a III. dílu *Kapitálu* (a trochu i Lenina) s neoklasickým výkladem tržních struktur. A nástinem procesu akumulace kapitálu a jejich historických tendencí, místy v duchu i J. V. Robinsonové – srov. J. V. Robinsonová a R. Luxemburgová – *největší ženské osobnosti teoretické ekonomie*. S předmlouvou I. Švihlíkové. 2. doplněné vydání. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, ročník 2019 (VII.). 387 s. ISSN 2336-7679. Odkaz. publ. z roku 1966 obsahuje i kapitoly ze světové ekonomiky. Nikoli zcela tradiční jsou i pasáže o socialistické ekonomice aj.

⁵⁸ Rozšířená a populární (přitom „přísně vědecká“) Kamenického kniha měla poskytnout „první lekci“ celé řadě národohospodářů-komunistů a měla významně přispět i k rozšíření znalostí marxistické politické ekonomie mezi širokými lidovými masami – „dílo dr. Kamenického stalo za první republiky jedním z pilířů politického uvědomění širokých mas našeho národa“ (cit. dle novin *Rudé právo*, s. 2 přebalu anot. publ.).

Dnes však již nikoli. Takže právě na mnohých současných učebních textech, psaných širším týmem, bývají patrné rozdíly jednotlivých částí, jejichž úroveň kolísá. Občas se přitom vybavuje lidové rčení „Každý pes, jiná ves“, kdy výsledný text nepůsobí celistvě – spíše jako nesourodý sborník. Kamenického práce tímto netrpí a její jednotlivé části nemají rozdílnou úroveň. Jak bylo výše zdůrazněno, nezbytností se stal úsporný styl vyjadřování. Autor rozhodně slovy neplýtvá, a ani neprovozuje slovní ekvilibristiku. Nicméně to obvykle není na úkor srozumitelnosti, jasnosti a pochopitelnosti. Naopak.

Po předmluvách a *Úvodu* Kamenického dílo⁵⁹ věcně pojednává o výrobě zboží, kapitálu a nadhodnotě, akumulaci kapitálu, formách nadhodnoty a jejím rozdělení, pozemkové rentě a vývoji kapitalismu v zemědělství, imperialismu, reprodukci a krizi. Struktura respektuje logiku učení Marxe,⁶⁰ včetně jeho rozpracování Leninem. K ilustraci a pochopení základních kategorií Kamenický přiměřeně využívá názorných příkladů a reálií ze světového a československého hospodářského vývoje do II. světové války. Z textu se pozorný čtenář tak nedovídá pouze základy marxisticko-leninské politekonomie kapitalismu, nýbrž nalézá zde i četná jiná historická fakta z Československa a ze světa. Knihu završuje *Závěr*. Ke čtenářskému komfortu i lepší orientaci v textu přispívá *Věcný rejstřík* a nechybí ani stručný *Výbor literatury*.

Kamenický v *Úvodu* telegraficky představuje politickou ekonomii v širším smyslu (kterou nazývá i „*naukou o národním hospodářství*“) a poukazuje na její nepřekvapivou „*spornost*“ mezi společenskými vědami. Neboť se tato zabývá „*materiálními zájmy lidí a společenských skupin, které v dnešní třídní společnosti jsou plné rozporů a nejrůznějších antagonismů...*“ (s. 15 anot. publ.). A neopomíná ani zjevnou i skrytou apologetiku kapitalistického uspořádání ze strany oficiální buržoazní ekonomické vědy, se kterou „*skutečně vědecká*

---

⁵⁹ Uvozené dvěma citáty z děl Marxových, které v materialistickém duchu poukazují na klíčovou roli vlastnických vztahů a význam námezdní práce – srov. s. 7 anot. publ.

⁶⁰ Marxův *Kapitál I (Výrobní proces kapitálu)* ve výkladu postupuje od abstraktního ke konkrétnímu, od vztahů nejjobecnějších a nejjednodušších, ke složitějším. Od zboží k penězům, od peněz ke kapitálu a absolutní nadhodnotě, od absolutní nadhodnoty k nadhodnotě relativní a jednotě obou způsobů produkce nadhodnoty, dále ke mzdě a od procesu výroby nadhodnoty k její přeměně v kapitál – srov. např. Marx, K. H.: *Kapitál I*. Praha: SNPL 1953. 902 s. ISBN nemá. *Kapitál II (Oběžný proces kapitálu)* soustřeďuje pozornost na proces oběhu kapitálu, na vysvětlení specifik kapitálového pohybu, v němž jsou třídní vztahy (objasněné prvním dílem) vyjádřeny – srov. např. Marx, K. H.: *Kapitál II*. Praha: SNPL 1955. 584 s. ISBN nemá. *Kapitál III (Celkový pohyb kapitalistické výroby)* analyzuje konkrétní formy vznikající v celkovém procesu pohybu kapitálu jako jednoty procesu výroby i oběhu a tzv. IV. díl *Kapitálu (Teorie o nadhodnotě)* kriticky hodnotí názory dřívějších ekonomů i Marxových současníků. Srov. např. Marx, K. H.: *Kapitál III-1*. Praha: SNPL 1955. 490 s. ISBN nemá, resp. *Kapitál III-2*. Praha: SNPL 1956. 551 s. ISBN nemá a *Teorie o nadhodnotě I*. Praha: SNPL 1958. 483 s. ISBN nemá, *Teorie o nadhodnotě II*. Praha: SNPL 1964. 670 s. ISBN nemá, *Teorie o nadhodnotě III*. Praha: SNPL 1968. 578 s. ISBN nemá.

politická ekonomie“ nemůže mít nic společného. Včetně připomínání i ilustrování (z dobového tisku) „*bankrotu měšťácké ekonomie*“ tváří v tvář Velké hospodářské krizi 30. let 20. století. S odkazy na Marxovu kritiku buržoazní ekonomie⁶¹ a zdůrazněním, že: „*Tato práce chce být jen stručným pokusem o marxistický výklad základních pojmů a zákonů ekonomických*“ (tamtéž).

Materialisticko-dialektický nástin Kamenický zahajuje slovy: „*Dějinný vývoj lidstva probíhá podle společenských zákonů, nezávislých na vůli, úmyslech a vědomí lidí. Tyto zákony jsou určovány způsobem výroby hmotného života, způsobem, který podmiňuje vůbec sociální, politický a duševní vývoj lidstva*“ (s. 15 anot. publ.). Srozumitelně představuje výrobní vztahy („*výrobní poměry*“) a „*hospodářsko-sociální formace*“, střídající se v toku dějin. Včetně historické přechodnosti kapitalismu. Od výrobních vztahů text přechází k výrobním silám a jejich struktuře, stručně představené i opět názorně ilustrované, resp. dokumentované. Se zdůrazněním významu lidské práce a její produktivity („*výrobnosti*“). Úvod zakončuje Leninovo vymezení společenských tříd.

První oddíl *Výroba zboží* obsahuje kapitoly *Zboží a hodnota* (představující statky, zboží, užitnou a směnnou hodnotu, hodnotu, pracovní dobu společensky nutnou či práci abstraktní a konkrétní a práci jednoduchou a složitou); *Formy hodnotové* (prosté, úplné, peněžní); *Jak se uplatňuje hodnotový zákon* (s kategoriemi ceny a hodnoty, nabídky a poptávky a zbožního fetišismu)⁶² a *Peníze* (jako míry hodnoty, měřítko cen, „*prostředek cirkulační (měnidlo)*“, uchovatel hodnoty, platidlo, dále s nástinem vývoje a proměn peněz k penězům papírovým a úvěrovým a představením inflace, deflace, devalvace i problematiky světových peněz). Vše podáno srozumitelně, a přesto nikoli s úplným opuštěním vědecké rigoróznosti. Autorova znalost bankovního světa je patrná především z pasáží o penězích, s řadou předválečných reálií. Nejen tyto pasáže zůstávají čtivé i po více jak osmdesáti letech od svého vzniku. Na čemž nic nemění ani půvabný prvorepublikový jazyk. Ba spíše ke čtivosti ještě přispívá. A nejenom ke čtivosti, nýbrž i pochopitelnosti (krásně

---

⁶¹ S citací Marxova I. dílu Kapitálu ohledně toho, že „marxismus kritisoval vždy s pohrdáním... měšťácké národohospodáře, jakožto apologety a vulgarisátory (zplošťovatele), vytýkaje jim právem, že utkvívají na povrchu jevů...“ (s. 16 anot. publ., s odkazem na blíže nespecifikované vydání Kapitálu z roku 1873, s. 40).

⁶² Včetně charakteristiky neplánovité tržní kapitalistické ekonomiky – „... za neustálého kolísání uplatňuje se zákon hodnotový. Působí jako slepá síla, jako živelnost trhu, které jsou vydání kapitalističtí výrobci zboží. Zhroucení cen na světových trzích působí na postižené kapitalisty podobně jako zhroucení domu nad hlavou. Ve společnosti anarchické bezplánovité výroby nemůže tomu být jinak“ (s. 32 anot. publ.).

výstižný je např. starobylý termín měnidlo). K lepší orientaci v textu, čtenářskému komfortu a přehlednosti slouží výstižné názvy klíčových termínů, resp. problémů uváděných po vnějším okraji stránek, a to ve všech kapitolách knihy.

Oddíl druhý *Kapitál a nadhodnota* sestává z pasáží *Proměna peněz v kapitál* (prostá výroba zboží, „výchoďště kapitálu“, nadhodnota, prodej pracovní síly a příklady ilustrované hledáním odpovědi na otázku, zda nadhodnota vzniká „cirkulací“⁶³); *Původní akumulace* (včetně krutých reálií ohledně původní akumulace ve světě i u nás);⁶⁴ *Hodnota pracovní síly* (kapitalistická výroba, pracovní síla a práce aj.); *Proces pracovní a proces zhodnocovací* (pracovní proces, výrobní proces kapitalistický, zdroj nadhodnoty: námezdní užití pracovní síly, proces zhodnocovací, kapitál konstantní a variabilní, kapitál fixní a „cirkulující“, pracovní doba nutná, stupeň vykořisťování a míra nadhodnoty);⁶⁵ *Výroba absolutní a relativní nadhodnoty*; *Boj o pracovní den* (pracovní den, normální pracovní den, boj o délku pracovního dne, pracovní doba v českých zemích,⁶⁶ osmihodinová doba pracovní); *Od řemesla k továrnímu průmyslu* (výroba relativní nadhodnoty, zvyšování produktivity práce, zvláštní nadhodnota, intenzita práce, kooperace, dělba práce a manufaktura, strojová velkovýroba, továrna, stroje u nás,⁶⁷ technický pokrok v kapitalismu⁶⁸); *Co je kapitál*⁶⁹ a *Mzda* (mzda časová a mzda úkolová, podíl na zisku, vědecké řízení práce, taylorismus, fordismus, mzda nominální a reálná, mzdové boje jako součást třídního boje).

Akumulace kapitálu je pojmenování třetího oddílu, zahrnujícího kapitoly *Reprodukce a akumulace* (s dílčími problémy typu reprodukce, prostá (jednoduchá) reprodukce, rozšířená reprodukce, organické složení kapitálu, centralizace kapitálu, koncentrace výroby);⁷⁰ *Všeobecný zákon kapitalistické akumulace* (včetně zbídačení dělnické třídy, názorně ilustrované číselnými propočty i citacemi z děl klasiků marxismu-leninismu).⁷¹

---

⁶³ Tedy „obchodem, úvěrem ...“ – srov. s. 133 anot. publ.

⁶⁴ Srov. s. 52-59 anot. publ.

⁶⁵ S odpovědí na klíčovou otázku, co je nadhodnota? „Nadhodnota je plod nezaplacené dělnické práce... Nezaplacená část práce je pramen nadhodnoty, zdroj všeho zisku, všech bezpracných důchodů...“ (s. 65 anot. publ.). S řadou příkladů, propočtů a názorných, čtenářsky přístupných i pochopitelných schémat.

⁶⁶ Srov. s. 74-74 anot. publ.

⁶⁷ Srov. s. 86-87 anot. Publ.

⁶⁸ S dobovými aktualizacemi a celou řadou doplnění nad rámec Marxova *Kapitálu*.

⁶⁹ „Kapitál je... nahromaděná mrtvá práce, která ožívá vssáváním živé práce“ (s. 90 anot. publ.).

⁷⁰ S ilustrací reálií konce 19. a počátku 20. století a odkazy na pasáže věnované imperialismu.

⁷¹ Zopakujme, že samotný Marx formuluje všeobecný zákon kapitalistické akumulace v kontextu zkoumání rozšířené kapitalistické reprodukce. „Akumulace bohatství na jednom pólu je tedy zároveň akumulací bídy, útrap práce, otroctví nevědomosti, zesurování a morální degradace na opačném pólu, tj. na straně třídy, která vyrábí svůj vlastní výrobek jako kapitál“ (s. 679 díla Marx, K. H.: *Kapitál I.* Praha: SNPL

Ve čtvrtém oddíle *Formy nadhodnoty a její rozdělení* nalézáme pasáže *Koloběh průmyslového kapitálu* (obchod se odděluje od výroby, formy nadhodnoty⁷²); *Přeměna nadhodnoty v zisk* (míra zisku, průměrná míra zisková, výrobní cena); *Sestupná tendence míry ziskové* (míra zisku a množství zisku, opačné vlivy); *Obchodní kapitál a obchodní zisk* (obchodní zisk, obchodní kapitál, formy obchodu); *Úrok a úvěr* (s problémy Co je úrok?, úroková míra, Čím se liší míra úroková?, banky, akciové společnosti, úvěr); *Obchodní a peněžní zaměstnanci* (včetně jejich vykořisťování či významu velkých bank).

Pátý oddíl *Pozemková renta a vývoj kapitalismu v zemědělství* tvoří kapitoly *Pozemková renta* (předkapitalistická renta, kapitalistická renta pozemková, diferenční renta, renta absolutní, renta a cena půdy); *Vývoj kapitalismu v zemědělství* (se subkapitolami zemědělství se odděluje od vlastnictví půdy, průmysl a zemědělství, pronikání kapitálu v zemědělství, malovýroba a velkovýroba v zemědělství). Kamenický se úspěšně zhostil i výkladu základních principů politické ekonomie zemědělství, náležející tradičně k těm nejproblematičtějším a nejsložitějším. Ani v těchto pasážích nechybí zajímavé československé reálie a dobové ilustrace.⁷³

Imperialismus je název oddílu šestého, zaměřujícího – v leninském duchu a s celou řadou výstižných příkladů, citací i reálií tuzemských a světových – pozornost na problémy, resp. kapitoly *Koncentrace výroby a monopoly* (koncentrace výroby, kombinace, monopoly a jejich formy, zrození imperialismu, „zespolečnění výroby“, přivlastňování zůstává soukromé, monopoly a konkurence); *Nová úloha bank a finanční kapitál* (banky urychlují

1953. 902 s. ISBN nemá). Trvalá přeměna nadhodnoty v kapitál při rostoucí organické skladbě kapitálu vede v podmínkách kapitalistické konkurence na jedné straně ke koncentraci a centralizaci kapitálu (tj. roste společenský charakter výroby). A na straně druhé vede k rostoucímu zblázdňování proletariátu, proletarizaci širokých vrstev, včetně rezervní armády nezaměstnaných a masové likvidace drobných výrobců. Neustále se tudíž zostřuje rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromou formou přivlastňování, což předurčuje nezbytnost zániku kapitalistického výrobního způsobu. S postupem akumulace kapitálu sílí a početně roste dělnická třída, které má stát hrobařem kapitalismu, který si tohoto sám vytvořil. Boj má být završen revolucí. „*Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralizace výrobních prostředků a zespolečnění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni*“ (tamtéž, s. 804).

⁷² „*Nadhodnota vyrobená nezaplacenou prací dělnické třídy je jediným původním zdrojem všech bezpracných důchodů v kapitalistické společnosti. Rozštěpením kapitálu na různé formy nabyvá také nadhodnota různých forem. Vzniká zdání, jako by důchody jednotlivých skupin kapitalistů plynuly z různých samostatných zdrojů. Jako by průmyslový kapitál nesl podnikatelský zisk, obchodní kapitál obchodní zisk, peněžní kapitál úrok. Fakticky jsou to pouhé formy nadhodnoty, avšak právě tyto různé formy zatemňují všeobecný, skutečný zdroj těchto důchodů, zakrývají nadhodnotu, zahalují skutečnost, že celá třída kapitalistů žije z exploatace dělnické třídy*“ (s. 113 anot. publ.).

⁷³ Srov. s. 144-151 anot. publ. Nejenom k pasážím o zemědělství ČSR podrobněji viz Průcha, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 1. díl: Období 1918–1945*. Brno: Doplněk 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X.

koncentraci a monopolizaci, banky a průmysl, zakladatelství (emise akcií) a systém účasti, personální unie bank a průmyslu, koncerny bank, finanční kapitál, rentiérství, emise, spekulace, holdingové společnosti);⁷⁴ *Vývoz kapitálu; Rozdělení světa mezi svazy kapitalistů* (mezinárodní kartely, kolonie, rozdělení světa zakončeno, definice imperialismu⁷⁵); *Úpadkovost imperialismu* (se stále inspirativními pasážemi „*monopoly brzdí technický pokrok*“, „*parasitismus rentiérů*“, „*hnilobnost imperialismu*“, nerovnoměrnost v imperialismu, války za nové dělení světa).

Sedmý oddíl *Reprodukce a krise* sestává z kapitol *Podmínky reprodukce za kapitalismu* (s tématy realizace vyrobené hodnoty za kapitalismu, realizace při prosté reprodukci, realizace při rozšířené reprodukci);⁷⁶ *Kapitalistické krise a jejich podstata* (možnost krizí, společenská výroba, soukromé přivlastňování, nutnost krizí, průmyslové cykly); *Světová*

---

⁷⁴ Pasáž zakončují slova ředitele jistého německého elektrotechnického trustu: „*Tři sta lidí, kteří se navzájem znají, řídí hospodářské osudy světa a určují si nástupce ze svého středu*“ (s. 163 anot. publ.). K čemuž Kamenický doplňuje realie o Československu, včetně charakteristik „*koncernů největších 10 čs. bank*“ (tamtéž, s. 164). Představuje Živnostenskou banku, Českou eskomptní banku a úvěrní ústav, Českou banku Union, Anglo-československou a pražskou úvěrní banku, Banku pro obchod a průmysl (dříve Länder banka), Českou průmyslovou banku, Agrární banku Československou, Moravskou banku, Banku československých legií a Ústřední jednotu hospodářských družstev – blíže viz s. 162-167 anot. publ.

⁷⁵ Dle Lenina. Marxisticko-leninská politekonomie vnímá imperialismus jako vědecký pojem, jako zvláštní stadium ve vývoji kapitalismu. Lenin reaguje na oportunistické úvahy K. J. Kautskyho (s teorií ultraimperialismu) a cení si studií R. Hilferdinga a hlavně J. A. Hobsona. Lenin podstatné nové vlastnosti kapitalismu v epoše imperialismu postihuje pěti základními ekonomickými znaky: „*1. koncentrace výroby a kapitálu, která dosáhla tak vysokého stupně, že vytvořila monopoly, jež mají v hospodářském životě rozhodující úlohu; 2. splynutí bankovního kapitálu s průmyslovým a vznik finanční oligarchie na základě tohoto „finančního kapitálu“; 3. vývoz kapitálu na rozdíl od vývozu zboží nabývá neobyčejně velkého významu; 4. vznikají mezinárodní monopolistické svazy kapitalistů, které si rozdělily svět, a 5. teritoriální rozdělení celého světa mezi největší kapitalistické mocnosti je ukončeno. Imperialismus je kapitalismus v tom vývojovém stadiu, kdy monopoly a finanční kapitál získaly nadvládu, kdy vývoz kapitálu nabyl mimořádného významu, kdy mezinárodní trusty si začaly rozdělovat svět a kdy bylo dokončeno rozdělení celého území zeměkoule mezi největší kapitalistické státy*“ (s. 104 díla Lenin, V. I.: *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu. 10. vydání*. Praha: Svoboda 1986. 312 s. ISBN nemá). A historické místo imperialismu Lenin charakterizuje trojím určením (jako kapitalismus monopolní, parazitní a zahrávající, odumírající). Přičemž všeobecná charakteristika podstaty kapitalismu podaná Marxem v *Kapitálu* platí i pro kapitalismus monopolní. Jeho kvalitativně nové rysy a vlastnosti charakterizují nové stadium v rozvoji kapitalismu.

⁷⁶ Včetně Marxových schémat reprodukce. Druhý díl *Kapitálu* otevírá první oddíl *Metamorfózy kapitálu a jejich koloběh* (kapitoly 1-6), který rozebírá koloběh průmyslového kapitálu v jeho funkčních formách. Oddíl druhý *Obrat kapitálu* (kapitoly 7-17) zkoumá obrat kapitálu jako nepřetržitě opakující se proces. Pohyb celkového společenského kapitálu rozebírá třetí oddíl *Reprodukce a oběh celkového společenského kapitálu* (kapitoly 18-21). Marx kriticky hodnotí pojetí reprodukce u fyziokratů, A. Smitha (kapitola 19) a dále u D. Ricarda či J. B. Saye aj. Marx podává výklad reprodukce prosté (kapitola 20), rozšířené i procesu akumulace (kapitola 21). Schémata dokumentují složitost reprodukce za kapitalismu, kdy Marx odhaluje těžkosti a rozpory realizace za kapitalismu, nevyhnutelně vedoucí k periodickým hospodářským krizím – srov. Marx, K. H.: *Kapitál II*. Praha: SNPL 1955. 584 s. ISBN nemá. Na schémata reprodukce v Kamenického učebnici (s. 176-178 anot. publ.) se odvolává např. studie Neužil, F.: *O jedné zvláštní a podivné ekonomické teorii, aneb velmi nedokonalý pokus o kritický rozbor způsobu, jímž se ruský matematik a statistik polského původu Ladislaus Bortkiewicz snažil vytvořit alternativu Marxovy teorie řešení „transformačního problému“* (<https://nestalinsky-marxismus.webnode.cz/files/200000008-574c55844c/Neu%20C5%BEil%20AFv%20Bortkiewicz.pdf>).

válka a obecná krize kapitalismu (světová válka 1914-18, Říjnová revoluce 1917, všeobecná krize kapitalismu, částečná stabilizace kapitalismu); *Krise a deprese let 1929-1936* (opět se zajímavými reáliemi a postřehy, resp. pasážemi o opatřeních proti krizi, o New Dealu, o fašistické ekonomice⁷⁷ či o průběhu krize a deprese v Československu⁷⁸).

Dvoustránkový *Závěr* rekapituluje, že „světová válka a Říjnová revoluce zahájily epochu všeobecné krize kapitalismu ...“ (s. 200 anot. publ.). Text neopomíná ani zrození „nového socialistického řádu společenského“ v Rusku. Odmítnut je „fatalistický názor“ některých socialistických teoretiků, kteří se na základě zkušeností s Velkou hospodářskou krizí „kloní k názoru, že se kapitalismus „ryze hospodářsky“, automaticky sám zhroutí svými vnitřními rozpory“ (dtto). Odmítnut coby tvrzení nemarxistické. „Věrně v duchu Marxova učení připomínal Lenin znovu a znovu, že pro kapitalismus neexistuje taková situace, z níž by pro něj nebylo východiska, jestliže proletariát si nevynutí východisko své“ (tamtéž). „V tomto smyslu musí být vybojován rozpor mezi výrobními silami, revoltujícími proti poutům kapitalistických výrobních poměrů, jak jej měl Marx na mysli při své slavné formulaci historického materialismu (z předmluvy „Ke kritice politické ekonomie“) ...“ (s. 200-201 anot. publ.). A celou Kamenického knihu zakončuje rozsáhlejší citace právě těchto Marxových klasických tezí.⁷⁹

Nejenom ohledně *Závěru* zdůrazněme, že Kamenický nepopírá další možnosti kapitalismu adaptovat se (což ostatně potvrdil následně i kapitalismus státně-monopolní, resp. soudobý globální kapitalismus) a rozhodně nepřehlíží úlohu subjektu. Uvedené zůstává mimořádně aktuální i pro chaotický dnešek, kdy se lidstvo ocitlo na osudové křižovatce. Nové technologie, včetně „*bubliny 4.0*“, opravdu nejsou samospasitelné. „*Pirátská*“ léčba Facebookem a digitalizací? Nové technologie opravdu automaticky nezmění podstatu člověka ani společnosti k dobrému.⁸⁰ Spíše naopak.

---

⁷⁷ Německa, Itálie, Japonska – podrobněji viz s. 196-198 anot. publ.

⁷⁸ K marxistickým interpretacím Velké hospodářské krize v Československu, včetně např. polemik s K. Englišem aj. blíže viz Nikl, M.: O šíření marxistické politické ekonomie v buržoazním Československu. *Politická ekonomie*, 1961, roč. 9, č. 8, s. 744-761. ISSN 0032-3233.

⁷⁹ „Na jistém stupni svého rozvoje ocitají se společenské materiální síly výrobní v rozporu s danými výrobními poměry čili, což je jen právní výrazem těžké věci, s poměry vlastnickými. V nichž se až dosud pohybovaly. Z vývojových forem sil výrobních mění se tyto poměry v jejich pouta. Pak nastává období sociální revoluce...“ (s. 201 anot. publ.). Srov. např. Marx, K. H.: *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: SNPL 1953. 216 s. ISBN nemá. Předmluvu s citovanými pasážemi (v mírně odlišném překladu se stejným významem) zde viz s. 7.

⁸⁰ Nenaplnily se ani naivní interpretace socialistické vědeckotechnické revoluce, věřící, že tato revoluce automaticky nastolí komunismus. Tzv. reálný socialismus na poli technologického pokroku nad kapitalismem – posléze již globálním – nezvítězil. Přitom R. Richta v 60. letech (např. Richta, R. a kol.:

Závěrem je možné znovu ocenit obsahově i didakticky skvěle zvládnutou práci, která významně přispěla k rozšíření povědomosti o marxistické ekonomii. Kamenického kniha sehrála důležitou roli ve stranickém životě a měla dopady i na nečleny, především z řad pracující inteligence. Podstatně ovlivnila i výuku marxistické politické ekonomie po II. světové válce,⁸¹ kdy *Základy marxistické ekonomie* vycházely v masových nákladech.⁸²

J. Havel konstatuje, že po II. světové válce „*expandující marxistická teorie*“ u nás musela „*začínat prakticky z ničeho*“. „*Silnější tradice marxistického ekonomického myšlení zde vlastně v univerzitním duchu nikdy nebyla. K dispozici byla zpočátku jediná vlastní populární učebnice základů politické ekonomie... z pera Jana Ulrycha – Antonína Kamenického...*“⁸³ (s. 396-397 učebního textu Sojka, M. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: VŠE v Praze 1991. 403 s. ISBN 80-7079-937-4).⁸⁴ Po krátké době, kdy se uvažovalo o zachování určité specifiky československého hospodářství, nastalo následování sovětského

---

Civilizace na rozcestí: Společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce. 2. vydání. Praha: Svoboda 1967. 255 s. ISBN nemá) zdůrazňoval, že kapitalismus může být překonán pouze na „*půdě výrobního pokroku*“, a že se „*přitom ukáže neschopným uskutečnit toto progresivní lidské dílo*“ (tamtéž, s. 41). Podrobněji viz text R. Richta a civilizace na rozcestí – před půlstoletím vs. dnes. *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2019 (VII.), s. 1-52. ISSN 2336-7679.

⁸¹ Která bývá různě hodnocena, včetně i účelových desinterpretací. Srov. Doležalová, A.: *A History of Czech Economic Thought*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2018. 194 s. ISBN 978-1-138-91416-2; Doležalová, A. a kol.: *Učíme ekonomii již 90 let*. Praha: Wolters Kluwer 2011. 284 s. ISBN 978-80-7357-641-7 nebo Ševčík, M., Váňa, D., Ševčíková, M.: Politická ekonomie, hospodářská politika a hospodářské dějiny v rámci pedagogických a vědeckých aktivit Vysoké školy ekonomické od druhé poloviny 20. století. *Politická ekonomie*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 481-501. ISSN 0032-3233.

⁸² Celkový náklad dvou vydání měl v období po únoru 1948 do května 1950 činit 215 000 kusů – srov. Horák, B.: *Projevy z plenárního zasedání Národní ediční rady české*. In Soukupová, E. (ed.): *První rok socialistické cesty naší knihy*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty 1950, s. 41. ISBN nemá.

⁸³ Text vyzdvihuje referát V. Kaigla z lednu 1954 – jako první marxisticko-leninskou učebnici politické ekonomie napsanou mimo Sovětský svaz. Vystoupení připomíná, že „*v té době zamořovaly vysoké školy kapitalistické republiky myslí dorůstající inteligence oficiálně podporovanou a propagovanou změtí buržoasních učení a teorií, jejichž jediným cílem bylo zatemňovat zlořády kapitalismu a podepírat hroučící se kapitalistický řád. Za vědu byl vydáván eklekticismus Rašinů, Horáčků, Mildschuhů. Za hvězdu ekonomické školy byl vydáván Engliš, jehož vyumělkované, zdánlivě tak logické teorie úplně zkrachovaly tváří v tvář strašlivé skutečnosti kapitalistické krise, a který sám, jako přední exponent zahraničních i československých monopolů, se pokoušel krkolomnými konstrukcemi zastírat stupňované ožebračování našeho lidu a vlastizrádnou politiku české velkoburžoasie... oficiální sbor buržoasních pavědců... doplňovali sociálně demokratičtí reformisté, kteří, v čele se zrádcem Mackem, pokračovali v tradici Masarykova zatemňování a falšování marxismu a pokoušeli se nahradit marxistickou politickou ekonomikou módní imperialistickou teorií Keynesovou. K tomu... přistoupilo za okupace matení myslí... nacistickými „*theoriemi*“ řízeného hospodářství. Toto vše tvořilo veliký balvan, jež po osvobození museli nečetní marxističtí ekonomové nejprve rozbít a odstranit z cesty, aby bylo vůbec možno začít rozvíjet ekonomickou vědu*“ (Plenární zasedání Čs. akademie věd. *Politická ekonomie*, 1954, ročník 2, č. 2, s. 131-136. ISSN 0032-3233).

⁸⁴ In Doležalová, A.: *A History of Czech Economic Thought*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2018. 194 s. ISBN 978-1-138-91416-2 je u O. Šika – v souvislosti s jeho vzděláváním a studiem – konstatováno, že „*Ulrychova učebnice se stala jeho „biblí“*“ (tamtéž, s. 148). K myšlení československých revizionistických ekonomů 60. let, se zvláštní pozorností věnovanou právě O. Šikovi (a jeho „*přerodu ze stalinského dogmatika v přesvědčeného reformistu a posléze jednoho z významných protagonistů pražského jara 1968*“) srov. Suk, J.: *Veřejné záchodky ze zlata: Konflikt mezi komunistickým*

vzoru. A začala přitom také „*etapa přejímání sovětských učebních a odborných textů...*“ (tamtéž, s. 397).⁸⁵ Ale i v této době (a především v této) platí, že české ekonomické myšlení se tradičně vyznačovalo velmi dobrou znalostí aktuálního stavu a vývoje světové ekonomické vědy, včetně bohatých tradic v oblasti dějin ekonomických učením i dějin hospodářských.⁸⁶

I dnes je Kamenického příručku z konce 30. let minulého století stále možné bez obav doporučit k seznámení se základy marxistické politické ekonomie. O to naléhavěji lze počítovat absenci erudovaného nástinu soudobých sociálně ekonomických rozporů (včetně globalizace a jejích etap, posunů i obrátů, v podstatě stále neukončené Velké recese 21. století, technologických zvrátů i různých „*bublin*“ či marného hledání stále „*nových*“ a „*nových*“ ekonomik etc.) prizmatem marxisticko-leninské teorie, resp. vědecké metodologie dialektického a historického materialismu. Nikoli optikou anticivilizačních liberálních konstruktů pseudomarxistů typu neo- či postmarxistů, kulturních tzv. marxistů apod., kteří se skutečným marxismem mnoho společného nemají. A kteří tento, jakožto i celou „*věc levice*“, obludně diskreditují. Je třeba se navrátit k ekonomického obsahu marxismu s klíčovým důrazem na kategorii vlastnictví.

---

utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu. Praha: Prostor 2016. 325 s. ISBN 978-80-7260-341-1.

⁸⁵ Jako Ostroviťanov, K. V., Šepilov, D. T., Leont'jev, L. A. et al.: *Politická ekonomie: Učebnice*. Praha: SNPL 1955. 650 s. ISBN nemá; Leont'jev, L. A.: *Základní kurs politické ekonomie*. Praha: SNPL 1962. 484 s. ISBN nemá či Kozlov, G. A. a kol.: *Politická ekonomie*. Praha: Svoboda 1971. 792 s. ISBN nemá. Tuzemští autoři dobově koncipovali texty k dílčím tématům – srov. např. Pavlát, V., Vojtíšek, J.: *Předmět politické ekonomie: Úvod do studia politické ekonomie. II. přepracované vydání*. Praha: SNPL 1959. 154 s. ISBN nemá. Srov. též Oliva, F.: *Politická ekonomie: Podle přednášek proslovených r. 1948-49 na Vysoké škole věd hospodářských v Praze. 2. vydání*. Brno: Rovnost 1950. 133 s. ISBN nemá nebo Oliva, F., Červenka, A.: *Politická ekonomie socialismu*. Praha: Vysoká škola politických a hospodářských věd v Praze 1951. 104 s. ISBN nemá.

⁸⁶ Srov. Doležalová, A. a kol.: *Učíme ekonomii již 90 let*. Praha: Wolters Kluwer 2011. 284 s. ISBN 978-80-7357-641-7, Mach, M., Průcha, V.: *Historie Vysoké školy ekonomické v kontextu společenského vývoje: Od centrálně plánované k tržně orientované ekonomice*. In *Vysoká škola ekonomická v Praze 1953–2003 – minulost, přítomnost, budoucnost*. Praha: Oeconomica, 2003, s. 63–73. ISBN 80-245-0663-7 nebo Ševčík, M., Váňa, D., Ševčíková, M.: *Politická ekonomie, hospodářská politika a hospodářské dějiny v rámci pedagogických a vědeckých aktivit Vysoké školy ekonomické od druhé poloviny 20. století*. *Politická ekonomie*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 481-501. ISSN 0032-3233.

Taktéž aktuální bublinu 4.0⁸⁷ je žádoucí interpretovat s využitím vědecké metodologie skutečných klasiků marxismu-leninismu.⁸⁸ S návratem k dialektickému a historickému materialismu, včetně ekonomického fundamentu marxismu. Důležité je osvojení si Marxovy metody pojetí vývoje jako přírodně historického vývoje i aplikace Marxova pojetí určující role společenské základny (tvořené postavením lidí ve výrobních vztazích) vůči nadstavbě (politické, ideové, morální). Nezbytné je soustavně a trpělivě vyvracet blud, že vlastnictví má být marginalizováno. Marxismus bez klíčové role vlastnických vztahů není žádným marxismem. Návrat ke skutečným podstatám sociálně ekonomických rozporů nesmí být utopicky naivním spoléháním se na sdílené platformy,⁸⁹ nýbrž vyžaduje adekvátní rozpracování kategorie společenského vlastnictví. Společenského vlastnictví státního, družstevního, regionálního, lokálního a taktéž v neposlední řadě samosprávného.⁹⁰

Potřeba marxisticko-leninského výkladu přístupného a srozumitelného ekonomům i neekonomům neustále sílí. Výkladu podaného třeba i populárnější formou, nicméně nikoli na úkor správnosti a vědeckosti. Kniha Kamenického dokazuje, že fundovaná popularizace vůbec není tak málo. Objeví se nějaká H. Lipovská i na politické levici...?

---

⁸⁷ Cca od roku 2018 však největší technologické iluze 4.0 opadávají a nástup další tzv. „nové ekonomiky“ se opět odkládá na neurčito. V roce 2019 fenomén 4.0 již neokupuje stránky médií zdaleka tolik, jako dříve. Nemíží ovšem úplně. Jako další fázi tzv. revoluce 4.0 lze interpretovat klimatický alarmismus či elektromobilní šílenství. Nejde přitom o žádný přechod k novému technologickému řádu. Klíčové zůstávají zájmy nadnárodních korporací. Tyto usilují o zachování status quo, a to i s pomocí „zeleného náboženství“ (*Zelený úděl* v USA, evropská uhlíková neutralita). Technologie 4.0 jsou tlačeny „zeleným“ směrem, přičemž jde především o gigantický byznys. Patrné je cílené brzdění procesů nové industrializace (spojených s novou globální a mezinárodní konkurencí i národně technologickým protekcionismem). Což brání pozitivním změnám a nástupu opravdu užitečných high-tech (např. namísto vodíkových jsou protlačovány elektromobily, je stále podporována iracionální protijaderná hysterie). Bublina 4.0 splaskává, a tudíž (hyper)globalizátoři hledají další cesty, jak zachránit a udržet neoliberální globalizaci.

⁸⁸ Se stále platným Leninovým vymezením imperialismu. Leninovo odumírání kapitalismu přitom však nevylučuje možnosti kapitalismu přizpůsobovat se novým podmínkám, což ostatně prokázal v průběhu 20. století. A není v zásadním rozporu s koncepty kapitalismu státně monopolního ani globálního.

⁸⁹ V rámci vize, že následkem technologického a sociálního vývoje se postupně promění kapitalistická forma vlastnictví ve vlastnictví sdílené a tím se evoluční cestou dostaneme do postkapitalistické společnosti. Vlastnictví má ovšem nejenom dimenzi ekonomickou, nýbrž i politickou a mocenskou.

⁹⁰ Důraz na ekonomickou podstatu marxismu neznamená, že by měla být přehlížena subjekt, včetně avantgardy. (Kdo to však dnes je? Kognitariát? Prekariát? Prekarizovaní progresivisté jako avantgarda liberálního pokroku?) Nelze upadat do pastí technologického determinismu. Inovace a nové technologie automaticky nenastolí sociálně spravedlivější svět a ani sami nevyřeší problémy ekologické. Adekvátní reakce na společenské výzvy vyžadují smělě vize i promyšlenou politiku. Nezbytné je odtabuizování kategorie plánování, a to nejenom v duchu konceptu pólů rozvoje či plánování indikativního. Reinkarnace celospolečenského plánování, včetně usměrňování a kontroly vědeckotechnického pokroku, není ekonomickým romantismem, nýbrž systémovou nezbytností přežití civilizace i člověka samotného. Ke klíčovým sférám náleží také vzdělání, jehož úroveň však neustále klesá. Hlavní příčinou destrukce jsou pokrokářské modernizační snahy a neúměrná liberalizace. Přehlíženo by být nemělo, že škola a vzdělání je tady pro člověka, nikoli pro potřeby průmyslu 4.0 či 5.0. Cílem musí být všestranný rozvoj osobnosti, nikoli flexibilní připravenost lidí na vytěžování v situaci permanentních nejistot a dle rozmarů trhů.

Abstrakt

Marxistický ekonom, právník, bankovní úředník a vlastenec A. Kamenický publikoval – pod jménem J. Ulrych – v roce 1937 knihu Základy marxistické ekonomie. Jedná se o první ucelený a soustavný pokus o nárys základů marxistické ekonomie v českém prostředí, resp. šířeji mimo území bývalého Sovětského svazu. I dnes je Kamenického příručku stále možné doporučit k seznámení se základy marxistické politické ekonomie. Příspěvek současně mapuje materiály k výuce i popularizaci marxistické politické ekonomie v Československu.

Abstract

Marxist economist, lawyer, bank clerk and patriot A. Kamenický published – under the name J. Ulrych – in 1937 the book Basics of Marxist Economics. This is the first comprehensive and systematic attempt to outline the foundations of Marxist economics in the Czech environment and in wider outside the territory of the former Soviet Union. Even today, Kamenický's handbook can still be recommended to learn the basics of Marxist political economy. The paper also maps materials for teaching and popularizing Marxist political economy in Czechoslovakia.

Klíčová slova

A. Kamenický (J. Ulrych) – Základy marxistické ekonomie – výuka a popularizace marxistické politické ekonomie

Keywords

A. Kamenický (J. Ulrych) – Basics of Marxist Economics – teaching and popularizing Marxist political economy

JEL classifications

A29, B24, N14, P16

O autorovi:

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

*1965. VŠE v Praze. Studia na ČVUT a UK, absolvent VŠE (Politická ekonomie) a FSV UK (Ekonomie), dále studium politologie na VŠE. Působí na VŠE jako profesor ekonomie. Člen CSTS. Publikace zaměřené na dlouhé K-vlny, globalizaci, dějiny sociálně ekonomického myšlení, politické ideologie, politické analýzy a prognózy. Cykloturista, laický degustátor a glosátor piva.

Pavel Sirůček

Levicová sociologie

L. Vacka

Vacek, L.: *Sociologie v procesu poznávání společnosti*. Praha: OREGO 2019. 112 s. ISBN 978-80-87528-57-0.

Mišovič, J., Vacek, L.: *Generační vnímání naší společnosti*. Praha: Petrklíč 2019. 192 s. ISBN 978-80-7229-703-0.

Český sociolog Lubomír Vacek oslavu svých úctyhodných kulatin přesunul z „*doby rouškové*“ na příhodnější časy. Ke gratulantům se připojuje autor těchto řádků, spolu s celým CSTS. L. Vacek se zabývá obecnou sociologií, sociologií veřejného mínění a výzkumy veřejného mínění. Přednášel, a stále dosud přednáší, na několika školách, resp. politicko-vzdělávacích kurzech. Působil v Ústavu pro výzkum veřejného mínění, vedl desítky sociologických výzkumů rozsahu podnikového, regionálního i celostátního. Je zakladatelem levicově orientovaného Klubu společenských věd (dříve Klubu levicových sociologů a psychologů), kde byl od roku 1990 celé čtvrtstoletí předsedou a stal se zde legendou a klasikem v tom nejlepším smyslu.¹ Dlouhodobě působí ve vedení Centra strategických a teoretických studií, je členem Akademické rady Institutu české levice.

L. Vacek je autorem mnoha příspěvků věnovaných nejenom čistě sociologické problematice. Vedle desítek odborných statí z oblastí sociologie podniku, veřejného mínění, sociologie politiky nebo sociálních skupin v jeho bibliografii figuruje devět odborných publikací věnovaných sociologii a výzkumům veřejného mínění. Připomenout je možné

---

¹ K historii a bohatým aktivitám Klubu společenských věd blíže viz <http://www.klubspolved.cz/>.

např. knižní titul *Čtení o veřejném mínění: Pozvání do světa názorů lidí* (Divišov: OREGO 1997. 125 s. ISBN 80-902107-6-7) anebo z poslední doby bez přehánění mravenčí editor-skou práci na sborníku *S Ransdorffem o marxismu: Z veřejných vystoupení a přednášek Milo-slava Ransdorfa, konaných v letech 2011 až 2014 v Klubu společenských věd* (Praha: OREGO 2019. 179 s. ISBN 978-80-87528-54-9).²

K dialekticko-materialistickému pojetí socio-logie³

Kniha *Sociologie v procesu poznávání společnosti* přináší „poněkud jiný pohled na socio-logii než obvyklý ...“. Může být vnímána jako úvaha, „může být skriptem či esejí a možná i vstupem do dalších diskusí“ (s. 6 anot. publ.). L. Vacek opakovaně zdůrazňuje, že „obecnou teorií sociologie je historický materialismus“ (s. 7 anot. publ.), dokládá „výrazně třídní“ cha-rakter české společnosti, rezervy v odstraňování vykořisťování, ale i to, že v současné době „neexistuje proletariát v původním marxovském pojetí“ (tamtéž). Ocenění zaslouží orientace na českou problematiku, českou sociologii i tuzemské reálie. Všechny pasáže jsou psány srozumitelně, čtivě a živě, přičemž autor zbytečně neplýtvá slovy ani kejkliřsky nežongluje odbornými termíny. Ostatně L. Vacek je známý jistou (nemalou) skepsí k příliš dlouhým pojednáním a preferuje texty kratší, stručné, jasné, úderné a přehledné. Zmínit je nutné i Vackův levicový optimismus a životní zkušenosti.

L. Vacek sociologii vnímá a představuje jako „vědu věd“, přesněji společenských věd.⁴ Nicméně sociologickou vědu neinterpretuje jako vědu imperiální, nýbrž vyzdvihuje a ilu-struje její těsná sepětí a nezbytné kontakty s filozofií, psychologií, historií, etikou, peda-gogikou, ovšem i demografií či statistikou nebo informatikou.⁵ Z pohledu politického eko-noma fatálně chybí zdůraznění vazby na ekonomii, kdy naopak L. Vacek následně konsta-tuje o ekonomech, národohospodářích a ekonomických vědách vůbec, že „nelze ... zveličo-vat a nadsazovat jejich místo“ (s. 11 anot. publ.).⁶

² Představeným recenzí in *Alternativy (časopis CSTS)*, červenec 2019, č. 5, s. 49-52. ISSN nemá.

³ Zkrácená verze anotace byla publikována in *Haló noviny*, 17. 2. 2020, s. 9. ISSN 1210-1494.

⁴ „Tou obecnou, všezahrnující vědou vždy byla a je filosofie“ (s. 5 anot. publ.).

⁵ „Působit v sociologii nelze bez kontaktu s jinými vědeckými obory ...“ (s. 6 anot. publ.).

⁶ S odvoláním na slova M. Ransdorfa, pronesená na jedné z přednášek pro Klub společenských věd: „Pouhými ekonomickými strukturami společnost integrovat nelze. Společnost je tak složitý organismus, že vyžaduje daleko jemnější a citlivější a diferencovanější nástroje na to, aby zajistila soudržnost jejího rozvoje“

Autor anotace s L. Vackem spolupracuje léta,⁷ takže tuší, co je citovaným míněno. A to oprávněně. Jedná se o implicitní kritiku přehnaného „ekonomismu“. Svou roli hrají častá vyvyšování ekonomů nad ostatní disciplíny (v duchu údajné imperiality ekonomie) i apologetický charakter západní mainstreamové ekonomie, a především neoliberální doktríny. Nicméně v době dehonestace marxismu různými neo- či post- tzv. marxismy či tzv. marxismem kulturním jsou na místě apely ohledně nezbytného návratu k ekonomickým fundamentům marxismu-leninismu. S připomínáním, že marxismus bez klíčové role vlastnických vztahů není žádným marxismem. Což se šířeji týká celé „vykleštěné“ liberální tzv. levice, která se přitom vykleštila sama, a ještě se tím i pyšní.

Představovaný titul inspiruje k přemýšlení a otevírá mnohé teoretické i praktické problémy. Rozsáhlé a kritické diskuze jistě vyvolá Vackův záměrný důraz na střední vrstvy, které označuje „za hlavní sílu, sociální energii dalšího rozvoje společnosti“ (s. 7 anot. publ.), resp. jeho interpretace společenských tříd. Za hlubší zamyšlení stojí v neposlední řadě i to, že sociologické výzkumy opakovaně naznačují levicovou orientaci českých a moravských lidí, které však přitom neodpovídají reálné volební výsledky.

Vackova kniha sestává z krátké *Předmluvy*, sedmi dále členěných kapitol a v závěru nechybí *Základní použité zdroje a literatura*.⁸ Publikaci doplňuje několik fotografií L. Vacka studujícího, píšícího a vysvětlujícího. Sociologii jako „suverénní vědu“⁹ telegraficky představuje první kapitola *Sociologie – věda o všem, čím žije společnost*. Včetně naznačení některých definicí sociologie, jejích jednotlivých disciplín, širokého záběru¹⁰ a především její nejobecnější teorie v podobě dialektického a historického materialismu.¹¹ Taktéž s připomenutím dřívějšího označování sociologie za „buržoazní pavědu“.¹²

(s. 11 anot. publ.). K čemuž Vacek dodává: „Za jeden z těchto nástrojů lze považovat i sociologickou vědu“ (s. 52 anot. publ.).

⁷ A byl svědkem (i spoluaktérem) nesčetných diskuzí a intelektuálních střetů, a to i značně vášnivých. Ohledně vztahu ekonomie a sociologie, základny a nadstavby, společenských tříd, struktury třídní či profesní, vlastnictví etc. Proslulé a bouřlivé bývaly diskuze a střety L. Vacka s J. Hellerem a jeho školou.

⁸ Přehled literatury je poměrně skromný. Kam se poděl přední český (přesněji moravský) sociolog – a k tomu i levicový – J. Keller? Poctivě je dodat, že Kellerovi L. Vacek věnuje odstavec na s. 97 anot. publ.

⁹ „Sociologie je suverénní vědou. Míněno ve smyslu vědou samostatnou. Svrchovanou, ale přesto relativní, komunikující s mnoha dalšími vědními obory“ (s. 13 anot. publ.).

¹⁰ „Akční rádius sociologické vědy je mimořádně rozsáhlý, fakticky protíná celý souhrn činností lidské společnosti“ (s. 14 anot. publ.).

¹¹ Zkráceně „diamat“ (nebo také „diahismat“ – poznámka PS) ve smyslu teorie sociologie. Což z českých sociologů „už v roce 1930 naznačil... František Modráček...“ (s. 13 anot. publ.). A v roce 1964 pregnantně vyjádřil J. Klofáč: „Historický materialismus je marxistickou sociologií“ (s. 14 anot. publ.).

¹² Což mělo u nás skončit v 60. letech minulého století.

Materialistická podstata a dialektická metoda poznání společnosti je název kapitoly druhé, rekapitulující základní teze dialektického a historického materialismu,¹³ teoreticko-metodologické problémy a ideová východiska sociologie. S odvolávkami na Marxe & Engelse & Lenina či M. Ransdorfa¹⁴ a také např. se subkapitolami *Vztah české populace k materialismu*¹⁵ nebo *Aplikace dialektiky na společnost*.¹⁶ Zajímavá jsou připomenutí, že v současnosti „ani aktivní antikomunistická fronta proti dialektickému materialismu nevystupuje“ (s. 37 anot. publ.).¹⁷ O dialekticko-materialistickém pojetí sociologie se dnes příliš nehovoří, a to ani v odborné veřejnosti, ani v levicovém hnutí. „Česká sociologie se dnes věnuje především dějinám a zčásti některým oborům sociologie, nezabíhá do podrobností ve vztahu k podstatě společnosti. Zůstává při řešení současných problémů na povrchu, na úrovni jevové stránky věcí, událostí a pojmů“ (s. 37 anot. publ.).

Ocenění zaslouží, že Vacek opakovaně zdůrazňuje sepětí teorie a metody marxistické sociologie s normálním životem.¹⁸ Což je navýsost aktuální v době, kdy liberální pokrokaři (včetně nové tzv. levice) světu elitářsky vnucují nenormálnost jako normu, povinnost, poslání i údajné automatické obohacení.¹⁹ Čímž ohrožují nejenom základy našeho života, naší civilizace, nýbrž – jak ukazuje, a varuje, i koronakrize – již i samotnou fyzickou

¹³ Kapitola startuje konstatováním, že: „Ani dnes si většina světové populace neuvědomuje, nepřijímá ani nezastává hmotné opodstatnění své existence“ (s. 17 anot. publ.). S připomenutí náboženské a idealistické orientace cca 80 % světové populace – „... podstatná část obyvatelstva světa zůstává v domnění a víře nadpřirozených sil, ve víře představ a iluzí“ (tamtéž). Náboženské představy se přitom projevují „mirumilovně i razantně, jak kde a jak kdo. Ať tak či onak stále platí Marxovo označení náboženských představ opiátem lidstva, aniž by k tomu používalo jakékoli medikamenty“ (s. 21 anot. publ.).

¹⁴ Zejména v souvislosti s principem zprostředkování. „Zprostředkování se stalo základním principem ovlivňování světové populace ve všem, v politice obzvláště“ (s. 31 anot. publ.).

¹⁵ „... Více než polovina dotázaných – 56 %, uznává materialistickou podstatu světa, a má za to, že svět se řídí přírodními zákony“ (s. 20 anot. publ.).

¹⁶ „Dialekticko-materialistické pojetí sociologické vědy má propracovaný vědecký základ a oporu v celém rozsahu marxistického učení. Všechny její zákony a kategorie slouží k pravdivému poznání světa“ (s. 27 anot. publ.).

¹⁷ „... proti pilířům marxistické teorie se dnes neútočí. Jak říkal Miloslav Ransdorf: „Mlčí se o něm v bláhové naději, že svět zapomene, kdo byl autorem““ (s. 37 anot. publ.).

¹⁸ „Materialismus je prostě racionálním stanoviskem a dialektika racionální metodou, které jsou v souladu s normálním, běžným životem“ (s. 28 anot. publ.).

¹⁹ Srov. Hampl, P.: *Poctivost a kreativita: Kapitoly z buranské sociologie a volné úvahy*. Olomouc: Naštané matky 2019. 320 s. ISBN 978-80-906573-5-9. P. Hampl se sám označuje za „buranského“ sociologa a rekapituluje proměny kategorie buran a buranství. Argumentuje, že každé poctivé zkoumání musí vlastně být „buranské“. Buran se totiž nezdráhá pokládat i otázky, které jsou politicky nekorektní, nepokrokařské a tzv. nevhodné. A neváhá přijímat i odpovědi, nad kterými by se honorece, tzv. elity – přesněji často samozvané pseudoelity – okázale pohoršovaly ve svém morálním imperialismu. Buranovi stačí, že odpovědi dávají smysl, a jsou v souladu s fakty. Zmiňovaný Hamplův text se orientuje na problémy, které jsou pro život naší společnosti klíčové, ovšem liberálními pokrokaři (Kavárnou) je pokládáno za nevhodné o nich mluvit. Zdůraznit je však nutné, že Hamplova sociologie není levicová, nýbrž bytostně pravicová.

existenci lidstva. V tomto smyslu by návrat k normálnímu životu po koronakrizi měl zahrnovat skutečný návrat k normalnosti. K normálnímu životu normálních chlapů a normálních ženských, normálních lidí poctivé práce. Zrůdná neoliberální globalizace (odporující ekonomické logice i zdravému selskému rozumu a kupeckým počtům), zběsilé rušení veškerých hranic, liberální tzv. demokracie ani pokrytecká politická (hyper)korektnost normální nejsou (nejenom normální, ale ani udržitelné). A levice by měla konečně opět začít razantně hájit sociálně ekonomické zájmy normální většiny.

Třetí kapitola *Jiná pojetí společnosti a sociologie* kriticky rozebírá idealistické sociologické koncepty a věnuje se vývoji sociologie ve východních zemích.²⁰ Dokladována je silná diferenciací sociologického myšlení, projevující se „v pojetích odpovídajících hodnotovému zaměření jejich nositelů“ (s. 33 anot. publ.). Konstatována je neexistence jednotné sociologické školy, uceleného směru posuzování a zkoumání společenských jevů.²¹ Pojetí existují různá – „postavená především na zveličování některé stránky struktury společnosti – psychologie, sociální struktury, povrchních jevových stránek lidského chování, způsobů poznávání světa a podobně. Z velké části těchto směrů číší nedůvěra v materiálně, v racionální výklad světa“ (s. 34 anot. publ.).

Kapitola čtvrtá, pojmenovaná *Sociologie pro praxi*, poukazuje na společenský význam zde především aplikované sociologie²² a naznačuje další směřování sociologické vědy. Využívání poznatků teoretických sociologických bádání a empirických výzkumů Vacek přirovnává ke kompasu k určování správné cesty. Teoretická výzbroj, neustále aktualizovaná a doplňovaná, zůstává nezbytná, neboť „s empatií, srdcem nalevo a sociálním cítěním se dlouho ve střetu různých přístupů nevydrží“ (s. 41 anot. publ.).²³ Působnost sociologie, resp. užitečnost sociologických modelů i dat je rozebírána v různých rovinách a směrech, včetně využití sociologických informací k řízení. Pro další rozvoj sociologie text označuje za nezbytné „věnovat se teorii a metodologii poznávacích funkcí této vědy. Je nutno se ze-

²⁰ Včetně zmínek o sociologii ruské, sovětské, čínské, polské či slovinské.

²¹ „Oproti některým jiným společenským vědám prošla sociologie silně fragmentovaným vývojem“ (s. 33 anot. publ.).

²² „Aplikovaná sociologie. Někdy zvaná sociologie středního dosahu, konkrétní sociologie nebo oborové sociologie či speciální sociologické disciplíny. Jde o praktickou aplikaci sociologické vědy do všech oblastí společenského prostoru“ (s. 43 anot. publ.).

²³ Přičemž vztah k sociologii, včetně jejích výzkumů, Vacek považuje za určitý indikátor, ukazatel schopnosti či neschopnosti progresivního myšlení. „Kdo odmítá sociologické poznatky, spoléhá jen na vlastní odhady, brzy se shledá s neúspěchem ...“ (s. 41 anot. publ.). Dodejme, že progresivním myšlením není míněn liberální progresivismus, resp. korektní kvazipokrokaři v mantinelech liberální tzv. demokracie.

vrubně zabývat hlubšími souvislostmi postupů a pochodů v myšlení lidí, příčinami jejich chování a jednání“ (s. 47-48 anot. publ.). V materialistickém duchu neopomíjí ani nezbytnou „materii“ – adekvátní materiální podporu a zajištění.

Nejobsáhlejší – a pravděpodobně i nejdiskutabilnější²⁴ – je pátá kapitola *Proměny sociální a třídní struktury společnosti*. Poněkud útržkovitě analyzuje vztahy sociologie a sociálních struktur, vývoj demografické struktury české společnosti (se zásadním demografickým posunem od roku 1990), sociální skupiny (jako základní sociologické kategorie) a jejich sítě (s využitím kategorie sociální struktury P. Machonina),²⁵ společenské třídy a třídní strukturu. Charakterizována je třída vykořisťovatelů a třída vykořisťovaných, včetně struktury nové buržoazie i jejích charakteristických vlastností. L. Vacek za správné považuje „hovořit o třídě neprivilegovaných, nemajetných, vykořisťovaných v širším smyslu než pouze o manuálně pracujících dělnících“ (s. 68 anot. publ.).²⁶ Zdůrazňuje diferenciaci vykořisťovaných s profesně různorodými složkami. Připomenuta je sociální skupina rolníků, nejednotná a se specifickým postavením.

Text nastoluje otázky ohledně proletariátu v soudobé české společnosti a zmiňuje (možná až příliš stručně) i kategorie kognitariát a prekariát. Heterogenní střední vrstvy²⁷ jsou řazeny „zčásti, více nebo méně, mezi vykořisťovanou, zčásti mezi vykořisťující třídu“ (s. 73 anot. publ.). Středním vrstvám L. Vacek připisuje mimořádnou roli – „Svojí kvalifikací a schopností ovlivňovat život celé společnosti je... střední vrstva předurčena vykonávat mimořádnou roli v celé společnosti. Ukazuje se, že dnes jsou střední vrstvy hnací silou pracovních a životních procesů. Zápas o střední vrstvy pokračuje“ (s. 73-74 anot. publ.). Za součást středních vrstev je považována sociální skupina inteligence, pro kterou je v budoucí společnosti predikován další nárůst její úlohy a pozice. V rámci celkového přehledu

²⁴ Zdaleka nejen k třídním či profesním aj. strukturám srov. Heller, J., Neužil, F. a kol.: *Kdopak by se Marxe bál?* Praha: Futura 2011. 560 s. ISBN 78-80-86844-73-2. Srov. s. 63-64 anot. publ. s odkazy na J. Hellera.

²⁵ „Sociální strukturou rozumíme relativně stabilní síť (systém) podstatných funkcionálních vzájemných vztahů společnosti jako celku a společenských skupin a jednotlivců, jež jsou prvky dané společností...“ (s. 57 anot. publ.). „... sociální struktura je sítí sociálních skupin a vztahů mezi nimi a člověkem...“ (s. 83 anot. publ.).

²⁶ A pokračuje: „Její jádrem jsou nejvíce sociálně ohrožení dělníci, na něž dopadá největší tíha kapitalismu. Dělníci tvoří základ této třídy“ (s. 68 anot. publ.).

²⁷ „Je to makroskupina ekonomicky aktivních občanů, v jejíž struktuře jsou kromě odborníků a specialistů nejrůznějších oborů začleněny různě silné a vlivné skupiny zaměstnanců služeb, administrativních, technických, hospodářských a provozních pracovníků, i vysoce kvalifikovaných dělníků“ (s. 73 anot. publ.).

třídní struktury jsou, vedle hlavních tříd (vykořisťující a vykořisťované), zmiňovány ve-
dlejší třídy a mezitřídy.²⁸ Opomenut není lumpenproletariát a mimo třídní strukturu po-
četná skupina starších občanů – důchodců. L. Vacek naznačuje některé hypotetické úvahy
ohledně perspektiv vývoje sociální struktury českého obyvatelstva²⁹ a celá kapitola ústí
ve zdůraznění závěru o významu a nutnosti třídního boje, který „jde ruku v ruce se sociální
nerovností“ (s. 77 anot. publ.).³⁰

Vackovo vnímání sociologie klade velký důraz na problematiku hodnot. Místem
a funkcí hodnot v sociologii,³¹ jejich charakteristikou, pojetím i měřením hodnot a reka-
pitulací hodnotové orientace české společnosti se zabývá předposlední kapitola šestá
Společenské hodnoty – významný regulátor činnosti lidí. „...systém hodnot působí jako
vnitřní funkce, jako zdroj fungování společnosti, jako nosič, jako přenašeč obsahové náplně
činnosti člověka k realizaci a uzpůsobování jeho zájmů a potřeb“ (s. 83 anot. publ.). „Hod-
noty, jako jeden z významných regulátorů činnosti lidí, jsou prvopočátečně a souborně de-
terminovány ekonomickými, přírodními a sociálními okolnostmi, podmínkami, v nichž člo-
věk žije“ (s. 83 anot. publ.). V marxistickém duchu je zdůrazněno, že: „hodnoty mají mate-
riální základ a dialekticky se vyvíjejí“ (s. 84 anot. publ.).

Vacek konstatuje těžkou uchopitelnost pojmu hodnota a množství jeho významů
(včetně např. ekonomické interpretace v kontextu marxistické teorie pracovní hodnoty).
Měření hodnot spojuje se zjišťováním subjektivních názorů lidí a uvádí i příklady jedno-
duchého zkoumání hodnotových orientací v konkrétních sociologických výzkumech. Sub-
kapitola *Hodnotové orientace české populace* uvádí, že „z množiny hodnot na prvních mís-
tech lidé dávají přednostem těm, které s jejich existencí souvisí bezprostředně – tedy zdraví,

²⁸ Které se „... v různých etapách novodobé historie formovaly a dosud existují ...“ (s. 74 anot. publ.).

²⁹ „Jde především o to, jak a k jakým hranicím se bude vyvíjet vlastnická, i např. příjmová diferenciacie, jak bude pokračovat „otevírání nůžek““ (s. 77 anot. publ.). Predikován je stálý vliv tzv. evropských trendů i to, že „půjde o postupný evoluční vývoj, o prolínání a „přetlačování“ ve vzájemných potřebách a zájmech“ (s. 78 anot. publ.). Vzhledem k sílící sociální diferenciaci se „budou zájmy a potřeby různých zájmových sociálních skupin tříštit. Současně však v jejich základních požadavcích mohou postupovat jednotně a prosazovat se dominantně“ (s. 79 anot. publ.). Měnit se má i pozice „dosud neprivilegovaných vrstev, chcete-li lidových mas, jejichž ekonomická a sociální úroveň nepochybně poroste“ (s. 80 anot. publ.). K poslední hypotéze lze dodat, že ono optimistické „nepochybně poroste“ může být relativizováno již nevladatelnými rozpory a souběžným zesilováním neduhů kapitalismu, narůstajícím chaosem i dalšími propady a zaostáváním Evropy. Nebezpečnou křehkost a zranitelnost Západu a postmoderní civilizace potvrzuje koronakrize.

³⁰ V souvislosti s proměnami české společnosti jsou připomenuty výstupy CSTS (analýzy a sledování sociální struktury a hodnotových orientací populace) a formulována v obecné rovině základní doporučení.

³¹ „Jestliže sociální struktura vyjadřuje určitý řez, kvantitativní profil společnosti, pak systém hodnot se týká, obecně řečeno, kvality vztahů uvnitř společnosti“ (s. 83 anot. publ.).

rodina, mír, práce, bezpečnost a jistota“ (s. 91 anot. publ.). Z výzkumů také plyne, že u části obyvatel, nikoli ale zcela vyhraněné, „*dochází k odklonu od preferencí čistě tržních principů k sociálně tržním koncepcím*“ (s. 91 anot. publ.). Lidé mají taktéž upřednostňovat solidaritu a pomoc každému, kdo tuto potřebuje. A přitom kladou důraz i na realizaci svých osobních zájmů (čas na koníčky, sebevzdělávání apod.). Zmíněny jsou i výsledky týkající se preferencí pracovního výkonu, podnikání, vztahu ke svobodě a k demokracii,³² který však „*určitým způsobem rozděluje společnost*“ (s. 92 anot. publ.).³³ Pořadí hodnot se mění dle různých věkových a jiných sociálních skupin.³⁴ Konstatováno je, že k „*největším změnám hodnotových orientací dochází u mládeže do 19 let*“ (s. 94 anot. publ.).³⁵ Kapitolu rámuje optimistické vyznění: „*Touha po spravedlivé společnosti žije nadále ve vědomí mnoha*

³² Svoboda a demokracie jsou často vnímány značně odlišně. Demokracií nemusí být pouze stávající, a stále nebezpečněji selhávající, liberální tzv. demokracie. A o interpretaci svobody bylo napsáno již statisíce stran. Materialisticky připomeňme bonmot lidí z dnešních států bývalého SSSR: „*Svobody se nenajíš*“.

³³ Vackova sociologie, včetně závěrů z výzkumů vyznívá hodně optimisticky (míněno z hlediska levicových ideálů). Problém je, že do výsledků voleb se uvedené často příliš nepromítá. Vacek též příliš nezdůrazňuje hluboké rozdělení společností po linii liberalismus versus konzervatismus. Což nemá pouze viditelnou podobu konfrontace světónázorů a životních stylů – obrazně ztělesněných Kavárnou a Hospodou. Přitom střet liberalismus versus konzervatismus nelikviduje a nepopírá ani tradiční pravo-levé, ale ani třídní schéma (liberalismus není automaticky pokrokový ani levicový). Zčásti tyto ale maskuje, ovšem na straně druhé i rozkrývá v nových dimenzích. Namátkou zmiňme propojení zájmů byznysu a nové tzv. levice. Uvědomělym pokrokářským úderníkům, falešně a lživě se ohánějícím visačkou levice, nevadí kapitalista, vždyť i on si moc dobře žije z dotací. Ohledně Kavárny versus Hospody (což může být vnímáno i coby tuzemská verze dichotomie lidí „*odnikud*“ a lidí „*odněkud*“) uveďme, že jde o ztělesnění modernistického světa samozvaných apoštolů pokrokářského dobra, tzv. lidských práv a globálního pseudopokroku, představovaného liberální kosmopolitní velkoměstskou Kavárnou versus svět normálních lidí normální práce – normálních chlapů a normálních ženských (včetně konzervativní inteligence) – představovaný tradicionalistickou venkovskou Hospodou. Agresivní Kavárna, s tzv. kulturní frontou, ovládající média a reprezentující kosmopolitní vrchnost i politický kýč, nahlíží na Hospodu z výšin domnělé intelektuální převahy a morálního imperialismu. Pohrdá všemi, kteří nesdílejí pokrokářské fantasmagorie a nevzhlížejí ke Kavárně jakožto vyvolené elitě a morálnímu kompasu. Pyšná Kavárna dělení na „*kosmopolitní kavárnu*“ a „*českou hospodu*“ přitom odmítá. Dělení prý do světa vypustili „*podivné think tanky*“. Kavárna hystericky skanduje „*Nebojte se kavárny*“. Švejkovský Prague Pub si má sluníčkářsky podat ruku s kafkovským světem Prague Café, a uznat jeho nadřazenost. Jejich argumentace, včetně klišé „*vzdělaná a slušná kavárna*“ versus „*nevzdělaná-primitivní-hloupá-buranská-národovecká hospoda*“ je důkazem, že dělení si žádné think tanky „*zla*“ nevymyslely. Ono reálně existuje a čím dále více frustrované Kavárně (pražské, brněnské, bruselské i globální) především vadí, že se normální lidé konečně probouzejí a konečně ozývají.

³⁴ „*Starší generace akcentuje zdraví, sociální jistoty a bezpečnost, mladší generace kromě svobody i vzdělání a přátelství*“ (s. 92 anot. publ.).

³⁵ S čímž koresponduje dávné doporučení, že levice (míněna levice skutečná, tj. nikoli nová) by se měla zaměřit na podchycení především středoškolských pedagogů, kteří působí na nejvíce ovlivnitelné skupiny.

jednotlivců i celých skupin“ (s. 93 anot. publ.).³⁶ I přes masáž médií, v drtivé většině pravicových,³⁷ kterým se podařilo „*téměř dokonale zdiskreditovat nejen nedávnou minulost „reálného socialismu“, ale i samotné slovo socialismus... ještě silnější diskreditace existuje u slova komunismus*“ (s. 93 anot. publ.).

Poslední kapitola *Sviták, Richta a Ransdorf měli pravdu*, stručně připomíná osobnosti české sociologie v historii a soudobé české sociology. „*Česká sociologie má celou plejádu význačných osob, které za sebou zanechaly charakteristické stopy, a zasloužili se o to, že sociologie byla uznána jako významná společenská věda*“ (s. 95 anot. publ.). Důraz L. Vacke klade na inspirace, ale i varování plynoucí ze sociologických poznání (a pojetí sociologie) I. Svitáka, prognóz vývoje R. Richty³⁸ a díla M. Ransdorfa – polyhistora, zde sociologa.³⁹ Včetně postřehů z osobních setkání a spolupráce se zmíněnými. Vackovu knihu uzavírá Ransdorfovo konstatování obrovských úkolů, stojících před dnešní sociologií – „*Myslím si, že sociologie zdaleka není tak nemocná a bezbranná, jak se zdá. Samozřejmě je třeba otevřít dveře kritickému myšlení, které ve světě existuje...*“ (s. 103 anot. publ.).

Vackův životní náhled do levicové sociologie lze doporučit nejen veřejnosti odborné, nýbrž i širší laické, zkrátka každému přemýšlivějšímu a kritickému čtenáři. Beseda, pořádaná Klubem společenských věd, nad představovanou publikací se měla uskutečnit v budově KSČM, na „*baráku*“, koncem dubna 2020. Kvůli koronakrizi byla akce odložena. Věřme, že se všichni ve zdraví na opožděných křtinách této knihy brzy sejdem.

---

³⁶ Čehož by bylo ovšem třeba náležitě využít. Autentická levice se musí pokusit opět probudit nadšení z práce i nadšení z budování sociálně spravedlivější budoucnosti. A obnovit víru, že se vyplatí poctivě a tvrdě pracovat a být v něčem užitečným opravdu, ale opravdu dobrý – blíže viz text Levici chybí kompas i kotva: Tady je – normálním lidem a práci čest! *Marathon*, 155, 2019, roč. 23, č. 1, s. 3-24. ISSN 1211-8591.

³⁷ Nelze nedodat, že ke zmíněné diskreditaci významně přispěla (a stále přispívá) liberální nová tzv. levice, včetně „*osmašedesátníků*“ (na Západě i Východě), kteří zůstávají prokletím věci i osudů skutečné levice.

³⁸ Blíže k životu, dílu a živému odkazu R. Richty viz text R. Richta a civilizace na rozcestí – před půlstoletím vs. dnes. *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2019 (VII.), s. 1-52. ISSN 2336-7679. O civilizačním rozcestí se dnes hovoří i v kontextu predikovaného přeformátování světa po koronakrizi.

³⁹ Srov. kapitolu *Marxismus a sociologie* in sborník *S Ransdorffem o marxismu: Z veřejných vystoupení a přednášek Miloslava Ransdorfa, konaných v letech 2011 až 2014 v Klubu společenských věd*. Praha: OREGO 2019, s. 125-142. ISBN 978-80-87528-54-9. Inspirativní jsou namátkou Ransdorfovy úvahy o „*tzv. hlubinných kategoriích dialektiky*“ (vzpouzejících se lineární kauzalitě), o významu zprostředkování, o Marxově zásluze spojení třídního boje s dynamikou společnosti nebo o proměnách tříd a třídní struktury jako jedné ze základních příčin současné krize kapitalismu či o žhavých tématech rovnosti a spravedlnosti.

Generační otisk doby

Podle redakční anotace se titul *Generační vnímání naší společnosti „zabývá pohledy čtyř generačních skupin, mladých lidí, mladší střední generace, starší střední generace a nejstarší věkové skupiny na hodnoty, politické, ekonomické a společenské otázky, které se týkají života naší společnosti a jejich obyvatel. Ilustruje, jakým způsobem si každý člověk osvojuje názory na dění u nás a kolem nás, kde jsou příčiny názorových rozdílů mezi generacemi“* (zadní strana obálky anot. publ.). Autorem je vedle L. Vacka Ján Mišovič – sociolog, výzkumník veřejného mínění, univerzitní pedagog, autor či spoluautor řady odborných pojednání a několika knih, aktivní člen Klubu společenských věd.⁴⁰

Na první pohled i letmé prolistování působí kniha ryze odborným dojmem a ve srovnání s přechozím titulem méně „beletristicky“. Což nemá být v žádném případě výtkou Vackově samostatné práci o sociologické vědě a ani její označení za beletrii či „pouhé“ popularizační dílko. V obou případech jde o texty odborné. Titul *Generační vnímání naší společnosti* však obsahuje i formální náležitosti jako summary, rejstříky, obsáhlejší (přesněji obsáhlý) seznam literatury, rozsáhlý poznámkový aparát nebo explicitní vymezení cílů a použité metodiky. Přitom si však zachovává zvládnutelnost i ze strany širší čtenářské obce. Kratochvilné a odpočinkové čtení do vlaku pro úplně každého to pravděpodobně ale nebude. Což však ani jistě nebylo záměrem autorů. A spíše, nežli k pročtení na jeden zásah od A do Z kniha vybízí k tomu, aby se čtenář k jednotlivým pasážím podle potřeby a zájmu vracel.⁴¹

Upoutat může anotovaný titul seznámením s tím, jak občané ČR přemýšlejí o významných událostech, které je i ostatní ovlivňují. Práce charakterizuje, jak se generace rodičů starších i mladších liší od svých potomků ohledně „smýšlení o politice, náboženství, ekonomice, morálce a dalších tématech a jak je naše společnost názorově rozdělena“ (zadní strana obálky anot. publ.). V neposlední řadě tak text přispívá k alespoň částečnému objasnění generačního rozdělení společnosti, které je podle některých přímo brutální a stále nebezpečněji narůstá. Pro mnohé příslušníky mladých generací jsou „starci“ (a to včetně lidí již

⁴⁰ Autor anotace se J. Mišovičovi – uváděnému coby první autor – omlouvá za to, že se text soustředí na L. Vacka (což ostatně odráží i název celého materiálu) a v žádném případě nechce umenšovat jeho příspěvek.

⁴¹ Ostatně autoři samotní uvádějí, že v knize „kapitoly na sebe volně navazují a dají se číst i samostatně“ (s. 13 anot. publ.).

po čtyřicítce či padesátce) odepsaní omezení, kterým by mělo být s poskytnutím seniorských slev a výhod odňato volební právo a automaticky omezena svéprávnost. Autoři nahlížejí na problematiku strážlivě a až takto dramaticky generační střet nelíčí. I když optimismu z této práce vyzařuje o poznání méně nežli z knihy představené výše.

Publikace sestává z předmluvy, úvodu, jedenácti kapitol (se subkapitolami), závěru, anglického summary, literatury a nechybí ani užitečný rejstřík věcný a rejstřík autorský. Přičemž dvoustránkový *Úvod* je vlastně jakýmsi českým summary, kde jsou telegraficky představeny jednotlivé kapitoly, výchozí principy, celková filozofie a metodologie práce.

Předmluva upozorňuje na některé publikace, které v posledních dvou dekadách „průběžně prezentovaly reakce obyvatel ČR a jejich vztah k různým sférám života společnosti“ (s. 7 anot. publ.). Podle autorů jde „o sociologickou podobu literatury faktu“ (s. 7 anot. publ.). Představovaná kniha také čerpá „ze společné datové báze, zachycující názory občanů ČR, ale liší se v tom, že zdůrazňuje pohledy jednotlivých generací na různé stránky života české společnosti“ (s. 7 anot. publ.).⁴² Publikace usiluje o prezentaci reakcí a názorů všech generací, ve kterých se v neposlední řadě odráží i to, že život zejména nejstarších byl silně ovlivněn společenskými okolnostmi působícími před rokem 1990.

Respektování zmíněného je interpretováno jako uplatnění konkrétně historického přístupu. Připomenuty (a ilustrovány) jsou dva pravicové, neoliberální přístupy – charakteristické totálním antikomunismem a radikálním vyloučením poslední čtyřicet let vývoje – při hodnocení situace do roku 1990 a k lidem vyrůstajícím a působícím v této společnosti. První přístup prezentace názorů, reakcí a vzpomínek na období před rokem 1990 klade důraz na skupiny toužící po liberalismu a jejich příběhy plné křivd, perzekucí a represí (v duchu čím tragičtější, tím lépe) nebo líčí události minulé doby očima nespokojených s předlistopadovým režimem. Přístup druhý tkví ve „zdůrazňování role jenom části

---

⁴² „Pokud předchozí publikace přinesly čtenářům otisk doby, tak tentokrát půjde o generační otisk doby“ (s. 7 anot. publ.). Přechozími publikacemi jsou míněny práce: Quesnall, M. D.: Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme. Praha: Academia 2002. 210 s. ISBN 80-200-1078-5, Frič, P. a kol.: Češi na cestě za svojí budoucností: Budoucnost a modernizace v postojích a očekáváníích obyvatelstva. Praha: G plus G 2003. 235 s. ISBN 80-86103-71-4, Maříková, H., Kostecký, T., Lebeda, T., Škodová, M. (eds.): *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. Praha: SLON 2010. 446 s. ISBN 978-80-7419-025-4 a Lyons, P., Kindlerová, R. (eds.): *47 odstínů české společnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2015. 376 s. ISBN 978-80-7330-280-1.

aktérů společenského dění, tedy „zastánců demokracie a svobody“, respektive liberalismu a odmítání ostatních, „zaostalé lůzy“...“ (s. 8 anot. publ.).⁴³

Zmíněna jsou také hodnocení projevených reakcí lidí v různých časových obdobích ve smyslu glosování společenské situace od konce 40. let 20. století (u nás či v bývalé NDR) různými autory. Vedle empirických zkušeností ohledně života do roku 1990 se objevují obecnější teoretické pohledy na vývoj událostí minulosti, ale i přítomnosti. Přitom někteří sociologové volají po vyváženějším a diferencovanějším hodnocení minulosti a odmítají zobecňovat negativní stránky čtyřicetiletého období.⁴⁴ Odmítají zjednodušující a zavádějící schematismus rozdělování na dobro a zlo, typu Západ – Východ, demokracie – totalita, život v pravdě – život ve lži apod. I v českém veřejném prostoru se objevují názory „*zdůrazňující všednost minulého běžného žití*“ (s. 11 anot. publ.). Včetně konstatování, že si lidé nepřejí, aby jim kdosi elitářsky obyčejný život před rokem 1990 neustále vyčítal a označoval je za kolaboranty, kteří údajně málo bojovali proti totalitě.

Představovaná publikace důsledně odmítá černobílé vidění⁴⁵ a orientuje se „*netradičním způsobem na názory běžné veřejnosti a může představovat dílčí příspěvek do možné diskuse o naší nedávné minulosti. Přibližuje hodnocení a stanoviska současných generací, ale v některých ohledech i výpovědi „dětí“ o chování jejich rodičů, vztahu ke komunistickým myšlenkám a k soukromému podnikání*“ (s. 12 anot. publ.).⁴⁶ Reprezentuje „*nový pohled na názorové klima v naší společnosti*“ (s. 14 anot. publ.) a může poskytnout taktéž i vodítko

⁴³ „... mnoha milionů lidí, se svými malými i velkými každodenními radostmi i starostmi, kteří žili a žijí obyčejným lidským životem, o předlistopadovou politiku se příliš nezajímali nebo ji vnímali jako součást svého životního běhu, jež se jich více nebo méně dotýkala a na níž se, v průběhu čtyřicetiletého období, tak či jinak v různé míře podíleli, i když mnohdy s kritickými připomínkami nebo i odstupem“ (s. 8 anot. publ.).

⁴⁴ Což ovšem zdaleka není problém pouze sociologie, ale také např. historie se snahou o přepisování dějin. Např. je neúměrně malá pozornost věnována sociální problematice. Namísto objektivních souhrnných charakteristik sociálních poměrů nastupují účelově zvolené útržkovité detaily. Pozitivní stránky vývoje v období 1948-89 jsou opomíjeny, marginalizovány či zkreslovány a negativa naopak bombasticky zveličována. Míchají se specifika různých vývojových etap, kdy některé přechodné nedostatky bývají interpretovány jako typické pro celé socialistické období. Zamlčují se podstatné mezinárodní vlivy a zamlčují se cíleně i ty stránky sociálního vývoje, u nichž po roce 1990 nastalo zhoršení. Srov. Kovanda, F. a kolektiv autorů: *Podotýkání ve stínu století*. Praha: OREGO 2019. 232 s. ISBN 978-80-87528-48-8.

⁴⁵ „*Nejen tato publikace, ale i jiné týkající se předchozích generací ukazují, že život v minulosti, stejně jako dnes není a nebyl černobílý. Podle různých autorů minulé i přítomné zkušenosti ovlivňovaly a ovlivňují postoje obyvatel ke společenskému zřízení*“ (s. 12 anot. publ.).

⁴⁶ „*Prezentované poznatky dokumentují, že každá doba determinuje své aktéry a jen malá část se snaží jít „proti ní“ a prosazuje své přesvědčení, „svatou“ pravdu všemi prostředky. Přináší ještě jedno poznání, že zcela se „odstříhnout“ od života předchozích generací nelze a představa „nové dnešní společnosti“ bez vlivu té „staré“ je stejně iluzorní, jako byly iluzorní snahy o odstranění „buržoazních přežitků“ v období předlistopadových poměrů nebo tehdejší úsilí o izolaci od západní kultury*“ (s. 12 anot. publ.).

při hledání odpovědi „na otázku, proč je současná společnost polarizovaná, rozdělená a jaké soužití generací můžeme očekávat...“ (s. 14 anot. publ.).

Kapitola 1. *Teoreticko-metodologická východiska využitých výzkumných dat* má metodologický charakter a představuje teoreticko-metodologická východiska použitého průzkumu jako celku a naznačuje hlavní parametry výzkumného souboru. Úvodem zdůrazňuje nezastupitelné místo a důležitost problematiky generací při úvahách o společnosti. Sociologové jednotlivých částí populace, zejména z hlediska věku, přitom sledují již mnoho desetiletí. Což je dokladováno příslušnými odkazy a komentáři. Zvolený přístup „směřuje k charakteristice čtyř věkových skupin, mladých lidí ve věku 15-29 let, mladší střední generace 30-44 let, starší střední generace 45-59 let a nejstarší generace 60 let a více“ (s. 16 anot. publ.). Vedle statistického pohledu, v rámci konkrétního průzkumu, autoři pracují s časovým porovnáním, dynamickým pohledem.⁴⁷ Vedle věkové struktury je knihou dokumentováno, že lidé podle svého světonázoru prezentují diferencované pohledy na politické, ekonomické, morální a jiné problémy.

Metodologické šetření probíhalo pod vedením L. Vacka od počátku roku 2015. Předvýzkum nejdříve ověřil srozumitelnost otázek a rozsah rozhovoru. Poznatky z tohoto vedly ke zkrácení rozhovoru a formulační úpravě třinácti proměnných. Pokládané otázky⁴⁸ byly z obsahového hlediska rozděleny do tematických okruhů, které tvoří základ jednotlivých kapitol anotovaného textu. Sběr dat byl uskutečněn v průběhu prosince 2015 a ledna 2016, a to proškolenými tazateli ze sítě Klubu společenských věd v počtu 80. Na základě kvótního výběru a prostřednictvím standardizovaných rozhovorů. „*Pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště a region byly při volbě respondentů kontrolovanými znaky*“ (s. 17 anot. publ.). Následně zpracovány byly údaje z 522 záznamových archů. Po kontrole bylo vyřazeno pro neúplnost, nečitelnost nebo nedodržení pokynů 12 dotazníků z celkem 534 navrácených. Konstatováno (i dokladováno) je, že velikost souboru je podobný souborům interpretovaným v rámci vědeckých studií jiných autorů. Nechybí upozornění na limity zjišťovaných dat. Jedná se o využití několika málo proměnných, které rozebírají příslušné

---

⁴⁷ „Nevýhodou takového přístupu je, že průzkum není schopen postihnout dopady postupného přesunu respondentů v rámci generačních skupin, naopak výhodou je možnost hodnotit, jak se věkově vymezená generace v porovnání se stejnou generací v jiné době ve svém celku názorově mění“ (s. 16 anot. publ.).

⁴⁸ „Výchozím principem při formulaci otázek využitých v průzkumu byl člověk, subjekt, aktér, jeho názory, hodnocení, stanoviska týkající se přístupu ke společnosti, k životu. Na rozdíl od jiných šetření jsme se primárně nesoustředovali na hodnocení funkcí nejrůznějších institucí“ (s. 14 anot. publ.).

téma a umožňují dílčí, orientační analýzu jednotlivých věkových skupin. Dalším limitujícím faktorem je velikost reprezentativního souboru. Přesto však zaznamenané tendence by podle mínění autorů – „*mohly stát za pozornost při jejich příštím možném ověření*“ (s. 18 anot. publ.).⁴⁹

Hlavní části přibližují výsledky průzkumu. Světonázorové generační rozdíly – v rámci pestrosti a různorodosti světonázorové problematiky – mapuje kratší kapitola 2. *Generační rozdíly světového názoru*. Autoři světový názor charakterizují jako „*soustavu názorů a postojů k dění ve světě*“ (s. 19 anot. publ.).⁵⁰ Světonázorová orientace se utváří a formuje na základě životních hodnot. Světový názor v „*denním životě se pak jeví jako systém postojů a mínění, podle nichž se člověk řídí a rozhoduje*“ (s. 19 anot. publ.). V základní rovině text rozeznává „*několik světonázorových směrů: liberální, socialistický, sociálně demokratický, náboženský, pragmatický, ekologický, nacionalistický, anarchistický a další*“ (s. 19 anot. publ.).⁵¹ Korektně pokrokařsky módní je kritizovat vnímání světového názoru pouze v politické rovině a jeho ztotožňování s pojmem ideologie.⁵² Autor anotace světonázor s ideologií sice zcela neztotožňuje, leč zásadní rozdíly nevnímá. Jako politika, tak světonázor nemohou – z podstaty – být neideologické. A tudíž trocha explicitní ideologie v této kapitole chybí. Míněna ideologie ve smyslu zejména politické ideologie jakožto vědecké kategorie a nikoli pejorativního cejchu.

„Vývoj světového názoru české populace se pohybuje v dlouhodobějších vlnách v závislosti na ekonomických podmínkách života lidí, na politicko-mocenském vývoji a na tradičních nadstavbových vlivech včetně kulturních zvyklostí, stylu života a mentality lidí. Základem

⁴⁹ Jehož některé obrysy jsou i naznačeny, včetně odkazů na texty J. Mišoviče v odborných časopisech.

⁵⁰ A pokračují: „Světonázorová orientace člověka je založena na jeho vidění světa, na odrazu reality světa v jeho vědomí. Tedy do jaké míry je schopen subjektivně vnímat objektivní realitu ve svém širším a užším okolí“ (s. 19 anot. publ.).

⁵¹ Kam se má zařadit nesocialistický konzervatívec, který není upřímně věřící ani přehnaně nacionalistický ani environmentálně fanatický? K pragmatikům? Aneb stará diskuze, zda konzervatismus je ideologií, světonázorem, způsobem myšlení etc. Ovšem i socialistický světonázor přitom může být konzervativní. Představovaný titul uvádí, že výše zmíněné třídění světonázorů „*je v české společnosti životně a prakticky použitelné ...*“ (s. 22 anot. publ.). A využívá výsledky výzkumů Klubu společenských věd v období 2004-17.

⁵² Tzv. nový (a tzv. neideologický, což je *contradictio in adjecto*) pohled na světový názor – v kontextu interpretace textů některých filozofů – nabízí práce Borovička, L. a kol.: „*Světový názor*“ *od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu*. Praha: Academia 2017. 224 s. ISBN 978-80-200-2682-8. Přitom i anotovaný titul zmiňuje I. Kanta a německou filozofickou školu, která v nejširším smyslu termínem světový názor míní „*označení pro překlenutí propasti mezi přírodními a humanitními vědami*“ (s. 19 anot. publ.). Za připomenutí ale stojí i text Hodovský, I.: *Pojem světový názor v dílech klasiků marxismu-leninismu*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, roč. 23-24, č. B21-22, s. 159-184. Brno: Filozofická fakulta brněnské univerzity 1974-75. ISBN nemá. Nicméně světonázor samozřejmě nemusí představovat jen normalizační podoba marxismu-leninismu, jak bylo dříve někdy interpretováno.

členění světonázorové orientace se stabilně jeví příklon jednotlivců a sociálních skupin k pólům egoismu a altruismu.⁵³ *Samozřejmě v kombinaci s dalšími rovinami hodnotových, postojoyých a názorových struktur*“ (s. 20 anot. publ.). Představeny jsou výsledky šetření názorů na podstatu světa, kdy „... více než polovina dotazovaných – 56 % – uznává materialistickou podstatu světa a má za to, že svět se řídí přírodními zákony ... materialisticky zaměřenými respondenty nejsou jen socialisticky orientovaní občané“ (s. 20 anot. publ.). Prokázala se odlišnost v názorech na podstatu světa hlavně u mladých.⁵⁴ K materialistickému pojetí světa se přitom téměř stoprocentně kloní sympatizanti levice.

„Struktura světového názoru české populace je silně diferencovaná“ (s. 21 anot. publ.). Větší odlišnosti světonázorového zaměření jsou vztahovány k mladé generaci. Nejsilnější zastoupení měly „světonázorové směry sociálnědemokratický, liberalistický a socialistický ...“ (s. 22 anot. publ.). Patrné jsou „určité posuny světonázorové orientace české populace v časových řadách“ (s. 22 anot. publ.).⁵⁵ Ohledně světonázorové orientace dle věkových skupin jsou formulovány závěry, že ve všech věkových skupinách existuje velký podíl respondentů, kteří se ke svému světonázoru nevyjádřili (čím mladší, tím jich bylo více, u nejmladších celá třetina). U mládeže převažuje liberální a pragmatické zaměření (blízké jejich potřebám, zájmům, životnímu stylu). Střední generace a podnikatelé silněji inklinují k liberalismu. Světonázorová orientace lidí 60+ je zaměřena na světonázory odpovídající jejich stávajícímu postavení ve společnosti i tradicím a zkušenostem.⁵⁶ „Lze shrnout, že stejně jako hodnotové orientace i orientace světonázoru jsou poněkud rozdílné podle věku.

⁵³ „Síla přehnaného egoismu bude i v dlouhodobé perspektivě přetrvávat. Půjde o to, jak vhodně a citlivě regulovat zejména u mládeže vyhraněné podoby individualismu, aby bylo zabezpečeno plné uspokojování individuálních potřeb každého občana v souladu s potřebami celé společnosti“ (s. 24 anot. publ.).

⁵⁴ „Jednak plná třetina mládeže na otázku neodpověděla, jednak její příklon k materialistickému výkladu světa je výrazně nižší než u starších občanů“ (s. 20 anot. publ.).

⁵⁵ Výrazněji roste počet občanů, kteří se nehlásí k žádnému světovému názoru. A razantně klesá počet zastánců sociálně demokratického světonázoru (srov. s. 22-23 anot. publ.).

⁵⁶ Autoři předpokládají, že „světonázorové rozložení české populace, její hodnotová orientace se v průběhu nastávajících let bude měnit jen velmi pomalu“ (s. 24 anot. publ.). Pokračují: „Postupně se bude uplatňovat vědecký výklad vývoje světa a budeme svědky stále probíhajícího zápasu všech generací o zvládnání informačních systémů, o vysvětlení zásad humanismu a spravedlnosti pro všechny“ (dtto). Na tomto místě je – v této knize výjimečně – dosti zřetelný Vackův životní optimismus zmiňovaný u knihy představené první anotací. Představa, že s rozvojem informačních systémů bude automaticky narůstat počet stoupců vědeckého výkladu světa, však může být značně iluzorní. Zesilují varovná volání ohledně krize racionality u soudobé západní euroamerické civilizace, namátkou pod vlivem agresivní genderové či zelené ideologie. Příkladem mohou být sankce za prosté vyslovení zjevného faktu či vědeckého názoru. Který se ale pokrokářským inkvizitorům zdá nekorektní, diskriminační a neinkluzivní (o počtu pohlaví, o klimatických změnách etc.). Krize normálního zdravého rozumu může být novými technologiemi 4.0 ještě umocňována. Takže nemusí přibývat stoupců vědeckého výkladu světa, nýbrž zmanipulovaných digitálních dementů.

Od celku se odlišují především názory a postoje mladé generace do 29 let. Zčásti, v některých směrech sociální povahy, se liší i generace nejstarší. To vše je dáno generačními zkušenostmi a sociálním vývojem“ (s. 24 anot. publ.).

Následné kapitoly vykazují obdobnou strukturu. Začínají stručnou rešerší literatury zahraniční i tuzemské k dané problematice, s naznačením problémů i otevřených a diskutabilních otázek. Následuje cíl a metodika výzkumu, kde explicitně formulované výzkumné otázky text významně zřehledňují. Dále jsou analyzovány okolnosti, vlivy, trendy etc. a detailně prezentovány výsledky a jejich interpretace. S využitím tabulek a sloupcových grafů.⁵⁷ Nechybí závěr, s rekapitulací a sumární interpretací výsledků a obvykle i formulací doporučení. Vše s odkazy na prameny a s využitím poznámkového aparátu pod čarou. Psáno odborným jazykem, s profesionální erudicí i nezbytným nadhledem. Argumentováno je věcně a hodnoceno střízlivě.⁵⁸ Některé poznatky mohou působit snad i překvapivě.⁵⁹ Jsou však užitečné a otevírají prostor k dalšímu přemýšlení a studiu. Čas i úsilí nutné k prokousání se nelehkým textem se rozhodně vyplatí.

Kapitola 3., pojmenovaná *Generační podíl na volbách do Poslanecké sněmovny, resp. ČNR v období 1990-2017, hledá „odpověď na otázku, zda příslušníci hraničních věkových skupin ...⁶⁰ přistupují k volební účasti v jednotlivých volbách do zákonodárného orgánu ČR jinak než mladší střední generace ve věku 30-44 let a starší střední generace 45-59 let, nebo snaha zúčastnit se se projevuje u všech generací stejně“* (s. 25-26 anot. publ.).

Tato kapitola je odlišná z hlediska předkládaných dat. Využita je kombinace tvrdých dat z volebních a demografických statistik (časové řady o účasti na volbách) a měkkých dat z výzkumů veřejného mínění a výzkumů typu exit pool.⁶¹ S výsledky⁶² jsou kriticky

---

⁵⁷ „Zjištění se snažíme předkládat v srozumitelné podobě, prostřednictvím textu, tabulek i grafů, aby předložené poznatky byly co nejsrozumitelnější, ale současně i argumentačně dostačující“ (s. 14 anot. publ.).

⁵⁸ Pokud by čtenář neznal autory knihy (ani jejich životopisy, tituly, další práce), možná by ani nepoznal (snad mimo kapitoly 2.), jaké jsou světonázorové a politické orientace. Což není výtka, nýbrž konstatování. Může být sice nahlíženo různě, nicméně u textu takového charakteru má jít (spíše) o pozitivum. Na rozdíl např. od objektivistických vystoupení (některých) politiků v médiích, kdy z vyřčeného mnohdy nelze poznat, z jaké strany dotyčný politik je. Což až tak pozitivní u antisystémové levice vždy být nemusí.

⁵⁹ Posuzováno optikou autora anotace – ohledně výzkumů veřejného mínění jen mírně poučeného laika.

⁶⁰ „... tedy mládež do 29 let a lidé patřící do generace seniorů ve věku 60plus ...“ (s. 25 anot. publ.).

⁶¹ Druh výzkumu veřejného mínění, probíhající mezi voliči po opuštění volebních místností.

⁶² Včetně dokladování „rozvolňování“ vazeb občanů k politickým stranám např. pomocí poklesu počtu přesvědčených (srov. s. 37 aj. anot. publ.). Což souvisí s trendem poklesu volební účasti. Naznačena jsou různá vysvětlení, kdy např. podle J. Kellera klesá stabilní voličské jádro prakticky všech stran a narůstá počet těch, co se rozhodují až na poslední chvíli. Podle V Klause demokracii u nás negativně ohrozil propad dvou dříve dominantních stran nalevo i napravo politického ringu (srov. s. 38 anot. publ.).

konfrontována oblíbená mediální klišé o „výjimečnosti a neopakovatelnosti“ nadcházejících voleb, která se přitom objevují vlastně již před volbami všemi.⁶³

Prezentovaný výzkum novátorsky kombinuje data sociologická a statistická. V reakci na to, že analýzy volebního chování (tuzemské i zahraniční) se vesměs opírají o data sociologická.⁶⁴ V kontextu voleb do ČNR v období 1990-92 a PSP ČR v letech 1996-2017 bylo pracováno s počty zapsaných, zúčastněných voličů a respondentů deklarujících účast ve volbách ve výzkumech veřejného mínění. Rozbory naznačují, že „se mladí voliči spolu s nejstaršími méně zúčastňovali voleb, naproti tomu starší střední generace ... tvoří nejaktivnější část populace z hlediska účasti ve volbách do PSP ČR“ (s. 39 anot. publ.).⁶⁵

Statistiky demografické dovolují sledovat změny jednotlivých generací a jejich pohyb napříč věkovými kategoriemi a současně i projevy jejich životních zkušeností skrze volební chování. K závěrům patří, že se postupně snižuje podíl věkových skupin, které prožily svá aktivní léta před rokem 1990.⁶⁶ „Voličská základna nejstarších voličů zatím „zastává“ ve volebních aktivitách za svými generačními „soukmenovci“ v USA a západní Evropě. Věkovým přesunem a výměnou generací se můžeme i v ČR dostat do situace, kdy seniorská generace bude představovat nejaktivnější část voličstva“ (s. 39 anot. publ.).

Další poznatky přinášejí trendy plynoucí z počtu zapsaných a zúčastněných voličů. Za čtvrtstoletí signalizují existenci dvou vzdalujících se procesů. „První trend napovídá, že dochází k nárůstu zapsaných voličů, druhý trend hovoří o poklesu jejich účasti“ (s. 39 anot. publ.). Autoři doporučují, aby příslušné expertní týmy vyhodnocující výsledky sněmovních voleb napříště pracovaly nejenom s volební geografii a rozlišením voličů podle populační velikosti sídla nebo kraje, ale všímaly si taktéž „věkových struktur a generačních podobností či rozdílů“ (s. 40 anot. publ.). S varovným připomenutím, že: „Klesající nebo stagnující volební účast do PS PČR není jen výrazem vztahu k demokratickému systému jako

⁶³ „Rovněž po volbách jsou nastolována stejná témata, spojená s hledáním příčin hledání nižší volební účasti“ (s. 27 anot. publ.). Připomínán je rok 2017 s tím, že tomu tak bylo i v minulých volebních kampaních.

⁶⁴ „Autoři, kteří se věnují této oblasti, si prakticky nevšimají údajů za sebou jdoucích volebních, ale i demografických statistik, které umožňují pracovat s věkovými skupinami, tak jak je to v sociologii běžné“ (s. 38 anot. publ.).

⁶⁵ „Uvedená zjištění přispívají k odpovědi na položenou výzkumnou otázku o odlišnosti přístupu nejmladší a nejstarší generace k účasti na volbách. Naznačují, že generace seniorů se jen o málo aktivněji zapojuje do voleb, než mladí voliči, i když hypotéza o klesající účasti kategorie 60 let a více se zatím nepotvrzuje, protože voličů v této věkové skupině přibývá, ale jejich účast neklesá“ (s. 39 anot. publ.).

⁶⁶ „Bývalí příslušníci nejmladší generace, kteří poprvé volili v roce 1990, tvořili ve volbách 2017 převážnou část starší střední generace a kategorie 60letých a starších se skládala z více než poloviny tehdejší mladší střední generace“ (s. 39 anot. publ.).

takovému, ale také vyjádřením nedůvěry k vládnoucím politickým elitám a očekávání nového politického stylu“ (s. 40 anot. publ.).

Další dvě kapitoly jsou orientovány na problematiku spojenou s politikou, s jejím osvojováním a ochotou se v politice angažovat. Kapitola 4. *Politika a její vnímání jednotlivými generacemi* cílí na politickou socializaci, které je pozornost různými badateli věnována od 50. let. Výzkumy naznačují významné názorové rozdíly mezi generacemi. Ohledně „*jínakosti mladých*“, která má být spojena s životem v tzv. liberální demokracii, v „*tekutějším*“ světě a s jinými způsoby komunikace, má existovat širší shoda. Tvrzení o s tímto spojené „*hluboké generační propasti... je však diskutabilní*“ (s. 41 anot. publ.). Zmiňována je hypotéza o účasti mládeže v událostech roku 1989 a následných politických změnách. „*V současné době žijí mladí lidé především běžnými životními problémy, a mají jiné priority, než se starat o politiku*“ (s. 41 anot. publ.). Mladé dnes pálí např. vážné potíže spojené se vstupem na trhy práce. Při hledání projevů generačních rozdílů je nutné zohlednit rodinné politické zázemí jednotlivých generací, okolnosti, které na ně působily i politické postoje, jimiž se generace prezentují. Významný je rodičovský vliv a způsoby intergeneračního přenosu politických představ.

První část analýzy je věnována okolnostem politické socializace⁶⁷ – s hlavními faktory v podobě vlastní zkušenosti a vlivu rodičů nebo prarodičů, druhá přináší údaje o dopadech politické socializace na projevy konkrétní politické orientace obyvatel ČR. Při sledování politické socializace byl zohledněn vliv rodiny, širšího okolí i společnosti jako celku. S orientací na projevy politického chování, jakými jsou např. snahy diskutovat o politice, kdy podíl „*diskutujících o politice stoupá s přibývajícím věkem*“ (s. 62 anot. publ.).

K závěrům výzkumu patří, že „*reprodukce rodičovské politické orientace probíhá částečně ...*“ (s. 63 anot. publ.). Přímý socializační vliv rodičů, i při jejich sebevětší snaze zůstává pouze dílčí.⁶⁸ Potvrzen byl i nepřímý význam ekonomického statusu (vymezeného

⁶⁷ Za jeden z projevů politické socializace autoři považují vyjádření se k tezi „*Fašismus a komunismus je jedno a totéž*“ (s. 43 anot. publ.). Přičemž nejčastější „jednoznačný souhlas je mezi starší střední generací a minimální mezi generací 60letých a starších. V celkovém přijetí teze se však věkové skupiny od 15 do 59 let prakticky neliší, takto uvažuje 26-27 % z nich“ (s. 61 anot. publ.).

⁶⁸ „*Základ, na němž je budována politická socializace dnešních generací, tvoří ideové zázemí jejich rodičů, které je charakterizováno jako komunistická a nekomunistická orientace*“ (s. 62 anot. publ.). Socializační vliv komunistických a nekomunistických otců přitom vychází odlišný. Významné dopady toho, zda jedinec vyrůstal v prorežimní či protirežimní rodině se potvrzují u vyhraněně protirežimních rodin. Jinde (v běžných komunistických i nekomunistických rodinách) však „*byl názorový vývoj, resp. politická socializace ... mnohem složitější*“ (s. 63 anot. publ.).

socioprofesionálním zařazením dotazovaného)⁶⁹ a ekonomické situace. Významnější roli ohledně politické orientace zaujímá vlastní zkušenost ve srovnání s ekonomickou situací.⁷⁰ Případnou názorovou propast autoři eventuálně připouštějí „*mezi generací 60letých a starších a ostatními generacemi*“ (s. 64 anot. publ.).

Na politickou participaci⁷¹ se zaměřuje kapitola 5. *Generační chápání veřejné angažovanosti*. Začátkem tisíciletí se objevují zmínky o oslabování participačního chování občanů (vlivem individualizace, krize veřejného prostoru aj.). Nicméně na straně druhé je poukazováno na novou veřejnost využívající moderní komunikaci s dopadem do společenského a politického života (s významem internetu, sociálních sítí apod.). Cílem kapitoly je zachycení názorových rozdílů spojených s politickou participací v prostředí generačních skupin.⁷² K výsledkům náleží, že v přehledu problémů zneklidňujících veřejnost „*nezanedbatelné místo v životě občanů hraje politika*“ (s. 67 anot. publ.). Údaje naznačují podobnost zájmu o místní a mezinárodní události a větší pozornost věnovanou dění v ČR. Potvrzen byl teoretický závěr o odlišném zájmu o politické události podle věku. „*Zájem o situaci v ČR narůstá se stoupajícím věkem*“ (s. 69 anot. publ.). Mladá generace často projevuje masivní nezájem o politiku i věci veřejné.

Kriticky diskutována je hypotéza, že politická participace má být vychýlena směrem k těm, kteří jsou v tomto ohledu „*privilegovaní*“ (disponují lepšími zdroji, více informacemi, zájmem o politiku, vyšším vzděláním, vyšším příjmem, ale i časem). Nejstarší generace (jejíž příslušníci se nejčastěji objevovali na kandidátkách pro komunální volby 2018) se nejvíce zajímá o politiku a má i nejvíce času, ovšem další charakteristiky „*privilegovaných*“ se na ni nevztahují. Nikoli zcela jednoznačné závěry jsou formulovány i ohledně teze o nemíchání se do politiky, ohledně názorové tolerance nebo ohledně toho, že lidé v postkomunistických zemích se angažují méně nežli lidé ve starých demokraciích. Argumenty

⁶⁹ „Dnešní skupina dělníků, rolníků se blíží ve své levicové orientaci komunistickému zaměření svých otců. To se nedá říct o podílu rodičů odborných pracovníků a podnikatelů, živnostníků a jejich levicově orientovaných „dětí““ (s. 63 anot. publ.). U důchodců jejich levicové smýšlení převyšuje komunistickou orientaci otců.

⁷⁰ Kdy „velmi špatná ekonomická situace je ve stejné míře zázemím pro pravicovou i levicovou orientaci“ (s. 64 anot. publ.).

⁷¹ „Participace jako projev patříci mezi určité společenské hodnoty má mnohonásobné podoby a dopady prostřednictvím konkrétního vyjádření účasti na demokracii, jako jsou zájem, ochota, aktivita. Její konkretizace je vlastně projevem toho, jak si veřejnost vytváří vazby na politickou sféru“ (s. 65 anot. publ.).

⁷² V kontextu představované publikace jde „o třetí téma věnované politické problematice“ (s. 67 anot. publ.), kdy kapitola „dokresluje oblast politických postojů a politického smýšlení“ (dtto).

o negativním dědictví komunismu se přitom autorům z hlediska prezentovaných výsledků „*vůbec nejeví jako relevantní*“ (s. 77 anot. publ.).

Vztah k práci, soukromému podnikání a majetku v rámci generací je název kapitoly 6. Úvodem text připomíná, že dosavadní česká sociologická produkce nevěnovala přílišnou pozornost soukromému podnikání a majetku, případně pouze nepřímo, a to hlavně ve vztahu k ekonomickým elitám. Přitom o podnikatelských elitách lidé uvažují především z doslechu (nezřídka pod vlivem mediálních kauz), kdežto s podnikáním drobným a středním se obvykle setkávají na základě osobních zkušeností. „*Cílem kapitoly je poukázat na názorové odlišnosti živnostníků, podnikatelů od celé populace a zjistit vztah k práci, majetku a podnikání v rámci generačních skupin*“ (s. 81 anot. publ.). Potvrzeny byly četné hypotézy o tom, že česká populace vnímá situaci v sociálně ekonomické sféře poměrně věcně a je schopna reagovat na změny v sociálně ekonomickém vývoji.

Mezi závěry je konstatována existence určité rodinné tradice v soukromém podnikání či lepší finanční situace živnostníků (ve srovnání s ostatní populací). Živnostníci nejvýrazněji (ze všech zaměstnaneckých skupin) oceňovali dobrou práci, peníze a majetek. „*Mezi věkovými skupinami to byla mladší střední generace*“ (s. 92 anot. publ.). Soukromé vlastnictví pokládá za nedotknutelné třetina populace, mezi živnostníky polovina. Z věkových skupin se k nedotknutelnosti soukromého vlastnictví nejvíce klonila mladší střední generace, nejméně lidé 60+. Pouze desetina populace zcela souhlasila s výrokem o schopnosti trhu vyřešit problémy ekonomiky, mezi živnostníky to byla pětina. Nejstarší nejvíce nesouhlasili, nejčastěji souhlasila starší střední generace. „*Hromadění majetku v jedné ruce odmítala více než polovina občanů ČR*“ (s. 92 anot. publ.), ze živnostníků a podnikatelů pak necelá čtvrtina. Jednoznačně zavrhuje hromadění majetku v jedné ruce nejméně často nejmladší generace a nejčastěji 60+.

„*Problematika sociální spravedlnosti patří mezi témata, které evokují zcela rozdílná myšlenková stanoviska*“ (s. 93 anot. publ.). Takto startuje kapitola 7. *Pohled generací na sociální spravedlnost*. Následuje konfrontace pohledů konzervativních a liberálních, s tezí, že liberalismus „*integroval do své koncepce problematiku spravedlnosti*“ (s. 93 anot. publ.). Kdežto konzervatismus „*spojuje sociální spravedlnost s vágní, nevyjasněnou představou*“ (tamtéž).⁷³ Zmíněny jsou rozdíly mezi evropským a americkým vnímáním. Od roku 1990

⁷³ Tato obvyklá interpretace však významně přispívá k jednomu z krajně nebezpečných – a mnohdy i zcela záměrných – 000 (= obecně oblíbených omylů), spočívajícím v automatickém ztotožňování

se spolu s principy tzv. liberální demokracie prosazuje meritokratické pojetí sociální spravedlnosti s důrazem na výkon a představou, že je potřebné pomáhat nejslabším. Připomenuty jsou letmo některé další pohledy z pozic solidarity, pohledy kritické teorie společnosti či kritické feministické teorie.⁷⁴ Z nichž některé jsou řazeny k pohledům širším, resp. k antiliberalismu, což je opět minimálně (silně) diskutabilní.

Z obecného sociologického chápání spravedlnosti (a příslušných teorií) vychází inkriminovaná kapitola jejíž cílem je „*zjištění celkového pohledu na sociální spravedlnost v české populaci a jejích věkových kohortách*“ (s. 96 anot. publ.). U českého rovnostářství, opakovaně popisovaného od 17. století do současnosti, má jít „*o stereotyp podporovaný vzájemnou relací společenských podmínek a veřejnosti*“ (s. 97 anot. publ.).⁷⁵ „*Úsilí o změnu tohoto trendu po roce 1989 ve srovnání se situací vytvářející se několik předchozích století zdá se zatím krátké*“ (s. 105 anot. publ.). Zkoumán byl význam spravedlnosti, včetně rozdílu spravedlnosti a sociální spravedlnosti, hodnocení nerovností mezi bohatými a chudými u nás a náhled na podporu rovnocenných vztahů mezi lidmi. „*S přibývajícím věkem se zvyšuje podíl lidí pokládajících spravedlnost za velmi důležitou, a naopak klesá zastoupení odpovědi zčásti důležitá a nedůležitá*“ (s. 98 anot. publ.). Sociální spravedlnost za základ budoucnosti považuje necelá pětina mladých, třetina střední generace a více než polovina skupiny 60+. „*Velké rozdíly mezi bohatými a chudými vnímají dvě třetiny populace, rovnocenné vztahy mezi lidmi jsou blízké téměř třem pětinám*“ (s. 106 anot. publ.). Výsledky vý-

---

liberalismu s pokrokem a levicovostí (včetně sociální citlivosti) a konzervatismu s reakčností a pravici (včetně sociální necitlivosti). Autor anotace již dlouho varuje, že zdegenerovaný a hypertrofovaný (hyper)liberalismus v pojetí především nové tzv. levice (se lživou a pokryteckou korektností, s pomatenými bizarnostmi, protěžováním menšin a úchylností a neoliberalní globalizací bez hranic, včetně volného kočování) může zničit nejenom civilizaci naší, nýbrž i celý svět. Destrukce normality došla tak daleko, že velký průšvih byl na spadnutí. Ovšem, že to přijde až tak brzy, netušil nikdo. Stačí pár dnů a všechno je jinak. Jaké malichernosti jsme řešili ještě začátkem března ... Za problémy dnešního světa, včetně tristního stavu levice je odpovědný především liberalismus. Jedinou nadějí zůstává globální konzervativní přestavba, důsledné odliberalizování společnosti a comeback skutečné levice – „*staré*“, antiliberalní a konzervativní.

⁷⁴ Nebylo by na místě připomenutí i pohledů socialistické ideologie, v čele s marxismem-leninismem? Text působí dojmem, že přístupy liberální jsou ony socializující či dokonce přímo socialistické. U knihy L. Vacka byl vsudypřítomný, a to explicitně i implicitně, „*diahismat*“ (dialektický a historický materialismus). U titulu tohoto explicitně vlastně zcela absentuje. Jméno Marxe (a Engelse) v knize figuruje jednou, přičemž chybí v rejstříku autorů. Což opět není výtkou (neboť autor anotace nezná přesně všechny okolnosti vzniku a určení anotované studie a má v tomto ohledu i vlastní zkušenosti nabádající k opatrnosti a taktice), nýbrž konstatování. Zohlednit je samozřejmě nutné odlišný charakter i téma obou představovaných děl.

⁷⁵ Včetně v roce 1918 vzniklé republiky coby ztělesnění „*demokraticky-plebejského profilu*“.

zkumů ústí v závěrečné resumé: „*Pokud kterýkoliv politický subjekt odmítá realizovat alespoň určité prvky sociální spravedlnosti v poměrech České republiky, nemá šanci na větší politickou podporu ze strany veřejnosti*“ (s. 106 anot. publ.).

Životním hodnotám občanů, včetně hodnotové orientace se věnuje kapitola 8. *Životní hodnoty věkových skupin a jejich determinace. „Životní hodnoty pramení zčásti z genetické výbavy člověka, zčásti z jeho zapojení do sociálního prostředí“* (s. 107 anot. publ.). Připomenut je proces utváření životních hodnot v celé své soustavě. Následně text charakterizuje rozložení a posuny hodnotových orientací české populace. Za nejdůležitější byly tradičně označovány zdraví, mír a rodina.⁷⁶ Tyto mají zásadní význam ve všech věkových skupinách, přičemž mladá generace jim přikládá poněkud menší váhu. V kontextu proměn preferencí základních hodnot v závislosti na věku je potvrzen závěr, že k „*největším změnám hodnotových orientací dochází u mládeže, zejména do 19 let*“ (s. 112 anot. publ.). Za vážný problém je označena orientace značné části mladé populace na absolutizaci pojmu svoboda. Rozebírány jsou výsledky ohledně propojení světového názoru a hodnotové orientace, hodnotová orientace seniorů či odlišná ocenění hodnoty soulad s přírodou u stoupců různých světónázorů i značné rozdíly při hodnocení peněz a majetku. S celkovým závěrem: „*Je pravděpodobné, že v dalším vývoji dojde ke změnám v celé škále životních hodnot – vztahu k práci, k majetku, k přátelství, k důstojnosti člověka, souladu s přírodou, dobrých rodinných vztahů. A budou i nadále z objektivních důvodů trvat rozdíly mezi věkovými skupinami*“ (s. 115 anot. publ.).

Kapitola 9. *Výchova k uplatňování životních zásad v rámci generací* staví na tom, že životní zásady, „*které si osvojujeme a každodenně uplatňujeme sice získáváme prostřednictvím jednotlivých socializačních faktorů, jejichž působení je však ovlivňováno etikou a morálkou společnosti*“ (s. 116 anot. publ.). Životní zásady jsou ze sociologického hlediska úzce propojeny s etikou, morálkou a mravními pravidly. Za etický proud nejčastěji se uplatňující morálním pojetím je označen utilitarismus založený na odpovědnosti.⁷⁷ Připomenuty

⁷⁶ „*Z množiny hodnot na prvních místech lidí dávají vždy přednost těm, které se zachováním (existence dotazovaného – pozn. PS) souvisejí bezprostředně – tedy zdraví, práci, bezpečnosti a jistotám*“ (s. 109 anot. publ.). „*Zdraví, mír a rodina jsou stěžejní hodnoty české populace*“ (s. 110 anot. publ.).

⁷⁷ S charakteristikami např. že v rámci jednání není potřeba neustále usilovat o dobro, ale člověk se nikdy nesmí dopouštět zla. A s rekapitulací vzájemně navazujících principů (princip následků, princip užitečnosti, hédonistický princip, sociální princip), podle kterých probíhá hodnocení v rámci utilitaristické etiky. Ale také s konstatováním, že: „*Utilitarismus ... nepřihlíží k majetkovým, třídním či jiným rozdílům mezi lidmi*“ (s. 116 anot. publ.).

jsou – poněkud zkratkovitě a útržkovitě – některé dimenze etiky a morálky z pohledů různých autorů i přístupů (např. psychologického). V empirické rovině má být k dispozici ve sféře životních zásad jen minimum výsledků.⁷⁸ „Kapitola se snaží přiblížit generační pohledy na významné uplatňované zásady, které vyjadřují morální pravidla důležitá pro životní orientaci jednotlivců“ (s. 121 anot. publ.).

„Poznatky o uplatňování životních zásad naznačují, že některou z nich získaly od rodičů tři čtvrtiny populace“ (s. 128 anot. publ.).⁷⁹ „Deklarované zásady i jejich absence prakticky neprokazují výrazné generační rozdíly ani z hlediska jejich vštěpování ze strany rodičů, ani při uplatňování některé z nich“ (s. 128 anot. publ.). U výčtu životních zásad, v rámci generací, autoři zaznamenávají určitou kontinuitu, ale i diskontinuitu.⁸⁰ Dle jejich mínění výpovědi „o preferovaných životních zásadách... zrcadlí dopad každodenních „dějin“ naší společnosti po roce 1990 na chování lidí a její generační odrazy. Celkově se morální profil české společnosti formuje v duchu utilitarismu... Výraznou roli hraje i svědomí jednotlivce, s ohledem na jeho základní, spíše individualistickou či spíše kolektivní orientaci. I v tomto smyslu je možné pozorovat rozdíly v názorech generací“ (s. 129 anot. publ.).

Dlouhodobou pozornost odborníků i publicistů poutá pohled veřejnosti na náboženství, což je předmětem kapitoly 10., pojmenované *Vztah generací k náboženství*. Zájem se soustřeďuje na dva směry.⁸¹ Kapitola ilustruje současný vztah k náboženství, se zaměřením na stav ve vnímání náboženských projevů v ČR, na míru intergeneračního přenosu náboženských představ a na mezigenerační sdílení nenáboženských obrazů světa. Cílem je „mapování stavu náboženského a nenáboženského pojmání světa, zhodnocení vlivu rodičů v tomto směru, okolností přispívajících k náboženským projevům a samotné náboženské či nenáboženské sebeidentifikace v rámci české populace ...“ (s. 132-133 anot. publ.).

⁷⁸ Různá vyjádření o stavu morálky lze nalézat na internetových diskuzních fórech. Jejich vypovídací schopnost je však silně omezená. Často jde spíše o povzdechy nad zkažeností dnešní morálky a doby. Teorie i empirické poznatky přitom „naznačují široké a různorodé chápání morálky, ale zároveň i uvědomění si vztahu jednotlivce a ostatních“ (s. 121 anot. publ.).

⁷⁹ „Čtvrtina se vůbec nevypravila. Znamenalo by to, že morálka v těchto rodinách nebylo téma a této části obyvatel chybí rodinný morální základ“ (s. 128 anot. publ.).

⁸⁰ Kdy nejčastěji vštěpovanou zásadu čestnost, poctivost zdůrazňovaly všechny generace, kromě nejmladší. „Při zkoumání pocitů závidí, respektive pocitu nespokojenosti s větším bohatstvím jiných byly výrazné rozdíly mezi nejmladší a nejstarší generací ... K slušnosti a ohleduplnosti byli častěji vedeni příslušníci dnešní mladší a střední generace a mladí ... Pracovitost a důsledné plnění povinností uváděli jako životní zásadu relativně nejčastěji nejmladší a nejstarší respondenti. K zásadě, podle níž má každý myslet především sám na sebe, se nejméně hlásí 60letí a starší, a naopak nejčastěji je podle svých výpovědí uplatňuje mladší střední generace ve věku 30-44 let“ (s. 128 anot. publ.).

⁸¹ „Jeden ze směrů se zaměřuje na vztah lidí k jednotlivým projevům náboženství a druhý sleduje podstatu náboženské socializace“ (s. 130 anot. publ.).

První část analýzy je věnována projevům náboženských a nenáboženských pohledů, druhá mechanismům náboženské socializace obyvatelů ČR.

Autoři neopomíjejí, že řada empirických údajů dokumentuje známý fakt, že ČR bývá opakovaně považována za jednu z nejvíce sekularizovaných zemí.⁸² „Více než polovina obyvatel se hlásí k materialistickému světonázoru, část z nich však neodmítá ani určitou důležitost víry v boha. Nejstarší generace smýšlí nejvíce materialisticky a mladí lidé nejméně. Téměř polovina mladých do 29 let se současně nedokáže k této otázce vyjádřit“ (s. 144 anot. publ.). Mezi náboženskými projevy zaujímá nejzřetelnější místo víra v nadpřirozené síly, kdy prakticky třetina populace uznává jejich působení (nejméně v tyto věří skupina 60+). Víra v boha je však pro dotazovaného velmi důležitá nejméně u mladé generace.⁸³ Prezentovány jsou i výsledky časového srovnání víry dětí a rodičů za poslední čtvrtstoletí. K největšímu poklesu víry v boha došlo v kategorii nejstarších. Diskutována je taktéž otázka, proč je náboženská výchova ve většině případů málo efektivní. S rekapitulací různých odpovědí (nepřímý vliv rodičů, oslabování vlivem sociokulturního rozvoje na makroúrovni, pokles psychologické potřeby obracet se k náboženství díky zlepšování životních podmínek, historické změny, životní cykly aj.).⁸⁴

Knihu zakončuje charakteristika procesu socializace při formování identity osobní i identity sociální. „Zkoumání jednotlivých generací nabízí možnost identifikovat vliv subjektivních, ale i objektivních faktorů v procesu socializace a jejich podíl na utváření naší identity“ (s. 14 anot. publ.). Poslední kapitola, kapitola 11. *K charakteristickým dopadům socializace v hlavních etapách života jednotlivce* vychází z myšlenky „o socializaci jako

⁸² „Materialistické vnímání světa doposud stále nahrazuje náboženskou víru u většiny české populace“ (s. 144 anot. publ.).

⁸³ Mladší lidé však častěji inklinují k alternativní religiozitě, což bývá někdy interpretováno ve smyslu „zcírkevnění“ mladých, resp. nejmladších ročníků.

⁸⁴ „Rodičovská náboženská socializace je sice primární, ale další faktory představované širším okolím, celou společností hrály a hrají rozhodující roli v náboženské i nenáboženské socializaci v minulých dobách i v současnosti“ (s. 147 anot. publ.). Srov. ekonomický pohled na náboženství in Minárik, P.: *Ekonomie náboženství a náboženství v postkomunistické Evropě*. Brno: Masarykova univerzita 2018. 160 s. ISBN 978-80-210-9118-4. Ekonomické zkoumání náboženství bývá odvíjeno již od A. Smitha. Moderní ekonomie náboženství staví na teorii racionální volby, vycházející z předpokladu, že rozhodovatel promýšlí volby za účelem naplnění svých cílů (uspokojování potřeb) a optimalizuje poměr ztrát a zisků. Což lze zkoumat z hlediska mikro- (zákonitosti voleb a chování jedinců a malých skupin) i makroekonomického (jak volby v oblasti náboženství ovlivňují ekonomický růst). Nelze ovšem přehlížet limity ekonomického přístupu k náboženství (např. nepostižení alternativní spirituality, nezohlednění rozdílů mezi zeměmi). Do rozhodování v otázkách víry a participace na náboženském životě v realitě přitom vstupuje daleko více faktorů nežli pouze hodnota vynaloženého – obětovaného – času přepočteného na mzdu. Ekonomie náboženství totiž tvrdí, že se subjekt věnuje náboženským aktivitám do té míry, do jaké je užitek z této aktivity pro něj cennější nežli jeho mzda. Jedním z vyvozených závěrů je, že lidé s vyšší mzdou mají mít vyšší náklady obětované příležitosti, a tudíž menší potřebu participovat na náboženských aktivitách.

o stálé funkci společnosti“ (s. 148 anot. publ.).⁸⁵ S čímž souvisí koncept „homo duplex“ (člověka jako dvojjediné bytosti – bytosti společenské i bytosti individuální). Obecné úvahy o vztahu jednotlivce a společnosti našly konkrétní vyjádření „prostřednictvím analýzy procesu socializace, zarámovaného do sociologické teorie lidského chování a systémové teorie fungování společnosti. Jejich základem je chápání lidského vývinu a současně i vývoje společnosti, společenského prostředí jako vzájemně se podmiňujících“ (s. 149 anot. publ.). Cílem je vymezení podílu socializačních procesů ovlivněných „institucemi (počínaje rodinou, školou a konče médii), společenskými a politickými subjekty socializace, v průběhu jednotlivých etap celoživotního socializačního procesu, při formování osobní a sociální identity“ (s. 150 anot. publ.).

Mapován je podíl socializačních institucí na socializaci a rozdílné výsledky socializace v rámci socializačních etap a stupňů. Každá z předchozích kapitol anotované publikace svým způsobem ilustrovala výsledky socializačních procesů, které formují českou populaci dnes i v minulosti. *„Poznátky v jednotlivých kapitolách se snažily dokumentovat, že konkrétní mechanismy rodičovské socializace jsou ovlivňovány dvěma složkami, schopností rodičů věnovat se výchově a socializaci svých potomků a společenskými podmínkami, v nichž socializace probíhá“ (s. 158 anot. publ.).* K vědomému či nevědomému předávání rodičovských vzorů přitom vždy dochází v intencích rodičovského chování. Druhým významným socializačním činitelem v dětství je škola, která staví na kompetencích, *„které děti získaly od rodičů a dává jim znalosti, dovednosti, ale prosazuje také mnohdy normy a postoje, s nimiž se některé děti setkávají poprvé“ (s. 158 anot. publ.).* V dalším pokračování socializačního procesu hrají roli vrstevnické skupiny a média, a to často i odlišným způsobem vzhledem k dosavadnímu průběhu socializace. Po nastartování kariéry (osobní, pracovní, rodinné) je socializace ovlivňována dalšími faktory, kdy se rodiče, přátelé a rodina dostávají na dílčí úroveň činitelů jiných. Což může být zřetelně ilustrováno rozvojem morálního vědomí osobnosti.⁸⁶ *„Poznátky týkající se socializačních institucí i socializačních okolností*

---

⁸⁵ „Každé z témat sociologie se dotýká vztahů jednotlivce a společnosti a přímo či nepřímo odráží dopady socializačního procesu. Tyto dopady jsou ovlivněny konkrétními společenskými podmínkami, aktuálními okolnostmi i jejich dynamikou. Není překvapující, že v sociologii se klade důraz i na to, jakou roli hraje společnost ve všech etapách procesu socializace jednotlivců“ (s. 148 anot. publ.).

⁸⁶ Kdy např. dobré (žádoucí) a zlé (nežádoucí) s přibývajícím věkem *„již není spojeno s uspokojováním základních potřeb, ale čím dál častěji se prolíná se společně sdílenými obsahy, sociálními idejemi nebo normami, které se integrují do struktury jeho osobnosti“ (s. 159 anot. publ.).*

naznačují, že osobní identita představuje „základnu“, na níž vyrůstá sociální identita, podmíněná širokou paletou socializačních faktorů“ (s. 159 anot. publ.).

Pasáž *Závěrem* rekapituluje jednu z možných odpovědí na otázku položenou v úvodu – *„Proč je současná společnost polarizovaná a rozdělená a jaké soužití generací můžeme očekávat?“* (s. 161 anot. publ.). Nabízená odpověď přímo souvisí se členěním lidí podle politických postojů (pravicové, levicové) a světonázorové orientace *„i když mnozí politici i někteří publicisté, ale i společenší vědci taková rozdělení bagatelizují“* (s. 161 anot. publ.). Rozdělení je patrné v rámci celé společnosti i rodin.⁸⁷ Politická a světonázorová orientace se přitom nenaplnuje *„učebnicově“* (a tak např. mezi stoupenci liberalismu lze nezdědky zaznamenávat názory příslušící spíše ke světonázoru sociálně demokratickému či socialistickému apod.). Autory zajímalo především hledisko generační (např. ve vztahu k politice nebo ohledně zapojení se do řešení věcí veřejných). S opakovaným zjištěním, že *„mezi mladými lidmi je např. zájem o politické události minimální“* (s. 162 anot. publ.).⁸⁸ V minulosti měly jednotlivé vrstvy české společnosti k sobě názorově blíž – projevem toho *„byla výrazná názorová kontinuita mezi nejstarší generací a jejich rodiči. U dalších generací však takováto kontinuita slábné“* (s. 162 anot. publ.). Rozdílná hodnocení jsou pozorována i v dalších sférách (ocenění dobré práce, majetek, peníze,⁸⁹ nedotknutelnost soukromého vlastnictví, víra v samospasitelnost trhů atd.), velké rozdíly vládnu také v oblasti náboženské,⁹⁰ světonázorové i ohledně vnímání a podpory spravedlnosti,⁹¹ ohledně názorů na diferenciaci mezi bohatými a chudými, nebo pokud jde o životní zásady – jak bylo prezentováno a precizováno jednotlivými kapitolami.

„V mladších a starších generacích zaznamenáváme mnoho rozdílných pohledů na okolní svět a společnost. Tyto rozdílnosti jsou dány sociální zkušeností ...“ (s. 163 anot. publ.).⁹² Zře-

⁸⁷ „Ve všech věkových skupinách, kromě nejstarších, jsou podíly levicově orientovaných potomků téměř o polovinu nižší než jejich rodičů“ (s. 161 anot. publ.).

⁸⁸ „Starší střední generace a nejstarší občané jsou ochotnější více se veřejně zapojovat než mladší občané. Současně nejstarší generace je nejtolerantnější“ (s. 162 anot. publ.).

⁸⁹ „Nejméně spokojeni se svým finančním standardem byli nejstarší respondenti a mladší střední generace..., která buduje své osobní, pracovní a rodinné postavení“ (s. 162 anot. publ.).

⁹⁰ Včetně např. toho, že „od nástupu liberální demokracie došlo k daleko většímu poklesu podílu lidí věřících v boha, než byl stav v letech normalizace“ (s. 163 anot. publ.).

⁹¹ Přičemž „... lidé s přibývajícím věkem nad zásadami uplatňovanými ve společnosti více přemýšlejí“ (s. 163 anot. publ.).

⁹² Ke které dodejme, že je nepřenositelná. Mladí si přitom nechtějí uvědomit, že žijí „naostro“. Život není nahrávka na YouTube, kterou je možné kdykoli posunout zpět a od určitého věku přehrát znova, případně s jiným obsazením spoluherců. Snahy začít úplně nanovo jsou tak v drtivé většině pouhou falešnou

telné názorové rozdíly panují nejenom mezi generacemi, nýbrž i v rámci generačních skupin.⁹³ „*Jsmo svědky jak široké názorové rozrůzněnosti, tak i rozdílného uplatňování životních zásad, životního stylu a životního způsobu. V příštích letech nelze očekávat názorovou harmonii, spíše pokračování postojové diference, která bude nacházet svůj výraz v podobné politické pluralitní scéně, jako je tomu doposud*“ (s. 163-164 anot. publ.). K čemuž autoři dodávají závěrem závěru: „*Společnost se neštěpí na osobnostech, ale na přístupech k životu*“ (s. 164 anot. publ.).

Na úplný konec zopakujme, co bylo rozhodujícím momentem pro napsání knihy: „*Při interpretaci výzkumných dat se ... ukázalo, že vedle poznávání společnosti⁹⁴ získané údaje někdy naznačují i generační rozdíly mezi dětmi, rodiči a prarodiči. Jde o rozdíly mezi generacemi, které vyplývají ze zcela odlišných politických, sociálních, ekonomických, demografických poměrů, v nichž vyrůstala zejména nejstarší generace, která zažila předmnichovskou republiku, období před listopadem 1989 a liberální demokracii po roce 1990, a nejmladší generací, narozenou po roce 1990*“ (s. 13 anot. publ.). Tak se čtenářům „*dostává do rukou sonda do myšlení a jednání dnešních lidí ovlivněných jejich rodiči a chce představovat příspěvek do věčně trvající diskuze na téma, kdo jsme a kam směřujeme*“ (s. 12 anot. publ.). Příspěvek, který může přispět i k vzájemnému pochopení generací, udržení kontinuity a překonávání bariér a propastí,⁹⁵ které jsou mnohdy vytvářeny zcela záměrně a účelově.

---

iluzí. Zcela se „odstříhnout“ od své minulosti, včetně kořenů, tradic i rodinného a generačního zázemí lze těžko.

⁹³ Za zopakování stojí, že kniha neskrývá zřetelná rozdělení naší společnosti a neuchyluje se – v duchu apologetiky harmonického kapitalismu – k liberální propagandě, která se nyní máme úplně všichni báječně v báječně liberální a inkluzivní demokracii. K zakrývání rozporů i rozdílů (s fundamenty hlavně vlastnickými) slouží i nové členění společnosti na šest společenských tříd, které přitom žádnými třídami nejsou (zajištěná střední třída, nastupující kosmopolitní třída, tradiční pracující třída, třída místních vazeb, ohrožená třída, strádající třída). Učebnicovým příkladem agitace, že dnešní liberální svět je nejlepší, a že se nemáme stresovat „nesprávnými“ věcmi (např. tím, že existují bohatí a chudí, neboť dnes jsme přece všichni daleko bohatší nežli kdy dříve) je globální bestseller Rosling, H., Rosling, O., Roslingová Rönnlundová, A.: *Faktomluva: Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět – a proč jsou věci lepší, než vypadají*. Brno: Jan Melvil 2018. 352 s. ISBN 978-80-7555-056-9. Média se předhánějí v chvalořečení jedinečnosti knihy, které je přehlídkou banalit a „objevů“ na úrovni normálního žáka normální základní (či maximálně střední) školy. Rosling káže: Odhodme přirozené lidské instinkty (a zdravý rozum) a nebraňme se přijmutí jediné Pravdy o tom, že (hyper)liberální svět je stále svobodnější, krásnější, bohatší, zdravější, chytřejší, šťastnější, vlídnější a méně konfliktní i násilný. Kdo to nechápe – tváří v tvář údajně nepopíratelným faktům – je zlý a neslučitelný (čti populist a fašista, zkrátka Putinův šváb či přímo agent, případně troll firmy Huawei). Recenzi viz *Marathon*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 14-40. ISSN 1211-8591.

⁹⁴ Výsledky prezentovaného výzkumu měly primárně sloužit „*k lepšímu poznání nás samotných, ale i našich spolupracovníků, přátel, známých i neznámých lidí, tak jak tomu bylo u mnoha jiných poznatků z výzkumů v minulosti*“ (s. 13 anot. publ.).

⁹⁵ Včetně např. projektů mezigenerační spolupráce 4.0 (rovnoměrné zastoupení generací zvyšuje efektivnost a posiluje inovační potenciál) či posilování mezigenerační soudržnosti v souvislosti s penzijní reformou. Srov. <http://radimvalencik.pise.cz/7315-nase-perspektiva-tvurci-mezigeneracni-tymy-1.html>.

S cílem společnost ještě více atomizovat, rozdělit a rozeštvat, a to např. diskreditací přemýšlivějších a moudřejších starších lidí v očích mladých.⁹⁶

O autorovi:

prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

*1965. VŠE v Praze. Studia na ČVUT a UK, absolvent VŠE (Politická ekonomie) a FSV UK (Ekonomie), dále studium politologie na VŠE. Působí na VŠE jako profesor ekonomie. Člen CSTS. Publikace zaměřené na dlouhé K-vlny, globalizaci, dějiny sociálně ekonomického myšlení, politické ideologie, politické analýzy a prognózy. Cykloturista, laický degustátor a glosátor piva.

---

⁹⁶ Reprezentovaných generací alfa (či iGen – internetová, narození od 2014, resp. 2015, s predikcemi, že její příslušníci budou bez základních všeobecných znalostí a vlastního názoru, zato v absolutním vleku technologií), generací Z (narození 2000-13, jindy od 1998 či 2005, odmalička na síti a Facebooku etc.), resp. generací Y (narození 1981-99, též 1983-97, vyrůstající v prostředí permanentní chvály a ujišťování nejen od rodičů, která jsou výjimeční, zvaní „jájinkové“ – Me Me Me Generation). Připomeňme předchozí generaci X (narození 1965-80, někdy 1968-83), před ní generaci baby boomers (narození 1946-64, někdy již od roku 1935 či do roku 1967) a tichou generaci (narozenou 1925-45). V přehledu nelze opomenout legendární Husákovy děti (silná populační vlna od počátku 70. let s vrcholem 1974), někteří hovoří o podskupině xeniálů (narozených 1978-83), generaci Y se říká mileniálové (nebo Havlovy děti), generace Z bývá označována i jako N (NetG) nebo M (multitasking) atd. Charakteristiky zmíněných generací jsou často záležitostí spíše populární, nicméně i tato problematika by stála za uchopení levicovou sociologií.

Jiří Malínský

Vyvážený pohled na

Rusko současné

i minulé

(Rusko jaké je)

Vztah k současné Ruské federaci je pro soudobou českou společnost věcí jednak ne-snadnou, jednak v mnohém z řady zdrojů – včetně zahraničních – i přiživovanou. Snoubí se v něm řada jejích rysů: převažující orientace na Západ, démon polovzdělanosti, silně oslabená schopnost vlastního úsudku i podobně postižené kritické myšlení a především – často až fatální neznalost dějin východoevropské a současně i asijské velmoci, jejích kritických i silných míst i specifik kulturních a vědeckých. To všechno je provázáno širokou škálou až absolutizovaných resentmentů a nezřídka i předsudků jak pozitivních (rok 1945, tradice národního obrození, všeslovanské snahy), tak negativních (pakt Molotov – Ribbentrop, odmítání stalinistického komunismu, sovětizace Československa od podzimu 1944 do 17. listopadu 1989, tragédie a následné odsouzení 21. srpna 1968, předsudky vůči ruství vůbec). Na všechny tyto otázky a nedořeky se českofinská srovnávací historička srbského původu Veronika Sušová-Salminen snaží najít odpověď ve své druhé knize výmluvně nazvané *Máme se bát Ruska? / Dramata a osudy největší země světa*. Není nahodilý a zjevně koresponduje s názvem její předcházející putinské monografické biografie.

Budeme-li hledat dále, nemůžeme si nepovšimnout obsáhlé příručky Oskara Krejčího *Geopolitika Ruska*. Zatímco český politolog s akribií až vyčerpávající snáší údaj k údají

a trend k trendu počínaje počátky ruské státnosti a kultury až po současnost a činí tak s protokolární vůlí po vyčerpání dosažitelné datové základny a doslova až výčtu dosažitelných charakteristik, historička Salminen sahá k rekonstrukci vývojových procesů vedoucích k shrnujícím charakteristikám, které obsahuje Krejčího příručka vycházející současně ze základních analytických prací americké, západoevropské i ruské provenience. Českému čtenáři se tak dostává komplexní informace, která má podstatnou část české historické komunity. Živým aktuálním důkazem pro tuto nelichotivou charakteristiku je proto chování ministerstva zahraničí, povrchní pražské primátorské pokusy o historická zobecnění, trapné snahy dejvické radnice i historická bloudění (opravdu jde jen o ně?) řeporyjského starosty. Reakce vrcholové podstatné oficiální české politiky se od těchto trapných provincialismů pokleslé kvality často liší bohužel méně, než by si bylo lze přát.

Skutečným zdrojem unijní rusofobie byly a jsou obavy z ruské síly a moci, uvádí Sušová v úvodu knihy a dovozuje, že mystéria, provozovaná kolem této východoevropské velmoci, jsou příznačná nejen pro Moskvu, ale pro věk evropských velkých říší 18. – 20. století všeobecně. Příloha na s. 18 tuto skutečnost přibližuje i na tvrdých datech: západoevropské koloniální říše se r. 1878 prostíraly na takřka 39 mil. km² a r. 1933 57 mil. km² (tj. více než 38 % povrchu pevninské části planety, ruské državy dosáhly na zhruba 22, 5 mil. km² (15 % plochy pevnin). Rozdíly jsou vlastně pominutelné: územní rozmach byl v obou srovnávaných případech založen na hospodářské a vojenské expanzi. Ruskou specifikou je bezprostřední územní souvislost s areálem někdejšího východního staroruského státu Kyjevské Rusi, tj. souvislého území mezi Baltským mořem a okrajovými moři Pacifiku.

Z tohoto východního bodu se Sušová odráží k dalšímu výkladu. Zatímco západně položená staroruská státnost byla legitimní součástí evropského raného středověku (ze skandinávských počátků se poslovanštělé dcery Jaroslava Moudrého v 11. století staly standardní součástí tehdejší sňatkové politiky a naopak součástí islámu byla většina Pyrenejského poloostrova, na němž se prostíral islámreformní cordóbský chalífát), rozpad Kyjevské Rusi ve 12. století a nástup mongolské okupace během 13. století, který vyvrcholil vítězstvími Alexandra Jaroslaviče Něvského nad Švédy a křižáky a současně krystalizací nového mocenského centra na území údělného vladimirskosuzdalského knížectví, v jehož rámci se od přelomu 13. a 14. století formovalo moskevské údělné knížectví značně vzdálené od někdejších staroruských center. Zlatá horda, jeden z nástupnických státních

útvary někdejšího mongolského impéria, dávala moskevskému centru přednost před jeho tverským rivalem; od 2. poloviny 14. století počínaje nejpozději legendární bitvou na Kulikově poli (1389) se primát Moskvy stával nezvratným a sílil úměrně se slábnutím Zlaté hordy. Definitivní nezávislost Moskevské Rusi zajistil legendární panovník Ivan (Ioann, Jan) III. Veliký, ve své podstatě první zřetelný protocar (1462 – 1505), který sjednotil územní jádro budoucí evropské části Ruské federace. Za jeho vnuka, prvního institucionalizovaného ruského cara Ivana IV. Hrozného (1538/1543 – 1584) se součástí země staly první nástupnické státní útvary Zlaté hordy chanáty kazaňský a astrachaňský (podstatnou část evropské části Ruské federace vlastně obývají asijská etnika často muslimského vyznání, z nichž nejpočetnější jsou kazaňští Tataři) a sjednocení evropské části Ruska vyvrcholilo vládou carevny německé národnosti Kateřiny II. Veliké (1763 – 1797) dobytím krymského chanátu (1773 – 1779). Součástí Moskevské Rusi se tak stala většina území Kyjevské Rusi s výjimkou západních částí někdejšího Velkoknížetství litevského a jeho potomka – polskolitevské šlechtické republiky (*rzecz pospolita*). Výsledkem tohoto štěpení se stal vznik běloruské a ukrajinské národnosti, jež do zřetelnějších tvarů krystalizovaly poměrně komplikovaným vývojem období let 1850 – 1950. (V povědomí stále zůstává alternativní členění středověké staroruské národnosti na Velkorusy, Malorusy a Bělorusy vycházející historicky-rezonančně z rozpadu Kyjevské Rusi).

Posun moskevského státu na západ probíhal v řadě mocenských střetů 16. – 18. století, jejichž časoprostorové uspořádání za četných válek především s Poláky, Rakušany a osmanskými Turky, do nějž zasahovaly i západoevropské velmoci, dosáhl nakonec Finska a Varšavy, aby po zhroucení carského Ruska (1917) a krvavých bojů občanské války (1918 – 1922) znovu obnovil tradiční ruskou velmocenskost během „krátkého“ 20. století (1917 – 1991). Rozhodujícím pro velmocenský statut Ruska se stalo panování Romanovce Pjotra I. Velikého (1689 – 1725) a vznik západoruské paralelní metropole Petrohradu (Leningradu, Sankt Petěrburgu). Z tohoto hlediska je komunistické období (1917 – 1991) jen pokračováním ruských imperiálních tlaků a osobnosti Lenina a Stalina pokračováním v dlouhé řadě reformních osobností ruské historie včetně krvavých obětí, které to s sebou přineslo i v nedávné minulosti jelicinské smuty (1991 – 2000). Výčet ruských soupeřů-rivalů je proto nutné doplnit o Japonce, Číňany a Američany.

Zhruba tak vypadá model budovaný Sušovou na základě jejích znalostí odborné západní literatury. Náboženské schizma a skutečnost, že Moskva se opravdu stala – v pravoslavném (ortodoxním) slova smyslu – *třetím Římem*, tj. centrem řecké (někdejší byzantské) Evropy, je základním prvkem její osobitosti. Tato směs obou evropských identit s poměrně silným německým vkladem a vlivy mongolského období i dědictví (sibiřský chanát), čínský vklad a pochopitelně i působení nemalého množství podrobených etnik evropských i asijských a rovnoběžný směr ruské územní koloniální expanze, jež na několik let zasáhla i Ameriku (severně od San Franciska je v USA pietně uchováván památník ruské kolonizace ukončené prodejem tohoto území Washingtonu za 7 mil. USD r. 1867) se táhla i na Západ (r. 1814 vtáhla ruská vojska při pronásledování armády Napoleona Velikého do Paříže) a vytvořila tak velký územní areál, který se podle Oskara Krejčího stal výrazem ruské *obranné agrese*, tj. preventivního ovládnutí prostor, z nichž v nedávné i vzdálenější historické minulosti a i prehistorii vznikaly pustošivé nájezdy nejen pro ruský prostor, ale často také pro většinu Evropy.

Byzantinské tradice ruské kultury, fascinace euroasijským prostorem (geograficky je Evropa západním poloostrovem Ázie s velmi fiktivní východní hranicí, jejíž páteř – pohoří Ural – byl jako euroasijská hranice kodifikován a následně prosazen teprve od r. 1725) silně oslabují přirozené vnitroeurospké vnímání ruské společnosti jako variantní evropské velké kultury stojící vedle Němců, Francouzů, Skandinávců, Italů, Španělů, Britů, ale také Američanů a v globálním měřítku Číňanů a Indů. Jak prokazuje Veronika Sušová, toto poněkud jednostranné posuzování Ruska přetrvává v jistém protekcionismu jak eurounijním, tak severoamerickém a tušit je lze i v případě přístupů řady dalších států.

Sušová resumujíc tato fakta přihlíží také k reakcím zejména amerického a eurounijního prostředí na ruský fenomén. Její demýtizace Ruské federace je v jejím podání přitom až ledově věcná. Současně ji však zasazuje do aktuálních a věcně podložených kontextů. Závěr plynoucí z tohoto pohledu je nabíledni: současné Rusko Ruské federace je demokratizující v limitech svých dějin i své aktuální geopolitiky. „Sebenadnášení“ Západu je za těchto okolností samoučelné a pro Západ, zejména Evropskou unii, v řadě případů svým vyzněním až kontroverzní. Základní přístup k východoevropské slovanské velmoci by měl být podle Sušové za těchto okolností co nejvíce pragmatický: Moskvu pokud možno

nemistrovat, usilovat o vzájemně korektní vztahy, výhodně obchodovat a o klíčových věcech vzájemných vztahů důsledně a produktivně jednat.

Kniha Veroniky Sušové pomáhá na zhruba 300 stránkách svého rozsahu čtenáři usnadnit přehled o největším evropském státě, orientovat se v jeho silných i slabších, méně i více problematických znacích a situacích. Dává tušit, že od 21. srpna 1968 uplynulo již více než půlstoletí a integrace postkomunistické ruské diaspory do ostatní Evropy pokročila natolik, že si ji ani neuvědomujeme (namátkou z řad Čechů ruské národnosti jmenuji herečku Jevdokiji Klimovou či českého hokejového internacionála Dmitrije Jaškina). Naopak neméně výrazně působí i Rada Evropy při svém soustavném konstruktivním působení na Ruskou federaci. Konec konců putinský koncept Velké Evropy (v jistém ohledu je vzdáleným potomkem někdejšího gorbačovského konceptu evropského společného domu) byl a je sdostatek pohostinný pro všechny a již nabyt a nabývá – např. v rovině působení BRICS – celoplanetárního dosahu. Mírového, skutečně demokratického, humanistického soužití a ústrojně tolerance není v době dlouhodobého jaderného, biologického, chemického, robotickokybernetického a kosmického vzájemného zbrojního patu nikdy dost.

Nad vším je ještě jeden zásadní imperativ: důstojné přežití a dlouhodobé, stovky a tisíce let trávající žití našeho druhu i co nejharmoničtější soužití všech existujících forem bioty na naší modré planetě, jež s tím bezprostředně souvisí. A to včetně jeho soustavného kosmického úsilí. Makrobionomu odpovídá soulad s mikrobionomem. Opravdu vědecké, vývojově uplatňované pozemské i vesmírné ekologii se lidstvo – nechce-li posléze vyhubit sebe samo některými svými zběsilými aktuálními pseudoamatérismy – musí se teprve *vzájemně učit na zásadě rovného s rovným*.

I to je odpověď na otázku, zda se máme bát Ruska.

O autorovi:

PhDr. Jiří Malínský

*1951. Absolvent FF UK obor archivnictví – dějepis. Po absolutoriu ředitel Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě (1978-1985) a samostatný odborný pracovník a editor Prognostického ústavu ČSAV (1986-1993). Předseda OV ČSSD Praha 5 (1994-1995), člen obvodní rady MČ Praha 5 (1994-1998). Odborný pracovník Ústředního sekretariátu České strany sociálně demokratické (1994-2016) a vedoucí ústředního archivu České strany sociálně demokratické (2004-2015). Dlouholetý člen ústředního odborného zázemí České strany sociálně demokratické (od r. 1993) a zakladatel a předseda ústřední odborné historické komise (od r. 2003). Člen představenstva Masarykovy demokratické akademie (2009-2015) a výboru Společnosti Edvarda Beneše (od r. 2015) a správní rady Knihovny Miloslava Ransdorfa (od r. 2017). Specializuje se na dějiny českého dělnického socialistického hnutí 19. a 20. století v celočeskoslovenském kontextu a prognosticizujícím záběru se zvláštním zřetelem na kontextově pojaté dějiny českého sociálně demokratického hnutí.

Jiří Malínský

Nad historickým slovníkovým přehledem předních funkcionářů KSČ

Minulý rok na jaře českou odbornou literaturu politologickou, historickou i sociologickou doplnily dva obsáhlé svazky příručky pojmenované obsahově *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ*. V čase až fatální rezignace na jakoukoliv věcnější informaci o historii komunistického hnutí (nejtrapněji působí notoricky opakované výzvy, aby se komunisté omluvili za své protiprávní a politické omyly, zejména za politické procesy /dokazatelně tak učinili na konci r. 1989 a r. 1996 to znovu důrazně zopakovala herečka Jiřina Švorcová při volební kampani do Senátu PČR slovy, že připouští, že v určitých okamžicích v předlistopadových dějinách mohla být statečnější a že pokud taková podezření existují, mají být řádně vyšetřena, posouzena nezávislými soudy a při dostatečně silných důkazech by měli být jejich nositelé potrestáni). V tomto ohledu patří spolupracujícím recenzentům i autorům jednotlivých hesel (je jich více než 300) a Ústavu pro studium totalitních režimů i nakladatelství Academia náležité poděkování.

Do dvousvazkové publikace přispělo až 50 historiků všech badatelských generací a jejich texty posoudilo více než 20 recenzentů; v tomto ohledu lze mluvit o určité neformální demonstraci síly současné české historiografie i úspěšného závěru nepochybně vyčerpávající námahy editorů Petra Aneva a Matěje Bílého. Završila se tak přibližně desetiletá

RECENZE Jiří Malínský – Nad historickým slovníkovým přehledem předních funkcionářů KSČ

práce, která v řadě případů byla podložena houževnatým badatelským úsilím archivním i orálním. Do rukou českého historika novodobých dějin (dějin současnosti) se tak dostává mimořádně cenná příručka, která je nepochybně východiskem dalšího, ještě systematictějšího úsilí.

Vysokou vypovídací hodnotu mají i hesla sama svým uspořádáním. Objímají skutečně veškerou historii Komunistické strany Československa od jejích počátků až po devadesátá léta minulého století. Zaměřují se důsledně na politické působení protagonistů a nebojí se věnovat jejich obsahu i dostatečný prostor (svým rozsahem kolísají vesměs mezi 2 – 6/8 stranami). Po úvodních základních biografických údajích personálních i funkčních přecházejí biogramy do podrobných životopisů (zahrnují i základní údaje o členech jejich rodin) a dále pokračují informacemi o jiných předcházejících historických životopisech, přehledu speciální odborné literatury a heslo posléze uzavírá přehled disponibilních archivních pramenů. Úvod obsahuje i obsáhlou stať o základních charakteristikách KSČ v letech 1921 – 1989 (zhruba prvních 300 stránek, ss. 23 – 305 prvního svazku). Důležitým doplňkem jsou také v drtivé většině případů fotografie protagonistů jednotlivých biogramů (některé z nich jsou zvláště cenné – např. Václav Šturc, Václav Bolen, Olexa Borkaňuk, Alexandr Bubeníček a řada dalších).

Skutečně obsáhlá publikace (téměř 1400 stránek) je doplněna i osobními rejstříky, které zachycují jména nejbližších osob z okolí zmiňovaných protagonistů. Obsahově ve všech případech dominuje věcnost nad ideologizujícími a hysterizujícími přístupy. Pracovní určení (vědci, studenti, novináři, hlubší zájemci o toto téma) takto pojaté publikace je stejně rozsáhlé jako její obsah. Vynikne zde Pražské jaro stejně tak jako komunistický obrat po VII. sjezdu KSČ či účast v druhém odboji. A ovšem i ta notoricky opakovaná místa, jejichž nezvládnutí komunistické hnutí dovedlo až k 17. listopadu 1989.

Nejen v těchto ohledech se tedy jedná o vědeckou publikaci zvláště záslužnou, podnětnou a inspirující. Povzbudivou skutečností je fakt, že podobných knih se v posledních letech objevuje v české historické produkci značné množství. A s nimi i poměrně silná badatelská a generační kontinuita.

O autorovi:

PhDr. Jiří Malínský

*1951. Absolvent FF UK obor archivnictví – dějepis. Po absolutoriu ředitel Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubě (1978-1985) a samostatný odborný pracovník a editor Prognostického ústavu ČSAV (1986-1993). Předseda OV ČSSD Praha 5 (1994-1995), člen obvodní rady MČ Praha 5 (1994-1998). Odborný pracovník Ústředního sekretariátu České strany sociálně demokratické (1994-2016) a vedoucí ústředního archivu České strany sociálně demokratické (2004-2015). Dlouholetý člen ústředního odborného zázemí České strany sociálně demokratické (od r. 1993) a zakladatel a předseda ústřední odborné historické komise (od r. 2003). Člen představenstva Masarykovy demokratické akademie (2009-2015) a výboru Společnosti Edvarda Beneše (od r. 2015) a správní rady Knihovny Miloslava Ransdorfa (od r. 2017). Specializuje se na dějiny českého dělnického socialistického hnutí 19. a 20. století v celočeskoslovenském kontextu a prognosticizujícím záběru se zvláštním zřetelem na kontextově pojaté dějiny českého sociálně demokratického hnutí.

**Kolektiv autorů
Alternativy – časopis CSTS
Číslo 7., rok 2020
Periodicita – půlročník**

Texty nevyjadřují stanovisko CSTS.

Redakční rada:

Ing. Jiří Dolejš, RNDr. Václav Exner CSc., prof. Ing. Pavel Sirůček Ph.D.,
RSDr. František Stoklasa, Ing. Lubomír Vacek CSc.

Vydavatel:

Centrum strategických a teoretických studií
Politických vězňů 9, 111 21 Praha 1

Ke stažení na www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts

Kontaktní e-mail: csts@kscm.cz